مجئتک) اختبر لي فاختاري ما فيه رضاگا، لکن سؤال د بلا بدون العافية ذنب بالنسبة لمقامه لا حقيقة والمقصود بندائه بذالک المذکور الاعتراف بالذنب لان حسنات الابرار سيئات المقربين، او نور غير مناسبة اقوال بمنصب الانبياء علیهم السلام يعني وقيل ان رجلاً استغاثه على ظالم فوسس اليه الشيطان بترک استغاثته فلم يغثه فمسه بسبب ذالک بما مسه، وقيل کانت مواشيه في ناحية ملک کافر نو د هغه سره يې مداهنه کوله (ده به د هغه کافر سره غوړه مالي کوله او غزاء يې نه ور سره کوله) بوسوسة الشيطان بذالک العمل فعاقبة الله بما اصحابه، روح المعاني وايي وکل هذه الاقوال عندي متضمنة ما لا يليق بمنصب الانبياء علیهم السلام، او بعض علماء وايي چې وسوسه و ايوب علیه السلام ته نه وه بلکې بل چا ته وه (۱) قيل ان الشيطان تعرض لامرئته بصورة طبيب ومعه من الشياطين، نور مريضان وه ده به دوا ورکول، نو دا ورته ودرېده چې زه هم يو مريض لرم تداوي به يې نه راوکړې؟ شيطان ورته وويل چې تداوي يې مفته درکوم په دې شرط چې دی چې جوړ سي دا خبره به کوي چې تا ماته شفا راکړه، نو دده د ماينې دې ته رغبت وسو په دې معنی چې په دې خبره کي نو څه بدي سته؟ دا د شيطان خبره يې و ايوب علیه السلام ته وکړه، نو ايوب[۴] پوه سو چې شيطان دی تر خپلي ناجوړۍ دا خبره بده پر پرېوته، په دې سبب چې د شيطان زما و ارتداد ته طمع پيدا سوه، فنادیٰ آه.

او بعض وايي چې ده د ږې کسه مؤمنان درلوده يو مرتد سو، ايوب علیه السلام پوښتنه څني وکړه چې ته ولې مرتد سې؟ هغه ورته وويل چې زما په زړه کي دا راوګرځېدل چې خدای پاک لا يبتلى الانبياء والصالحين (دا وسوسه شيطان و دغه سړي ته په زړه کي وراچولې وه) نو ايوب علیه السلام دې سړي ډېر خوږ کړی، فقال بعضهم لبعض ما اصاب هذا الا بذنب اصاب (دې نفرو ته دا وسوسه شيطان په زړو کي ورپيدا کړې وه) وقيل غير ذالک، والله اعلم.

درويش وايي: چې له قتاده[رح] څخه روايت دی چې ايوب علیه السلام مريض ؤ يعني ابتلی ؤ اووه کاله او څو مياشتي، نو خلګو دی وغورځاوه پر تپ (ډېران) يعني چې خلک مرداری وغيره پر هغه ځای غورځوي چې دا کناسه او تپ د بني اسرائلو ؤ، نو بدن يې چينجيان وکړه، فصبر ففرح الله عنه واعظم له الاجر، واحسن يعني ښه اجري ور کړی، او له ابن عباس[رض] څخه روايت دی چې ايوب علیه السلام د ماپين القدمين څخه نيولې تر قرن

الرأس پوري یوه دانه سوه چي توري وینې تر بهېدلې، نو خلګو پر امبارو وغورځاوه حتی چي حجاب القلب یې ښکاره سو یعني غوښه یې ټوله توی سوه، ماینې یې خدمت کاوه ولاړه په سوال به یې څه پیدا کړه ده ته به یې راوړه، یوه ورځ یې ماینې ورته وویل: اما تری یا ایوب قد نزل اللّٰه بي واله من الجهد والفاتحة چي ما خپلي څو کوڅې څرخي کړې پر یوه پتیره چي تا ته مي راوړه، فادع اللّٰه ان یشفیک ویرحمک، نو څه وخت چي امتحان د ایوب علیه السلام پای ته ورسېدی قال اللّٰه تعالی:

ٱرْكُضْ بِرِجْلِكَ ۖ هَٰذَا مُغْتَسَلٌۢ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿۴۲﴾

ووهه په پښه سره خپل، یعني مځکه وواهه (دا جمله مستأنفه ده په تقدیر د قول یعني قلنا له ارکض آه) دا اوبه د غسل لپاره دي "بارد" (فاغتسل منه فذهب کل مرض بظاهر جسده) "وشراب" یعني اوبه و څېښه، چي د باطن ټوله امراض یې دفع سوه.

درویش وايي: چي ظاهر د قرآن خو دادی چي مغتسل او شراب دواړه یوه چینه وه، بعض مفسرین وایي چي دوې چینې وې په دوه واره د مځکي وهلو په پښه سره، یوه د ګرمو اوبو چي په هغه کي غسل وکړی او یوه د یخو اوبو چي هغه یې و څېښلې، راویان د قصې وايي چي ایوب علیه السلام نوی ځوان غوندي وګرځېدی او د حسن او جمال خاوند سو، په دغه وخت کي یې مناینه په دوه ی پسي تللې وه او ایوب[۴] پر لوړ ځای کښېنستی، او جبرئیل[۴] جنتي کالي ورته راوړه، دده ماینه چي راغله نو هغه ناجوړی مېړه یې پر ډېران د ایرو ونه لیدی، او ایوب علیه السلام چي په بل لباس کي ؤ هم یې ونه پېژندی، نو دې ور ناري کړې یا عبد اللّٰه ابن المبتلی الذی کان ههنا، بغاري یې کړې چي سپو خوړلی دی که نورو ځناورو خوړلی دی، ایوب علیه السلام یو ګړی خبري ور سره وکړې وروسته یې ورته وویل ویحک انا ایوب قد رد اللّٰه علي جسدي وشفاني من کل مرض.

وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ أَهْلَهُۥ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُولِى ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿۴۳﴾

(ووهبنا له اهله) دا جمله عطف ده پر مضمون د کلام سابق ای فشفیناه ووهبنا له (ومثلهم آه) او یو مثل د هغو سره هغو چي مضاعف سي، دا رحمتؤ زموږ له خوا، منصوب دی مفعول له دی د وهبنا او دا پند دی لپاره د عبرت د خاوندانو د عقلو.

درویش وايي: چي د مثلهم په معنی کي اختلاف دی، طبرسي د ابی عبد اللّٰه رضی اللّٰه عنه

Scanned by CamScanner

ځخه روايت کړی دی چي خدای ج ژوندي کړه ده ته اهل الذين ماتوا قبل البلية واهله الذين ماتوا وهو في البلية.

پوه سه: چي ظاهره داده چي دا هبه په دنيا کي وه.

سوال: د ابی عبد الله رض په روايت چي دغه زامن دده چي ايوب ع په بليه کي ؤ نو دمخه تېره سوه چي په بليه کي د ايوب ع يې ماينې خدمت کاوه، نو دې زامنو يې ولي خدمت نه کاوه؟

ځواب: دغه زامن خو دده بليه قربانيان سوه هغه دمخه چي مړه وه هغه د بليه قربانيان وه، او د امام اعظم رح ځخه روايت دی چي د مړو زامنو يعني د بليه قربانيان خدای ج په اخرت کي اجر جزيل ورکوي او هغو مړه زامن خدای پاک نور ورکړه يعني د هغې ماينې ځخه برد قوتها، مطلب دا چي مړي يې نه دي ژوندي سوي.

درويش وايي: چي يوه ورځ چي رحمة د ايوب ع ماينې هغه د شيطان خبره و ايوب عليه السلام ته وکړه، نو ده قسم واخستی که زه جوړ سوم زه به تا سل لرګي وهم، نو ايوب عليه السلام چي جوړ سو د قسم په باره کي خدای عز وجل ورته وويل:

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا

فائده: دا جمله عطف ده پر (اركض) يا پر (وهبنا) بتقدير وقلنا خذ بيدك تا چي عطف د انشاء چي خذ دی پر اخبار چي وهبنا دی رانه سي، والاول اقرب لفظًا ولي تقدير ته د قلنا حاجت نه لري لانهما انشاءان، والثاني اقرب معنًى فان الحاجة الى هذا الامر يعني خذ بيدك لاتمس الا بعد تمام الصحة واعتدال الوقت.

پوه سه: چي ضغث يو لړ وښوو، شپيشتو وغيره ته وايي چي تارونه يې سل وي او سړی په خوړېږي نه، او ريحان او قضبان لکه جارو، وقيل غير ذالک.

فَاضْرِبْ بِّهٖ وَلَا تَحْنَثْ

په هغه سره وواهه، يعني خپل ماينه رحمة (فالمفعول محذوف) ځان مه حانث کوه بترک الضرب بالكلية.

پوښتنه: خدای پاک ددې ښځي په وهلو کي پر ايوب عليه السلام ډېره اساني نه وکړه؟

ځواب: دا د خدای ج رحمت ؤ پر هم پر ايوب ع او هم پر رحمة لحسن خدمتها اياه ورضاه عنها هغه قسم دده ځخه د غضب په وخت کي اخستل سوی ؤ.

Scanned by CamScanner

مسئله: ورته حيله رخصت باقيه دى زموږ په شريعت کي په حدودو کي هم باقي دى چي حدود مبني پر تخفيف دي مهما امکن.

إِنَّا وَجَدْنَٰهُ صَابِرًا ۚ نِّعْمَ الْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

موږ دى پيدا کړى ذى صابر بنده فيما اصابه في النفس والمال والعيال (دا علت دى د وهبنا) ښه بنده ؤ يعني ايوب؏، مقبل پر خداى ﷻ ؤ په ټولو حالاتو من الصحة والبلية.

سوال: د شکايت و خداى ﷻ ته ونه کړى د شيطان څخه، نو دا شکايت د صبر سره منافي نه دى؟

ځواب: دې ته خو جزع نه وايي چي مقابل د صبر ده، کتمنى العافية وطلب الشفاء اما بالدعاء او بالدواء.

وَٱذْكُرْ عِبَٰدَنَآ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ أُو۟لِى ٱلْأَيْدِى وَٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٤٥﴾

او ته ذکر کړه يا محمد (ﷺ) زما بندګان (الاضافة لتشريف المضاف) چي دا يې عطف بيان دى، وروسته ابراهيم وابنه اسحاق وابنه يعقوب عليهم السلام) الايدي جمع د يد ده معنى يې دلته قوة في العبادة ده والابصار جمع د بصر ده مراد ځني بصيرت د زړه دى او معرفت د خداى ﷻ دى بصفات الجمال والجلال کذا قال ابن عباس رض ومجاهد و قتادة رح، تعبير يې وکړى د قوت في العبادة کي په ايدي ولي اکثر اعمال شاقه په لاسو کېږي، او تعبير يې وکړى د معارف الهيئة ؤ څخه په ابصار سره، ولي چي سترګي د اقوى اسبابو څخه د معارفو دي.

إِنَّآ أَخْلَصْنَٰهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى ٱلدَّارِ ﴿٤٦﴾

موږ دوى ګرځولي دي خالصين لنا، بخصلة خالصة فيهم.

پوهه: چي دا جمله تعليل او دليل دى د ما وصفو به يعني اولى الايدي آه، والباء للسببية او خالصة اسم فاعل دى تنوين يې لپاره د تعظيم دى.

(ذکرى الدار) په يادول د دار آخرت دائمًا او تذکير يعني نصيحت کول دي و خلګو ته کما هو عادة الانبياء عليهم السلام.

Scanned by CamScanner

فائده: ذکری مصدر دی مضاف دی و مفعول ته او ذکری الدار بیان دی د خصلة چي د مخه يې مبهم راوړی په دې کي هم تعظيم د خصلة دی قال العارف الجامي قدس سره:

چه خوش باشد که بعد از انتظاری .... به امید رسد امیداوری

فائده: ذکری الدار یا مرفوع محلاً دی خبر د مبتداء محذوفي دی یا منصوب محلاً دی مفعول د اعني محذوف دی، یا مجرور محلاً دی بدل د خالصة دی.

فائده: تعریف د الدار د عهد دی یعني الدار المعهود وهي الآخرة په دې کي اشاره و دې ته ده چي دار په حقیقت کي اخرت دی او دار دنیا مجازًا دار بولي لفنائها، او بعض مفسرین وايي چي په ذکری الدار کي مضاف محذوف دی ای ذکری صاحب الدار وهو الله سبحانه و تعالی.

فائده: مالک بن دینار رح وايي چي ترجمه د آيت داده ونزعنا عن قلوبهم حب الدنیا وذکرها واخلصنا هم لحب الاخرة وذکرها.

وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾

او په تحقیق دوی زموږ په نيز یعني په الٰهی دربار کي غوره کړه سوی دی تر نور ابنا جنس ددوی، اخیار جمع د خیر ده چي په اصل کي افعل تفضیل دی.

سوال: قیاس صرفي خو دادی چي افعل تفضيل پر افعال نه جمع کېږي، نو اخیار څرنګه جمع راغله؟

ځواب: دا قانون په هغه افعل تفضيل کي دی چي پر خپل اصل باندي پاته وي او د خير سره خو تخفیف لازم دی فافهم.

وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ

او ته ذکر کړه یعني خلګو ته اسماعیل ع یعني ابن ابراهیم ع، او الیسع چي زوی د اخطوب ؤ.

پوښته: چي الیسع یعني الیاس علیه السلام پر بني اسرائیلو په طور د یو مقتداء ټاکل سوی ؤ، او بیا وروسته نبوت ورکړل سو.

پوښتنه: د اسماعیل علیه السلام ذکر يې د پلا یعني ابراهيم علیه السلام او ورور اسحاق علیه السلام له ذکره جلا وکړی، نکته يې څه ده؟

ځواب: لپاره د اشعار پر دې چې دده ریښتې په صبر کې علی الذبح ډېري محکمې وې، او بله وجه یې داده چې عرب په اسماعیل علیه السلام کې ثوک له ځانه سره نه ګڼوي.

فائده: د الیسع الف لام زائد دی لازم دی لمقارنتهما الوضع.

سوال: الیسع خو لفظ عجمي دی او الف لام په عربي الفاظو پوري خاص دی؟

ځواب: روح المعاني وایي چې دا منافات نه سره لري، ولي چي په نورو اسماؤ عجمیه ؤ کې هم الف لام لازم سته، نحو الاسکندر، لکن تحقیق دادی چي الف ولام چي د اسم اعجمي سره په اول وضع کي راغلی یيا حکم په زیادت سره خطا دی.

پوه سه: چي ذ الکفل د الیسع د اکا زوی ؤ، او نوم یې بشر بن ایوب ؤ او ذوالکفل یې لقب ؤ، اختلف في نبوته ولقبه ذوالکفل، ذوالکفل یې په دې بولي چي بعض علماء وایي چي ده ته فراره سوي وه سل (۱۰۰) نبیان چي ده پناه ورکړې وه او دی به یې ضامن ؤ چي زه یې ستاسي په لاس درکوم ده به خوشي کړه، او بعض علماء وایي چي ذوالکفل د ایوب علیه السلام زوی ؤ، له وهب بن منبه رح څخه روایي دی چي خدای پاک وروسته تر موت د ایوب علیه السلام شرف بن ایوب نبي کړی و سمّاه ذوالکفل او امر یې کړی چي خلګو ته دعوت د توحید ورکوه، وکان مقیمًا بالشام عمره حین مات (۷۵)، او نور غیر تائید شده اقوال هم سته.

وَكُلٌّ مِّنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾

دوی ټوه د ښوو بندګانو څخه د خدای ج وه، دا جمله حال ده له مفعول څخه د اذکر، یعني اسماعیل ع آه.

هَٰذَا ذِكْرٌ ۚ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٩﴾

اشارة الی ما تقدم من امور، ذکر ای شرف لهم یا معنی داده چي دغه آیتونه د قرآن کریم څخه پر تاسي یې تلاوت وکړل سو ذکر جمیل دی ددوی، وروسته خدای پاک احوال د ما اعد الله لهم ولامثالهم في دار الآخرة، نو وایي: په تحقیق تقوا دارانو لره مثل هؤلاء المذکورین وامثالهم هر آئینه ښه مرجع سته یعني په آخرت کي.

جَنَّاتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْأَبْوَابُ ﴿٥٠﴾

جنتونه دي د اوسېدو (جنات عدن، عطف بیان دی یا بدل دی د حسن مآب)

Scanned by CamScanner

چې خلاصي به وي و دوی ته دروازې د هغو جنتو تاچې الم د انتظار پر رانه سي.

درويش وايي: چې عدن اقامت ته وايي، نو له جنات څخه ټوله جنتونه مراد دي، ولې چې هر جنت ځای د اقامت دی، دا معنی په دې ځای کې انسب ده، ولې متقين عام دی شامل و انبياء عليهم السلام او اوليا الله رح ته او عوامو مؤمنانو ټولو ته شامل دی، او په دې کې شک نسته چې جنتونه د مذکوره کسانو على حسب تفاوت درجاتهم من القرب الى الله متفاوت دي، نو جنات عدن په معنى مذكور سره هم ټولو جنتيانو ته شامل دی، او جنت عدن يوه معنى علمي هم لري چې د يو خاص جنت نوم دی يعني علم بالغلبة دی، لکه مظهري رح چې ويلي دي هي من الاعلام الغالبة چې په هغه کې روح البيان يو طويل حديث هم را نقل کړی دی، او دده له حديث څخه دا فهمېږي چې جنت مذکور ځای د خواصو د مؤمنانو دی، او لكل متقي فالانسب لعموم المتقين المعنى العام ده که څه هم معنى عام جنت عدن بالمعنى العلمي سره هم شامل دی، والله اعلم بالصواب.

فائده: مفتحة منصوب دی والعائد في الحال هغه فعل دی چې د متقين څخه فهمېږي اى الحصول والكون، او لهم الابواب مرفوع محلاً دی چې د مفتحة اسناد ورته سوی دی، والعائد الى ذى الحال محذوف، والتقدير مفتحة لهم منها الابواب او يا الف ولام عوض دی دی د مضاف اليه څخه اى ابوابها.

مُتَّكِـِٔيْنَ فِيْهَا يَدْعُوْنَ فِيْهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيْرَةٍ وَّشَرَابٍ ﴿۵۱﴾

(متكئين فيها) حال دی له متقين څخه يعني دوی به تکې وهلي وي پر بالښتانو كما في موضع آخر ونمارق مصفوفة، دوی به راغواړي يعني د غلمانو څخه په مېوو ډېرو سره لکه انګور، سېب، مالتې، انار وغيرها او شراب.

پوه سه: چې د شراب سره يې کثير نه راوړی اكتفاءً بالاول.

فائده: بنه داده چې يدعون جمله مستأنفه ده لپاره د حال ددوی، او متکئين حال دی له ضمير څخه د هغو يعني له ضمير څخه د يدعون وانما قدم الحال لكونه نكرة، ولې چې په نکره کې واجب دی تقديم د عامل ذى الحال.

فائده: د جنت ټولو مېوو ته يې فاكهة وويل که څه هم مېوې د جنت غذائي شيان دي لکن دوی يې د تفکهه لپاره خوري لعدم ضرورة ابدانهم الى التغذى، او بعض

مفسرين وايي چي د فاكهة سره يې كثيرة راوړی لكثرة انواعها بخلاف الخمر، وفيه نظر لان الخمر ايضًا يتعدد ويتكثر بتعدد انواع الاثمار وكثرتها فتأمل، الا ان يقال ان التعدد في الثمار باعتبار اسمائها ومسمياتها والتعدد في الخمر بالاضافة الى الثمار دون الاسم وهذا القدر كاف في توصيف الفاكهة بالكثرة دون الخمر فافهم.

وَعِنْدَهُمْ قٰصِرٰتُ الطَّرْفِ اَتْرَابٌ ﴿۵۲﴾

او ددوی سره (نساء) هغه مايني وي يعني الحور چي قصر او حصر وي طرف كتل ددوی پر خپلو مړو باندي، چي په بل پسي د ستر ګو تر كنج نه ګوري، لكه په دنيا كي چي يوه ښځه تر خپل مېړه ښائسته نر ويني د ستر ګو تر كنج ورته ګوري الا ما شاء الله، يعني وهري حوري ماينې ته خپل مېړه تر ټولو رجالو ښائسته ايسي، يا معنی داده چي ازاوج ددوی يعني حورات قاصرات الطرف به وي پر خپلو زوجاتو من الحور يعني په بله حوره پسي بې ستر ګي نه وي كړې، ولي جنتي ته خپله ماينه تر ټولو حورانو ښائسته ايسي، وهذا الاحتمال ذكره روح المعاني.

(اتراب) هم سنه به وي مېړه او ماينه چي د درودېرش (۳۳) كالو په عمر كي به وي ابدًا لايهرمون، ای الازواج والزوجات لان الجنة ليس محل التغير بمرور السنين كما في الدنيا، او مجاهد رح وايي چي زوجات يعني حوراني د جنت يو د بل سره بغض او نفرت نه لري، يعني لكه ضرات (بوني) د دنيا.

پوه سه: چي جمله ظرفيه يعني عندهم حال ده، وقد جاء في الحديث الصحيح يدخل اهل الجنة الجنة جردًا (چي پر بدن به يې وېښتان نه وي، ماسيوا له هغو ځايو څخه چي وېښتان يې زينت وي لكه ورځي او بانو ګان) مردًا (جمع د امرد ده يعني بې ږېري) مكحلين (ستر ګي به يې بېله استعماله د رنجو لكه په رنجو داسي توري وي) ابناءً (۳۳) سنه به وي، الى اخير الحديث.

هٰذَا مَا تُوْعَدُوْنَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿۵۳﴾

"هذا" ای المذكور من احوال الجنة "ماتوعدون" على صيغة الخطاب چي ستاسي سره يې وعده كړې ده يعني په دنيا كي په واسطه د رسولانو، وقرئ مايوعدون بياء الغيبة فالضمير راجع الى المتقين (ليوم الحساب) د ورځي د حساب لپاره، ولي چي حساب علت وګرځېدی الى الوصول الى تلك النعم الاخروية.

إِنَّ هَٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾

په تحقيق دغه مذكوره اشياء من قوله تعالى وان للمتقين الى ههنا زموږ رزق دى چي نسته دې رزق لره انقطاع او نيستي والى.

پوه سه: چي جمله ماله من نفاد له رزقنا څخه يا خبر بعد الخبر دى، ان هذا يا مرفوع محلاً دى اى الامر هذا (يعني حال د اهل الجنة هم دغه دى) يا هذا كما ذكره يا منصوب محلاً دى اى خذ هذا و هو الاشهر في امثال ذالک.

هَٰذَا ۚ وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ ﴿٥٥﴾

(وان للطاغين) عطف دى پر وان للمتقين آه مراد له طاغين څخه كافران دي من الطغيان (سركښي كول) لشر مآب، بد مرجع دى وهو النار.

جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾

"جهنم" بدل يا عطف بيان دى د شر مآب "يصلونها" چي دوى داخلېږي (جهنم مؤنث سماعي دى، دا جمله حال ده له جهنم څخه) "فبئس المهاد" بد فراش دى جهنم، مستعار دى له فراشه څخه، فافهم، په دنيا كي.

هَٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴿٥٧﴾

"هذا" دغه عذاب منصوب محلاً دى په فعل محذوف سره چي وروسته فعل دلالت پر كوي (ودې ته په نحو كي منصوب على شريطة التفسير وايي) "فليذوقوه" اى ليذقوا هذا فليذقون، وفائدة الحذف والتفسير تاكيد العذاب، يا خبر د مبتداء محذوفي دى اى العذاب هذا "حميم" اى هو حميم، نهايته تودې اوبه دي "وغساق" عطف على حميم.

درويش وايي: چي په معنى كي د غساق اختلاف دى، ابن عباس رض وايي چي غساق بلا نهاية يخي اوبه دي چي زمهريرېږ بولي چي په سبب د ډېر يخوالي د بدن غوښي سوځي لكه اور چي په ګرمۍ سره سوځي، او بعض وايي چي نهايت بد بويه اوبه دي، په لغت كي د ترک، او قتادهؒ وايي چي غساق هغه نوونه او زوي دي چي له غوښو څخه د اهل النار بهېږي، او ابن جريرؒ روايت كړى دى له كعب رض څخه چي غساق يو حوض دى په جهنم كي هغه حوض ته وربهېږي زهر د هر خاوند

Scanned by CamScanner

د زهرو لکه لړم، مار، لنډی او غونډک چي کافر په حوض کي غوټه کړي، نو پوستکي او غوښي يې ټولي توی سي.

وَّاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهٖٓ اَزْوَاجٌ ۝۵۸

''واخر'' ای عذاب آخر ''من سکله'' صفت دی د آخر، يعني ای مثل الحميم والغساق ''ازواج'' يعني تور انواع د عذاب.

سوال: ضمير د شکله خو مفرد دی، نو دوو ته څرنګه راجع کېدای سي؟

ځواب: په تأويل مشهور ای ماذکر، او يا راجع دی و شراب ته چي د ماقبل څخه وفهمېدی چي هغه حميم او غساق دواړو ته شامل دی يا ضمير د مفرد راجع دی و عذاب ته چي هم غساق او حميم دواړو ته شامل دی.

پوه سه: چي ازواج خبر دی د آخر او يا صفت د هغه دی يا د درو سره صفت دی، او يا مرفوع دی په جار او مجرور يعني من شکله والخبر محذوف ای لهم.

هٰذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ ۚ

ابن عباس رضی الله عنهما وايي چي دا کلام دی د خزنة النار و مشرانو او رئيسانو ته د اهل النار يعني چي رئيسان د کافرانو چي دوږخ ته ورسي، او وروسته اتباع د دوی پسي ورسي، نو خزنه ورته ووايي چي هذا (ای الاتباع) يو فوج او ډله ده چي داخل سوه و دوږخ ته ستاسي سره (يعني ای رئيسانو د کفر) او بعض مفسران وايي چي دا قول د رئيسانو دی بعضهم الی بعض (يعني چي دا اتباع يو جماعت دی) خو داخل سوه اورته يعني دوی ای الاتباع خو هم هغه دي راغله اورته ستاسي سره.

پوه سه: چي د اقتحام معنی داده چي يو سړی په خپله ځان وغورځوي و يوې کندي ته.

سوال: له کندي څخه دوږخ مراد دی، نو دوی څرنګه خپل ځانونه دوږخ ته ورغورځوي؟

ځواب: کلبي رحمه الله وايي چي ملکي دوی په غمچينو د اور وهي حتی چي دوی د بيري د وهلو ځانونه دوږخ ته وغورځوي، والله اعلم بمراده في کتابه.

لَا مَرْحَبًۢا بِهِمْ ۭ

پوه سه: چي مرحبًا مصدر دی په معنی د رحب چي وسعت او فراخی ته وايي ولفظ بهم بيان دی د هغه چا چي لا مرحبًا ورته وويل او نصب د مرحبًا په دې سبب

دی چي مفعول به د فعل مقدر دی ای لا يصادفون رحبًا وسعةً دوی دي نه کړي پيدا پراخي، دا د عربو ښېرا ده چي يو چاته يې کوي وحاصله لا کرامة لهم.

فائده: دا قول د رئيسانو د کافرانو دی، د بهم ضمير راجع دی و تابعانو ته، حسين کاشفي ؒ وايي: مرحبا کلمه ايست براۓ اکرام مهمان می گويند وبراۓ اظهار خوشنودی بآمدن مهمان چون کلمه لا برو داخل شود براۓ دعای سوء است انتهى بزيادة، وفي بعض شروح الحديث التكلم بكلمة مرحبًا سنته يعني للضيف النازل اقتداءً بالنبي ﷺ حيث قال مرحبًا يا ام هاني، چي دا راغله و عليه الصلوة والسلام ته په کال د فتح د مکې واسلمت ايمان يې راوړی وهي بنت ابی طالب عم رسول الله ﷺ، او عليه الصلوة والسلام چي معراج ته تللی ؤ ددې له خوني څخه ولاړی کما قال المولى الجامي قدس سره:

چو دولت شد بد خواهان نهائی ...... سوی دولت سراۓ ام هانی

فائده: جمله د لا مرحبًا بهم په تقدير د قول ای قالوا متصله ده په ماقبل پوري.

إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٥٩﴾

دا جمله علت ده لقوله لا مرحبًا بهم، يعني دوی يعني الاتباع داخل سوه اور ته په اعمالو سره خپل لکه موږ چي داخل يو په اور کي باعمالنا.

قَالُوا بَلْ أَنتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ ۖ

("قالوا" جمله مستأنفه ده يعني جواب د سوال ده چي اتباعو و متبوعينو ته څه وويل فاجيب قالوا ای التابعين للمتبوعين) بلکې تاسي متبوعين د لا مرحبا لائق ياست تر موږ، او علت يې دا بيان کړی چي تاسي هم ضال او مضل ياست، ديل يې دا ووايه.

أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا ۖ فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾

تاسي موږ اتباع ته پېش کړی دا کفر او ضلال او عذاب "لنا" موږ ته، يعني تاسي موږ ته دعوت راکاوه د کفر، نو بد ځای دی موږ او تاسي لره د قرار يعني جهنم.

قَالُوا رَبَّنَا مَن قَدَّمَ لَنَا هَٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿٦١﴾

بل استيناف بياني دی يعني دوی وويل ای زموږ خدايه هر چا چي راپېش کړی دغه کفر موږ ته و هغه ته زيات کړې عذاب دوه چنده په اور کي يعني يو عذاب د خپل کفر او ضلال او بل زموږ د رابللو و کفر ته چي اضلال يې بولي.

Scanned by CamScanner

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرٰى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِّنَ الْاَشْرَارِ ﴿٦٢﴾

''وقالوا'' دا جمله عطف ده على قالوا ربنا من قدم لنا آه، او مقاتل″ وايي چي ددې قول قائلين كفار د قريشو دي په دوږخ كي، نو دوى وايي څه سبب دى موږ لره چي موږ نه وينو يعني په دوږخ كي هغه كسان چي موږ به په دنيا كي دوى اشرار بلل، د دوى غرض فقراء د مؤمنانو دي لكه عمار بن ياسر و خبيب وبلال و صهيب او ابن مسعود رضي الله عنهم.

پوهسه: چي جمله د لانرٰى له ضمير څخه د متكلم په لنا كي حال ده، والاشرار جمع د شرير ده، والشر ضد الخير والخير ما يرغب فيها الكل والشر ما يكرهه، يعني زموږ د دوى څخه كراهت كېدى او په نظر د تحقير مو ورته كتل په دنيا كي دوى ته، يعني كفارو د قريشو به ويل د دغو فقراؤ په باره كي اهؤلاء من الله عليهم من بيننا.

اَتَّخَذْنٰهُمْ سِخْرِيًّا

په قطع د همزه، ولي چي دا همزه د وصل نه دى بلكې همزه د استفهام دى اصل يې أ اتخذتم او همزه د وصل يې حذف كړى استغناءً عنه بهمزة الاستفهام، روح المعاني وايي چي دا قرائت دى د حجازيانو قاريانو او د ابن عامر او عاصم او د ابو جعفر او د اعرج او د حسن او د قتاده رحمهم الله انتهى او دا جمله مستأنفه ده محل د اعراب نه لري، دا خبره دوى هلته وكړه چي دوى فقراء المسلمين په دوږخ كي ونه ليدل چي دوى په دنيا كي اشرار بلل انكارًا على انفسهم، مظهري″ وايي چي اهل بصرة او الكسائي يې په همزه د وصل وايي يعني په كسره د همزه چي يا صفت اخرٰى دى د رجالًا يا حال دى په تقدير د قد كما هو القانون النحوي، او سخريًا بضم السين وكسرها مصدر ده سخره يعني پسخند يې په وواهه، والاسم السخرية زياته كړه ياء النسبة مبالغة كما في احمري، والغرض من الاستفهام الانكار والتوبيخ وللئوم دوى پر خپلو ځانو.

اَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْاَبْصَارُ ﴿٦٣﴾

يا كړېږ سوې له دوى څخه زموږ ستركي يعني په دوږخ كي به وي لكن زموږ ابصار به يې نهويني، الفراء النحوي وايي چي دا استفهام د توبيخ او تعجب دى، وكلمة ام معادلة د هغه همزه ده چي و فهميده من قوله مالنا، والتقدير مالنا لانرٰى هؤلاء الذين اتخذناهم يعني اليسوا ههنا يعني في النار او زاغت عنهم الابصار.

Scanned by CamScanner

إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾

په تحقيق دغه چي موږ حكايت وكړى (لحق) وقوعه وتكلهم به، د ذالک بيان يې په دې قول سره وكړى، مخاصمه يو د بل سره د اهل النار، مراد له مخاصمه څخه هغه خبره ده چي مشرانو او رئيسانو د كافرانو و خپل اتباع ته وكړه لا مرحبًا بهم آه، او اتباع دوى ته وويل بل انتم لا مرحبًا بكم آه.

درويش وايي: چي اغنياء بايد فقراؤ ته په نظر د حقارت ونه ګوري، حافظ شيرازي وايي:

نظر كردن بدرويشان منافى بزرگى نيست
سليمان باچنان حشمت نظرها بود با مورش

يعني د ميږيانو خيال يې ساتى كما في سورة النمل.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ ۖ

ته ورته ووايه يا محمد (ﷺ) و قريشو ته د مكې.

پوه سه: چي كلمه د انما لپاره د قصر قلب ده متصل بقوله تعالى قال الكافرون هذا ساحر كذاب، د قصر قلب معنى داده چي د مدعى د خبرو رد وكړى بل خبريه په ځاى كي وكړى يعني زه ساحر نه يم لكه تاسي چي واياست بلكې زه بېرونكى يم ستاسي له عذاب څخه د خداى جل جلاله.

پوه سه: چي قل سه د مقولې جمله مستأنفه ده.

وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾

نسته معبود بالحق بې يوه خداى جل جلاله، دا جمله عطف ده پر انما انا الخ رد دى د هغه قول د كافرانو اجعل آلهة الهًا واحدًا (الواحد) چي يو دى او نه په ذات كي او نه په صفاتو جماليه او جلاليه ؤ كي شريک لري (القهار) چي غالب دى هر كار چي اراده ورته وكړي هغه كولاى سي بلا امكان مانع عنه ومن جملتها الاحياء بعد الموت ده.

فائده: په دې عبارت سره بشارت دى للمؤمنين بالجنة و وعيد للكافرين بالنار.

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾

چي خالق او مالک دى د اسمانو او ځمكي او د هغه شيانو چي په مابين كي د

Scanned by CamScanner

اسمانو او مځکي دی چي کائنات الجو يې بولي لکه وريځ، پيلبو، تنا، تکه وغير ذالک مما يعلمه الله (العزيز) چي غالب دی که چاته عذاب ورکوي څوک يې نسي مغلوبه کولای (الغفار) چي بخښونکی دی د مايشاء من الذنوب صغائرها وکبارها لمن شاء ما عدا الکفر والشرک.

فائده: ددې اوصافو په راوړلو کي تاکيد د توحيد و وعد للمؤمنين و وعيد لکافرين.

قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾

ووايه ته يا محمد (ﷺ) چي قرآن مبارک يو خبر عظيم دی، دا معنی ابن عباس رض، مجاهد او قتاده رح کړې ده، او بعض مفسرين وايي چي ضمير د هو راجع دی ويوم القيامة ته المفهوم من الآيات کما في قوله جل ذکره عم يتساءلون عن النباء العظيم.

أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾

چي تاسي له هغه څخه اعراض کونکي ياست يعني القرآن، او يوم القيامة چي نه قرآن منئ او نه يوم القيامة منئ او سره ددې چي پر حقيت د قرآن عزيز دلائل واضحه ستة من المعجزات الظاهرة على يد رسول الله ﷺ بل القرآن في نفسه معجزة او دليل د حقيت دی کريمه: ان کنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بسورة من مثله الآية، وقد مر بيانه في تفسير سورة البقرة، او د قيامت هم دلائل عقليه او نقليه موجود دي، فما لکم ايها الکفار عنهما معرضون.

فائده: في خواص الاسماء الآلهية في الآيات السابقة (۱) خاصية اسم الله الواحد چي څوک هره ورځ زر (۱۰۰۰) واره وايي خلک به يې له زړه څخه ووځي او يوازي محبت د خدای ﷻ بې په زړه کي قرار پيدا کړي، وهذا البيت يدل على هذا المعنى ..... بيت:

اذا کان ماتهواه في الحسن واحدًا .... فکن واحدًا في الحب ان کنت تهواه

(۲) د اسم القهار مبارک خاصيت دادی، وتل د حب د دنيا دی له زړه څخه او تعظيم د ماسوی الله له زړه څخه، څوک چي دا اسم مبارک ډېر وايي اثار د غلبه پر دښمن به ورته ښکاره سي، او بل خاصيت يې دادی چي څوک چي په رشتياګو ظالم وي، نو په وخت کي د لمر د راختلو او د تهجد په وخت پر دې ډول، يا جبار يا

قهار يا ذا البطش الشديد يو وار وروسته داسي ووايي خذ حقي ممن ظلمني وعدًا علي، هغه ظالم به خداى هلاک کړي ان شاء الله تعالى.

درويش وايي: چي دا بيتونه د خداى ﷻ د قهاريت بيان دى.

غيرتش غير درجهان نگذاشت .... وحدتش اسم اين وآن برداشت

گم شود ظلمت پندار .... نزد انوار واحد قهار

(۳) خاصيت اسم العزيز: شيخ السهروردي قدس سره وايي که څوک دا اسم مبارک اووه ورځي پرله پسې هره ورځ زر (۱۰۰۰) واره ووايي اهلک الله خصمه ان کان مستحقًا للهلاک، او بل خاصيت يې دا دى که په مقابل کي د صف د کافرانو يعني په وخت کي د جنګ اوويا (۷۰) واره ووايي او هر وار و لښکرو ته د کفارو اشاره کوي د کافرانو لښکر به ماتي وخوري، ان شاء الله تعالى.

(۴) خاصيت اسم الغفار وجود المغفرة: که يې څوک وروسته د جمعې تر لمانځه سل (۱۰۰) واره ووايي ظهر اثار المغفرة، وقد قال رسول الله ﷺ من لزم الاستغفار جعل الله له من کل هم فرجًا ومن کل ضيق مخرجًا ويرزقه من حيث لايحتسب، په صحيح حديث کي راغلي دي اذا قال العبد يا رب اغفرلي قال الله تعالى اذنب عبدي ذنبًا فعلم ان له ربًا يغفر الذنب ويأخذ به اشهد کم اني قد غفرت، يعني دا خطاب ملکو ته وکړي.

مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍۭ بِالْمَلَاِ الْاَعْلٰٓى اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ ۝٦٩

(اى علم بوجه ماکان دل کلمة من الاستغراقية بعد حرف النفي) ما لره نه ؤ هيڅ علم په جماعت بلند سره چي مراد ځني ملائکه دي، هغه وخت چي ملکو بحث کاوه په يو امر کي د امورو د دنيا او الآخرة، ولي چي اخبار د تقاول او بحث څخه د ملکو و ماجرى بينهم موافق د مافي الکتب المتقدمة من التورات والانجيل وغيرهما من غير سماع ومطالعة الکتب کما هو حال وشان النبي ﷺ لکونه نبيًا اميًا لا يتصور الا بالوحي.

فائده: په دې آيت کي اثبات د نبوت او رسالت دده دى، او بعض مفسرين وايي لکه روح البيان مراد له اختصام څخه د ملکو اختصام ددوى دى چي خداى پاک مشورهٔ و دوى ته ووېل اني جاعل في الارض خليفة، ملکو ورته ووېل (لا

Scanned by CamScanner

علی وجه الاعتراض علی الله حاشاهم الله عن ذالک بل لان یزیل شبههم الذي کان في قلوبهم وطلب الحکمة الالهیة في استخلاف آدم؏) قالوا اتجعل فیها من یفسد فیها (ای بالمعاصي والظلم ویسفک الدماء)

پوه سه: چي نسبت د فساد في الارض وسفک الدماء وآدم؏ ته په اعتبار د اولاد د آدم؏ دی لما طالعه من اللوح المحفوظ او لقیاس اولاد آدم علی الجن الذي کانوا ههنا قبل آدم وذریته کما مر في تفسیر سورة البقرة.

إِن يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾

ان نافیه دی یعني من حال الملاء الاعلی وغیره من المغیبات (الا انما آه) والمعنی ماته نه دي وحي سوي د حالاتو د ملاء الاعلی او نورو غیبو شانو لکه احوال د آدمؑ د سجدې و ملکو ته او احوال د امم ماضیه الی غیر ذالک، مګر لانما (بحذف لام التعلیل) چي زه ېرونکی یم د کافرانو له عذاب الیم څخه په ورځ د قیامت، والحاصل چي دا معلومات چي تاسي واورېدل دلیل دد ې دی چي نبي مرسل یم د خدای ﷻ له خوا څخه، فافهم... اعتذار لازم الاظهار.

درویش وایي: چي د مذکوره آیتونو په تفصیل کي روح المعاني ډېر طویل بحث کړی دی او نقل او رد د بعض تفسیرو یې راوړی دی، او لوی حدیث که څه هم صحیح خو دی لکن د متشابهاتو څخه دی چي طالبان خو څه کوې کاشکي د متوسطي درجې علماء د هغو په تأویل پوهېدلای، او مظهريؒ هم ورته کار کړی دی یعني متشابه حدیثونه یې راوړي دي، نو ما په خپل تفسیر کي د هغو حدیثو له راوړلو څخه ډډه وکړه تا چي زما د تفسیر مطالعه کونکي چي اکثره یې د کښتي درجې یا د اوسطي درجې ملایان دي په سبب د نه پوهېدو په تأویل د هغو احادیثو صحیحهؤ په لویه فتنه کي واقع نه سي.

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن طِينٍ ﴿٧١﴾

څه وخت چي وویل ستا رب و ملکو ته چي زه پیدا کونکی یم د یو بشر له خټو څخه.

دا جمله بدل ده له اذ تختصمون څخه او د هغې جملې بیانونکې ده، ولي چي هغه سابقه جمله چي اذ پر داخل ؤ مشتمل ده اجمالاً چي په دې آیتو کي بې تفصیل بیان سي.

فَاِذَا سَوَّيْتُهٗ وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِيْ فَقَعُوْا لَهٗ سٰجِدِيْنَ ﴿٧٢﴾

نو چي ما د هغه خلق تمام ته ورساوه، ما پکښې پوه کړی يعني داخل مي کړی خپل روح، تاسي په واقع کي سولاست و هغه ته پر سجده.

پوه سه: چي اضافت د روح و ځان ته لپاره د تشريف د آدم عليه السلام دی يا لپاره د تشريف د روح انساني دی چي اشرف د روحانو دی.

درويش وايي: چي تفصيلي بيان د سجدې د ملکو و آدم عليه السلام ته د سورة البقرة په تفسير کي مطالعه کړئ.

فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُوْنَ ﴿٧٣﴾

نو سجده وکړه ملکو (دا جمله عطف ده پر قال ربک، باندي) کلهم اجمعون: ددې دوو لفظو معنا جلا ده يعني کلهم تاکيد افرادي دی يعني ټولو افرادو د ملکو سجده وکړه، او اجمعون تاکيد د اجتماع د ملکو دی په سجده کي يعني په يوه وار پس او پيش په سجده کي د ملکو نه ؤ.

اِلَّآ اِبْلِيْسَ ؕ اِسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٧٤﴾

مګر ابليس چي طلب د کبرياء خپل يې وکړی تر آدم.

پوه سه: چي استکبر علت دی د استثناء د ابليس د سجده کونکو څخه.

پوښتنه: ابليس خو په ماضي کي د کافرانو څخه نه ؤ بلکې لوی عابد ؤ چي په نامه د عزازيل يادېدی يعني عزت من بنده د خدای جل جلاله، نو د ماضي د صيغې د راوړلو به څرنګه توجيه کوو؟

ځواب: بعض مفسرين وايي چي کان په معنی د صار دی يعني اوس و ګرځېدی له کافرانو څخه، او بعض مفسرين وايي کان في علم الله القديم من الکافرين ... بيت:

تکبر عزازيل را خوار کرد ..... بزندان لعنت گرفتار کرد

تکبر مکن زينها ای پسر .... که روزی زدستش بر آيی بسر

پوښتنه: دېر مسلمانان سجده يعني لمونځ نه کوي نو هغه کافران دي؟

ځواب: کفر د ابليس په سبب د صرف نه سجده کولو نه دی، بلکې ده انکار

Scanned by CamScanner

وکړی له حکم ځخه د خدای ﷻ او امر د سجدې د خدای له خوا ځخه و آدم ته یې بد وباله، کما یفهم مما سیئاتي.

قَالَ يٰٓاِبْلِيْسُ مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ ؕ

خدای پاک ورته وویل چي ای ابلیسه ته څه شی منع کړې له سجدې کولو ځخه و هغه چاته چي په خپل قدرت یې پیدا کړی ؤ.

پوه سه: چي لفظ د یدي له متشابهاتو ځخه د قرآن دی ولي چي خدای[۳] جسم او اعضاء نه لري نو سلف علماء یې تأویل نه کوي او ایمان یې پر دې دی چي څه چي د خدای ﷻ مراد وي هغه حق دی او تفصیلي علم یې و خدای ﷻ ته سپارلی دی، لکن متأخرین علماء یې تأویل کوي، ددې آیت معنی دا کوي خلته بقدرتي خلته بقدرتي من غیر توسط الاب والام.

سوال: نو چي معنی یې قدرت دی نو یدي تثنیه ولي راوړه؟

ځواب: لپاره د مزید قدرت د خدای ﷻ په خلق کي د آدم من طین یعني خمیرول د خټو دده څلوېښت ورځي او خلقت د آدم مخالف ؤ، د نورو انباء جنس ځخه دده لکه نور حیوانات.

اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ ﴿۷۵﴾

همزه د استفهام د توبیخ او د انکار داخل سو پر همزه د وصل نو اصل یې أاستکبرت ؤ همزه د وصل یې حذف کړی استغناءً عنه بهمزة الاستفهام.

پوه سه: چي ام په معنی د بل دی، بل لپاره د توبیخ پر شق اول دی یعني تا طلب د کبریاء وکړی او همزه یې لپاره د انکار دی پر شق ثاني چي ته دې په واقع عالي یې تر آدم[۴].

قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ؕ خَلَقْتَنِيْ مِنْ نَّارٍ وَّ خَلَقْتَهٗ مِنْ طِيْنٍ ﴿۷۶﴾

ابلیس وویل چي زه تر ده اعلی رتبهً یم یعني شق ثاني یې مختار کړی او ابلیس د خپل خیروالی تر آدم داسي بیان کړی، یعني زما خلقت د اور دی چي جوهر مضئ دی، او دده ماده د خټي ده چي جوهر کثیف دی.

پوښتنه: د بعض شیطان پرستانو په زړو کي به دا شک وي چي د ابلیس جواب خو ډېر معقول ؤ، نو د لعنت ابدي ولي مستحق وګرځېدی؟

ځواب: (۱) معقول به هتله وای که د خالق خپل د امر بالسجود لآدم تقبيح يې نه وای کړې او له انا خير منه ځخه دا واضح من الشمس ده چي د ابليس تقبيح د امر د خالق خپل وکړه (۲) طبعيت د اور فساد او اتلاف دی د هغه شي چي د اور سره تماس وکړي، بخلاف التراب ولي د خاورو چي شی په تماس کي سي لکه غنم، جوار، وريجي او نور خوراکي مواد چي په مځکه کي يې وپاشې اضعاف مضاعفه د پاشلي تخم راباسي کما هو المشاهد (۳) طبعيت د اور بې کاري او تېزي او سپک والی دی بخلاف التراب طبع د خاورو او ثبات ده (۴) په مځکه کي ارزاق د انسانانو بلکې د ټولو حيواناتو او لباس د انسانانو چي له پنبه يا وړيو ځخه وي لکه شړی، تلتکان، قالين وغيرها هم پکښي سته، ولي د حيواناتو وړی لکه د اوښ وړی چي په عربي يې وبر بولي او د پسو وړی چي په عربي يې صفوف بولي او د بزو وجغوني چي په عربي يې شعر بولي ټوله د مځکي د نباتاتو د خوړلو نتيجه ده او د غه رنګه په مځکه کي خلک کورونه او کلاوي جوړوي.

(۵) خاوره ضروري ده د هر حيوان لپاره ولي چي علف او هر خواړه د دوی د مځکي ځخه دي، او اور ته خو هر حيوان ضرورت نه لري بلکې بعض وخت انسانان ای بعض د دوی و اور ته په شبانه روزو او وختو کي بلکې په مياشتو کي لکه په حديث شريف کي د سيدتنا عائشة ﷺ ځخه روايت دی چي موږ په وخت کي د حيات اکرم د نبي ﷺ چي موږ به په دوو مياشتو کي درې سپوږمۍ وليدلې چي د عليه الصلوة والسلام د ازواجو مطهراتو رضی الله عنهن په نهه حجرو کي اصلاً به اور نه سو بل، راوي پوښتنه ځني وکړه چي تاسي په څه شي دا دوې مياشتي ګزاره کول؟ دې جواب ورکړی "الاسودان" په دوو تورو شيانو مو ګزاره کول الماء والتمر.

(۷) اور محتاج دی و خاورو ته، ولي په هوا کي خو اور نه بلېږي، او مځکه و اور ته نه ده محتاجه (۷) اور محتاج دی و محل حامل ته او مځکه محل حامل نه غواړي، نو د محتاج درجه کښته ده تر مستغني (۸) الله تعالی د مځکي ذکر په قرآن مجيد کي ډېر کړی دی او اخبار يې کړی دی د منافعو د مځکي، او ويلي يې دي چي مځکه فراش او بساط ده د انسانانو الاحياء والاموات، او خلک يې امر کړي په تفکر په آياتو او عجائبو ولم يذکر النار الا في معرض العقوبة ذکرها تذکرة لنا الآخرة ومتاع لمقوين (مسافرو لره)

Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي الى غير ذالک من دلائل فضيلة الارض على النار.

قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾

وويل الله ﷻ نو ووځه له دې جنت څخه (وقيل من السمٰوات) نو بيشکه ته ترټلى يې، لانک لست فيک خير اصلاً.

وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ ﴿٧٨﴾

او په تحقيق پر تا لعنت دى زما تر ورځي پوري د جزاء.

پوښتنه: آيا پر يوم الجزاء لعنت د خداى ﷻ ختم کېږي پر شيطان او که څرنګه؟

ځواب: د لعنت سره سره په يوم الدين عذاب د جهنم ورکول کېږي.

قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾

ووايي شيطان اى زما ربه ماته مهلت راکړه يعني فورًا مي دوږخ ته مه استوه تر هغه ورځي پوري چي انسانان يعني اولاد د آدم ژوندي کېږي يعني النفخة الثانية.

قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾

خداى پاک ده ته وويل: ته د منظرينو له ډلې څخه يې يعني تاته مهلت دى الى يوم يبعثون، تر ورځي پوري د وقت معلوم چي نفخه اولى ده.

پوښتنه: شيطان خو مهلت غوښتى ؤ تر الى يوم يبعثون پوري چي ورځ د قيامت ده؟

ځواب: خداى ﷻ هغه سوال مسترد کړى بلکې په ځاى کي يې د هغه مهلت ورکړى تر نفخه اولى يعني په نفخه اولى سره به شيطان او دده اولاد ټوله مري.

پوښتنه: څه حکمت د خداى ﷻ دى چي شيطان ته يې مهلت ورکړى تر نفخه اولى پوري او سمدستي يې و ذوږخ ته نه واستاوه؟

ځواب: حکمت د خداى ﷻ امتحان دى د انسانانو چي څوک زما د رسولانو متابعت کوي او څوک د شيطان وړغندى و غاړي ته اچوي، کريمه: لئلا يكون على الناس حجة بعد الرسل.

سوال: خداى ﷻ ته خو په علم ازلي سره کافران منکران او مؤمنان ټوله معلوم وه نو امتحان ته څه ضرورت ؤ؟

ځواب: علم ازلي د خداى ﷻ مناط د ثواب او عقاب نه دى كريمه: هلا ارسلت الينا رسولاً.

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۸۲﴾

شيطان وويل ستا په عزت او سلطان دي زما قسم وي چي زه به گمراه كوم يا په كفر يا په عصيان سره ټوله اولاد د آدم چي د ''اني جاعل في الارض خليفة'' ځخه وفهمېدى لان الخلافة ليست مقصورة على آدم ؑ بل الخلافة له ولاولاده الى يوم النفخة الاولى.

پوهه: چي كلمه د فا. سببيه ده ولي مهلت د خداى ﷻ سبب سو د عزم دده پر اغواء د بني آدم.

إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿۸۳﴾

مگر ستا هغه بندگان له ذريت ځخه د آدم چي تا خالص كړي دي لپاره د طاعت او دوى دي له ضلالته ځخه پاک، دا ترجمه پر تقدير د قرائت د مخلصين په فتح د لام ده چي صيغه د اسم مفعول ده، او پر هغه قرائت چي په كسره د لام دى ترجمه يې داده چي دوى خالص گرځولي دي خپل زړونه د خداى ﷻ لپاره.

قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ ﴿۸۴﴾

بالرفع خبر د مبتداء محذوفي دى اى انا الحق، او يا مبتداء ده خبر يې محذوف دى تقديره الحق يميني، فالحق من اسماء الله تعالى اقسم به (والحق اقول) زه حق خبره كوم چي هغه داده.

لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۸۵﴾

زه به ډكوم جهنم ''منك'' اى من جنسك لتناول جميع الشياطين، او د هغه كسانو ځخه چي ستا متابعت كوي له بني آدم ځخه يعني لا اترك من بني آدم المذكورين (اجمعين) تاكيد دى، والمراد بمن تبعك ههنا الكفار.

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿۸۶﴾

ته ووايه كفارو ته د قريشو يا محمد (ﷺ) چي زه ستاسي ځخه نه غواړم پر قرآن يا پر تبليغ او انذار مزدوري، چي په عربي جُعل ورته وايي.

پوه سه: چي کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده یعني هیڅ مزدوري او تنخوا مثل ما من رجل في الدار یعني یو نر نسته په سرا ی کي.

(وما انا من المتکلفین) او نه یم زه له تکلف کونکو څخه چي قرآن دي په ډېر تکلیف د ځانه جوړوم او خدای ﷻ ته یې نسبت کوم، ولي څلوېښت کاله ما ستاسي سره تېر کړه چي تاسي هم خبریاست چي امي وم، حتی چي یوه کلمه مي نسوای نوشته کولای، نه تاریخ دان وم چي تاسي به داتوهم وکړئ چي دا قصې د انبیاؤ او د ماضیه چي دی کوي تاریخونه پسي ګوري یعني لا ادعی النبوة بلا حقیقة کریمه: ان هو الا وحی یوحٰی الآیة.

اخرج البخاري عن عمر رضی الله عنه نهینا عن التکلف یعني في ترجمة القرآن، البغوي رح روایت کړی دی له ابن مسعود رض څخه چي مسروق وایي دخلنا علی ابن مسعود رض فقال یا ایها الناس من علم شیئًا فلیقل به (که څوک علم پر یو امر دیني لري خو هغه دي وخلګو ته بیان کړي) ومن یم یعلم فلیقل الله (او که څوک په مسئله دیني نه وي خبر نو د خپتي حکم دي نه ورکوي) بلکې داسي دي سائل ته و وایي والله اعلم، ابن مسعود رض دا آیت دلیل وګرځاوه، قال الله تعالی لنبیه: قل ما اسئلکم من اجر وما انا من المتکلفین، ولي هغه څوک چي اجر او تنخواه نه غواړي نو څه ضرورت لري چي په خبرو تکلف کوي، لکه بعض جاهلان ملایان چي له مقتدیانو څخه اجر او تنخوا غواړي، نو که مقتدیان له ده څه د یوې مسئلې پوښتنه وکړي که څه هم دی نه وي په خپر تکلفًا د خپتي یو حکم ورته بیان کړي، والله اعلم نه وایي دفعًا للعار.

اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۸۷﴾

نه دی قرآن مګر پند او نصیحت دی د ټولو اهل عالم لپاره یعني من الانس والجن، ماته یې وحي سوي دي او زه یې تاسي ته رسوم.

وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهٗ بَعْدَ حِيْنٍ ﴿۸۸﴾

تاسي به پوه سئ یا کفار مکة (لام جواب د قسم محذوف دی) په خبرو د قرآن من الوعد والوعید وروسته تر یو وخت تېرېدو، قتاده رح وایي ای بعد الموت، عکرمه رح وایي یوم القیامة.

Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي بحمد الله وحسن توفيقه پای ته ورسېدی تفسير د سورة صٓ من التفسير الايوبي (۲۰) د ذی الحجة الحرام د يکشنبې په ورځ پر نهه بجې سنه (۱۴۳۱هـ ق) وروسته به تفسير د سورة الزمر ان شاء الله تعالی هم په دغه تاريخ شروع سي.

درويش وايي: چي تفسير د سورة چي تمام ته ورسېږي يو عالم بار مي له زړه څخه پورته کېږي او يو عالم خوشحالي راته پيدا کېږي.

فائده: په اتصال کي د اخير د سورة صٓ په اول پوري د سورة الزمر داده چي په اخير د سورة صٓ خدای ﷻ ووېل: ان هو الا ذکر للعالمين، او د سورة الزمر په اول کي يې ووېل: تنزيل الكتاب من الله العزيز الحكيم نو كه بسم الله الرحمن الرحمن په منځ کي نه وای لم يتنافر الكلام ويتلاهم كل الالتيام، وايضًا ذكر الله سبحانه په اخير کي د سورة صٓ قصة خلق آدم آه، او ذکر في صدر سورة الزمر قصة خلق زوجه منه وخلق الناس منه ای آدم الی اخيره.

لا اله الا الله محمد رسول الله

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا
سکين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ
۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

Scanned by CamScanner

سُوْرَةُ الزُّمَرِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ خَمْسٌ وَسَبْعُوْنَ اٰيَةً وَّثَمَانِيْ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿۱﴾

(تنزیل الکتاب) خبر د مبتداء محذوفي دی ای هذا، یا مبتداء ده خبر یې دا قول د خدای جل جلاله دی (من الله العزیز الحکیم) د خدای ج له خوا دی چي هغه غالب دی یعني مانع د ماشاء ځوک نسي کېدای، او په هر کار او صنع کي حکمت لري، یعني عبث دده په صنع کي نسته.

تنبیه: که هذا مبتداء سي نو ظاهره داده چي مراد له کتاب څخه قرآن دی او که خبر د مبتداء سي نو ظاهره داده چي مراد له کتاب څخه دا سورت دی.

اِنَّآ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّيْنَ ﴿۲﴾

په تحقیق موږ تاته نازل کړی دی کتاب یعني القرآن متلبسًا بالحق (او یا کلمه د با سببیه ده ای بسبب اثبات الحق واظهاره چي مراد ځني توحید دی) ته عبادت کوه د خدای (ظاهر که څه هم خطاب دی و علیه الصلوة والسلام ته لکن مراد ځني ټوله خلک دي) په داسي حال کي چي خالص به وي عبادت ستا له شرک څخه او داغه رنګه له ریاء څخه چي شرک خفي دی.

پوښتنه: انا انزلنا به تکرار د تنزیل نه وي؟

ځواب: لا! ولي چي اول لکه عنوان د کتاب دی او دوهم تفصیل د ما في القرآن دی.

پوه سه: چي مراد له دین څخه عبادت دی کما في الجلالین وغیره ... مصرع:

گر نباشد نیت خالص چه حاصل از عمل؟

اَلَا لِلّٰهِ الدِّيْنُ الْخَالِصُ ۚ

خبردار سه چي الله لره دی هغه عبادت چي له شرک جلي او خفي څخه خلاص وي، له ابو هریره رضی الله عنه څخه روایت دی، ده وویل چي ما له علیه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه چي زه یو شی خیرات کوم یا یو عمل کوم مراد مي وجه الله وي او ثناء د خلګو، فقال علیه الصلوة والسلام والذي نفس محمد بیده لایقبل الله شیئًا (که صدقه وي که بل عمل وي) شورک فیه (چي شریک کړل سوی وي یعني د خدای ج سره بل شی) ثم قرء رسول الله صلی الله علیه وسلم الا لله الدین الخالص، وقال علیه

Scanned by CamScanner

الصلوة والسلام قال الله سبحانه وتعالى من عمل عملاً اشرک فيه معي غيري (که چا يو عمل وکړی او شريک يې کړی په هغه عمل کي د ما سره بل څوک، نو هغه عمل ټوله د هغه غير دی) وانا بریٔ منه وانا اغنی الشرکاء عن الشرک.

بيت:... ز عمرو ای پسر چشم اجرت مدار .... چو در خانۀ زيد باشی به کار

وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ ۘ

بعض مفسرين وايي چي مراد له موصول څخه مشرکان د مکې دي چي د بتانو عبادت يې کاوه لکن ظاهره داده چي مراد مطلق مشرکان دي که د بتانو عبادت کوي، يا ملائکه بنات الله بولي د هغه عبادت کوي او يا عيسیٰ ابن الله بولي د هغه عبادت کوي لکه نصارىٰ، يا عزير ابن الله بولي د هغه عبادت کوي لکه يهودان وغير ذالک (من دونه) ماسوىٰ له خدای ﷻ څخه.

پوهنه: چي من دونه حال دی ای حال کونهم متجاوزين الله وعبادته (اولياء) دوستان او معبودان.

مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُوْنَآ اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى ۭ

(ما نعبدهم) په تقدير د قول يعني قالوا ما نعبدهم (الا ليقربنا) استثناء مفرغ ده ای ما نعبدهم لشيئ من الاشياء الا ليقربنا يعني د غه معبودان موږ نژدې کړيؤ خدای ﷻ ته (زلفیٰ) مصدر دی په معنی د قرب دی، نو محلاً منصوب دی مفعول مطلق دی د يقربنا نحو قعدت جلوسًا، او البغوي ؒ وايي چي اسم دی قائم مقام المصدر چي په نحو کي يې اسم مصدر بولي، نحو سبحت بتشديد الباء سبحانًا ولي چي د سبحت اصل مصدر خو تسبيحًا دی او سبحانًا چي مصدر د مجرد دی د هغه مصدر په ځای کي در بدلی دی، حسين کاشفي ؒ وايي: درخواست کنند تا به شفاعت ايشان منزلت يابم آه.

اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِيْ مَا هُمْ فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ڛ

په تحقيق خدای (ﷻ) به فيصله وکړي يعني په ورځ د قيامت په منځ کي د دوی يعني المخلصين والکافرين العابدين لغير الله، دا جمله خبر ده د موصول يعني والذين آه او فيصله د خدای ﷻ داده چي محق به جنت ته داخل کړي او مبطل به دوږخ ته (فيما فيه يختلفون) ای الدين الذي اختلفوا فيه من التوحيد والاشراک.

Scanned by CamScanner

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَٰذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾

په تحقيق خداى (ﷻ) توفيق د هدايت نه ورکوي (لان امور الدين اختيارية لا اجبارية) وهغه چاته چي دروغ ګويه وي په نسبت د ولد و خداى ﷻ ته و بقوله الاصنام تشفع عند الله (کفار) صيغه د مبالغې ده چي ناشکره وي د نعمتو د خداى حتى معطي د نعمتو خداى ﷻ دى، او دوى يې نسبت و اصنامو ته کوي.

لَّوْ أَرَادَ اللَّهُ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا لَّاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ

که چېري اراده د خداى ﷻ وي چي ځان ته ولد پيدا کړي لکه دوى چي ګمان باطل کوي چي ملائکه بنات الله دي يا عيسىٰ ابن الله دى يا عزير ابن الله دى، ده به مختاره کړى واى له ما يخلق څخه چي د خداى ﷻ اراده واى.

پوه سه: چي عائد و موصول ته محذوف دى اى ما يشائه، او موصول سره د صله مفعول دى د اصطفىٰ.

فائده: لو اراد الله الى اخيره استيناف دى لپاره د تحقيق د حق او ابطال القول بان الملائکة بنات الله، و عيسىٰ ابنه، تعالى الله عن ذالک علوًا کبيرًا، په بيان سره د اتخاذ الولد في حقه سبحانه وتعالى يعني مطلقًا ليندرج فيه ما يقولون اندراجًا اوليًا، حاصل د معنى د آيت دادى لو اراد الله سبحانه وتعالى اتخاذ الولد لامتنعت تلک الارادة لتعلقها بالممتنع اعنى الاتخاذ لکن لايجوز للباري تعالى ارادة ممتنعة، ولي چي اراده د هغه په هغه شي پوري تعلق نسي چي هغه ممکن وي وجود او عدم يې برابر وي تاچي په تعلق د ارادة الهيه يوه ترجيح پيدا کړي اصل الکلام داسي ؤ، لو اتخذ الله الولد لامتنع ذالک لاستلزامه ماينافي الالوهية، ولي ولد چي څوک غواړي د دې لپاره يې غواړي چي زما به معاون سي عند ضعفي و کبر سني، او يا به زما قائمقام او وارث وي عند موتي او دا دواړه شق محال دي په خداى ﷻ کي لعدم العجز والموت في حقه تعالى لانه الواجب الوجود الغني عن الاحتياج، وروسته يې اصل جواب چي لامتنع ذالک ؤ حذف کړى او پر ځاى يې دليل د هغه راوړى فافهم غاية الفهم.

سُبْحَانَهُ ۖ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٤﴾

پاک دى خداى (ﷻ) له اتخاذ الولد څخه، خداى (ﷻ) يو دى په ذات او په

صفاتو کي لعدم وجوب الوجود لغیره کما ثبت في محله، کریمه: لو کان فیهما (ای السماء والارض) آلهة الا الله لفسدتا، پوه سه! چي دې ته برهان تمانع وايي چي تفصیل یې په کتابو کي د عقائدو دی، او معبودیت چي تابع د وجوب الوجود دی مستلزم دی امتناع المماثلة و المشارکة فاني یکون له ولد اذ الولد لایکون الا من جنس الوالد چي د بعض اجزاؤ څخه د والد به جلا سوی وي وذالک ممتنع علی الله عزوجل (القهار) او قهاریت مطلقه منافي دی له مشارکت څخه او د زوال څخه چي ولد ته حاجت پیدا سي، دا دلیل دی د سابق بیان د نفي د ولد له خدای ﷻ څخه.

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ

پیدا کړي دي خدای ﷻ اسمانونه او مځکه متلبس په حق سره یعني عبث نه دي بل لیکون دلیلاً علی الصانع المطلق، پیچي یعني پټوي خدای ج شپه په ورځ کي یعني شپه چي راسي ورځ پټه سي، او پیچي ورځ پر شپه یعني ورځ چي راسي شپه ورکه سي لکه په لباس سره چي ملبوس پټېږي، یا لکه ولونه د لنګوټې چي یو پر اچول کېږي هغه بل پټوي، او الحسن و کلبي رح وايي چي معنی د آیت داده چي ساعتونه د شپې پر ورځ وراچوي یعني شپه لنډه سي ورځ اوږده سي لکه په دوبي کي او ساعتونه د ورځې په شپه کي بالا کي چي ورځ لنډه او شپه اوږده سي لکه په ژمي کي.

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَّجْرِيْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ

او مسخرې یې کړځولي دي لمر او سپوږمۍ تر یو وخت معین پوري چي ورځ د قیامت ده یعني تر هغه وخته پوري لمر او سپوږمۍ په خپل فلک کي روان یې ګرځولي دي.

پوښتنه: ټول ستوري خو داسي دي لکه لمر او سپوږمۍ د هغو بیان خدای پاک نه وکړی؟

ځواب: د لمر او سپوږمۍ رفتار په خپل فلک کي مځکي والو ته معلوم او محسوس دی بخلاف سائر الکواکب، او بل جواب دادی چي مځکي وال لمر او سپوږمۍ ته دنیوي او دیني احتیاجات لري بخلاف سائر الکواکب کما لایخفی.

اَلَا هُوَ الْعَزِيْزُ الْغَفَّارُ ۝

آګاه اوسئ چي خدای ج غالب دی او قادر دی پر هر شي، لامانع لخلقه

Scanned by CamScanner

وارادته، او ډېر بخښونکی دی، ولي چي دروازه د رزق يې پر هر چا نه ده تړلې.

بيت: ... اديم زمين سفرهٔ عام اوست .... بدين خوان يغما چه ظالم چه دوست

او کافرانو ته يې مهلت ورکړی دی، او عاجل عذاب يې نه دی پر مسلط کړی او د رزق دروازه يې نه ده پر بنده کړې.

خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا

تاسي يې پيدا کړي ياست له يوه سړي څخه (چي ابو البشر آدم عليه السلام ؤ، چي دې نفس نه مور درلوده او نه يې پلار، بلکې له خټو څخه يې جوړ کړی او روح يې پکښې داخل کړی، فصار انسانًا بعد ما کان جمادًا) وروسته يې پيدا کړه دده څخه نفس کور ودانه دده، يعني حوا رضي الله عنها.

پوښتنه: چي دا بل دليل دی په عالم سفلي کي پر قدرت د خدای جل جلاله، او عطف يې په ثم سره وکړی له دې سببه چي په مابين کي د معطوف او معطوف عليه يعني خلقکم او د معطوف يعني جعل منها آه ډېر فرق سته، ولي چي معطوف عليه خو عادت مستمره دی بخلاف المعطوف اعني خلق الانثٰی من الرجل الذي هو زوج لها، هغه خلق د حوا رضي الله عنها داسي ؤ چي پر آدم عليه السلام خدای پاک خوب غالب کړی او د چپه طرف د آدم يعني د پای يوه پوښتۍ يې څني وکښله ماده د خلق د حوا رضي الله عنها يې وګرځول، لهذا عليه الصلوة والسلام د ماينې په باره کي داسي ارشاد فرمايلی دی: د ماينو سره ښه کوئ ددوی بد اخلاق زهمت برداشتوئ، ولي دوی له پوښتۍ څخه پيدا کړل سوي دي، نو که څوک غواړي چي زه به پوښتۍ سيده کړمه که يې زور ورسره وکړی پوښتۍ حتمًا ماتېږي يعني که مېړه غواړي چي زما ماينه من کل الوجوه پر خپل طبيعت را اړوم، نو اخير نتيجه به يې دا وي چي طلاق به ورکوي، قال عليه السلام الا فاستوصوا بالنساء خيرًا.

وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ

او نازل کړي يې دي ستاسي لپاره له انعامو څخه، د انعام اته جوته يعني ذکر و انثٰی من الابل، و ذکر و انثٰی من البقر، وذکر و انثٰی د پسو او ذکر و انثٰی د بزو.

پوښتنه: انعام خو له اسمانه نه دي نازل سوي؟

ځواب: د نزول معنی دلته داده قضی وقسم لکم، ولې قضايا او تقسيمات د خدای ﷻ په نزول د اسمان له خوا موصوف کېدای سي کما کتب في اللوح المحفوظ الذي هو في السماء، او يا معنی داده چي اسباب د انعام د اسمان له خوا ځخه دي لکه بارانونه يا شعاع د ستورو لکه په هغه آيت کي قد نزلنا عليکم لباسًا الخ او سره ددې کالي خو له اسمانو ځخه نه دي نازل سوي بلکې د اسمانه بارانونه نازل سوه چي سبب د پنبه ؤ او د وړيو د پسو وګرځېدل واللباس منهما.

يَخْلُقُكُمْ فِيْ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنْۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِيْ ظُلُمٰتٍ ثَلٰثٍ ؕ

(يخلقکم) دا جمله مبينه ده د ماقبل ای يخلق الانس والانعام په نسو يعني په رحمو کي د ميندو يو خلق وروسته تر بل خلق (يعني نطفه بيا علقه بيا مضغه بيا هډوکي بيا غوښي پر هوارول بيا روح پکښي اچول) په درو تارکيو کي چي يو ظلمت د نس دی بل ظلمت د رحم دی بل ظلمت د بچه دانۍ دی.

سوال: ضمير د کم خو په ذوی العقول کي استعمالېږي، انعام خو ذوی العقول نه دی؟

ځواب: په دې کي تغليب دی د ذوی العقول لپاره علی غيرهم.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ؕ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ فَاَنّٰى تُصْرَفُوْنَ ۝٦

دغه افعال چي کړي دي الله تبارک وتعالی چي ستاسي تربيه کونکی دی، ده لره دي ملک او سلطنت، نسته معبود بالحق بېله ده، ولې چي په صانعيت او خالقيت کي ځوک دده شريک نه دی، نو په استحقاق کي د عبادت هم شريک ځوک نه لري (فانی تصرفون) يعني پر کومه خوا تاسي مصروف سواست و عبادت ته د غير الله او د حق لار مو پرېښول وروسته تر بيانا تو شافيه ؤ چي دال پر وحدت د خدای ﷻ دي.

پوهسه: چي ذالکم مبتداء ده لفظ الله يې خبر دی "ربکم" خبر ثاني دی "الملک" خبر ثالث دی "الاهو" يې خبر رابع دی.

پوهسه: چي کلمه د استفهام يعني انا لپاره د استبعاد ده او د تعجب ده.

اِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ ۟

که تاسي کفر او شرک مختاره کړی نو خدای غني دی ستاسي له ايمان ځخه (بحذف المضاف) ولې چي ستاسي په ايمان کي د خدای ﷻ کومه نفع نسته،

Scanned by CamScanner

بلکې نفع د ايمان و تاسي ته راجع ده او ضرر د کفر ستاسي هم و تاسي ته راجع دی د خدای ﷻ کوم ضرر نسته.

فائده: ان تکفروا شرط دی جزاء يې محذوفه ده او دليل د جزاء يې په ځای کې د جزاء درولی دی، والتقدير ان تکفروا فان وبال کفرکم راجع اليکم لا الی الله تعالی (دا جزاء محذوفه ده) فان الله غني عن ايمانکم، دا دليل د جزاء محذوفي دی، و دليل ذالک انکم تحتاجون اليه تعالی لتضررکم بالکفر وانتفاعکم بالايمان.

وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ

او راضي نه دی د بندګانو لپاره په کفر سره که څه هم اراده د خدای ﷻ تعلق پوري لري ای عدم الرضاء بکفر عباده، لپاره د منفعت ددوی ده، او لپاره د دفع د ضرر له دوی څخه رحمةً عليهم لا لتضرره تعالی.

پوهسه: چي لا يرضٰی آه، عطف دی پر شرطيه يعني ان تکفروا آه.

فائده: ددې آيت مفهوم دادی چي کفر مبغوض د خدای ﷻ دی وان کان بارادته وهو قول السلف وعليه اجماع اهل السنة والجماعة خلافًا للمعتزلة، دوی وايي چي کفر د کافر او کذا عصيان د عاصي په اراده د خدای ﷻ نه ده لان الکفر والعصيان قبيح، دوی وايي د قبيح اراده قبيح ده ولاينسب اليه تعالی القبح اهل السنة والجماعة وايي قبيح خو کفر او عصيان دی لا ارادته، وهذا معنی قولنا والقدر خيره وشره من الله تعالی... بيت:

ټوله اندازه د خير او شر بوله له خدايه څخه
کله پيښيږي نېک او بد له خپلي رايه څخه

درويش وايي: چي د مبغوضيت د يو کار او اراده د هغه کار ژوندی مثال يې په افعالو کي د عبادو هم سته مثلاً: د يو غني سړي زوی پلار ته ووايي چي ماته پاسپورټ راوکړه زه امريکا ته ځم، پلار يې ورته ووايي چي زما د امريکا لپاره ستا سفر نه دی خوښ چي د کفر او ازادۍ ملک دی په ناروا به مبتلا سې، خو بيا هم زوی يې اصرار پر وکړي، نو پلار يې د امريکا پاسپورټ ور جوړ کړي، نو دغه د پاسورټ جوړيدل په اراده د پلار دي اما خوښه يې نه ده.

درويش وايي: ويدل عليه مذهب اهل السنة والجماعة قوله تعالی: ومن يرد

Scanned by CamScanner

الله ان يهديه يشرح صدره للاسلام اى يوفقه ومن يرد الله ان يضله اى باختيار الضلال يجعل صدره ضيقًا حرجًا (يعني لايخلق فيه الايمان بالامر التكويني)

درویش وايي: چي دا مسئله د قدر روح المعاني په ورقو ورقو صفحې په ډکي کړي دي لکه دده چي عادت دی، لکن د تفسير ايوبي سره دومره تفصيل مناسب نه دی لحال المستفيدين منه فافهم.

وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ

که تاسي شکر د خدای (ﷻ) ووایاست یعني بالايمان والطاعة (يرضه لكم) ومعناه يثيبكم به فان الرضٰى يستلزم الاثابة خصوصًا من رب كريم.

فائده: الف د يرضٰى په سبب د جزم د ان شرطيه يې حذف کړی.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ أُخْرَىٰ

نه سي اخستلای یو نفس ګناه د بل نفس، نو نفس چونکه مؤنث سماعي ؤ ځکه نو فقير نفس ورسره مقدر کړی.

پوښتنه: په حديث شريف کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام وايي: لاتقتل نفس ظلمًا، مګر قاتل د هابيل د قابيل له خوا ځخه چي دواړه د آدم عليه السلام زامن وه ورسره شريک دي، نو دا پر قابل د نورو خلګو قتل ظلمًا ګناه نه واردېږي؟

ځواب: په هغه حديث کي ددې سوال دفع راغلې ده بقوله عليه الصلوة والسلام لانه اول (يعني قابيل) اول من سن القتل ظلمًا يعني دا ګناه د نورو قتلو ظلمًا چي پر قابيل په سبب ددې چي قابيل اول سړی ؤ چي طريقه د قتل ظلمًا يې وضع کړه كما جاء في الحديث الصحيح عليه الصلوة والسلام فرمايي: من سن في الاسلام سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها الى يوم القيامة من غير ان ينقص من اجورهم شيئًا ومن وضع في الاسلام سنة سيئة (كالروافض والمعتزلة والجبرية وغيرهم من اهل الاهواء) فله وزرها و وزر من عمل بها من غير ان ينقص من اوزارهم شيئًا.

درویش وايي: چي ددې په رڼا کي هغه سوال هم دفع سو چي بعض د کفارو د مکې خلک منع کول له ايمان ځخه پر عليه الصلوة والسلام او پر قرآن باندي چي هغه بل سړي به ددوی په دفع او منع سره عمل هم وکړی و هغو مانعانو ته جزاء

Scanned by CamScanner

مضاعف وركول كيږي، وجه الدفع چي يو عذاب او جزاء د مانع د ضلال او كفر جزاء ده او بل جزاء د اضلال يعني ده په منع سره د هغه ايمان نه راوړي.

فائده: په دې آيت كي اشاره و دې ته ده وبال د كفر ستاسي يا اهل مكة وتاسي ته راجع دى لا الى غيركم فلا يتضرر به النبي ﷺ لان ما عليه انما هو الانذار وقد فعل نو دى چي پر ايمان ستاسي حرص لري لنفعكم شفقة عليكم.

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝٧

بيا ستاسي و خداى جَلَّ جَلَالُهُ ته رجوع ده يعني په ورځ د قيامت (نو مرجع مصدر ميمي دى) نو خداى جَلَّ جَلَالُهُ به تاسي خبر كړي په عملو ستاسي (نو كلمه د ما مصدريه ده) او يا په هغو عملو چي تاسي يې عمل كاوه (نو كلمه د ما موصوله ده والعائد الى الموصول محذوف اى ما تعملونه فافهم)

(انه عليمبذات الصدور) خداى جَلَّ جَلَالُهُ بنه ترا عالم دى بذات الصدور اى بما في الصدور فضلاً عن الاعمال الظارية، مطلب د دې آيت دا دى چي خداى جَلَّ جَلَالُهُ به تاسي ته جزاء دركړي كه ظاهري عملونه وه كه باطني.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ

او كله چي ورسيږي و انسان ته يو ادنى ضرر په نفس كي يا په مال كي، موږ ادنى وو ايه چي لفظ مس پر دې دلالت كوي (له دې انسان څخه مراد كافر دى بقرينة مابعدها) دى خواست كوي و رب ته دده، چي ضمير راجع و خداى ج ته دى او استغاثه پر خداى جَلَّ جَلَالُهُ كوي.

ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ

وروسته چي خداى ج و ده ته وركړي دده مطلوب، او دفع د ضرر څني وكړي، او بعض مفسرين يې ترجمه داسي كوي جعله ذا حشم و اتباع يعني د دفع د ضرر علاوه لوى نعمتونه وركړي دي.

پوه سه: چي پر تقدير ثاني تنكير د نعمة لپاره د تعظيم دى، او نعمت كه خوّله په معنى د اعطاء سي مفعول ثاني د خوّله دى چي اول مفعول يې ضمير د له ؤ او كه په دوهمه معنى سي نو نعمة منه مفعول له دى.

Scanned by CamScanner

نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوْٓا اِلَيْهِ

پوهه: چې د اليه ضمير راجع دی و خدای ﷻ ته يعني هېر به يې سي هغه څوک چې ده خواست ورته کاوه، نو پر دې تقدير کلمه د ما په معنی د من ده على المشهور وانما قلنا ذالک لان بعض من النحات وايي چې کلمه د من د ذوی العلم لپاره د او کلمه د ما عامه ده کما في قوله تعالی وما خلق الذكر والانثى وغير ذالک.

مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ اَنْدَادًا

ای قبل النعمة او خدای ﷻ لره وګرځوي شريکان کما کان قبل مس الضر.

درويش وايي: چې دا قرينه پر دې ده چې مراد له انسان څخه کافر دی، ولې چې مسلمان خو داسي نه دی چې خدای ﷻ لره انداد او شريکان وايي بلکې شکر د دفع الضر او د نعمت د خدای ﷻ وايي.

مثنوي معنوي مولانا جلال الدين الرومي قدس سره داسي ښه خواږه ابيات په باره کي د کافر مبتلی بالبلاء ويلي دي:

آن ندامت از نتيجهٔ رنج بود ..... نی زعقل روشن چون گنج بود
چونکه شد رنج آن ندامت شد عدم ..... می نيرزد خاک آن توبه ندم
ميکند او توبه و پير خرد ..... بانگ لوردوا لعادوا ميزند

لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِهٖ

ددې لپاره چې خلک ګمراهان کړي له لاري څخه د خدای ﷻ چې توحيد دی.

سوال: د دغه کافر خو دده په قصه کي دا غرض نه ؤ چې خلک ګمراهان کړي بل غاية امره الرجوع الى الشرک، نو د لام په دې آيت کي معنی څه ده ولې چې لام في امثاله خو لپاره د غاية والغرض وي؟

ځواب: چونکه پر فعل د کافر چې رجوع يې و کفر ته وه اضلال مرتب کېدی کما کان في الابتداء که څه هم دلته خو غرض دده نه ؤ نو دا اضلال يې مشابه وګرځاوه د علت غايي سره کما في قوله تعالی: فالتقطه (ای موسیٰ ؑ) آل فرعون ليکن (ای موسیٰ ؑ) لهم عدوًا و حزنًا، نو فرعون خو يې ددې غرض لپاره ژوندی نه پرېښو يعني موسیٰ ؑ چې زموږ دی دښمن وګرځېدی، دې لام ته لام غرض نه

وايي بلکې لام عاقبت وايي و کما في المقولة المشهورة لدوا للموت وابنوا للخراب، چي ددې مقولې بعض کتابو ددې نسبت و حضرت علي رضي الله عنه ته کړى دى، وان لم يثبت في حديث صحيح.

قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا ۖ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ﴿٨﴾

ووايه يا محمد ودغه کافر ته، ته فائده اخله پر خپل کفر سره لږ وخت د دنيا، يعني الى اجلک، په تحقيق ته له اصحابو څخه د اورېې يعني دوږخ دا جمله استيناف د علت ده د تمتع قليل لپاره.

فائده: دا امر ته امر تهديد وايي او په دې کي نا اميدي د کافرانو لپاره ده تمتع في الآخرة کي.

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا

آيا هغه څوک چي قائم وي په وظائفو سره د طاعاتو، د ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دى چي قنوت قرائت دى د قرآن، يعني په لمانځه کي وطول القيام وتقدير الکلام امن هو قانت الله کمن جعل له اندادًا (انآء اليل) په ساعاتو کي د شپې (ساجدًا وقائمًا) دواړه لفظه حال دي له ضمير څخه د قانت، يعني پر لمانځه ولاړ وي سجده او قيام تعبير دى له کل څخه چي لمونځ دى په دوه اهم جزء سره.

پوه سه: چي انآء جمع د انى بکسر الهمزة وفتحها مع فتح النون بمعنى الساعة.

يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ

او بيا هم له آخرت څخه بېرېږي يعني من عذابه تعالى په دې سبب چي زما لمونځ له جانب څخه د خداى جل جلاله قاصر وي... بيت:

بنده همان به که ز تقصير خويش .... عذر بدرگاه خدا آورد
ورنه سزاء وار خداونديش .... کس نتواند که بجا آورد

(ويرجوا رحمة ربه) او اميد و رحمت ته د خداى جل جلاله هم لري، حاصل دا چي پوره اعتماد پر خپل عمل نه لري، بلکې په مابين کي د خوف او رجاء وي کما هو شان الصلحاء او په خوف کي تر حد تجاوز نه کوي چي اياس ته مفضي نه سي، کريمه: لايئس من روح الله (اى رحمته) الا القوم الکافرون، او داسي هم بايد نه وي چي له

عذابه بېغمه وي، کريمه: لايأمن مکر الله (اى عذابه) الا القوم الخاسرون.... دو بيت:

گرچه داری طاعتی از هیبتش ایمن مباش
ورگنه داری زفیض رحمتش دل بر مدار
نیک ترسان شو که قهر اوست بیرون از قیاس
باش پس خوشدل که لطف اوست افزون از شمار

فائده: دا دوې جملې واقع دي په ځاى کي د حال.

پوهسه: چي په دې آيت کي تحريض يعني باعثه کول دي پر قيام الليل يعني التهجد، له ابن عباس رض څخه روايت دى: من احب ان يهون الله عليه الموقف يوم القيامة فليزه الله في سواد الليل ساجدًا وقائمًا.

ترجمه: که د چا خوښه وي چي اسان کړي خداى ﷻ پر ده درېدل خداى ج ته په ورځ د قيامت نو دى دي خداى ج وويني په تاريکه کي د شپې په سجده او قيام کي يعني د شپې دي د تهجد لمونځ کوي.

فائده: علماء د امت مرحومه پر دې متفق دي چي افضل د نوافلو د تهجد لمونځ دى دوى دا هم وايي چي که يو سړي د تهجد لپاره وخت تاکلى وي مثلاً چي زه به د شپې نيم ساعت لمونځ کوم، نو په رکعتو کي دي اوږده سورتونه وايي تاچي طول القيام راسي.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الَّذِيْنَ يَعْلَمُوْنَ وَالَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ؕ

ووايه ته (يا محمد ﷺ) خلګو ته چي آيا برابر دي (الاستفهام للانکار يعني نه دي سره برابر) هغه کسان چي خداى ﷻ پېژني متصف په صفاتو سره د جلال، نو يې له عذاب څخه بېرېږي، او په صفاتو سره د جمال نو اميد يې و رحمت ته د خداى ﷻ وي، نتيجه داسي چي طاعات د خداى ﷻ کوي او د معاصيو څخه پرهيز کوي، او هغه کسان چي خداى ﷻ نه پېژني لکه چي ذکر سول نو نه طاعت د خداى ﷻ کوي او نه له عصيان څخه پرهيز کوي.

اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ ۝٩ ع

پند اخلي په مواعظو د قرآن هغه څوک چي لرونکي د عقلو وي يعني عقول سليمه.

Scanned by CamScanner

پوه سه: چي الالباب جمع د لب ده چي مغز ته د مېوې وايي لکه مغز د بادام مغز د جوزو وهكذا، نو د انسان پوستكي او كالي يې قشر القشر دي لکه بادام چي دوه پوستكي لري او يو مغز، كما هو المعلوم بالتجربة.

په صحيح حديث كي راغلي دي يشفع يوم القيامة ثلاث (۱) الانبياء (۲) العلماء (مراد ځني هغه علماء دي چي په خپل علم يې عمل كړى وي) والله اعلم.

مصرع:..... وگرنه چه آيد زمغز پوست

(۳) الشهداء اى لاعلاء كلمة الله تعالى فقط.

فائده: شرف د علم لوړ دى تر شرف د نسب، ولذا قيل، ان عائشةؓ افضل من فاطمة الزهراءؓ لان النبي ﷺ قال خذوا ثلثى دينكم من عائشةؓ، واليه اشار صاحب الامالي ...... بيت:

و صديقة الرجحان فاعلم ..... على الزهراء في بعض الخصال

اى العلم واما في كثرة الخصال المحمودة فالرجحان للزهراءؓ لقوله عليه الصلوة والسلام كمل من الرجال كثير (يعني في غير النبوة ولم يكمل من النساء الا مريم بنت عمران وآسية امرئة فرعون وخديجة بنت خويلد يعني زوج النبي ﷺ يعني الزوج الاولى، ومنها اولاد النبي ﷺ الذكور والاناث غير فانه من مارية القبطية.

(۴) وفاطمة بنت محمد ﷺ ورضى الله تعالى عنهن، وفي الحديث قال رسول الله ﷺ اعوذ بالله من علم لاينفع (اى لايعمل به)

قُلْ يٰعِبَادِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوْا رَبَّكُمْؕ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا

ته ووايه يا محمد (ﷺ) اى زما بندګانو (دا نداء لپاره د اظهار د شرف د مؤمنانو ده، كسره د دال قائمقام د يا اضافت ده) چي ايمان مو راوړى دى، وبېرېږئ له رب څخه خپل يعني له عذاب څخه د هغه يعني په امر او نهي د خداى ج عمل كوئ.

پوه سه: چي كه څه هم ايمان مانع د خلود في النار دى لكن په صورت كي د عدم تقوىٰ يعني په ترک د مأمور به يا په كولو د منهي عنه احتمال د دخول د دوږخ سته، نو د دغه احتمال د دفع لپاره خداى جَلَّ جلاله امر په تقوىٰ وكړى، او هغو كسانو له چي عمل يې د احسان پر طريقه كړى وي يعني په خشوع او خضوع كما جاء في الحديث الذي رواه البخاري ومسلم عن عمرؓ چي عليه الصلوة والسلام په

Scanned by CamScanner

جواب کي د سائل "ما الاحسان" داسي وويل: الاحسان ان تعبد ربک کانک تراه فان لم تکن تراه فانه يراک (يعني يعلم بحالک ظاهرًا وباطنًا)

فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ

په دغه ناقص ژوند کي، الظرف متعلق بقوله احسنوا (حسنة) ښه ځای سته په آخرت کي يعني الجنة.

پوهسه: چي حسنة مبتداء ده خبر يې الذين امنوا دی.

فائده: په سبب د تقديم د خبر ابتدائيه د نکرة صحيح دی نحو في الدار رجل کما في کتب النحو، او مجموع جمله تعليل ده د اتقوا ربکم.

وَاَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةٌ

د خدای ﷻ مځکه فراخه ده يعني که يو ای دي د خدای ﷻ طاعت نه سوای کولای په سبب د مزاحمت د کافرانو نو مځکه د خدای ﷻ فراخه ده بل ای ته هجرت وکړهؤ ولهذا قال ابن عباس رضي الله عنه في تفسير هذه الآية ارتحلوا من مكة، لکه مؤمنانو چي په مکه مکرمه کي د خدای ﷻ طاعت په ازاده توګه نسوای کولای عليه الصلوة والسلام دوی ته د خدای ﷻ په امر د هجرت اجازه ورکړه چي بعض مؤمنان مديني منورې ته ولاړل چي هورې يې د انصارو په برکت خپل ازاد عبادت کولای سوای، او بعض مؤمنان حبشې ته ولاړل، اخير الامر انحضرت ﷺ چي سيدنا ابوبکر رضي الله عنه هم ورسره ملګری ؤ مديني منورې ته يې هجرت وکړی، مطلب دا چي د جار سوء ځخه چي تا له عبادت ځخه منع کوي هجرت لازم دی.

اِنَّمَا يُوَفَّى الصّٰبِرُوْنَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ⑩

په تحقيق ورکول کيږي صبر کونکو ته ثواب د دوی بېله حسابه.

پوهسه: چي مراد له صابرانو ځخه په دې آيت کي هغه کسان دي چي صبر يې کړی وي پر خپل دين او دين د لاسه ورنه کړي په سبب د ازار د کافرانو، او يا معنی داده چي صبر يې کړی پر هجرت د خپل محبوب وطن ځخه او پر مفارقت د قريبانو په وطن کي، بعض مفسرين وايي چي دا آيت په شان کي د جعفر بن ابی طالب رضي الله عنه او دده د ملګرو مسلمانانو چي تعداد يې تخمينًا اتيا (٨٠) کسو ته

Scanned by CamScanner

رسېدې نازل سوې دی چې هجرت يې حبشې ته وکړی، چې د هغه ملک بادشاه اصحمة النجاشي چې په هغه وخت کې دی د نصارٰی ؤ په دين ؤ، لکن په سلطنت کې دده د هر دين ازادي وه چې هغه اصحمة النجاشي بيا مسلمان سو په دعوت د جعفر بن ابی طالب رضي الله عنه خو د عليه الصلوة والسلام سره يې ملاقات په برخه نه سو، لکن اصحمة چې وفات سو عليه الصلوة والسلام له مدينې منورې څخه غائبانه د جنازې لمونځ ورکړی، کما جاء في الاحاديث الصحيحة في مقامه.

درويش وايي: چې شان د نزول د آيت که څه هم جعفر بن ابی طالب او دده ملګري رضي الله عنهم دي، لکن لفظ د آيت عام دی چې دوی ته هم او نورو کسانو ته هم شامل دی چې پر بلا او مشقت د طاعت يې صبر کړی وي او ځان يې له معصيت څخه ساتلی وي، له انس بن مالک رضي الله عنه څخه روايت دی چې عليه الصلوة والسلام وويل چې ترازوګان په ورځ د قيامت ودرول سي، لمونځ کونکو کسانو ته د دوی ثوابونه ورکړل سي، او اهل صدقه والاؤ ته هم خپل د صدقاتو ثواب او اجر ورکړل سي وهکذا اهل الحج ته هم خپل ثوابونه ورکړل سي، نو اهل بلاء في الدين چې راسي هغو ته ترازو نه ايښوول کېږي او عمل نامه هم نه ورکول کېږي، بلکې پر هغو ثوابونه توييږي بغير حساب حتی چې هغه کسان چې ژوند د دنيا يې په عافيت کې تېر کړی وي او بلاء في الدين يې نه وي ليدلي تمنٰی ددې به وکړي چې کاشکې زموږ په دنيا کې داسې حال وای چې غوښې په غچيو خلګو راڅخه پرې کولای، يعني چې د اهل البلاء حال ووينې غبطه يې وسي، وذالک قوله تعالی: انما يؤتی الصابرون اجرهم بغير حساب، وفي حديث صحيح عليه الصلوة والسلام وايي: من فر بدينه وجبت له الجنة.

فائده: فر بدينه يې ووايه ددې لپاره چې بل غرض نه پکښې لري لکه مهاجر د ام قيس، بخاري روايت کړی دی چې عليه الصلوة والسلام وويل: انما الاعمال بالنيات وانما لامرء مانوی فمن کان هجرته الی الله ورسوله فهجرته الی الله والی رسوله ومن کان هجرته الی دنيا يصيبها او الی امرئة ينکحها فهجرته الی ما هاجر اليه انتهی (صحيح بخاري ص۱)

قُلْ إِنِّيٓ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّيْنَ ﴿۱۱﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُوْنَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِيْنَ ﴿۱۲﴾

ته کفارو ته د مکې وغيرهم ته ووايه چې زه امر کړل سوی يم يعني له جانبه څخه د خدای جل جلاله په دې سره چې زه به عبادت کوم د خدای[۴] په داسې حال کې چې خالص به

Scanned by CamScanner

وي زما عبادت د واحد لاشريک لپاره، او زه په دې سره امر سوی يم چي زه اول د مؤمنانو مخلصانو به يم، دا ددې لپاره چي په دنيا او اخرت کي پيشوا وګرځم، يا يې معنی داده چي زه اول مسلمان د قريشو څخه وګرځم ومن على ملة قريش ای الشرک.

فائده: مراد له اول المسلمين څخه مسلمانان ددې امت دي، والا فدين الاسلام دين قديم من لدن آدم عليه السلام الى بعثة محمد الامي ﷺ.

فائده: ظاهره داده چي کلمه د لام زائده ده کما في آيت اخرى (وامرت ان اكون اول من اسلم)

تنبيه: مسبوق د سابق درجې ته نسي رسېدلای لکه تابعين يا تبع تابعين هلم جرا د اصحابو کرامو رضي الله عنهم و درجې ته نسي رسېدلای بالاجماع.

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾

ته ورته ووايه چي زه بېرېږم که زه عصيان وکړم د رب څخه زما (بترک الاخلاص يا ميل وکړم ستاسي مذهب ته چي شرک او عصيان دی) له عذابه څخه د لوی ورځي چي قيامت دی، په دې آيت سره بېرول دي له عصيان څخه او هڅول دي د دوی و اسلام ته بالاخلاص کما في الآية السابقة.

بغوي رح وايي چي دا ايت هلته نازل سو چي کفارو د قريشو و عليه الصلوة والسلام ته دعوت ورکړی چي دين ته د اباؤ راواوړه، موږ به ستا سره داسي او داسي وکړو کما فصل في موضع آخر.

قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي ﴿١٤﴾

ته ورته ووايه چي زه عبادت کوم د خدای جل جلاله چي خالص به وي خدای ج لره زما عبادت يعني شرک به نه وي ورسره ګډ، نو په دې سره درختـه د طمع د قريشو چي ده مبارک ته يې دعوت د رجوع الى دين الاباء ورکاوه له بېخه وکښل سوه.

فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ

نو تاسي هر شی چي ستاسي ورته اراده سي د هغه عبادت کوئ.

پوه سه: چي دا امر لپاره د تهديد دی.

فائده: دا عبارت جواب د شرط محذوف دی تقديره ان لم توافقني في العبادة

لله خالصًا فاعبدوا ماشئتم يعني تاسي به و وينئ اخيره نتيجه د اصرار پر كفر من العذاب في الدنيا كما في يوم بدر وفي الآخرة اى النار.

قُلْ إِنَّ الْخٰسِرِيْنَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

ته ورته ووايه چي په كامل خسران كي دي هغه كسان چي په تاوان كي يې اچولي وي خپل ځانونه يعني بالضلال والكفر، او خپل اتباع من الاولاد والازواج والخدم، يعني بالاضلال ودعوتهم الى الضلال، په ورځ د قيامت يعني په هغه وخت كي چي دوږخ ته داخل كړل سي، نو تابعان به جزاء د ضلال وويني او متبوعان به د ضلال او د اضلال دواړو جزاوي و ويني، له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دى وذالک (اى خسران الاهل) دادى ان الله خلق لكل انسان منزلاً في الجنة واهلاً (من الحور العين والخدم والغلمان) فمن عمل بطاعة الله كان ذالک المنزل والاهل له ومن عمل بمعصية كان ذالک المنزل والاهل لغيره فمن عمل بالطاعة (اى من شاء الله عزوجل)

أَلَا ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ ﴿١٥﴾

خبردار دغه (يعني خسران يوم القيامة) تاوان دى لوى (چي ضمير فصل دلالت پر كوي) او ښكاره (بخلاف خسران الدنيا فانه سهل عسى ان يبدل)

فائده: په دې آيت كي ډېري مبالغې دي په خسران كي د دغو كسانو (۱) جمله مستأنفه يې راوړه (۲) مصدريه په حرف تنبيه چي الا دى وګرځول (۳) په مابين كي يې ضمير فصل راوړى چي دلالت پر حصر كوي (۴) خسران يې معرفه راوړى (۵) موصوف يې په مبين سره وګرځاوه، كذا قال المظهري رحمه الله.

لَهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ

دوى لره دي د لوړي خوا ددوى.

پوهه: چي ظلل مبتداء ده او لهم يې خبر دى، والضمير راجع الى الخاسرين والظلل جمع ظلة ده لكه غرف جمع د غرفة ده، سحابة تظلل الشيئ (بالفارسية سائبان) والمعنى الخاسرين ظلل من النار كثيرة، يو پر بل سريېره حال كون تلک الظلل من فوقهم (نو من فوقهم) حال دى له ظلل څخه، والمراد طبقات النار ودخانها.

سوال: او ريې ولي ظلل وباله؟

Scanned by CamScanner

ځواب: په سبب د غلظ او كثافت، او بل ددې سببه چې دا اور غليظ مانع ددې دی چې لوړ وګوري يعني اطلاق مجازي دی قوله تعالی: ومن تحتهم آه، مظهري‌ؒ دا ترجمه كړې ده فرش ومهاد من النار آه فرش خو د ظلال د لفظ سره سمون نه خوري، وروسته مظهري‌ؒ رد كړې ده په دې سره چې دا خو په اخيره طبقه كي نه جوړيږي ولي چي اخيره طبقه خو من تحتهم نه لري چې د هغو لپاره ظلل سي، او په خپله روح المعاني وايي چي اطلاق د ظلل پر من تحتهم له بابه څخه د مشاكلة دی د من وفوقهم.

سوال: ظلل چي په معنی د سائبان ده څرنګه يې ظلل و بولی، ولي چي ظلل خو لپاره د تبرد وي خصوصًا في الارض الحارة كارض الحجاز يعني مكة المكرمة واطرافها، نو چي دا ظلل د اور وي كانت اشد حرارة؟

ځواب: اطلاق د ظلل د اور پر سائبان تهكم بهم، واصل المراد احاطة النار بهم من جميع الجوانب كما في قوله تعالی: احاط بهم سرادقها، وهو الخيمة شبه مايحيط بهم من النار بالخيمة ونظير هذه الآية قوله تعالی (يوم يغشاهم العذاب من فوقهم ومن تحت ارجلهم)

ذٰلِكَ يُخَوِّفُ اللّٰهُ بِهٖ عِبَادَهٗ ۭ يٰعِبَادِ فَاتَّقُوْنِ ﴿۱٦﴾

"ذالک" ای المذكور من العذاب (دا مبتدا ده) "او يخوف الله آه" يې خبر دی تا چي دوی پرهېز وكړي د ما يوجب ذالک العذاب، ای زما بندګانو دما څخه وبېرېږئ يعني له عذاب څخه زما معنی دا چي تعرض و داسي كار ته مه كوئ چي موجب زما د سخط او عذاب ګرځي.

فائده: په روح المعاني كي وايي چي بعض مفسرين وايي چي مراد په يخوف الله به عباده او په يا عبادي فاتقون كي مراد مؤمنان دي لانهم هم المنتفعون بالتخويف، او بعض مفسرين وايي چي مؤمنان او كافران دواړه مراد دي.

درويش وايي: چي پر تقدير د عموم مسلمانان بېرول د عصيان او له ارتكاب څخه د منهياتو، او كافران بېرول دي چي كفر پرېږدي ايمان راوړي.

فائده: په دې آيت كي خدای ﷻ له غايت لطف او رحمت په لهجه بندګانو ته هدايت كړی دی، او په وسيط كي وايي ددې آيت په تفسير كي يخوف به عباده

المؤمنين يعني ان ما ذكر من العذاب معدة للكفار وهو تخويف للمؤمنين ليخافوه بالطاعة والتوحيد انتهى.

درويش وايي: چي د تفسير سره د وسيط هغه قانون چي علماء وايي چي اضافت په يا عبادي سره لپاره د تشريف د مضاف سره پوره سمون لري، والله اعلم بمراده في كتابه.

وَالَّذِيْنَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوْتَ اَنْ يَّعْبُدُوْهَا وَاَنَابُوْٓا اِلَى اللّٰهِ لَهُمُ الْبُشْرٰى ۚ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾

هغه كسان چي اجتناب كوي (دا مبتداء ده) چي عبادت به و كړي (بدل اشتمال دى له طاغوت څخه) او رجوع يې وي خداى ج ته واقبلوا اليه جميع اعضائه الى الله تعالى كمامر، دوى ته زېرى دى پر ژبه د رسولانو او پر ژبو د ملكو وقت الموت يعني دوى مستحق د زېري دي ولهذا امر رسوله، نو ته زېرى و كړه يا محمد ﷺ زما بندګانو ته.

درويش وايي: چي د طاغوت ترجمه مظهري په بتانو سره كړې ده، دى وايي چي په ان يعبدوها كي چي بدل اشتمال دى تانيث د ضميريې دلالت كوي چي مراد ځني اوثان دي، وفيه ان الطاغوت لفظ مفرد فكيف يراد به الاوثان بصيغة الجمع، او نور مفسرين لكه روح المعاني روح البيان وايي چي طاغوت وزن فعلوت دى بتقديم اللام على الغين لپاره د مبالغې په مصدر كي اى الطغيان كالرحموت للمبالغة في الرحمة والجبروت للمبالغة في الجبر، ولهذا اختص بالشيطان ووصف به مبالغةً لا بالغ نهاية الطغيان الا الشيطان، لكن تشبيهًا يې پر غير د شيطان هم اطلاق كيږي ځكه صاحب الصحاح وايي چي طاغوت شيطان او كاهن او ساحر ته هم وايي وكل رأس في الضلال، او ورته خبره راغب الاصفهاني هم كړې ده، او كشاف وايي چي په دې سورة لايطلق على غير الشيطان وباقي التفصيل في روح المعاني.

شان نزول: عطاء الخراساني له ابن عباس رض څخه روايت كړى دى چي كله حضرت ابو بكر صديق رضي الله عنه ايمان راوړى نو عثمان بن عفان، عبد الرحمن بن عوف، طلحة بن عبيد الله، زبير بن عوام، سعد بن ابى وقاص او سعيد بن زيد رضي الله عنهم دوى ټولو له ابو بكر رضي الله عنه څخه د ده د ايمان راوړلو په باره كي پوښتنه وكړه، نو ابو بكر رضي الله عنه خپل د ايمان دا ډول بيان ورته وكړى، نو هغو ټولو ايمان راوړى، فنزلت هذه الآية.

Scanned by CamScanner

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ ۚ

نو پر دې تقدير احسن په معنی د حسن دی په معنی د تفضيل نه دی اذ لا حسن في قول الكفار اصلاً، نو مراد له احسن قول د ابی بکر رضي الله عنه په معنی کي د ايمان د فضائل دا قول د کفارو چي اشراک بالله ؤ، او ابن زيد رضي الله عنه وايي چي دا آيت په درو کسانو کي د جاهليت نازل سوی دی چي هغو به لآ اله الا الله وايه (۱) زيد بن عمرو بن نفيل (۲) ابی ذر غفاري (۳) سلمان الفارسي، وزيد عليهم رابعًا في بعض الروايات، وهو سعيد بن زيد رضي الله عنهم، نو مراد له احسن څخه لآ اله الا الله دی، او سدي رحمه الله وايي چي څه وخت چي دا آيت نازل سو يعني لها (ای لجهنم سبعة ابواب) د دوږخ اووه دروازې دي، جابر بن عبدالله رضي الله عنه وايي چي عليه الصلوة والسلام ته يو سړی ورغلی چي د انصارو له قبيلې ؤ، فقال يا رسول الله زه شپږ مريان لرم او زه د هري دروازې لپاره يو مريی ازادوم، فنزلت هذه الآية، او بعض روات وايي چي مراد په دې آيت کي احسن د ما يؤمرون به متابعت کول دي مثلاً خدای پاک په قرآن کي له ظالم څخه کسات اخستل ذکر کړي دي او عفو هم راغلې ده، عفو يې احسن ده او خدای پاک په قرآن کي عزائم ذکر کړي دي لکه د مثال په توګه روژه نيول په سفر کي او رخصت يې هم بيان کړی دی لکه روژه خوړل په سفر کي، نو عزائم يې احسن دی، يا لکه قصاص ول د قاتل او عفوه ورته کول عفوه يې احسن ده، يا د نفلي صدقه ابدأ هم روا ده يعني په ښکاره ورکول، او اخفاء يې اولی او احسن ده او په فرضي زکوة کي بالعکس.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ ۝١٨

دا هغه کسان دي چي خدای پاک هدايت کړی دی دوی ته، او هم دغه کسان خاوندان د عقولو يعني سليمه ؤ دي.

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ۝١٩

"افمن حق عليه" ای في علم الله القديم كذا قال ابن عباس رضي الله عنه (كلمة العذاب) يعني هؤلاء في النار ولا ابالي، آيا ته يا محمد (صلى الله عليه وسلم) خلاصولای سې له عذابه هغه څوک چي په ازل کي دوږخي وي؟ الاستفهام للانكار يعني لا تقدر عليه ابن عباس رضي الله عنه وايي چي مراد په دې آيت کي ابو لهب و ولده چي عليه الصلوة والسلام د ابو لهب او

د هغه د زوی پر ایمان ډېر حریص ؤ، والحاصل انت نذیر الکفار من عذاب الله یوم القیامة وقد ادیت الامانة واما الانقاذ من النار فامر آخر مفوض الی الله ﷻ.

لٰكِنِ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ

حسین کاشفيؒ وایي: لیکن آنانکه بترسیدند از عذاب پروردگار خویش وبایمان وطاعت متصف شدند آه، روح المعاني وایي چي دا آیت استدراک دی بین ما یشبه الضدین وهم المؤمنون والکافرون واحوالهما، والمراد بالموصول المتصفون بما عدد من الصفات الفاضلة الباطنة والظاهرة.

لَهُمْ غُرَفٌ مِّنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَّبْنِيَّةٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ

ددوی لپاره لوړ ځایونه سته په جنت کي، نور تر هغو ذکر سوو لوړ ځایونه سته حسب مراتبهم في التقوٰی والطاعة في الدنیا، جوړ سوي دي، بهېږي به لاندي تر دوارو غرفو ویالې یعني ځلور ویالې اوبه، شیدې، شراب او عسل.

(لهم غرف) مبتداء ده خبریې متقدم دی.

پوه سه: چي له دوارو غرفو څخه فوقاني او تحتاني غرف مراد دي.

وَعْدَ اللّٰهِ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ الْمِيْعَادَ ﴿۲۰﴾

پوه سه: چي وعد الله مفعول مطلق دی د فعل محذوف، والتقدیر وعدهم الله الغرف، په علم نحو کي دې مصدر ته مصدر مؤکد لنفسه وایي لان قوله تعالی: لهم غرف په معنی د وعد دی.

ترجمه: او وعده کړې ده خدای ﷻ، او خلاف نه کوي خدای ﷻ د خپلي وعدې څخه (میعاد مصدر میمي دی، لان خلف الوعد نقض وهو محال علی الله تعالی عن ذالک له ابی سعید الخدري ؓ څخه روایت دی عن النبي ﷺ ان اهل الجنة (یعني عمومي اهل الجنة) یتراؤن اهل الغرف من فوقهم (دوی ګوري اهل الغرف ته چي تر دوی لوړ وي) کما تتراؤن الکوکب الغابر في الافق من المشرق والمغرب (لکه تاسي چي ګورئ و یو ستوري ته په کناره کي د اسمان یا د مشرق څخه و مغرب ته یا بالعکس لتفاضل ما بینهم) چي اهل الجنة او اهل الغرف والوتر ما بین بالا بود سته) خلګو یعني اصحاب کرامو ؓ ورته وویل چي دا غرف به نو منازل د انبیاء علیهم السلام

Scanned by CamScanner

وي بل څوک به نسي ور رسېدلای؟ قال رسول الله ﷺ بلی جواب د نفي اثبات دی يعني ور رسېدلای سئ، والذي نفسي بيده قسم په هغه خدای دی چي زما روح دده په قدرت کي دی، رجال آمنوا بالله ورسوله وصدقوا المرسلين، يعني والله اعلم بعض هؤلاء فافهم يدفع عنک التردد في ذالک.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ

ته علم نه لرې ای مخاطب غير معين (نو رؤيت علمي دی چي دوه مفعوله غواړي، نو ان الله انزل آه يې قائم مقام د مفعولينو دی) چي خدای ﷻ نازلي کړي له اسمان څخه يا له وريځي څخه فان ما علاک يسمیٰ سماء اوبه يعني باران، نو يې داخلي کړي دي دغه اوبه په مځکه کي.

فائده: همزه لپاره د استفهام انکاري دی او نفي د نفي اثبات دی، يعني ته پر دې نزول علم لرې.

فائده: في الارض متعلق دی په سلکه پوري کما في قوله تعالی کذالک سلکناه في قلوب المجرمين، او ينابيع حال دی له مفعول څخه د سلکه، قال الشعبي" کل ماء في الارض (يعني که د چينو اوبه وي او که د ځاهانو او که د کارېزو وي) فمن السماء دا هغه د اسمان اوبه دي.

درويش وايي: چي دده مطلب دادی چي څو کاله چي پر له پسې بارانونه نه وسي، ځاهان، چينې او کارېزونه وچ سي، يا يې اوبه پر مخ ورکي سي او يا نقصان پذيره سي.

پوه سه: چي ينابيع جمع د ينبوع ده په معنی د چينې.

ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ

وروسته راباسي په هغو اوبو سره (پس بيرون می ارد به ان آب) او مظهري" داسي ترجمه کړې ده ای اخرج بالماء (يعني مضارع په معنی د ماضي ده) "مختلفًا الوانه" ای اصنافه وانواعه، لکه غنم، جوار، اوربشي وغيرها.

ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا

بيا څه زمانه وروسته وچ سي هغه زرع چي په اول کي ښه سرسبزه او شاداب ؤ يعني چي وړې يې پاخه سي نو وچ سي (فتراه) ته وينې ای مخاطبه هغه کښت چي

Scanned by CamScanner

په ابتداء کي شين او زرغون ؤ (مصفرًا) ژړ رنګ، نو بيا خداى پاک وګرځوي هغه ژړ وړي ټوک سره، چي کښته ګرغوبل پر وکړي يا د غويو ځپر پر وګرځوي لکه په پخوا زمانو کي، يا په آلات جديده ؤ سره يې ميده کړي کما في هذه الايام.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾

په تحقيق په دغه تغيراتو کي د کښتو پند او وعظ سته پر وجود د صانع مقتدر القديم الحكيم (نو بايد عاقل سړى خپل ځان پر کښت قياس کړي نو په حيوة الدنيا دي نه غوليږي) خاوندان د عقل، تخصيص د اولى الالباب چي يې وکړى هغه په دغو شيانو کي د قدرت فکر و وهي او خالق مقتدر او صانع حكيم به وپيژني وير اولو الالباب که څه هم په صورت خو د انسان دي لکن په حقيقت کي لکه انعام دي بل هم اضل سبيلاً، شيخ سعدي قدس سره وايي:

برگ درختان سبز در نظر هوشيار ..... هر ورقى دفتريست معرفت كردگار

بـود حال دنيا چـو آن سبزه زار ..... كه بس تـازه بينى بـفضل بـهار

چـو بر وى خزد تند باد خزان ..... يـكى سبز بـرگى نيابى ازان

ورځ دي تېره په خندا کړه شپه له خابه .... خداى په کله يادوې خانه خرابه

درويش وايي: چي ځواني بېهوشي وه چي تېره سوه.

أَفَمَن شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ

آيا هغه څوک چي سينه (يعني زړه يې)

پوه سه: چي همزه لپاره د استفهام انکاري دي و کلمة من شرطية او موصولة، وخبرها محذوف و على الشق الاول جزائها محذوف دل عليه مابعده.

فائده: اصل معنى د شرح بسط اللحم و نحوه يقال شرحت اللحم (په پښتو وايي سره وپېرېدئ لکه د لاندي غوښي) و منه شرح الصدر بنور الهي وسكينته من جهته تعالى وروح منه كما في المفردات حتى چي په نور سره پيژني حق حقًا والباطل باطلاً، نو په دې نو سره يقين جازم به وي پر ټوله ماجاء به النبي ﷺ بلاشک ولاشبهة، نو په دې آيت کي تعبير د هغه نور الهي څخه په شرح الصدر سره وکړى لان الصدر محل القلب والروح القابل للاسلام فاذا كان قبله قابلاً لاحكام الاسلام صار كظرف انشرح حتى حال فيه المظروف.

فَهُوَ عَلٰى نُوْرٍ مِّنْ رَّبِّهٖ

نو دغه سړی پر نور (يعني البصيرة وي) له جانبه څخه د خدای ج دده.

فائده: خبر محذوف دادی چي د مخه فقير اشاره ورته وکړه كمن طبع على قلبه فعصٰى، وروى البغوي والحاكم والبيهقي في شعب الايمان عن ابن مسعود رض قال تلى رسول الله ﷺ افمن شرح الله الاسلام فهو على نور من ربه فآمن واهتدى قلنا يا رسول الله كيف انشرح صدره قال اذا دخل النور القلب انشرح صدره وانفسخ (فراخه سي) موږ ورته وويل يا رسول الله علامه د هغه څه ده؟ قال عليه السلام الانابة الى دار الخلود (يعني بالطاعة والذكر وغير ذالک والتجاء في عن دار الغرور (او ځان ګوښه ساتي له دار الغرور څخه چي دنيا ده) والتاهب للموت قبل نزوله (او ځان يې اراسته ګرځولی وي مرګ ته د مخه تر نزول د مرګ)

فَوَيْلٌ لِّلْقٰسِيَةِ قُلُوْبُهُمْ مِّنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ؕ اُولٰٓئِكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۲۲﴾

نو هلاک دي وي چي زړونه يې سخت وي د الله تعالى له ياده څخه (من ذكر الله) متعلق دی بالقاسية، والمعنى من اجل ذكر الله يعني چي ذکر د نامه د خدای يعني په توحيد سره و دوی ته وسي يا تلاوت د قران پاک د آياتو دوی ته وسي، سخت سي د دوی د زړو غلظت او نفرت له ايمانه څخه، نو دغه کسان په ګمراهی کي دي يعني الكفر والشرک چي ښکاره ګمراهي ده، له ابن عباس رض څخه روايت دی چي يو قوم و عليه الصلوة والسلام ته وويل يا رسول الله ﷺ حدثنا باحاديث حسان واخبار الدهر (يعني د امم ماضيه ؤ قصې) فنزلت (اى الآية الآتية) وعن ابن مسعود رض ان اصحاب رسول الله ﷺ ته ملال او دغت پر راغلی ؤ فقالوا لرسول الله ﷺ حدثنا، ته موږ ته يو څو خبري وکړه چي زموږ ملال په دفع سي، فنزلت يعني په دي آيت کي خدای جل جلاله ارشاد و دوی ته وکړی چي دفع کونکی د ملال تلاوت القرآن دی واستماعه منه ﷺ غضا طريًا (نوی تازه)

اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيْثِ كِتٰبًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ ۖ

خدای نازل کړي دي هغه ښه د خبرو، وهو القرآن الكريم.

سوال: د علم الكلام په کتابو کي راغلي دي چي قرآن قديم دی، نو د حديث اطلاق يې څرنګه پر وکړی؟

ځواب: اولاً، مراد له حدیث څخه ضد د قدیم نه دی بلکې مراد دا دی چي تاسي ته تازه په تازه تلاوت کېږي، وثانیًا اطلاق د حدیث پر قرآن مشاکلةً دی لما قال الصحابة ﷺ حدثنا یا رسول الله.

پوه سه: چي لفظ الله یې مبتداء وګرځول او احسن الحدیث یې خبر وګرځاوه، تفخیم او تعظیم دی د احسن الحدیث واستشهاد علی احسنیة، اما الاستشهاد علی احسنیته فلانه مکنون القرآن لایتصور اکمل منه بل لا کمال شیئ ما في جنب القرآن، ولهذا قیل کلام السادات سادت الکلام، واما لتنفیخه فلانه من باب قولهم الخلیفة عند فلان واما توکید الاسناد الیه تعالی فتکرر الاسناد الیه تعالی کما قال النحات ان زید ضرب او کد من ضرب زید، فتدبر، روح البیان وایي ان القرآن الکریم لانهایة لحسنه ولاغایة لجمال نظمه وملاحة معانیه والقرآن احسن مما نزل علی جمیع الانبیاء والمرسلین، واکثره احکامًا ولیس کتابًا من الله عزوجل یکون معجزة في ذاته الا القرآن.

پوه سه: چي (کتابًا) بدل دی من احسن الحدیث (متشابهًا) صفت دی لکتابًا یعني یو د بل سره په صحت کي د معنی او په دلالت کي پر منافع عامه او په حسن الاعجاز سره متشابه دی، ویصدق بعضه بعضًا.

درویش وایي: چي دلته د متشابه معنی هغه نه ده چي په اصول الفقه کي یې راوړي دي ای الخفي والمشکل والمتشابه (مثاني) دوهم صفت د کتابًا دی.

پوه سه: چي مثاني جمع د مثنات ده صیغه د ظرف ده، والمعنی چي مکرر راوړل سوي دي په قرآن کي وعد او وعید او امر او نهي و اخبار الامم والانبیاء ؑ وغیر ذالک، نو دا وصف د کتاب دی په تفاصیل دا جزاؤ دده کما في قولک للقرآن سور و آیات طویلات وقصیرات، یا سړی ووایي الانسان عروق وعظام واعصاب.

تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُوْدُ الَّذِیْنَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ۚ

یعني خوفًا مما فیه من الوعید علی العصیان، دا جمله صفت ثالث دی د قرآن.

ثُمَّ تَلِیْنُ جُلُوْدُهُمْ وَقُلُوْبُهُمْ اِلٰی ذِکْرِ اللّٰهِ ؕ

ای لذکر عموم الرحمة والمغفرة لله الغفور الرحیم.

فائده: دا دوې جملې په اعتبار د عطف استیناف دی لپاره د بیان د آثار ظاهره ؤ د

Scanned by CamScanner

قرآن په سامعينو كي بعد بيان اوصافه في نفسه، نو دا جملې تقرير دي لكون القرآن احسن الحديث، په قاموس كي وايي: اقشعر جلده اخذته قشعريرة اى رعدة يعني ورژېږي لكه په ژمي كي چي يخي اوبه سړى پر ځان توى كړي، او بعض مفسرين وايي چي اقشعرار تغير يحدث في جلد الانسان عند الوجل والخوف، په پښتو وايي: وېښتان مي پر بدن جګ جګ ودرېدل، يا مجملاً داسي وايي بدن مي بړبړكى سو.

فائده: په دې دوو آيتو كي اشاره ده وخوف او رجاء ته د مؤمنانو والقبض والبسط (اى الروحيات) والهيبة والانس وتجلى الانوار واستتارها.

ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِيْ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾

"ذالک" اى الكتاب الذي بين احواله، راهنمايي د رب العزت ده مؤمنانو ته، چي راهنمايي په كوي يعني الدلالة الموصلة الى المطلوب اى الايمان وهغه چاته چي د خداى ﷻ اراده ورته وسي، او په چا كي ضلالت پيدا كړي خداى ﷻ په سبب د صرف د بنده خپل اختيار و اسبابو ته د ضلال، نو نسته هغه لره هدايت كونكى لانه لا اكراه في الدين ولا اجبار بدون الاختيار.

حكايت: له ابو علي النسفي ؒ څخه روايت دى چي د يو مسلمان خر وركـ ؤ دى يې په طلب پسي وتلى ؤ، نو يو مجوسي په مخه ورغلى، نو صاحب طلب الحمار بيرته راوګرځېدى يعني طلب د خره يې پرېښو او داسي يې وويل انا فقدت الدابة فخرجت في طلبها، وهذا (اى المجوسي) فقد الدين الحق ولم يطلبه فمعصيته (اى المجوسي) اعظم من معصيتي.

وعن حذيفة رضي الله عنه قال سمعت رسول الله ﷺ قال: يو سړى مړ سو له قوم څخه د موسىٰ عليه السلام نو د قيامت په ورځ به خداى ﷻ و ملكو ته ووايي چي تاسي وګورئ چي دغه سړى چي زما بنده دى يو شى له اعمالو څخه د خير لري (يعني بېله ايمانه) نو ملكي ووايي چي هيڅ عمل د خير يې نسته بېله دې چي په ګوتمې كي يې لآ اله الا الله نوشته وه، فيقول الله تعالى لملائكته ادخلوا عبدي الجنة قد غفرت له.

درويش وايي: چي ولنعم ما قيل: به بها نمى بخشد وبه بهانه مى بخشد

بيت:.. عبيد را خاتمه بالخير گردان .... بحق مصطفىٰ وچهار ياران
بضاعت نه ياوردم الا اميد .... مكن از درت اين گدا نا اميد

اَفَمَنْ يَّتَّقِيْ بِوَجْهِهٖ سُوْٓءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ

''افمن یتقی'' الهمزة للاستفهام الانکاري والفاء للعطف علی مقدر تقدیره ایستوی الفریقان ای المؤمنین والکافرین فمن یتقی آه ''بوجهه'' یعني مخ وقایه د ځان وګرځوي یعني لاسونه پر مخ ونسي، ولي چي د انسان طبعي دا قانون دی چي د یو خوفناکه شي سره مواجهه سي د خوفناکه شي څخه د خلاصون لپاره لاسونه د هغه خوفناکه شي و خواته وګرځوي تاچي مخ يې وساتي، ولي په مخ کي اعضاء شریفه سته، نو کافر چي دوږخ ته اچول کېږي لاسونه يې په غاړه کي تړلي وي، نو ځان نسي ساتلای مګر نه په مخ سره.

پوهسه: چي اضافت د سوء و عذاب ته اضافت د صفت دی و موصوف ته ای العذاب السوء او سوء مصدر دی او توصیف د عذاب په ده سره مبالغهً دی، یا په معنی د مشتق دی ای السیئ.

فائده: خبر د من محذوف دی ای کمن هو امن من العذاب کما في نظائره.

وَقِيْلَ لِلظّٰلِمِيْنَ ذُوْقُوْا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُوْنَ ﴿۲۴﴾

او وویل سي و ظالمانو ته، برداشتوئ (یعني لیس من ذوق الفم) ما کنتم چي تاسي واست کسب مو کاوه یعني الکفر والمعاصي، والمضاف محذوف ای جزاء ما کنتم آه، وکلمة ما مصدریة ای جزاء کسبکم او یا موصوله ده والعائد محذوف تقدیره ما کنتم تکسبونه.

پوهسه: چي لهم يې نه ووایه بلکې اسم ظاهر يې راوړی لپاره د تسجیل پر دوی د ظلم چي هغه سبب د وروسته ایت دی یعني ذو قوة آه.

فائده: جمله د ''وقیل آه'' یا حال ده په تقدیر د قد ''کما هو القانون النحوي في الماضي الذي وقع حالاً'' له فاعل څخه د یتقی آه.

كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتٰىهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۲۵﴾

تکذیب کړی دی د رسولانو هغو کسانو چي د مخه تر کفارو د مکې وه په عذاب راتلونکي کي پر دوی، نو دوی له راغلی عذاب له داسي خوا څخه چي د دوی په زړو کي هم نه ورګرځیدی.

Scanned by CamScanner

فَاَذَاقَهُمُ اللّٰهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ

دوی ته ورسول خدای رسوايي او ذلت د دنيا په ژوند کي، لکه مسخ پر بعض کافرانو لکه د داؤد عليه السلام په زمانه کي، يا خسف په ځمکه کي لکه د قارون د موسیٰ عليه السلام په زمانه کي، يا يې پر قتل باد مسلط سو لکه د نمرود په زمانه کي، يا رمي بالحجارة د لوط عليه السلام په زمانه کي.

وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ ۘ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿۲۶﴾

او هر آئينه عذاب د آخرت چي د دوی لپاره تیا کل سوی دی لوی دی تر عذاب د دنيا، ولي چي هم سخت دی چي عذاب د اور دی او هم ابدي دی، نو که وای دوی له پوهېدونکو څخه، يعني لو کان اهل مكة من اهل العلم.

فائده: جزاء د لو محذوف ده تقديره لاعتبروا دوی به عبرت اخستی وای له من قبلهم څخه او ايمان به يې راوړی وای، يا معنی د آيت عامه ده يعني لو كان المكذبون يعلمون مآل التكذيب للرسل ما كذبوهم.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۷﴾ۚ

په تحقيق موږ بيان کړي دي لپاره د نفع د بندګانو (فاللام للانتفاع) په دې قرآن کي هره غريبه خبره چي په غرابت لکه مثل دائر على الانسبة (چي په پښتو يې متل بولي) يعني چي په امورو کي د دين ورته ضرورت وي، صاحب د تفسير وسيط وايي چي مراد له ناس څخه اهل مكة دي (لكن العموم اولى واحرى لان القرآن الكريم بيان للناس الى يوم القيامة)

(لعلهم يتذكرون) شايد دوی به پند او عبرت واخلي، ولي چي په قرآن کي قصص د پېشو امتو او د رسولانو موجود دي، او د مکذبينو د هلاک قصې هم راوړه سوي دي داتوله عبرت دي د سيد المرسلين صلی الله عليه وسلم د امة الدعوة او امة الاجابة لپاره... بيت:

پند گير از مصائب ديگران ..... تا نگيرند ديگران زتو پند

نـرود مرغ سوئ دانه فراز ..... چو بيند مرغ ديگر اندر بند

قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِيْ عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ﴿۲۸﴾

قرآن دی په عربي لغت چي افصح الالسنة ده، هيڅ کږوالی نسته په قرآن کي

بوجه ما لا من حیث الفصاحة والبلاغة باعتبار اللفظ ولا باعتبار المعنی.

پوهه: چي قرآنًا منصوب دی په حذف د اعني چي فعل او فاعل دی، ابن عباس رضی الله عنه د غیر ذی عوج ترجمه په مختلف کړې ده، او مجاهد رحمه الله وايي: غیر ذی لبس ای اشتباه.

پوهه: چي لعل په معنی د لام کی دی، یعني دد لپاره چي انسانان په مواعظو سره د قرآن عمل وکړي او کفر او معاصي به پرېږدي.

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيْهِ شُرَكَآءُ مُتَشٰكِسُوْنَ

بیانوي خدای ﷻ یو مثل د مشرک او موحد لپاره "رجلاً" بدل دی من مثل بتقدیر المضاف ای مثل رجل.

پوهه: چي د متشاکسون معنی مختلفون ده، صفت دی د شرکاء او شرکاء فاعل د ظرف مستقر دی، یعني فیه او داسي اعراب هم روا دی چي شرکاء دي مبتداء وي فیه دې خبر مقدم وي، قدم الخبر لان المبتداء نکرة وتقدیم الخبر مصحح، کما في قولهم في الدار رجل کما تقرر في النحو، والجملة صفت لرجل یعني مثال د اهل الشرک چي دی د الهه متعددؤ عبادت کوي داسي دی لکه یو مریی چي د ډېرو کسانو تر منځ شریک وي، او هغه کسان بد خوی او بد اخلاقه وي، نو پر مریي د ټولو شرکاؤ مراعات ډېر ګران تمامېږي یعني که یو مراعات کوي هغه بل شریک ناراضه کېږي وهکذا.

سوال: د مشرکانو بتان خو جمادات دي یو د بل په خدمت يې خوا نه بدېږي؟

جواب: په تمثیل کي مطابقت من کل الوجوه شرط نه دی، او بل جواب دادی چي مثال مبني دی پر زعم د مشرکانو چي دوی خپل معبودات ذا علم او شعور بلل ولهذا قالوا: ما نعبدهم الا یتقربونا الی الله زلفی، وایضًا قالوا هؤلاء شفعائنا الی الله.

وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ

او یو سړی چي خالص د یوه سړي مریی وي، دا مثال د مؤمن دی چي موحد دی چي عبدالله الواحد الغفور الرحیم دی.

هَلْ يَسْتَوِيٰنِ مَثَلًا اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۲۹﴾

نو آیا سره برابر دي دغه دوه مریان په مثل او په صفت کي او په حال کي، والاستفهام للتقریر ای لحمل المخاطب چي مشرکان دي پر اقرار په دې سره چي

دوی هم وو ايي چي نه دي سره برابر حالاً فان العبد للواحد احسن حالاً من المشترک، او په بل عبارت همزه لپاره د انکار دی يعني لايستويان في الواقع که مشرک اقرار کوي او د شرمه اقرار نه کوي.

"الحمد لله، بل اکثرهم لايعلمون" او ټوله حمد خدای لره دی لايشارکه فيه احد في الحقيقية بلکې اکثره د مشرکانو په دې حقيقت نه پوهېږي فيشرکون به غيره لغاية جهلهم.

پوښتنه: بعض کسان د يو چا صفت په علم او يا حلم وغيرهما سره کوي، نو هم حمد خدای لره دی که څرنګه؟

ځواب: داغه هم حمد د خدای دی لان معطي العلم والحلم وغيرهما من الصفات المحمودة الله عزوجل.

سوال: اکثره يې ولي وو ايه او سره دد چي ټوله مشرکان خو داغسي دي؟

ځواب: بعض مشرکان په مذکوره حقيقت پوهېږي لکن لايؤمنون عناداً، او داسي معنی هم روا ده الحمد لله على نعمة التوحيد والاسلام واختصاص التوحيد بالمولى الواحد الحميد بصفات الجلال والجمال.

فائده: کلمه د بل پر دې تقدير لپاره د اضراب نه ده بلکې ابتدائيه ده حکايةً عن حال المشركين الجاهلين.

شان نزول: کفارو د مکې به ويل پرېږدئ محمد (ﷺ) هر څه چي وايي يو وخت به مړ سي موږ به ځني خلاص سو، فنزلت هذه الآية.

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿٣٠﴾

المعنى ستموت يعني کفار مکة کمامر من شان النزول، او يا معنی داده چي ټوله خلګ د مرګ د کندي پر غاړه ولاړ دي.

سوال: صيغه د صفت مشبه يې ولي راوړه چي دلالت پر ثبوت حالاً کوي مثل زيد ضارب عمرو دا معنا حالاً ده وان اريد الاستقبال کان مجازاً على المذهب الصحيح؟

ځواب: لکون الموت متيقن الوقوع وان لم يقع حالاً، جلال الدين المحلي وايي: چي کفارو د مکې چي وليدل چي عليه الصلوة والسلام نه مري، نو دا آيت نازل سو.

Scanned by CamScanner

ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُوْنَ ﴿۳۱﴾

"ثم انكم" يعني انت يا محمد (ﷺ) وكفار مكة بل جميع الناس، د قيامت په ورځ يو د بل خصم به ګرځي، نو عليه الصلوة والسلام به ستاسي په الزام کي وايي رب ان قومي اتخذوا هذا القرآن مهجورًا، وانهم كذبوني وكنت على الحق في دعوى التوحيد وكانوا على الباطل في التشريک واجتهدت في الارشاد والتبليغ ولجوا في العناد والتكذيب، او کفار پر خپل وار په اکاذيبو سره خبري کوي، مثل والله ربنا ما كنا مشركين وقولهم ماجاءنا من نذير وقولهم انا اطعنا سادتنا وكبرائنا الى غير ذالک من معاذيرهم الباطلة الكاذبة غير النافعة في يوم القيامة.

درويش وايي: چي که څه هم په آيت شريف کي مراد اختصام ؤ په مابين کي د عليه الصلوة والسلام او د کفارو د مکي لکن په مناسبت د لفظ د اختصام عمومي اختصامات الواقعة بين الناس يوم القيامة بيان به يې بې ځايه نه وي، نو واوره چي اول چي قضاوت کړل کيږي وينه به وي، بخاري او مسلم له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کړی دی ده وويل قال رسول الله ﷺ اول ما يقضى بين الناس يوم القيامة الدماء، او په دېرو روايتو له ابن عباس رض څخه قال سمعت رسول الله ﷺ يقول يأتى المقتول متعلق (نيولي وي) رأسه باحدى يديه متكيًا (نيولى به وي قاتل په لاس سره) شخب اوداجه دمًا (بهيږي تر ښارګوويني) حتى يأتى العرش فيقول المقتول لرب العالمين هذا قتلني (يعني حق شرعي کالقصاص) فيقول الله تعالى للقاتل: تعسب (هلاک سې) ويذهب به الى النار.

واخرج البخاري عن ابى هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ من كان عنده مظلمة لاخيه (که څوک وي چي دده سره ظلم وي دده د ورور يعني مؤمن که څه هم حقيقي ورور نه وي) فليحلله (ځان دي ځني خلاص کړي په دنيا کي يعني يا دي بخښنه ځني وغواړي يا دې حق ورکړي) ولي چي نسته په قيامت کي نه دينار او نه درهم، يعني چي ظالم له مظلومه ځان په خلاص کړي، که دا ظلم عمل صالح ؤ هغه عمل صالح يې و مظلوم ته ورکو کيږي په اندازه د ظلم دده وان لکن يکن (او که نه وي ظالم لره حسنات د مظلوم له سيئاتو څخه پر ظالم حمل سي)

او مسلم او ترمذي له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت کړی دی قال رسول الله ﷺ آيا تاسي

Scanned by CamScanner

خبرياست چي مفلس څوک دی؟ صحابه کرامو ﷺ وويل چي مفلس په موږ کي هغه څوک دی چي لا درهم له ولا متاع، قال رسول الله ﷺ المفلس من امتي من يأتي بصلوة وصيام وزكوة وقد شتم هذا وقذف هذا يعني په درواغو يې د زنی نسبت ورته کړی وي، واكل مال هذا وسفک دم (بهيولې يې وي ويني د بل سړي) وضرب هذا (نو دغه مدعيان ورته راجع سي په ورځ د قيامت هريو خپل حق غواړي) نو ځني قبض کړي له حسناتو څخه د هغه ظالم که د ظالم حسنات خلاص سوه د مخه د مظلومانو د پوروركولو، اخذ من خطاياهم فيطرح عليه، ثم طرح في النار، وروسته ظالم اور ته وغورځوي.

فائده: مراد له حسناتو څخه د ظالم چي مظلوم ته يې ورکوي ماسوی له ايمان څخه دی.

معجزة نبوية: يوه ورځ عليه الصلوة والسلام وويل: انا خصم عثمان رض يعني دده له خوا و ظالم ته عند الرب تعالى، ابراهيم النخعي رح وايي چي صحابه کرامو ﷺ وويل موږ خو سره ورونه يو، ما خصومتنا فلما قتل عثمان رض قالوا هذه خصومتنا يعني د صادق مصدوق پيشګويي رښتيا سوه، وعن ابی سعيد الخدري رض كنا نقول ربنا واحد ودیننا واحد وكتابنا واحد فما هذه الخصومة، فلما كان يوم صفين او موږ يو بل په تورو سره ووهل قلنا هو هذا، وعن الزبير بن العوام رض قال لما نزلت على رسول الله ﷺ: ثم انكم يوم القيامة الآية قلت ای رسول الله ايكرر علينا ما كان بيننا في الدنيا (يعني من الخصومات مع خواص الذنوب، ای الذنوب المخصوصة بيننا) سوى الخصومات، قال عليه السلام نعم حتى تؤدون الى كل ذی حق حقه، قال الزبير رض ان الامر اذًا لشديد، قال ابن مسعود رض چي فراق د عليه الصلوة والسلام نژدې سو (يعني چي دی مريض ؤ او د زكندن وخت يې نژدې سو، جمعنا في بيت امنا عائشة ﷺ ثم نظر الينا فدمعت عيناه (موږ ته چي يې وكتل تر ستر ګو مباركو يې اوښكي راغلې) فقال مرحبًا بكم حياكم الله رحمكم الله اوصيكم بتقوى الله عزوجل وطاعته قد دنا الفراق (نژدې سو جلاوالی زموږ او ستاسي تر منځ) وحان المنقلب الى الله والى سدرة المنتهى وجنة المأوى، ماته دي غسل راکړي هغه کسان چي له اهل بيت څخه زما وي لكه جعفر بن ابی طالب رض واخيه علي كرم الله وجهه ويكفوني في ثيابي هذه ان شاؤا، او في حلة يمانية چي (چي له يمن څخه راځي) نو چي ماته مو غسل او كفن راكړل ضعوني على سريري في بيتي على شفير لحدي ثم اخرجوا عني ساعةً فاول من يصلى علي حبيبي

Scanned by CamScanner

جبرئيل ثم ميكائيل ثم اسرافيل ثم ملک الموت ثم ادخلوا علي فوجًا فوجًا فصلوا علي، صحابه کرامو ﷺ بغاري کړې (يعني لا على الوجه الممنوع في الشرع) او وه يې ژړل وقالوا يا رسول الله ﷺ انت رسول ربنا وشمع جمعنا (څراغ زموږ د جمعيت يې) وبرهان ربنا فاذا ذهبت عنا فالى من نرجع (چا ته به په ديني امورو کې رجوع کوو) قال ﷺ تركتكم على المحجة البيضاء (ما تاسې پرې ايښې ياست پر واضح طريقه چې روښانه ده) ليلها كنهارها (شپه يې لکه ورځ داسې ده) يعني في الوضوح، وتركت لكم واعظين ناطقًا وصامتًا (چې يو خبرې کوي او په خبرو سره خلګو ته وعظ کوي، او بل په پټه خوله خلګو ته تبليغ کوي) فالناطق هو القرآن والصامت هو الموت، فاذا اشكل عليكم فارجعوا الى القرآن والسنة (که تاسې ته يو مشکل پېښ سو يعني په امورو کې د دين نو رجوع وکړئ و قرآن ته چې يا به په عبارة النص يا په اشارة النص واقتضاء النص به هغه مشکل حل سي، او که يې په قرآن کې نه کړئ پيدا ايا سنت يعني احاديث قوليه يا فعليه ته رجوع وکړئ، او که مو زړونو غلظت او قسوة پيدا کړی نو نرم يې کړئ بالاعتبار في حال الاموات، نو اول خو رسول الله ﷺ د سر له درده په تکليف ؤ وكان اخيرًا مريضًا (۱۸) يوم، خلګ به په جماعت پوښتنې ته ورتله ثم مات صلى الله عليه وسلم د دوشنبې په ورځ پر دوولسمه (۱۲) د ربيع الاول، ودفنوه ليلة الاربعاء (چهارشنبې په شپه في حجرة عائشة ؓ، او بعض روات وايي چې په شپه د سه شنبې دفن کړل سو.

په صحيح حديث کې راغلي دي چې که چا ته يو مصيبت پېښ سو (يا يې پلار مړ سو يا يې ورور يا يې زوی وغيره) نو دي په ياد کړي مصيبت زما د وفات فانها افظع المصائب، ولنعم ما قال الشاعر:

اصبر لكل مصيبة وتجلد ...... واعلم ان المرء غير مخلد
واذا اعترتک وساوس بمصيبة ...... فاذكر مصابک بالنبي محمد[۴]

درويش وايي: چې لله الحمد والمنة ومنه التوفيق والرحمة وعلى سيد رسله الصلوة والتحية وعلى آله وصحبه الكملة النجيبة، تفسير د جزء ۲۳ په شپه د چهارشنبې پای ته ورسېدی، او ان شاء الله تعالى تفسير د جزء ۲۴ به د چهارشنبې په ورځ شروع سي.

اللهم منک واليک تباركت ربنا وتعاليت

Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

الجزء الرابع والعشرون

فمن اظلم ۲۴

تفسير ايوبي حنفي

حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الحنفي النقشبندي القندهاري

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا

سکين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ

۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

مكتبة القراة والتجويد

کاسي روډ کوټه بلوچستان

Scanned by CamScanner

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

درویش وايي: چي تفسير د جزء (۲۴) من اجزاء القرآن الكريم تخمينًا پر اته بجې د ورځي د چهار شنبې اخيري د میاشتي د محرم الحرام سنه (۱۴۳۲هـ) شروع کېږي.

اللهم وفقني لاتمام تفسير هذا الجزء بالخير والصحة والسلامة واجعله لوجهک الکريم انک علی کل شيئ قدير وبالاجابة جدير.

فَمَنۡ اَظۡلَمُ مِمَّنۡ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ

څوک دی ډېر ظالم (کلمه د فاء د سببيت ده فان اختصام الكفار مع النبي ﷺ سبب لكونهم اظلم الناس والاستفهام للانكار يعني لا احد اظلم منهم) له هغه چا څخه چي پر خدای ﷻ دروغ وايي، يعني چي يا وايي خدای ؑ لره ولد سته يعني عيسیٰ ابن الله و عزير ابن الله والملائكة بنات الله بولي، يا وايي خدای ؑ لره شركاء په عبادت کي سته چي بتان دي د مشرکانو.

وَكَذَّبَ بِالصِّدۡقِ اِذۡ جَآءَهٗ

او تکذيب کوي د صدق چي مراد ځني قرآن کريم دی وغيره من المعجزات الواضحات، هغه وخت چي صدق دوی ته ورسېدی يعني من غير توقف وتأمل في شانه بلکې سره د دلائل قطعيه پر صدق د هغه تکذيب وکړي او پر قرآن مبارک يې حکم د اساطير الاولين وکړی، يا د کهانت يا د شعر نوم يې پر کښېښنو، او پر معجزاتو يې نوم د سحر کښېښنو، او عليه الصلوة والسلام ته يې نسبت د کاهن، شاعر، متقول او ساحر په نومانو سره وکړی.

اَلَيۡسَ فِىۡ جَهَنَّمَ مَثۡوًى لِّلۡكٰفِرِيۡنَ ۝

آيا نسته په دوږخ کي منزل او مقام د کافرانو لپاره؟

پوه سه: چي همزه لپاره د استفهام انکاري دی داخل دی پر حرف نفي، وقد تقرر ان النفي النفي اثبات، يعني سته منزل او ځای د کفارو لپاره.

پوه سه: چي په هغه آيت کي "انک ميت وانهم ميتون" يبا تر دې ځايه پوري تسلي ده و نبي کريم ﷺ ته على تکذيب القوم اياه والقرآن حتی چي عليه الصلوة

والسلام په انتقام کي د کفارو په فکر غمجن نه سي، تسلي په دې معنى ده چي جهنم کافي دى په انتقام کي د دوى.

وَالَّذِيْ جَآءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهٖٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُوْنَ ۝۳۳

پوهسه: چي مراد له "الذي آه" څخه عام مصدق دى تا چي عليه الصلوة والسلام او مؤمنانو ته شامل سي.

ترجمه: هغه څوک چي راتګ يې کړى دى په صدق سره (له صدق څخه مراد قرآن او راوړونکى يې عليه الصلوة والسلام دى) او د هغه کسانو تصديق يې کړى وي، مراد مؤمنان دي، دغه کسان له خداى ﷻ څخه بېرېږي (هم ضمير فصل لپاره د حصر دى)

تنبيه: له دې سببه چي په دې آيت کي "اولئک، هم او متقون" په صيغه د جمع راغلي دي، نو له هم دې سببه موږ وويل چي مراد له الذي جاء آه، څخه عام دى تاچي په الذي کي چي مراد عليه الصلوة والسلام او مؤمنان دي د عليه الصلوة والسلام او مؤمنانو هم يو لوى جماعت دى جمع پيدا سي.

فائده: د دې آيت په رڼا کي دا هم معلومه سوه چي په خپله عليه الصلوة والسلام هم د متصدقينو په ډله کي دى په جاء به سره، بل هو اول المصدقين بما جاء به کما في قوله تعالى آمن الرسول بما انزل اليه من ربه والمؤمنون الآية.

روايات: قال السديؒ الذي جاء بالصدق هو جبرئيلؑ وصدق به محمد ﷺ تلقاه بالقول، وقال الکلبيؒ و ابو العاليةؒ الذي جاء بالصدق هو رسول الله ﷺ وصدق به ابوبکر رضي الله عنه، لکن التعميم انسب، ولهذا قال مقاتلؒ وقتادهؒ الذي جاء بالصدق هو رسول الله ﷺ وصدق به الاتباع، قال ابن عباسؓ يعني رسول الله ﷺ جاء بلا اله الا الله وهو المراد بالصدق وصدق به انتهى.

پوښتنه: خبر يې ولي جمع راوړى؟

ځواب: على ان المراد هو ومن تبعه کما في قوله تعالى: ولقد آتينا موسى الکتاب لعلهم يهتدون (يعني کتاب خو يوازي موسىؑ ته ورکړل سوى ؤ، نو د يهتدون ضمير و چاته راجع دى؟ نو مراد دى او دده اتباع دي، کذا في هذه الآية)

Scanned by CamScanner

لَهُمْ مَّا يَشَاءُوْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۳۴﴾

دوی لره یعني متقین لره هغه شی دی چي د دوی اراده ورته وسي او خوښیږي وي، سته په نېز د رب د دوی یعني په جنت کي (کذا قال المظهري ؒ) دغه مذکور في الآیة ثواب دی د مخلصینو په اعمالو کي.

درویش وایي: چي مظهري ؒ یوازي جنت ذکر کړی دی لکه چي فقیر تبعًا له وویل یعني في الجنة، لکن روح المعاني وایي لا في الجنة فقط، ولي چي بعض مایشاؤن لکه بخښنه د ګنهو و الامن من الفزع الاکبر وسائر اهوال القیامة انما یقع لهم قبل دخول الجنة.

پوښتنه: متقین خو د مخه ذکر سوي وه، نو څه حکمت د رب العزة دی چي ضمیر د لهم یې نه راوړی، بلکې اسم ظاهر چي لفظ د محسنین دی را یې وړی؟

ځواب: لپاره د تنبیه پر علت د لهم ما یشاؤن فافهم، او روح البیان هم لا في الجنة فقط عبارت ویلی دی علی خلاف المظهري والله اعلم.

لِيُكَفِّرَ اللّٰهُ عَنْهُمْ اَسْوَاَ الَّذِيْ عَمِلُوْا

چي پټ کړي (یعني خدای ﷻ په مغفرت سره هغه ډېر بد عمل د دوی تخصیص د اسوأ یې وکړی په ذکر سره للمبالغة في المغفرة لانه اذا کفر الاسوء فغیره اول.

فائده: په دې آیت سره رد دی پر معتزلهٔ چي دوی وایي چي مرتکب د کبیره ګناه که بې توبې مړ سي ابدي ځای یې دوږخ دی بخښنه یا شفاعت یې څوک نسي کولای، وجه الرد: اسوأ ګناه کبیره ته وایي او په دې آیت کي د مغفرت وعده خدای پاک کړې ده، او بله نکته په راوړلو کي د اسوأ اشاره ودې ته ده چي دغه متقون چي ذکر سوه د دوی د غایت خوف من الله هر ګناه چي د دوی څخه صادره سي دوی یې اسوأ الذنوب بولي، او بعض مفسرین وایي چي صیغه د افعل چي اسم تفضیل ده لپاره د نفس زیادت ده لا علی ما اضیف الیه ای الذي عملوا، والتفصیل في روح المعاني بکلام طویل.

وَيَجْزِيَهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ الَّذِيْ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۳۵﴾

او دوی ته ورکوي ثواب د اعمالو د دوی، یعني چي خدای ؑ دوی ته ورکوي پر

Scanned by CamScanner

عادي اعمالو حسنه ددوی پر اندازه د احسن د عملو د دوی ورکوي في زيادة الاجر وعظمه وذالک لفرط اخلاصهم في جميع الاعمال، او بعض مفسرين وايي چي احسن دلته لپاره د زيادت مطلق دی کما مر في الاسوء يعني لا باضافة الی المضاف اليه کمامر فافهم، او مقاتل وايي يجزيهم المحاسن اعمالهم ولا يجزيهم بالمساوي.

اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهٗ ۖ وَ يُخَوِّفُوْنَكَ بِالَّذِيْنَ مِنْ دُوْنِهٖ ؕ

استفهام لپاره د انکار دی پر حرف نفي چي ليس دی داخل سو، نو نفي د نفي مبالغه په اثبات کي ده يعني الله کاف ضرورة (عبده) المراد به محمد ﷺ دی چي فرد اکمل د عباد الله دی (ويخفونک) دا جمله عطف ده پر مضمون اليس الله بکاف تقديره الله کاف عبده، او کفار مکه بېروي تا په هغه بتانو سره چي دوی يې عبادت کاوه، يعني عليه الصلوة والسلام ته به دوی ويل چي زموږ د خدايانو څخه خوله ونسه، او دا مه وايه چي دوی نه و عابدون ته د دوی نفع رسولای سي او نه دفع د ضرر ځني کولای سي، ولي که زموږ آله درته په غضب سوه يا به دي لېونی کړي يا به دي دماغ درخراب کړي، کذا اخرج عبد الرزاق، په دې آيت کي تسلي ده و عليه الصلوة والسلام ته، ځکه چي په حديث شريف کي راغلي دي "من اصبح وهمومه هم واحد كفاه الله هموم الدنيا والاخرة" ترجمه: که چا سهار کړی غمونه يې ټوله يو غم ؤ (لکه د عليه الصلوة والسلام چي يو غم ؤ يعني ايمان د قريشو د مکې) نو خدای ﷻ به يې کفايت او کفالت وکړي د هغه شخص د غمو د دنيا او آخرت، او د غسي خدای پاک هم وکړه چي د دنيا دده غم چي اعلاء د کلمة التوحيد لآ اله الا الله په ټوله اهل مکه بلکي د ټولو عربو رفته رفته خدای پاک پای ته ورسول او په آخرت کي چي د عليه الصلوة والسلام غم د امت ورسره ؤ په دې قول د رب عزوجل وعده ورکړه سوه "ولسوف يعطيک ربک فترضی" او د هم محمود زېری پر وسو.

درويش وايي: چي په کشف الاسرار کي (چي د يو تفسير نوم دی په فارسي ژبه) وايي که اين ايت يعنی "ويخوفونک آه" نازل شده در حق مصطفی ﷺ (لکه چي موږ يې د مخه بيان وکړی) وديگر بار در حق خالد بن الوليد رضي الله عنه نازل شده چنانچه اهل تفسير ميگويند که سورة الفاتحة دو بار نازل شده يکبار در مکه ويک بار در مدينه عند تحول القبلة الی الکعبة، ونزولش در حق خالد بن الوليد رضي الله عنه آنست که قومی از

مشرکان عرب درختی رابمعبودی گرفته بودند ورب العزة ان را سبب ضلالت ایشان گردانیده بود، او دربیخ ان درخت دیوی قرار گرفته بود ونام آن دیو عزٰی بود و ان دیو کسی که عبادت آن درخت میکرد سخن میگفت ومردم درضلالت افتاده بودند، مصطفٰی ﷺ خالد بن ولید رضی الله عنه را امر فرمود تا آن درخت را از بیخ برآورد وزیرآن درخت دیو است آنرا بکشد، مشرکان آنجا گرد آمدند وخالد رضی الله عنه را بترسانیدند که این کار نکند که عزی ترا یا هلاک یا دیوانه کند، خالد رضی الله عنه خبر ایشان بمصطفٰی ﷺ رسانید ورب العزة درحق خالد رضی الله عنه این ایت فرستاده ویخفونک آه، خالد رضی الله عنه پس به پیش ان درخت رفت آن درخت را از بیخ بکند وزیر آن درخت یک شخصی یافت عظیم سیاه گریه میکرد خالد رضی الله عنه ان را کشت پس خبر که خالد رضی الله عنه بمصطفٰی ﷺ آورد علیه الصلوة والسلام گفت تلک عزٰی ولن تعبد ابدًا انتهی، والله اعلم بالصواب، بنده میگوید من نه انکار میکنم ونه این کار میکنم، والعلم عند الله العظیم.

وَمَنْ يُّضْلِلِ اللهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ۝٣٦

څوک چي خدای گمراه کړي، يعني له کفايت څخه د خدای يعني لرسول الله ﷺ او بېرول دده بما لايضر ولا ينفع، نسته هغه لره و حق ته د رسېدلو لار.

وَمَنْ يَّهْدِ اللهُ فَمَا لَهٗ مِنْ مُّضِلٍّ ؕ اَلَيْسَ اللهُ بِعَزِيْزٍ ذِي انْتِقَامٍ ۝٣٧

او چاته چي هدايت وکړي خدای نو نسته هغه لره گمراه کونکی، ولي چي د خدای جل جلاله د فضل رد کونکی نسته، الاستفهام للانكار و نفي النفي اثبات (يعني الله غالب ينفع ويثبت من شاء لامرد لحكمه) وهذا لاوليائه اى المؤمنون او مالک د انتقام دی لاعدائه ولا ناصر لهم يخلطهم من عقابه.

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُوْلُنَّ اللهُ ؕ

او که ته يا محمد (ﷺ) سوال وکړې له کفارو څخه د مکې، چي چا پيدا کړي دي اسمانونه او مځکه، دوی به وايي حتمًا چي خدای پيدا کړي دي ولي چي بدهي اولي خبره ده چي بتان د دوی صالح د دې خلقيت نه دي او اهل مکه هم په دې اعتراف کاوه چي دا خالقيت خالصةً لله دی.

پوه سه: چي يو سبب د جمع راوړلو د اسمانو او مفرد راوړه د مځکي دادی

چي اسمانونه چي اووه طبقې دي يو له بله سره مختلف الماهية دي او مځکه که څه هم اووه طبقې ده لکن حقيقت يې يو دى په عوارضو سره اختلاف ده، نو اسمانونه لکه انواع د حيوان يعني مختلف الماهية دي او د مځکي طبقات لکه نوع د انسان مختلف بالعوارض ده، ولا تنس هذه الدقيقة في جميع القرآن.

قُلْ اَفَرَءَيْتُمْ مَّا تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ

ته ووايه يا محمد (ﷺ) وروسته تر اعتراف ددوى لپاره د الزام ددوى (افرأيتم) مجموع په معنى د اخبروني دى بعد ما اعترفتم بان خالق العالم هو الله وحده لاشريک له في خالقيته تعالى ذالک، تاسي د څه شي عبادت کوئ يعني الاوثان بېله خدايه (پوه سه! چي عائد و ماته محذوف دى اى تدعونه)

اِنْ اَرَادَنِيَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كٰشِفٰتُ ضُرِّهٖٓ

که اراده وکړي ماته خداى په يو ضرر سره لکه شدت او مرض، آيا هغه يعني ستاسي بتان دفع کونکي دي د ضرر د خداى ﷻ زما څخه؟

اَوْ اَرَادَنِيْ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكٰتُ رَحْمَتِهٖ

يا اراده وکړه خداى ماته په رحمت سره لکه صحت او عافيت آيا کولاى سي ستاسي بتان منع د رحمت د خداى ﷻ له ما څخه؟ يعني ستاسي د اعتراف سابق چي خالق العالم خداى فقط دى بايد تاسي انکار وکړئ له دې څخه چي زموږ خدايان قادر دي پر کشف الضر او امساک الرحمة، مقاتل وايي چي داغه پوښتنه عليه الصلوة والسلام ددوى څخه وکړه دوى سکوت مختاره کړى لان القول بذالک يرد عليهم ابناء خالتهم.

درويش وايي: چي دا يوه کنايه ده، ولي چي زامن د خاله ددوى خو پخپله ددوى دي يعني ځانونه په خپله ملامت وبولي.

قُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ ۚ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُوْنَ ﴿۳۸﴾

ته ورته ووايه کافي دى خداى ما لره په رسولو کي د خير او په دفع کي د ضرر، بتان ددوى په دې کفايت کي پوچ دي، خاص پر خداى باندي تکيه کوئ (نو جار او مجرور د تقديم لپاره د حصر دي)

Scanned by CamScanner

پوه سه: چي له متوكلون څخه مراد مؤمنان دي ولي چي مؤمنان په دې پوهېږي چي ضار او نافع يوازي خداى ﷻ دى وبس، وجه د تعبير د مؤمنانو څخه په متوكلون سره اشاره ودې ته ده چي شان د مؤمن بايد توكل وي.

فائده: توكل د اسبابو سره منافي نه دى مثلاً يو سړى مريض وي دوا كوي، يو سړى مسكين وي مزدوري كوي الى غير ذالك يعني د اسبابو سره سره تكيه او توكل پر خداى ﷻ، چنانچه گفته اند..... ع: كشت كن په تكيه بر جبار كن.

په حديث شريف كي راغلي دي چي يو له صحرائي مؤمنانو د عليه الصلوة والسلام د زيارت او ملاقات لپاره راغلى ؤ، نو له ډېر محبت او له عشقه د اوښ څخه كښته سو او اوښ يې پرېښو و مسجد نبوي ته ورغلى، خير وروسته عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي پر څه شي راغلى يې يعني پر پښو راغلى يې كه پر دابه؟ هغه سړي ورته وويل چي پر اوښ راغلى يم، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي نو اوښ دي څه په وكړه، هغه ورته وويل چي د خداى ؒ پر توكل مي هسي پرېښو، عليه الصلوة والسلام ورته وويل ورسه ځنګنونه يې وتړه بيا توكل پر خداى ﷻ وكړه، او كما قال عليه الصلوة والسلام، فارسي مثل دى:

چو شير راببيني و ازو بترسى پيش او، درزمين بغلط وتواضع كن تا بر شما شير اگرچه عظيم بود اماده كريم بود.

حكايت: ان سفينة مولى رسول اللهﷺ اخطاء الجيش بارض الروم واسر (بند كړه سو يعني د روميانو په لاس) دى وايي: فهربت يلتمس الجيش فاذا باسد (ناګاه د شپې په دوران كي د يوه غره په لمن كي زمري راباندي پېښ سو، ما ورته وويل) يا ابا الحارث (چي د زمري مشهور كنيت دى عند العرب) انا سفينة مولى رسول اللهﷺ فكان امري كيت وكيت (زما حال داسي او داسي ؤ يعني خپل حال مي زمري ته ووايه) فاقبل الاسد يتبصبص (زمرى زما خوا ته راهي سو او لكۍ يې ښورولـه چي علامه د صلح د حيوان ده) حتى قام الى جنبي (چي ما داسي وفهمول دده له دريدو څخه چي راباندي سپور سه، نو زمرى راهي ؤ داغه رنګه حتى سمع صوت الجيش فقام (اشاره يې دا وه چي كښته سه لښكر ته راورسېدو، نو زه كښته سوم زمرى راهي سو ولاړى)

فوائد: (۱) حیوان مفترس لایقدر علی الاضرار اذا کان المرء في عصمة الله فکیف یضر الجمادات یعني بتان.

(۲) ان طاعة الله والتوکل علیه سبب النجات من المهالک.

(۳) ان الاستشفاع برسول الله ﷺ والتقرب الیه بالایمان والتوحید والعمل بسنته یهدي الی سواء الصراط کما هدی سفینة رضه.

درویش وایي: چي سعدي شیرازي رحه په بوستان کي وایي چي یوه ورځ د ځنګله له خوا څخه یو سړی راووتی چي پر پړانګ سپور ؤ، چنان حول ازان حال بر من نشست که پای گریختن به بست، سعدي رحه وایي چي هغه سړی یعني د پړانګ سپور په ما وفهمېدی چي سعدي وارخطاء سو، نو زما و برابر ته چي راغلی تبسم کنان دست بر لب گرفت که سعدی مدار آنچه دیدی شگفت:

تو از حکم داور گردن مپیچ .... که از حکم تو گردن نه پیچند هیچ

قُلْ يَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿۳۹﴾

ته ووایه ای قومه زما (نو کسره د میم عوض د مضاف الیه ده یعني قومي) تاسي عمل کوئ پر حالت چي شرک او معاصي دي، ژر دی چي تاسي به پوه سئ.

فائده: اصل مکانت خو اسم مکان دی استعیر ههنا للحال کما ان حیث اسم زمان دی استعور للمکان في بعض المواضع.

پوه سه: چي په آیت کي امر بالشرک نه دی بلکې تهدید دی کما یدل مابعده (اني عامل) ای مکانتي ای علی حالي من التوحید والتبلیغ فحذف علی مکاني للاختصار والاشعار علی ان حالهٗ لاتقف علی حد بل الله سبحانه یزیده کر الدهور ومر الازمان قوة ونصرة فلذا توعدهم بکونهٗ منصورًا علیهم في الدارین بقوله تعالی.

مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿۴۰﴾

چاته به راځي هغه عذاب چي دی پر ذلیل سي کما في یوم بدر (مقیم) ای دائم وهو عذاب النار في یوم القیامة)

إِنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ لِلنَّاسِ بِٱلْحَقِّ ۖ

موږ نازل کړی دی پر تا باندي چي قرآن جلیل الشان دی لپاره د خلګو (کلمه د

Scanned by CamScanner

لام لپاره د نفع دی چې دوی نفع پرې واخلي او راهنمايي د دوی وکړي و مصالحو ته د دوی په دنيا او اخرت کې (بالحق) ای متلبسًا ببيان الحق.

فَمَنِ اهْتَدٰى فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ

که څوک په هدايت د قرآن عمل وکړي هغه د خپلې نفع لپاره دی يعني يعود نفعه من الامن من عذاب النار، او که څوک ګمراه سي يعني په قرآن کريم سره يعني په ښوونه د قرآن کريم عمل ونه کړي نو نه دی عذاب او ضرر د هغه ضلال مګر پر ده يعني دده ضلال و بل چاته سرايت نه کوي، کريمه: ولاتذر وازرة وزر اخرٰی.

وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ۝ ۴۱

او نه يې ته يا محمد (ﷺ) پر دوی باندې ګمارل سوی چې ته به يې حتمًا مسلمانانوې، يعني ما ته امر کړی يې په رسولو سره د آيات الهيهٔ سره و دوی ته و قد فعلت، نو د دوی ضلال تاته تاوان نه رسوي، په صحيح حديث کې راغلي دي: ان مثل ما بعثني الله به من الهدٰی والعلم (ای بامور الدنيا والآخرة) کغيث لکه باران چې مځکې ته ورسېږي يوه يوه مځکه ښه خوړه او پسته مځکه وي چې او به د باران جذب کړي او هغه تخمونه چې په دې مځکه کې موجود وي ښه وابښه راشنه کړي او که انسانانو تخم پکښې پاشلی ؤ لکه غنم وغيره هغه هم ښه شان پکښې راشنه سي، ومنها اجادب يعني کلکه مځکه وي چې او به خو نه جذبوي لکن په عين حال کې ډب مځکه وي چې او به پکښې درېږي، نو ددې اجادب مځکې پر او بو که څه هم وابښه خو نه راشنه کېږي لکن پر ولاړو او بو يې خلګ نفع اخلي يعني څښني يې او بوده ګان پر او بوي، او که باران بل ځای وه اورېږي چې ښوی ډبري وي چې نه وابښه راشنه کوي او نه او به خوندي کوي لکه دويم قسم مځکه، نو عليه الصلوٰة والسلام وويل چې دا مثال دی د فقه في دين الله (چې علم نافع حاصل کړي په دين کې د خدای ﷻ ونفعه الله بما بعثني به يعني پخپله هم عمل په وکړي او نورو خلګو ته يې هم تعليم کوي، د اول قسم مثال دی، او مثال دی د هغه عالم چې په علم عمل نه کوي لکن نورو خلګو ته ښوونه کوي چې هغه دده په تعليم عمل کوي، دا د اجادب مځکې مثال دی، ومثل من لم يرفع اليه ای القرآن رأسًا ای لم يلتفت اليه

بالعمل ولم يقبل هدى الله الذي ارسلت به، دا مثال دی د دریم قسم ځکي چي تیعان یې نوم ؤ انتهی الحدیث مع الترجمة او کما قال رسول اللهﷺ.

درویش وایي: چي د ملایانو د اوسنی زماني همدغه دري حاله دي فتدبر فيه.

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا

مور قبض کوو روحان د انسانانو د ابدانو څخه د دوی یا پر داسي ډول چي تعلق د روحانو له ابدانو سره بالکلیة ظاهرًا و باطنًا دا په وخت د مرګ د انفسو، او یا داسي قبض کوو چي روحانو لره بعض تصرفات نسي پاته ظاهرًا لکه لیدل اورېدل او حرکت ارادي، دا پر داسي ډول قبض چي روحان متوجه وګرځول سي و عالم مثال ته چي په پښتو یې خوبونه بولي د عالم الشهادة لپاره د استراحت په خواب د غفلت د عالم الشهادة څخه.

پوه سه: چي په معنی اول حقیقت دی د قبض او توفی بالمعنی الثاني مجاز دی.

سوال: علماء په یوه خوله وایي چي جمع په منځ کي د حقیقت او د مجاز في اطلاق واحد نه ده روا؟

ځواب: دا جمع د حقیقت بخصوصه او د مجاز بخصوصه نه ده بلکي په اصول الفقه کي دې ته عموم مجاز وایي یعني مراد معنی ثالث وي چي حقیقت او مجاز دواړه پکښي داخل وي وهو ههنا مطلق القبض چي قبض ظاهرًا وباطنًا هم پکښي داخل وي کما في حالة الموت او قبض ظاهرًا فقط هم ترلاندي دی لکه د خوب په حالت کي.

درویش وایي: چي عموم مجاز په ډېرو ځایو کي په عربي ژبه کي سته کما لایخفٰی علی من یعرف اللغة العربیة، او بل جواب دادی چي انسان لره یو نفس او بل روح سته، نو د خوب په دوران تخرج النفس ویبقی الروح، حاصل دادی چي نفس چي په هغه سره تعقل د شیانو او تمییز د خره او غوایي او زید او عمرو مثلاً په کېږي هغه باقي وي او په وخت کي د مرګ دواړه چي نفس او روح دي بدن ته خیر باد وایي، ددې جواب بنا خو پر دې ده چي نفس لره ددې حقیقي معناوي سته چي یوه معنی نفس دراکه دی او بله معنی یې نفس تنفس ده، نو پر دې تقدیر خو عموم د مشترک لازمېږي وهو غیر جائز ایضًا لکه جمیع بین الحقیقة والمجاز، والجواب بالتقدیر بان یقال الانفس التي لم تمت آه فافهم.

Scanned by CamScanner

فَيُمْسِكُ الَّتِيْ قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰٓى اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ

نو خدای ﷻ خوندي کوي يعني بدن ته يې نه ايله کوي تر نفخه ثاني پورې چې نفخة البعث يې بولي يعني پس له مرګه ژوند، او هغه نفس وقت النوم بیر ته را اله کوي للتصرف في الابدان يعني چې نائم د نوم ويښ سي (الى اجل مسمىٰ) اى الوقت المعلوم لموته.

سنت طريقه د خوب او د ويښې: په حديث شريف کې د بخاري راغلي له براء بن عاذب رضي الله عنه څخه چې نبي ﷺ به بيديدی او پر ځای به پرېوتی، نو راسته لاس به يې تر بارخو مبارک لاندي کښېښو، وروسته به يې داسي وويل: اللهم بک اموت واحياء (ستا په قدرت زه بيديږم او را ويښېږم) او چې له خوب څخه به راويښ سو داسي به يې وويل: الحمد لله الذي احيانا بعد ما امتنا واليه النشور (اى البعث بعد الموت) وعن ابى هريرة رضي الله عنه برواية البخاري قال قال رسول الله ﷺ اذا آوى احدکم الى فراشه (چې ورسي يو ستاسي څخه خپل فرش ته د بيديدو لپاره يعني کمبله، ټاټ، بوريا وغيرها) فلنيض فراشه بداخلة ازاره (نو دي پاک کړي فرش لکه سړی چې يو شی جارو کوي يا دي وڅنډي په داخل سره د لنګ) فانه لايدري من خلفه عليه (ولي چې دی نه دی خبر چې دده تر ويښېدو وروسته به پر فراش څه شی دده په عوض کې به راغلی وي يعني يا لړم يا مېږی يا خاشې مثلاً) ثم يقول باسمک ربي وضعت جنبي وبک ارفعه ان امسکت نفسي فارحمها وان ارسلتها فاحفظها بما تحفظ به عبادک الصالحين.

پوښتنه: په دمخه حديث کې د بيديدو لپاره بل قسم دعاء نه سوه تېره، نو جمع د دواړو به څرنګه کېږي؟

ځواب: وجه الجمع ګاهي چنين و ګاهي چنان ده، يا ګاهي دي هغه دمخه دعا کوي او ګاهي اوسنۍ دعاء کوي.

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۴۲﴾

په تحقيق په دغه يکباره توفی او په امساک ګاهي او ارسال کې ګاهي (په تأويل د مذکوره تأمل) دلائل د قدرت تامه د خدای او پر حکمت د رب حکيم

Scanned by CamScanner

مطلق او پر شمول د قدرت او رحمت دده، د هغو خلګو لپاره چي دوی په دغو کيفياتو کي د تعلق د نفوسو په ابدانو پوري او توفی د هغو بالکلية عند الموت او په بقا کي د نفسو يعني چي فنا د ابدانو د دوی نفوس نه فنا کېږي او د بعض نفوسو په سعادت کي او د بعض په شقاوت کي او په دې کي هم فکر وهي چي توفی احيانًا و ارسال احيانًا الی انقضاء الاجل المعلوم، نو چي په دې اشياؤ کي دوی فکر وهلی وای، نو دا به يې يقين سوی وای چي قادر پر دغو تحولات قادر پر بعث الابدان بعد الموت هم دی.

اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ شُفَعَآءَ

دا آيت په کفارو کي د مکې نازل سوی دی چي دوی به ويل چي دا بتان شفاعت کونکي دي عند الله، نو الله تعالی پر دوی انکار وکړی په ام اتخذوا سره.

پوه سه: چي کلمه د ام منقطعه ده په معنی د بل او همزه د انکار ده.

ترجمه: بلکې دوی ګرځولي دي بتان شفعاء خپل من دون الله ای من غير اجازة الله، کريمه: من يشفع عنده الا بأذنه.

قُلْ اَوَلَوْ كَانُوْا لَا يَمْلِكُوْنَ شَيْـًٔا وَّلَا يَعْقِلُوْنَ ﴿۴۳﴾

همزه لپاره د انکار دی او واو د عطف دی پر مقدر کما هو القانون النحوي وقد مر مرارًا، والتقدير يشفعون لکم ولو کانوا علی هذه الصفة چي دوی مالکان د هيڅ شي نه دي او نه هم په هيڅ شي پوهېږي ولي چي ټول جمادات دي.

دروېش وايي: چي که فرضًا دوی يعني کفار مکه ووايي چي موږ عبادت کوو دا بتان د هغو مقربينو بندګانو د خدای تماثيل يعني تصويرونه دي، خدای هغه رد کړه.

قُلْ لِّلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيْعًا

ته ورته ووايي چي شفاعت د خدای ﷻ په اذن پوري اړه لري، په دې آيت کي خدای ﷻ د هغه رد په دې قول سره وکړی او تقرير يعني تائيد يې وکړی د دمخه آيت يعني قل لله الخ، آيت دادی.

لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۴۴﴾

خاص خدای لره ده بادشاهي او تصرف او خلق د اسمانو او د مځکي يعني هيڅ

Scanned by CamScanner

ځوک په هيڅ شي کي خبره نسي کولای مگر نه په اراده او رضا دده فهو مالک الشفاعة دون الاصنام ولو كانت تلك الاصنام تماثيل المقربين الى الله فرضًا (ثم اليه ترجعون) وروسته يعني تر نفخة الثانية تاسي و خدای ﷻ ته راجع کړه کيږئ يوم القيامة نو هوري ملک حقيقةً د خدای ﷻ دی لا ملک مجازي لغيره تعالى كما في الدنيا حتى چي په هغه ورځ به اعلان وکړل سي، لمن الملك اليوم؟ فلا يجيبه احد فيقول الله لله الواحد القهار، اوس خدای ﷻ بيان کوي د کافرانو د مکې د حال.

وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۚ

او چي ذکر کړل سي نوم د خدای ﷻ يوازي يعني لا اله الا الله نفرت کوي او قبض سي زړونه د هغو کسانو چي ايمان نه لري پر آخرت، والمراد بهم المشركون.

وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾

او هغه وخت چي ذکر کړل سي هغه شيان چي ماسوا د خدای ﷻ ځنځه دي يعني بتان، نو په دغه وخت کي دوی يعني کفار مکه خوشاله سي.

درويش وايي: چي مظهري" په نقل د بغوي" په دې آيت کي وايي چي مقاتل او مجاهد" وايي چي يوه ورځ عليه الصلوة والسلام د کعبې پر مقابل سورة والنجم تلاوت کاوه چي په هغه سورت کي واللات والعزٰى راغلي دی، شيطان دده د قرائت په دوران کي داسي وويل چي کافرانو هم واورېدل تلك الغرانيق العلى وان شفاعتهم لترتجى، نو کفار خوشاله سوه او نارې يې کړې لقد صالحنا محمد.

درويش وايي: چي دا قصه په ډېر تفصيل سره په بل ځای کي تېره سوې ده.

درويش وايي: چي البيضاوي" بالغ في الامرين حتى بلغ الغاية فان الاستبشار ان يمتلى قلبه سرورًا حتى ينبسط له بشرة وجهه (يعني اثر د خوشالۍ يې پر مخ ښکاره سي) والاشميزاز ان يمتلى غمًا وعضبًا حتى ينقبض اديم وجهه انتهى.

قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾

ته ووايه يا محمد يا الله پيدا کونکی يې د اسمانو او د ځمکي، علم لرونکی پر غيب او پر ښکاره.

Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي اصل د اللّهم يا اللهُ ؤ حرف نداء يې ځني حذف کړى لكثرة نداء الله بهذه الكلمة عوض يې ميم مشددة راوړى په اخير كي اللهم سو، لكن دا حذف او ابدال لـه خواصو څخه د لفظ جليل دى يعني پـه نـورو نومـانو كـي د خداى ﷻ داسي نـه ده روا، كـذا قـال العلمـاء اى خدايـه چي خـالق د اسمانو او مځكي يې او په غيب يعني عن الناس او په حاضرو خلكو ته عالم يې.

پوه سه: چي خداى ﷻ خپل رسول ﷺ امر كړى چي التجاء او زارى كوه خداى ته چي عليه الصلوة والسلام حيران ؤ په امر كي د كفارو د مكې، وعجزه عن عنادهم واذيتهم له ﷺ او ډېر سخت طبعيت يې دده سره پر كار اچولى ؤ .. بيت:

چون فرود آيد بلا بى دافعى .... چون تضرع نبود ديگر شافعى

ترجمه: تـه حكم كوې پـه منځ كي د بنده ګانو خپـل اى بين المحق والمبطل، نو مرسته كوي د محق سره او رسوا كوي مبطل پـه هغـه شي كي چي ددوى پكښي اختلاف دى يعني التوحيد والشرک، لـه ابى سلمة رضـ څخه روايت دى چي ما سوال وكړى له عائشة رضي الله عنها څخه چي په څه شي سره رسول الله ﷺ د شپې لمونځ يعني تهجد شروع كاوه؟ دې رضـ راته وويل كان يقول اللهم رب جبرئيل وميكائيل واسرافيل فـاطر السموٰات والارض عالم الغيب والشهادة ان تحكم بين عبادک فيما كانوا يختلفون اهدني لما اختلف فيه من الحق باذنک انک تهدي من تشاء الى صراط مستقيم.

درويش وايي: چي مقصود له امر څخه بقوله تعالى "قل اللهم آه" بيان د حال د كافرانو دى او وعيد ددوى دى، و تسلية نبيـه الاكرم ﷺ او دا ورتـه ويـل دي چي ستا سعي معلومه ده او مقبوله ده عند الله عزوجل، او تعليم دى مؤمنانو ته چي په وخت كي د سختۍ التجاء او زارى و خداى ﷻ ته كوئ باسمائه العظمىٰ، ولله در اى الخير الكثير الربيع بن خيثم رحـ چي له ده څخه چا پوښتنه وكړه په باره كي د قتل د حمزة رضي الله عنه، نو ده سره ساه وكښل وتلا هذه الآية "قل اللهم آه".

وَلَوْ اَنَّ لِلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيْعًا

فائده: چونكـه لو حرف شرط دى دخول يې پر ان نـه دى روا، نو لـه دې كبله بعض مفسرينو يې تقدير داسي بيـان كړى دى لو ثبت ان الخ، ترجمـه: كـه چيري واى هغه كسانو لره چي ظلم يې كړى دى هغه شيان چي په مځكه كي دي ټول.

Scanned by CamScanner

پوه سه: چي کلمه د لو امتناعیه ده مثل لو کان زید حمارًا لکان ناهقًا یعني سره د فرض ددې محال چي ما في الارض ومثله معه د کافرانو ظالمانو هم ملک سي لا به هم دوی له عذابه د ورځي د قیامت په فرضي فدیه سره به نه وای خلاص سوي وهذا وعید شدید او اقناط بلیغ لهم من الخلاص بهذه الفدیة.

وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوٓءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

او مثل د هغه سره د ما في الامور دوی به د ځانو فدیه کړځولې وای د شدید عذاب په ورځ د قیامت کي.

وَبَدَا لَهُمْ مِّنَ اللهِ مَا لَمْ يَكُوْنُوْا يَحْتَسِبُوْنَ ﴿۴۷﴾

او ښکاره به سي دوی ته هغه عذاب چي دوی یې په دنیا کي ګمان نه کاوه بلکې منکروه، ولي چي دوی خو بعث بعد الموت نه مانه او نه یې هم ثواب بالجنة منی او نه یې هم عذاب بالنار مانه.

فائده: په دې آیت کي مبالغه شدیده ده په وعید کي د ظالمانو کما في قوله تعالی للمؤمنین بالوعد والثواب، قال عزوجل فلا تعلم نفس (ای مؤمنة) ما اخفی له من قرة اعین، مقاتل" وایي ظهر للظالمین حین بعثوا ما لم یحتسبوا في الدنیا انه نازل بهم في الآخرة، او بعض وایي چي مراد دادی چي ددوی خیال داؤ چي بتان به زموږ شفاعت وکړي او هغسي نه وسوه، او یا به دوی ویل که بعث بعد الموت ؤ، او ثواب او عقاب ؤ، نو موږ به احسن حالاً یو تر مؤمنانو کما في الدنیا لکن هغسي هم ونه سوه بلکې د عذاب شدید في النار سره مخامخ سوه.

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا كَسَبُوْا وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۴۸﴾

او ښکاره به سي دوی ته هغه بد عملونه ددوی من الشرک والظلم علی اولیاء الله تعالی هغه وخت چي ددوی عملنامې په چپه لاس یا وراء ظهر هم دوی ته توزیع سي، او احاطه به وکړي پر دوی هغه عذاب النار چي دوی به په دنیا کي په هغه پسخند واهه، یعني چي مسلمانانو به دوی ته بیان کړی دوی به پر خندل او استهزاء په یې په کوله.

Scanned by CamScanner

پوه سه: چي كلمه د ما يا موصوله ده او عائد يې محذوف دى اى الذي يستهزءون به (هذا هو المعائد المحذوف) يا ما مصدريه ده فافهم.

فَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا

چي ورسيږي انسان ته (مراد له انسان څخه جنس انسان دى په اعتبار د اغلب افرادو دده) يو ضرر لكه فقر يا مرض وغير ذالک موږ ته خواست كوي په دفع كي د هغه ضر، يعني له بتانو څخه دفع نه غواړي، ولي دافع الضر خو فقط خداى ﷻ دى ليس الا هو.

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر هغه جمله واذا ذكر الله وحده الى اخيره.

پوښتنه: عطف بالفاء يې د څه حكمت لپاره وكړى؟

ځواب: لپاره د بيان د تناقض د دوى په دې جمله او ددوى د دمخه حال تر منځ چي د مخه حال خو د دوى دا ؤ چي ذكر الله وحده اشماذت قلوبهم او چي ذكر د بتانو به مخ ته راغلى اذاهم يستبشرون، اوس چي ضر دوى ته ورسيږدى معامله يې بالعكس كړه چي من اشماذوا به (يعني خداى ﷻ ته خواست كوي) دون من استبشروا به ته (يعني چي بتان دي)

پوه سه: چي د معطوف او د معطوف عليه تر منځ جملې جمل معترضه دي.

ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِّنَّا

وروسته چي موږ وركوو هغه كافر ته چي زموږ څخه يې غوښتل او خواست د كشف الضر يې كاوه، يو نعمت زموږ له خوا څخه پر مبنى د تفضل بالعبادة.

پوه سه: چي تخويل خاص په نعمت پوري دى، كذا في كتب اللغة.

قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ

دغه كافر وايي چي ماته چي دا نعمت يعني مال وغيره چي ورسيږدى په سبب ددې چي زه د تجارت او د كسب په لارو چارو ښه پوهېدم يعني دا نه وايي چي خداى راكړى، او د خداى ﷻ احسان يې منلى واى او د شرک قيد د هغه نعمت يې و پښو ته اچولى واى كما قيل: النعمة صيد وشكرها قيد، او يا يې ترجمه داده چي زما علم ؤ پر دې چي ژر دى چي زه به نعمت پيدا كړم ولي چي زه يې مستحق يم، وبالفارسية: خدا دانست كه من مستحق اين نعمت هستم.

درويش وايي: چي والانسب بحال الكافر المعنى الاول كما لايخفى.

بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَايَعْلَمُوْنَ ﴿۴۹﴾

بلكې دا نعمت (فتنة) يعني امتحان دى د خداى له خوا څخه چي ته يې شكر نه وايې سبب د عذاب ستا به وګرځي، لكن ډېر خلګ چي كفار دي په حكمت الهي نه پوهېږي.

قَدْ قَالَهَا الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ

ويلې ده دغه كلمه (يعني انما اوتيته على علم) هغه كسانو چي تر دوى د مخه وه، يعني تر كفارو د مكې يا نور كافران د زمانې د عليه الصلوة والسلام، قال مقاتل يعني قارون حيث قال انما اوتيته على علم مني.

سوال: قارون خو يو سړى ؤ، نو ضمائر د جمع څرنګه ورته راجع سوه؟

ځواب: ضمائر د جمع راجع دي و قارون او و من رضى بقول قارون.

درويش وايي: چي فقير قريبًا وويل چي توجيه اول انسب ده، دا آيت د هغې خبرې تائيد كوي كما لايخفى.

فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۵۰﴾

پس فائده ونه كړه يعني قارون او اتباعو ته د ده هغه اموالو چي دوى كسب كړي وه، قال الله تعالى في بيان حال اموال قارون: من الكنوز ما ان مفاتحه لتنوء بالعصبة اولى القوة.

فَاَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا كَسَبُوْا ؕ

نو ورسېده دوى ته جزاء د ما كسبوا.

پوښتنه: جزاء د بد عمل خو سيئه نه ده، نو سيئآت كلمه څرنګه استعمال سوه؟

ځواب: دا استعمال لپاره د مقابلې راغلى دى نحو جزاء سيئة سيئة بمثلها.

وَالَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْ هٰٓؤُلَآءِ سَيُصِيْبُهُمْ سَيِّاٰتُ مَا كَسَبُوْا ۙ وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ﴿۵۱﴾

او هغه كسان چي ظالمان دي يعني كافران دي د دغو كسانو څخه چي اهل مكه دي، ژر دى چي وبه رسېږي دوى ته جزاء د سيئاتو د ما كسبوا لكه د مخه كفارو ته چي رسېدلي وه، او دوى خداى نسي عاجزه كولاى له ما اراد څخه.

Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي كفارو د مكې اووه كاله قحط ورسيدى په سبب د ښېرا د عليه الصلوة والسلام، اللهم اعني بسبع كسبع يوسف، او رئيسان ددوى اوويا كسه وه په شمول د فرعون الامة ابو جهل په بدر كي ووژل سول، وادخلوا النار الا من تاب وآمن منهم اى كفار مكة.

أَوَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ

آيا نه پوهېږي كفار د مكې چي خداى فراخه كوي رزق و هغه چاته چي اراده د فراخۍ د رزق ورته وسي امتحانًا لشكره او تنګوي رزق ومن يشاء ته ابتلاء لصبره.

پوه سه: چي استفهام انكاري دى والعطف بالواو على مقدر مناسب تقديره ايقولون هذا القول يعني انما او تيته على علم ولم يعلموا ان توسعة الرزق وتزيقه من الله قد يوسع الرزق لمن لايعلم وجوه الكسب وليس له استحقاق الكرامة اصلاً وقد يضيق على ذالک كما هو ثابت بالتجربة المتواترة.

إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

په تحقيق په دغه قبض او بسط كي د رزق دلائل دي پر دې چي حوادث ټول په قدرت كي د خداى ﷻ دي او اسباب بناء پر عادت ظاهري دي .... بيت:

كليد نيست در دست كس ..... توانايى مطلق خدا يست وبس
كم عاقل عاقل اعيت مذاهبه ..... وجاهل جاهل تلقاه مرزوقًا
هذا الذى ترک الاوهام حائرة ..... وصير العالم النحرير زنديقًا
هرچه بايد بهر كه ميشايد ..... تو دهى انكه مى ايد
تو شناسى صلاح صلاح كارهمه ..... كه تويى آفريد گار همه

پوه سه: چي عاقل ته په كار ده چي خداى ﷻ ته په شدت او رخا كي متوجه وي اضطراري عجز او محبت او التجاء و خداى ﷻ ته په درد نه خوري لكه د كافرانو عجز چي په مخني آيتو كي تېره سوه، وفي الحديث تعرف الله في الرخاء ليغرنک في الشدة، بخاري او مسلم رحمهما الله تعالى روايت كړى دى چي بعض اهل الشرک نا حق مړي كړي وه او ډېري زناوي يې كړي وې، نو عليه الصلوة والسلام ته راغله او وه يې ويل چي دغه دين چي ته موږ ور بولې دا خو ښه دين دى كه موږ ته دا خبر راكړې چي زموږ كړي كارو لره يوه كفاره سته او كه څرنګه، نو دا آيت نازل سو.

قُلْ يٰعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اَسْرَفُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ

ته ووایه یا محمد (ﷺ) ای زما بندګانو.

پوه سه: چي دا قرائت دی د لاري د ابو عمرو او یعقوب، او همزه او کسائي‌رح یې په سکون د یاء وایي، او چي د الذین سره وصل وکړي یا حذف کوي لاجتماع الساکنین، او نور قراء یې په فتح د یاء وایي کما هو المتعارف في المصاحف المطبوعة.

پوه سه: چي ابن ابی حاتم په صحیح سند د ابن عباسرض څخه روایت کړی دی چي دا آیت په شان کي د مشرکینو د مکې نازل سوی دی لکه په حدیث کي د بخاري او مسلم چي تېره سوه، او بعض مفسرینو په سند ضعیف سره راوړی دی چي دا آیت په شان کي د وحشي قاتل همزهرضي الله عنه نازل سوی دی فلا حاجة الی نقله لانه یثور منه الفتنة في شان القرآن العزیز ان شئت فطالع تفسیر المظهري وروح البیان، او بغوي‌رح وایي انه روی عن ابن عمررض چي دا آیت په شان کي د عیاش بن ربیعة والولید بن الولید ونفر من المؤمنین چي دوی اسلام راوړی ؤ بیا کفارو د مکې دوی ته قسم عذابونه ورکول یعني چي بیرته خپل قدیم دین یعني الشرک ته راواوړئ او هغو هغسي هم وکړه یعني شرک یې مختاره کړی، نو موږ مسلمانانو به ویل چي ددې کسانو به هیڅ عبادت خدای جل جلاله قبول نه کړي، نو عمررضي الله عنه په خپل لاس دا آیت نوشته کړی او و عیاش بن ربیعه، ولید بن ولید او هغه نورو کسانو ته یې ورواستاوه، هغو بیرته اسلام راوړی او هجرت یې و مدینې ته وکړی، والله اعلم.

پوه سه: چي راغب اصفهاني وایي چي سرف تجاوز دی تر حد في کل ما یفعله الانسان چي کفر او معاصي دي، او بغوي‌رح له ابن عمررض څخه روایت کړی دی چي مراد له اسراف څخه کبائر ګنهونه دي، راغب‌رح وایي چي که څه هم دا لفظ د اسراف په انفاق مالي کي متعارف دی لکن دا آیت عام دی که اسراف في الاموال وي او که غیر وي لکه کفر او معاصي کبیره لکه زنی والسرقة وغیرهما انتهی قول الراغب‌رح مع زیادة.

لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ

مه نا امیده کیږئ له رحمت او مغفرت څخه یعني اذا امنتم وتبتم من الشرک، دا قید په دې ایت ثابت دی ان الله لا یغفر ان یشرک به الآیة، او اجماع د امة مرحومه هم پر دغه ده، او بل د هغو روایاتو څخه چي په شان نزول کي ددې آیت تېره سوه هم دا

Scanned by CamScanner

ښکاره خبره ده چي د شرک په باره کي توبه له شرک څخه شرط د مغفرت ده، نو حاصل د آيت دادی چي تاسي ايمان راوړل په دې سبب مه پرېږدئ چي نا اميدي کوئ د خدای ﷻ د رحمت او د مغفرت د تېرو ګنهو يعني په وخت کي د شرک.

إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾

يعني صغائرها وكبائرها، اذا تبتم من الشرک وامنتم بالله وحده فان الاسلام يهدم ماقبله كما في حديث، رواه مسلم عن عمرو بن العاص رضي الله عنه عن النبي ﷺ.

فائده: شان نزول د دې آيت که څه هم خاص دی کما مر يعني من ارتكب الكبائر حال الشرک ثم اسلم لكن اعتبار عموم لره د لفظ دی يعني بنده چي اسلام راوړي که څه هم کبائرو ګنهونه وکړي بعد الايمان اميد د مغفرت د خدایؒ دي دلاسه نه ورکوي يعني قنوط دي نه کوي كما جاء في الآية، که يې څه هم له هغو ګنهو څخه توبه نه وي کښلې، كريمه: ان الله لايغفر ان يشرک به ويغفر مادون ذالک لمن يشاء، او له وروسته آيت څخه هم دا فهمېږي يعني (انه هو الغفور الرحيم) ولي چي په دې آيت کي تاكيدات دي (۱) كلمة ان (۲) ضمير فصل چي پر حصر دلالت کوي (۳) وعده په رحمت سره بعد المغفرة.

درويش وايي: چي علامه بغداديؒ اوولس (۱۷) دليلونه د عموم د مغفرت بعد التوبة عن الشرک راوړي دي فارجع الى تفسيره، او تفسير مظهري هم يو څو دليلونه راوړي دي فارجع اليه... ابيات:

ندارم هيچ ګونه توشهٔ راه ..... بجز لا تقنطوا من رحمة الله
تو فرمودی که نوميدی مياريد ..... ببخشا زانکه بس اميدواريم
ايمد دردمندان را دوا کن ..... دل اميدواران را رها کن

عبدالرحمن الجامي قدس سره ويلي دي:

بلی نبود درين ره نا اميدی .... سياهی رابود رو درسفيدی
زصد دردی ګر اميدت نيابد ...... بنوميدی جګر خوردن نه شايد
دردیګر بيايد زدکه ناګاه ...... ازان درسوی مقصود اوری راه

روی في الحديث الصحيح ان الله يقول يوم القيامة لبعض المؤمنين (يعني اراده د مغفرت ورته لري) سترتها عليک في الدنيا (ما پټ ساتلي وه ستا ګنهونه

په دنيا كي) و انا اغفرها لک اليوم (نن يې زه دربخښم) داسي نور احاديث هم سته چي پر مغفرت بلا توبه دلالت كوي.

پوښتنه: د شرک او نورو ګنهو څه فرق دی چي شرک بلا توبه عنه نه بخښل کېږي، او نور كبائر بلا توبه بخښل کېږي په اراده د خدای ﷻ ؟

ځواب: فرق يې دادی چي كافر خو خپل دين حق بولي كه شرک وي او كه يهوديت وي او كه نصرانيت وي، بلكې دين د اسلام نعوذ بالله حق نه بولي، نو طلب د عفو او مغفرت نه كوي.

درويش وايي: چي معالم التنزيل چي يو تفسير دی په فارسي ژبه او لغت، او په تفسير مظهري كي چي عبارت يې عربي دی د دواړو د پښتو ژباړه داده چي ابن مسعود رضي الله عنه يو مسجد ته ورغلی يو واعظ وعظ كاوه او د دوږخ سلاسل او اغلال يې بيانول، ابن مسعود رضي الله عنه ورته وويل چي ولي خلک د خدای ﷻ له رحمت څخه نا اميده كوې، تا په قرآن كي دا آيت نه دی ويلی: قل لعبادي الذين اسرفوا على انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله آه، په صحيح حديث كي راغلي دي: ان الله يغفر الذنوب جميعًا ولا يبالي انه هو الغفور الرحيم.

درويش وايي: چي ورته احاديث مقيد په ان شأ سره دي (يعني كه اراده وكړي) رواه احمد والترمذي.

مسئله: په اجماع سره دا ثابته ده چي توبه د كافر او توبه د مؤمن عاصي تر وخته پوري د غرغرې د روح قبلېږي، او په حال د غرغرې نه قبلېږي، ولي چي فرعون او قوم دده چي په بحر كي خدای ﷻ غرق كړه، نو فرعون چي د اوبو څپې راپورته كړی داسي يې وويل: لآ الا الا الله الذی آمنت به بنوا اسرائيل، لكن جبرئيل ؑ په خوله كي خټې ورتخته كړې، يحيٰ بن معاذ رحمه الله وايي چي په كتاب الله كي خزانې دي چي سبب به ان شاء الله تعالى د عفو د ټولو مؤمنانو وګرځي چي يو يې دا آيت دی: يا عبادي الذين اسرفوا الآية، او بل علماء وايي چي د اهل التوحيد لپاره ډېر د اميد ايت په قرآن كريم كي دا ايت دی ان الله لا يغفر ان يشرک به ويغفر مادونک ذالک لمن يشاء، او بل دا آيت دی ولسوف يعطيک ربک فترضیٰ.

شيخ سعدي قدس سره وايي:

عطای شفاعت چنانش دهند ...... كه امت تمامی ز دوزخ رهند

وتفصیل قوله تعالی ولسوف یعطیک ربک فترضی دادی چي هر نبي مرسل مظهر دی د بعض احکامو د رحمت د خدای ﷻ، نو له دې کبله رسالت د هغو مقید او حصر ؤ پر یوه طائفه باندي، لکه د موسٰی او عیسٰی علیهما السلام مقصود پر بني اسرائیلو ؤ، لکن چونکه نبینا ﷺ مظهر د حقیقت رحمت الهي ؤ نو ځکه دده رسالت عام ؤ عرب او عجم، انس او جن، ترک و تاجک ټوله پکښي شامل وه، قال الله تبارک وتعالی خطابًا لنبیه ﷺ وما ارسلناک الا رحمةً للعالمین وتم ظهور حکم رحمانیته تعالی بالشفاعة التي بها تظهر سیادته علی جمیع الناس حتی چي چاته چي درجه د شفاعت او اذن د شفاعت ورکړل کېږي من الملائکة والانبیاء والاولیاء وغیرهم من المؤمنین شفاعت نسي کولای چي اول علیه الصلوة والسلام شفاعت ونه کړي، کریمه: عسٰی ان یبعثک ربک مقامًا محمودًا چي مراد ځني مقام د شفاعت کبرٰی دی فلا تقنطوا ایتها المرحومة من رحمته تعالی المطلقة ان یغفر الله الذنوب جمیعًا.

درویش وایي: چي د لوی امید د مغفرت د خدای ارحم الراحمین بعض احادیث صحیحه واورئ (۱) د عبدالله بن عمر رض څخه روایت دی، ده وویل چي موږ په بعض غزاؤ کي د علیه الصلوة والسلام سره ملګري وو فمر بقوم، فقال علیه الصلوة والسلام من القوم (تاسي څوک یاست یعني مسلمانان یاست که کافران) قالوا نحن مسلمون، نو په دغه قوم کي یوه ښځه وه کټو یې باندي کړې وه او اور پسي بل ؤ، ددې ښځي سره یو کوچنی زوی ورسره ؤ، نو چي د اور لمبې به لوړي سوې دې به دا کوچنی را لېري کړی، نو له اور څخه دا ښځه و علیه الصلوة والسلام ته راغله او داسي یې ورته وویل: انت رسول الله؟ قال ؑ نعم، قال بابی انت وامي (زما پلار او مور دي تر تا قربان سي)

درویش وایي: چي دا یو داسي کلمات دي چي عرب یې په غایت تعظیم کي د چا استعمالوي) قالت: الیس الله بارحم الراحمین؟ (آیا خدای ﷻ تر هر مهربان مهربان نه دی؟) قال ؑ بلی، بیا دې ښځي وویل چي خدای ؑ ارحم پر خپلو بندګانو نه دی تر مور پر خپل خیال؟ قال ؑ بلی، دې ښځي وویل چي مور خو خپل زوی و اور ته نه اچوي، فاکبّ رسول الله ﷺ یبکی (سر یې کښته ؤ ژړل یې)

ثم رفع رأسه اليها، فقال ان الله لايعذب من عباده الا المارد التمرد (يعني سر كنبه) او عالي الذي يتمرد على الله وابى ان يقول لآ اله الا الله، رواه ابن ماجه.

(۲) عن ابى ذر رضي الله عنه ده وويل قال رسول الله ﷺ ما من عبد قال لآ اله الا الله ثم مات على ذالک الا دخل الجنة، قلت وان زنٰى وان سرق؟ قال عليه السلام وان زنى وان سرق، قلت وان زنى وان سرق، قال عليه السلام وان زنى وان سرق، قلت وان زنى وان سرق، قال عليه السلام وان زنى وان سرق على رغم انف ابى الذر (كه څه هم ستا پزه په خاورو سي)

درويش وايي: چي دا يوه محاوره ده چي په وخت كي د منت پر چا يې عرب اسعمالوي.

(۳) ابو داؤد له عامر الرام رضي الله عنه څخه داسي حديث رانقل كړى دى چي موږ يوه ورځ د نبي كريم ﷺ سره ناست ؤ چي يو سړى راغلى چي كسا (پټو) يې پر ځان پيچلى ؤ او په لاس كي يې يو شى ؤ چي پټو يې پر اچولى ؤ، فقال يا رسول الله ﷺ زه پر يو ځنګله د درختو تېرېدم نو ما د يو مرغه د بچيانو اواز واورېدى، نو ما د هغه مرغه بچيان له ځالګى څخه را واخستل په پټو كي مي كښېښول موريې راغله شا وخوا زما پر سر ګرځېدله ما له پټو څخه د دوى بچيان وربنكاره كړه مور يې پر بچاينو را غوځاره سوه، نو ما يې مور د بچيانو سره په پټو كي وپيچل، دغه دى مور او بچيان يې ټول زما په پټو كي دي، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ته يې كښېږده، هغه چي كښېښول موريې كه څه هم له قيده څخه خلاصه سول خو بيا هم له عيال څخه نه تله، فقال رسول الله ﷺ، وګورئ و رحم ته د ام الفراخ (چيچيان) د خپل فراخ سره فو الذي بعثني بالحق (زما دي په هغه خداى سره قسم وي چي زه يې په حقه سره نبي را استولى يم) الله ارحم بعباده من ام الفراخ بفراخها، وروسته عليه الصلوة والسلام وويل هغه سړي ته چي يو سه دغه چيچيان په هغه ځاى كي يې كښېږده چي تا را اخستي دي، موريې په هوا ورسره روانه وه.

(۴) بغوي رحمه الله له ضمضم بن حوش رحمه الله څخه روايت كړى دى چي ده وويل چي زه چي داخل سوم و مسجد نبوي ته په مدينه منوره كي، نو يو شيخ چي ما نه پېژندى را ناري كړې يا يماني تعالي (دلته راسه) زه چي ورغلم ده راته وويل چي ته به هيڅ مسلمان ته (يعني كه هر ګناه كار وي) داسي نه وايي والله لايغفر لک ولايدخلک

Scanned by CamScanner

الجنة (يعني چي په يوه سخته ګناه مبتلی وي) دی وايي چي ما ورته وويل چي ته
څوک يې يرحمک الله؟ ده راته وويل ابو هريره يم، ما ورته وويل چي دا کلمه خو
وايي احدنا لبعض اهله اذا غضب (چي درد ورسي) يا يې ماينې ته وايي يا خادم
ته) ابو هريره رضي الله عنه راته وويل سمعت رسول الله ﷺ يقول ان رجلين من بني اسرائيل
متحابين (سره اشنايان وه) يو يې مجتهد في العبادة ؤ او هغه بل ګناه کارؤ، نو
دې مجتهد في العبادة به هغه مذنب ته ويل چي توبه وکاږه دا ګناه مه کوه، مذنب
به ورته ويل چي ما ؤ خدای سره پرېږده، حتی چي مجتهد في العبادة مذنب پر يوه
سخته ګناه وليدی، بيا مجتهد ورته وويل چي دا ګناه پرېږده، مذنب ورته وويل
خلني و ربي (ما و خدای سره پرېږده) ته خو پر ما رقيب نه يې استول سوی يعني د
خدای له خوا، نو مجتهد ته درد ورغلی او وه يې ويل والله لا يغفرنک الله ابدًا ولا
يدخلنک الله الجنة ابدًا، نو خدای جل جلاله ملکه ورته را واستول د دواړو روحان يې
قبض کړه يعني دواړه مړه سوه، نو د خدای جل جلاله په حضور کي دواړه حاضر کړل
سوه، فقال للمذنب ادخل الجنة برحمتي، او هغه مجتهد في العبادة ته يې وويل
چي ستا په طاقت دا پوره ده چي ته منع کړې زما له بندګانو څخه زما رحمت؟ هغه
ورته وويل لا يا رب، فقال اذهبوا الی النار، الی اخير الحديث.

(۵) عن ابی سعيد الخدري رضي الله عنه عن رسول الله ﷺ چي په بني اسرائيلو کي يو
سړی ؤ چي نهه نيوي (۹۹) کسان يې بغير حق وژلي وه، ثم خرج الی راهب (راهب ته
د پوښتنې لپاره ورغلی ځکه چي په زړه کي يې پښېماني ورګرځېدلې وه لکن په دې
فکر جن ؤ چي نهه نيوي مړي به په توبه بخښل کېږي که يا) فسأله راهب، نو د راهب
څخه يې پوښتنه وکړه، راهب ورته وويل ليس لک توبة (پښتانه وايي: سر څه په لوټه
سپيره څه په ډبره) نو هغه راهب يې هم قتل کړی، سل پوره سوه، بيا يې هم په زړه کي
پښېماني کوله، نو د ښه عالم پوښتنه يې کوله يو چا ورته وويل چي فلاني ته ورسه له
هغه څخه پوښتنه وکړه چي هغه ډېر برجسته عالم دی، نو اجل ورسېدی لکن په حال
کي د زکندن يې ځيګر د هغې قريې و خوا ته کړی چي کوم عالم ته دی ورتلی، نو چي
مړ سو د ملکو د رحمت او د ملکو د عذاب پکښي اختلاف ؤ چي کوم قسم به يې روح
وړي يا اسمانو ته يا اسفل السافلين ته، نو د خدای جل جلاله امر ورته وکړل سو چي تاسي

دا مځکه ده د مړیني له ځای څخه تر کوره پوري یعني چي ده په هغه کلي کي سل مړي کړي وه او د مرګ له ځای څخه د هغې بلي قریې چي دی د توبې لپاره ورتلی، حقیقةً خو دی د خپل کلي و خوا ته نژدې ؤ، لکن خدای ﷻ وحي وکړې و هغه مځکي ته چي دی د عالم و خوا ته وه چي یو څه سره کش سه، او د هغه بلي قریې و مځکي ته یې حکم وکړی چي یو څه سره نژدې سه، نو وروسته چي ملکو د رحمت او ملکو د عذاب مځکه سره ګچه کړه نو هغه د عالم قریې ته یوه لوېشت نژدې ؤ فغفرله، او ملکو د رحمت یې روح یو وړی.

درویش وایي: چي ددې محکمې سر دادی چي په حدیث نبوي کي راغلي دي الندم هو التوبة، لقوله تعالی ان الله هو التواب الرحیم.

(٦) و عن ابی هریرة رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ان الله عزوجل لیرفع الدرجة للعبد الصالح في الجنة فیقول، دا بنده و وایي چي زما درجه له کوم سببه څخه پورته ده؟ خدای پاک ورته و وایي باستغفار ولدک، رواه احمد.

(٧) وعن ابن عباس رض ده و ویل قال رسول الله ﷺ مړي په قبر کي داسي دي لکه یو سړی چي په اوبو کي غرق سي او مدد غواړي انتظار کوي د یوې دعاء یعني الاستغفار من اب او ام او اخ او صدیق چي دعاء ور ورسېږي کان احب الیه من الدنیا ومافیها، او خدای ﷻ داخلوي پر اهل قبور باندي په سبب د اهل الارض (یعني په سبب د مځکي ولو من الاقارب وغیرهم) امثال الجبال او هدیه د ژوندو مړو ته الاستغفار لهم، رواه البیهقي في شعب الایمان.

(٨) وعن ابی ذر رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ان الله لیغفر لعبده مالم یقع الحجاب، قالوا یا رسول الله وما الحجاب؟ قال ان تموت النفس وهي مشرکة، رواه احمد والبیهقي.

(٩) روایت کړی دی بخاري او مسلم عن ابی هریرة رضی الله عنه قال سمعت رسول الله ﷺ چي ده مبارک و ویل: چي خدای ﷻ خپل رحمت سل (١٠٠) جزء کړی دی نه نیوي (٩٩) جزئ یې له ځان سره ساتلي دي یعني د رحمت پر بندګانو په ورځ د قیامت، او یو جزء یې په مځکه کي نازل کړی دی، نو له یوه جزء څخه خلائق د مځکي یو پر بل رحم سره کوي (یعني که ذوی العقول دي که نور حیوانات دي)

Scanned by CamScanner

حتی ترفع الدابة حافرها عن ولدها وهو يمص ان تصيبه، يعني تر دې پورې چې دابه يعني غوا، ميږ وغيرهما پورته کوي خپل نوک يعني پښه د خپل بچي څخه هغه وخت چې دا بچی د مور تی روي، ان تصيبه (يعني کراهة أن تصيبه) ای الولد.

درويش وايي: چې علماء وايي چې په دې حديث کامله کي رجاء او زړې دی د مؤمنانو لپاره لانه قد حصل من رحمة واحدة هغه چې تېر سو آنفًا په حديث شريف کي فما ظنک په نهه نيوي (۹۹) کي.

درويش وايي: چې د اميد په باره کي د مغفرت د رب العزة په ورځ د قيامت نور احاديث صحيحه هم سته، که د تطويل ېره نه وای هغه به هم را نقل کړل سوي وای، لکن با اين همه سعدي شيرازي قدس سره وايي:

بنده همان به که ز تقصير خويش عذر بدرگاه خدا آورد
ورنه سـزا وار خداوندیش کس نتواند که بجا اورد

وَأَنِيبُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّكُمْ

او رجوع وکړئ و رب ته ستاسي، مظهري وايي بالتوبة من الشرک، او روح البيان وايي ارجعوا بالتوبة من المعاصي انتهى، يعني مطلق معاصي يې ويلي دي په شرک سره يې نه دي مقيد کړي، والاولى ما ذکره المظهري بقرينة قوله تعالى ثم لاتنصرون ولي د مؤمن عاصي خو په شفاعت د عليه الصلوة والسلام وغيره من اتباعه نصرت کيږي.

وَأَسْلِمُوا۟ لَهُۥ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ۝٥٤

(واسلموا له) ای انقادوا او اخلصوا العمل لوجه الله فمعنى السالم الخالص من الرياء والنفاق) دمخه تر دې چې عذاب تاسي ته راځي يا په قبر کي يا بالبعث، ولي چې په هغه وخت کي ايمان فائده نه کوي، بيا ستاسي سره کومک نه کړل کيږي، دا جمله عطف ده پر محذوف، والتقدير تعذبون ثم لاتنصرون... بيت:

تو پيش از عقوبت درعفو کوب .... که سودی ندرد فغان زير چوب

وَٱتَّبِعُوٓا۟ أَحْسَنَ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم

او تاسي متابعت وکړئ يعني په حلال او حرام د هغه شي چې نازل کړه سوی

دى تاسي ته، يا مراد ځني قرآن كريم دى لانه احسن من كل كلام، كريمه: الله نزل احسن الحديث، الآية، يا مراد عزيمت او رخصت دى يعني په عزيمت عمل كوه لكه روژه په سفر كي چي مستريح سفر وي كه څه هم خوړل د روژې رخصت دى.

مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَّاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ﴿٥٥﴾

د مخه تر دې چي تاسي ته راځي عذاب يعني د خداى ﷻ له خوا څخه او حال به دا وي چي علم په وخت د مجئ نه لري، په پښتو وايي: نابېره، په فارسي وايي ناگاه، په اردو وايي اچانک.

پوهه: چي عذاب يې مقيد كړى په بغتة سره، له دې سببه چي بغتة عذاب پر سړي ډېر بد تاثير كوي.

درويش وايي: چي بعض مفسرين وايي چي مراد له عذاب بغتة څخه مرگ دى لانه مفتاح العذاب الاخروي كما ورد من مات فقد قامت قيامته يعني د مړي قيامت له قبر څخه دده شروع كېږي كه څه هم لوى قيامت نه دى ولهذا قيده بالضمير الراجع الى من يعني في قوله من مات ويدل عليه قوله ﷺ القبر روضة من رياض الجنان او حفرة من حفرات النيران.

اَنْ تَقُوْلَ نَفْسٌ يّٰحَسْرَتٰى

درويش وايي: چي روح البيان وايي چي ان تقول مفعول له دى د افعالو سابقهٔ يعني الانابة والاخلاص واتباع القرآن يعني افعلوا ما ذكر من المأمورات كراهة ان تقول آه، او مظهري ؒ هم ورته خبره كړې ده اى كراهة ان تقول، لكن زمحشري صاحب الكشاف چي معتزلي دى هم يې دا تقدير راوړى دى اى كراهة ان تقول او زياته كړې يې ده وهو منصوب بفعل محذوف يدل ما قبله اى انذركم وامركم باحسن ما انزل اليكم كراهة ان تقول آه، لكن دا دي ستا په ياد وي چي مراد له كراهت څخه د خداى ﷻ چي په دې آيت كي ذكر دى خلاف د رضا دى يعني خداى ﷻ وايي چي په دې راضي نه يم ان تقول، دا معنى نه ده چي ان تقول زما د ارادې خلاف دى لكه معتزله او صاحب كشاف چي وايي چي خلاف د اراده د خداى ؒ روا دى، دوى وايي چي خداى ؒ له كافر څخه اراده د ايمان لري او له عاصي څخه اراده د طاعت لري،

لکن شیطان یې و اسلام او اطاعت ته نه پرېږدي، نو کافر یا یې عاصي وګرځوي، وتفصيل هذه المسئلة وايراد دلائل المعتزلة والجواب عنها من جانب اهل السنة والجماعة في شرح العقائد النسفي وشرح المقاصد كلاهما للعلامة الثاني سعد الملة والدين التفتازاني، وكذا في المواقف للقاضي عضد الملة والدين وشرحه للسيد الجرجاني وغيرها من كتب علم الكلام.

پوه سه: چې نفس یې نکره راوړی ددې سببه چې قائل د وروستنی خبري خو بعض نفس دی یعنی الكفرة، او تا د تنکیر لپاره د تکثیر ده، ولي کافران په اکثرو زمانو کي ډېر دي تر مؤمنانو وهم القائلون لهذا القول.

پوه سه: چې حسرت په لغت کي غم ته وايي، اصل یې یا حسرتي ؤ یا یې په الف بدله کړه لکن په وخت کي د استغاثة تخفيفًا لكثرة وقوع الاستغاثة او لمد الصوت المقصور في الاستغاثة، او بعض اوقات وروسته تر الف یا د متکلم هم راوړي یعني یا حسرتای چې ابو جعفر دلته هم داغسي قرائت کړی دی.

درویش وايي: چې چې دا کلمه عرب په وخت کي د شدة غم وايي او نداء و حسرت مجاز ده، والمعنى چېري یې غمه راځه چې وخت دي دی، ونحوه واويلاه یا ندامتاه یا اسفا.

عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ فِي جَنۢبِ ٱللَّهِ وَإِن كُنتُ لَمِنَ ٱلسَّٰخِرِينَ ۝

کلمه د ما مصدریه ده ای علی تفریطي وتقصيري، د جنب الله معنی الحسن په طاعت الله سره کړې ده او مجاهد وايي في امر الله سعيد بن جبير وايي في حق الله.

درویش وايي: چې مآل د ټولو معناؤ چې مفسرینو کړی دی یو دی.

پوه سه: چې ان مخفف دی ان په تشدید د نون اسم د ان ضمیر شان دی محذوف (یعني انه شان دادی) کنت لمن الساخرين یې خبر ده.

پوه سه: چې فرق په منځ کي د ان شرطیه او مخففه لام دی یعني په لمن الساخرين کي.

ترجمه: شان دادی چې زه وم یعني په دنیا کي پسخند وهونکی او تکذیب کونکی په دین د خدای او په کتاب د خدای او په رسول د خدای او په مؤمنانو او دا جمله منصوب محلاً ده حال ده له ضمیر ځخه د فرطت یعني فرطت حال کوني کنت الخ.

اَوْ تَقُوْلَ لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰىنِیْ لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِیْنَ ﴿۵۷﴾

يا به وايي دا نفس كه ما ته خداى پـه نصيب كړى واى هدايت زه به له شرك او معاصيو څخه له پرهېز كونكو څخه واى.

اَوْ تَقُوْلَ حِیْنَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لِیْ كَرَّةً فَاَكُوْنَ مِنَ الْمُحْسِنِیْنَ ﴿۵۸﴾

او يا به واى دا نفس چي و ويني عذاب يعني دوږخ په سترګو كاشكي ما لره رجوع واى و دنيا ته (فاكون) منصوب دى بعد الفاء جواب د تمنّٰى دى زه به واى له احسان كونكو څخه په عقيده كي د توحيد او عمل په مقتضٰى د توحيد سره.

فائده: پوه سه! چي راوړل د كلمهٔ د "او" څو ځايه ددې لپاره دى چي كافران دغه خبري كوي يا د حيرت له كبله يا د بهانو لپاره لكن دا خبري دوى ته هيڅ فائده نه كوي، په صحيح حديث كي راغلي "ما من احد يدخل النار حتى يرى مقعده من الجنة" يعني كه چېري مؤمن واى نو دي دغه خبره وكړي او ان الله هداني لكنت من المتقين.

بَلٰى قَدْ جَآءَتْكَ اٰیٰتِیْ فَكَذَّبْتَ بِهَا وَ اسْتَكْبَرْتَ وَ كُنْتَ مِنَ الْكٰفِرِیْنَ ﴿۵۹﴾

درويش وايي: چي اول ددې سوال جواب ضروري دى چي بلٰى خو خاص ده په ايجاب پوري د نفي يعني نفي سابق مثبت ګرځوي كما في قوله تعالى الست بربكم (زه ستاسي خداى نه يم؟ دا نفي دى) قالوا بلٰى (هو ته زموږ خداى يې، دا اثبات دى) نو سوال دادى چي يوه د مقالاتو د كفارو خو نفي نه وې، نو څرنګه خداى ﷻ رد پر دوى په بلٰى سره وكړى؟

ځواب: په نفي سابق تر بلٰى نفي صريح شرط نه دى باتفاق النحات بلكې نفي ضمني هم كافي دى، نفي ضمني په اول قول كي ددوى سته يعني لو ان الله هداني لكنت من المتقين، لان كلمة لو لامتناع الثاني لامتناع الاول كما تقرر في النحو، نو ددوى د قول حاصل دادى لكن ما هداني الله (دا نفي ضمني چي له كلمې څخه د لو وفهمېدى) نو حاصل د جواب د خداى ﷻ او رد پر دوى چي هو ما هدايت وركړى ؤ، ولي مراد له هدايت څخه د دوى څه شى دى، كه مراد ددوى ارائة الطريق وي يعني (يعني چي موږ ته د حق لار ښوونكي نه وه) نو معنى د بلٰى داده چي هو ما لار د حق درښوولې وه، ولي چي ما رسول در استولى ؤ او زما كتاب هم

درغلې ؤ فكذبت بها (په هدايت زما تاسي تكذيب وكړى) او كه مراد دا وي بها (اى بالهداية چي نفي وكړي) خلق د هدايت په دوى كي او ايصال الى المطلوب وي (يعني جبرًا) نو دا خو دوى بناء كړه پر جبر يعني موږ به دي پر ايمان راوړلو مجبور كړي واى، نو ددې معنى خو داده چي موږ قدرت نه درلودى پر كسب د ايمان او طاعت، نو حاصل د جواب او رد د خداى ﷻ په بلى دادى چي هو ما په تاسي كي قدرت د كسب د ايمان پيدا كړى ؤ (يعني بالغ وي يا عاقل وي) نو بايد تا په خپل خدا داده عقل سره په معجزاتو كي د رسول غور كړى واى، ولي مبنى د ثواب او عقاب پر قدرت كاسبه ده، فكذبت باختيارك لما جائت ايايى.

فائده: دا قدرت كاسبه د بنده منافي ددې سره نه دى، چي خالق د افعالو د بندګانو خداى ﷻ دى كما هو مذهب اهل السنة والجماعة خلافًا للمعتزلة چي دوى خالق د افعالو د بندګانو بندګان بولي.

درويش وايي: چي فرق په منځ كي د قدرت كاسبه او خالقه دقيق دى كامل بيان يې خو په كتابو كي د علم كلام لكه شرح العقائد و شرح المقاصد للعلامة التفتازاني وغيرهما من كتب علم الكلام لكن ما لايدرك كله لايترك كله، فرق داسي دى لكه يو سړى چي د بل لاسونه او پښې وروتړي له يوه ځايه څخه يې بل ځاى يوسي چي په اوسنى زمانه كي يې اغواء (سړي تېښتونه) بولي دا مثال دى د قدرت خالصه، يا استاذ و شاګرد ته يا شيخ و مريد ته ووايي چي ولاړ سه له بازاره فلانى شى راوړه، نو كه څه هم د شاګرد يا مريد د لاسه نه كېږي لكن په مراعات د استاذ يا د شيخ هغه كار يعني شى له بازاره په خپل اختيار راوړي، دا مثال دى د قدرت كاسبه، وعلى هذا فقس وعليك بالتدبر التمام في هذه المثال.

درويش وايي: چي دلته يو دقيق سوال پيدا كېږي چي دا قول د خداى ﷻ بلى قد جائتك آياتى الخ خو جواب د هغه قول د قائل دى "لو ان الله هداني لكنت آه" نو دا دوه قوله د كافرانو يعني يا حسرتى على ما فرطت آه چي دمخه تر لو ان الله هداني آه دي، او دا قول د كافرانو لو ان لي كرة آه چي تر لو ان الله هداني لكنت آه، چي دا آيت جواب دى ولي يې سره جلا كړه په لو ان لي كرة يعني چي جواب د لو ان الله هداني آه جواب يې وروسته كړى تر لو ان لي كرة آه د څه حكمت له مخه په جواب

د لو هداني ان الله يعني بلى قد جائتک آياتي آه يې متصل په هغه پوري نه راوړى،
او يا يې ولي جمله د لو ان هداني الله آه وروسته تر ان لي كرة نه راوړه تا چي جواب
اورد د هغې جملې چي دا آيت د بلى قد جائتک اياتي آه پوري متصل سوى واى؟

ځواب: دا درې جملې هره يوه په خپل ځاى كي ده يعني له جهته ځخه د معنٰى
يعني چي تحسر پر تفريط چي د هغې جملې مدلول دى يا حسرتا على ما فرطت آه په
وخت كي د وركولو د صحائف الاعمال دى كما يدل عليه مواضع من القرآن العظيم،
او دليل د كافرانو په طور د بهانې چي مو ږ ته كه خداى هدايت كړى واى چي مدلول
د هغه آيت دى لو ان الله هدانى آه دا هغه وخت دى چي كافران وويني په ستر گو حال د
متقيانو چي جنتو ته روان دي، نو يې غبطه په وسي، نو وايي لو ان الله هداني لكنت
من المتقين، او تمنٰى د رجوع و دنيا ته هغه وخت دوى كوي چي د دوږخ پر غاړه و
درول سي لپاره د وقوع په دوږخ كي، نو دوى وايي لو ان لي كرة آه كما يدل عليه قوله
تعالى (اذ وقفوا على النار فقالوا يا ليتنا نرد (يعني الى الدنيا) ولا نكذب آه،
حاصل د جواب دا دى چي تناسب معنوي او تقديم او تأخير په اعتبار د وقوع د
مضامينو د دو درو آيتو په ازمنه مرتبو كي كما بينا اولى او افضل دى تر مراعات د
لفظي تناسب چي په اتصال كي د جواب اورده د كفار د قول چي قول د دوى دا ؤ، لو
ان الله هداني لكنت آه او جواب يې دا ؤ بلى قد جائتک آه.

درويش وايي: چي دې جواب ته مظهري، روح البيان او بيضاوي په مجمله
توگه اشاره كړې ده، اما روح المعاني ډېر ښه تحقيق پكښي كړى دى.

ترجمه د آيت: هو راغلي وه په تحقيق تاسي ته آيات زما، نو تا تكذيب وكړى
په هغو سره، يعني دروا غ دي وبلل او كبر دي وكړى د هغو له قبول ځخه، او ته وې
د كافرانو ځخه يعني په آياتو سره زما.

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلَى اللّٰهِ

په هغه ورځ د قيامت ته به وويني يا محمد (ﷺ) او يا مخاطب غير معين هغه
چي دروا غ يې وويل پر خداى باندي يعني نسبت د هغه شي يې ورته كاوه چي پر
خداى ﷻ محال وه، لكه نسبت د ولد يې ورته كاوه كالنصارٰى يقولون عيسٰى ابن

الله، يا يهودان چي وايي عزير ابن الله يا نسبت د شريک يې ورته کاوه لکه مشرکان يا نسبت د لونو يې ورته کاوه لکه بني مخزوم چي وايي الملائکة بنات الله.

وُجُوهُهُمْ مُّسْوَدَّةٌ

مخان د دوی به تور وي

پوه سه: چي وجوههم يې مبتداء ده او مسودة يې خبر دی، او جمله حال دی له مفعول څخه د ترٰی چي الذين کذبوا دی، مظهري وايي لانه من رؤية البصر دی يعني دوه مفعوله نه غواړي، او روح البيان وايي چي دا جمله حال ده و اکتفی بالضمير عن الواو پر دې چي رؤية بصري سي يا مفعول ثاني د ترٰی دی چي اول الذکر دی، که رؤية علمي يعني چي دوه مفعوله غواړي، او تفسير حسيني وايي: روئ هاى ايشان سياه کرده شده پيش از دخول دوزخ وآن علامه او خيال است از جهت سختی حال ايشان، کريمه: يعرف المجرمون بسيماهم.

اَلَيْسَ فِيْ جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿٦٠﴾

آيا نسته په دوږخ کي ځای د اوسېدو د متکبرانو يعني عن الايمان.

پوه سه: چي همزه لپاره د انکار دی او نفي د نفي اثبات دی يعني سته، دا جمله دليل دی د هغه جمله: ترٰی وجوههم مسودة.

وَيُنَجِّي اللّٰهُ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ

او نجات ورکوي خدای و هغو کسانو ته چي ځان يې له شرکه ساتلی وي.

پوه سه: چي مفازة مصدر ميمي دی په معنی د فلاح او کاميابي دی بالمطلوب.

درويش وايي: چي که چېري مراد له اتقوا څخه ځان ساتنه له شرک څخه وي لکه مظهري چي ويلي دي، نو مراد فلاح له ابدي دوږخ څخه ده، او عصات د مؤمنانو و مشيت ته د خدای ﷻ موکول دي، او که مراد له تقوٰی څخه شرک او معاصي وي لکه روح البيان چي ويلي دي، نو مراد له فلاح څخه فرد کامل دی والله اعلم.

لَا يَمَسُّهُمُ السُّوْٓءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦١﴾

دوی ته رسېږي مساس د عذاب، او نه به دوی ته غم رسېږي، دا دوې جملې يا حال دي يا استيناف دي لپاره د بيان د مفازة د دوی.

Scanned by CamScanner

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۙ وَّهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ ﴿٦٢﴾

خدای پیدا کونکی د هر شي دی (من العلویات والسفلیات والعاملین واعمالهم کما هو مذهب اهل السنة والجماعة) او خدای جل جلاله پر هر شي وکیل یعني موکول الیه دی، معنی چي د هر شي محافظ دی یعني حفاظت د هر شي په رب عزوجل پوري مربوط دی، نو دا جمله عطف ده پر ما قبل جملې باندي.

لَهٗ مَقَالِيْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ

پوه سه: چي مقالید سره د مضاف الیه مبتداء ده او لهٔ يې خبر مقدم دی، تقدیم لپاره د حصر دی.

فائده: مقالید جمع د مقلاد ده لکه مفاتیح جمع د مفتاح ده، یا جمع د مقلید ده لکه منادیل چي جمع د مندیل ده، د مقلاد او مقلید معنیٰ یوه ده چي په پښتو يې کیلي بولي، و معنی الآیة: کیلي د خزانو د اسمانو او د مځکي په لاس کي د قدرت د خدای دي چي امکان د تصرف د غیري يې منع دی بلکي محال دی، قتاده او مقاتل وایي چي مراد له خزائنو څخه چي کیلي يې د خدای جل جلاله سره دي بخښنه او رحمت دی، او کلبي وایي چي خزائن د باران په اسمانو کي او خزائن د نباتاتو په مځکه کي، له عثمان بن عفان رضی الله عنه څخه روایت دی چي ده سوال وکړی له نبي صلی الله علیه وسلم څخه چي له مقالید څخه مراد څه شی دی؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل لآ اله الا هو، الله اکبر و سبحان الله وبحمده واستغفر الله ولا حول ولا قوة الا بالله هو الاول والاٰخر والظاهر والباطن بیده الخیر، یحیی ویمیت وهو علی کل شیئ قدیر، دا حدیث ابو یعلیٰ په خپل مسند کي راوړی دی او ابن ابی حاتم په خپل تفسیر کي راوړی دی.

درویش وایي: چي سبط ابن الجوزي چي په موضوعي احادیثو کي راوړی دی هغه ته اعتبار نسته، ولي دا حدیث ډېر شواهد لري، ولي چي له ابو هریره رضی الله عنه څخه هم مثل د دغه حدیث مروي دی او له ابن عباس رض څخه هم مثل د دې حدیث مروي دی.

درویش وایي: چي حدیث د عثمان رضی الله عنه روح البیان هم راوړی دی لکن مختصر تر ما ذکرنا، او داغه رنګه روح المعاني هم راوړی دی تر دې ځایه پوري لکن وروسته يې الحدیث ویلی دی، چي معنی يې داده چي تر پایه د حدیث لکه آه یا الخ

چي په کتابو کي راځي، او په روايه کي د ابن مردويه له ابن عباس ﷺ څخه هم راغلی دی چي په هغه روايت کي خواص د دغه الفاظو هم ذکر کړي دي، او روح المعاني د ابن الجوزي د موضوع والي ددې حديث په باره کي هم راوړی دی او داسي يې ويلي دي چي دا خبره د ابن الجوزي چا نه ده منلې، والله اعلم بحقيقة الحال.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۶۳﴾

او هغه کسان چي تکذيب کوي (يعني نسبت د کذب کوي، مراد له آياتو څخه آيات قرآنيه دي يا کلمات د توحيد او تمجيد د خدای ج دي يا دلائل د قدرت د خدای ج دي يا استقلال د خدای ج په امورو کي د اسمانو او مځکي) داغه کسان لوی تاوان والا دي.

پوهسه: چي هم ضمير فصل دی په منځ کي د مبتداء او خبر چي دواړه معرفه دي چي علماء د معاني وايي لپاره د حصر بولي، يعني چي خسران حصر پر دغو کسانو دی، دليل د حصريې دا دی چي مؤمنان که څه هم بعض د دوی فقراء او مساکين دي په دنيا کي لکن په ثواب او رحمت کي لويه برخه لري يعني الجنة چي په هغه کي خيرات بلا نهايت دی ای مالا عين رئت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر يعني په ورځ د قيامت کي، او کافران که څه هم لويه برخه ولري په خزانو کي د رزق د خدای ﷻ او د بارانو د خدای ج لکن لا حظ لهم من الرحمة والثواب في الآخرة والحظوظ الدنيوية فانية عنقريب، نو دا حظوظ دنويه فقط به ددوی لپاره حسرت او ندامت وي، يقولون رب ارجعنا يعني الی الدنيا نعمل صالحًا، مظهري وايي چي طبراني رح او ابن ابی حاتم له ابن عباس ﷺ څخه روايت کړی دی چي قريشو رسول الله ﷺ ته دعوت ورکړی چي موږ به تاته مالونه درکړو خپلي ښځي يعني خويندي يا لوڼې چي ستا اراده وي، فقالوا هذا لک يا محمد (دا خويې زموږ د خوا ستا يا محمد) لکن ته په عوض کي ددې زموږ خدايانو ته د ښکنځلو څخه لاس واخله، ولا تذکرها بسوء، او که داسي نه کوې داسي خو نو وکړه زموږ د خدايانو عبادت کوه يو کال (يعني بالشرک لها في العبودية) موږ په ستا د خدای عبادت کوو يو کال (يعني بالتوحيد) نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي زه ګورم چي خدای ﷻ ماته څه امر راکوي په دې باره کي، فنزل من الله تعالی: قل يا ايها الکافرون الی اخير السورة، وانزل هذه الآية.

Scanned by CamScanner

قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَاْمُرُوْٓنِّیْٓ اَعْبُدُ اَيُّهَا الْجٰهِلُوْنَ ﴿٦٤﴾

ته ورته ووايه يا محمد (ﷺ) آيا په غير د خداى تاسي امر کوئ چي زه يې عبادت وکړم اى جاهلانو، الاستفهام للانکار.

درويش وايي: چي روح المعاني فاء لپاره د تعقيب بولي او داسي وايي اى بعد الآيات المقتفية لعبادته تعالى وحده غير الله اعبد، نو استفهام لپاره د انکار دى، او د غير لفظ مفعول مقدم د اعبد او د تقديم وجه يې داده چي محل د انکار غير الله دى، وقوله تأمروني جمله معترضه ده او ردها للدلالة على انهم امروه بذالک کما مر في شان نزول الآية المذکورة لفرط غباوتهم، له دې سببه يې دوى ته نداء په عنوان د جهل وکړه.

فائده: ابن عامر تأمرنني په دوه نونه سره وايي على الاصل، او نافع يې په نون وايي او ياء ته فتح ورکوي، او نور قراء يې په سکون د ياء وايي والکل جائز.

وَلَقَدْ اُوْحِیَ اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ

الواو للحال واللام جواب القسم المحذوف، او په تحقيق وحي کړه سوي دي وتاته يا محمد او هغو کسانو ته چي تر تا د مخه وه، اى الانبياء.

لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٦٥﴾

که ته شرک وکړې هر آئينه لغو به سي، يعني بېکاره به سي ستا عمل سابق تر شرک.

پوه سه: چي دا کلام مبنى دى پر فرض محض، مطلب دا دى چي د کافرانو نااميدي کلي راسي له ثواب څخه د بعض اعمالو، او په عين حال کي د تنبيه و امت مسلمه ته ده چي شرک بايد ځني ونه سي چي اعمال حسنه سابقه له منځه څخه ځي، د دې په رڼا کي موږ وايو چي شرک بلکې مطلق ارتداد له دين څخه د اسلام مهبط د ټولو حسناتو دى، لکه اسلام چي هادم د ټولو سيئاتو دى چي په وخت کي د شرک يې کړي وي.

مسئله: که يو چا لمونځ وکړى وروسته مرتد سو العياذ بالله او وخت د هغه لمانځه باقي ؤ، نو هغه لمونځ به بيرته راګرځوي، تا چي اول لمونځ ده کړى ؤ په سبب د ارتداد له منځه څخه ولاړى، وکذا يجب الحج ثانيًا بعد الارتداد لان وقت الحج جميع العمر، نو وروسته تر ارتداد وخت د حج باقي دى کذا قال ابن الهمام في شرح الهداية.

Scanned by CamScanner

پوښتنه: په آيت کي خو "اليک والى الذين من قبلک" دواړه وروسته يوازي لئن اشرکت يوازي خطاب و عليه الصلوة والسلام ته راوړی تر پايه پوري د آيت.

ځواب: په لئن اشرکت کي مراد ټوله انبياء دي يعني و هر نبي ته دا خطاب کړل سوی ؤ "لئن اشرکت آه" وقال العلامة التفتازاني ؒ فالمخاطب هو النبي ﷺ مع ان عدم اشراکه مقطوع به وجيئ بلفظ الماضي يعني لئن اشرکت لپاره د ابراز د اشراک په معرض کي ده، حاصل على سبيل الفرض والتقدير لپاره د تعريض لمن صدر منه الاشراک بعد الاسلام بان عمله قبل الارتداد من الحسنات قد قبط، او په کشف الاسرار کي وايي هذا خطاب مع الرسول ﷺ، والمراد به غيره انتهى.

درويش وايي: لاحاجة الى ارادة الغير لان الكلام مبني على الفرائض المحض كما قلنا سابقًا، نعم هذا الخطاب تعريض على غيره ممن صدر عنه ذالک وفرق عظيم بين الارتداد والتعريض فافهم، او حسين کاشفي ؒ په تفسير حسيني کي وايي: واصح آنست که مخاطب بسبب ظاهر پيغمبرانند و از روی حقيقت افراد مسلمانان ايشان اند آه، درويش ميگويد اگر مراد کاشفی ؒ آن باشد معنای تعريضی مقصود بالحقيقة ميباشد فهو صحيح واگر مراد او آن باشد که مراد از لفظ ايت ايشانند فهو ليس بشيئ فتدبر.

فائده: صاحب المواقف القاضي عضد الدين ؒ دا آيت دليل ګرځولی دی پر دې خبره چي صدور د کبائرو له انبياء عليهم السلام څخه روا دی، لکن روح المعاني وايي ليس بشيئ ولي دا آيت خو محمول پر فرض محض دی فافهم.

بَلِ اللّٰهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِّنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿۶۶﴾

بلکې خاص يعني په توحيد سره د خدای جل جلاله عبادت کوه ولهذا قدم المفعول به، هذا رد لما امروه به کمامر في شان نزول الآية.

فائده: اسم جليل منصوب دی په اعبد سره والفاء زائدة، شان نزول الآية: ترمذي له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي يو يهودي تېر يدی د عليه الصلوة والسلام په حضور کي نو يې وويل کيف تقول يا ابا القاسم اذا وضع الله السموٰت على ذه (پر دې ګوته) والارضين على ذه والماء على ذه والجبال على ذه.

درويش وايي: چي اشاره و ذه د لاس و څلورو ګوتو ته ده، فانزل الله تعالى هذه الآية.

وَمَا قَدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهٖ

درويش وايي: چي مذكوره شان نزول روح البيان او مظهري بيان كړى دى، او وايي: اى ما عظموه جل جلاله حق عظمته اذ عبدوا غيره تعالى وطلبوا من نبيه عبادة غيره، قال الحسن والسدي، ترجمة الآية عبارة روح المعاني: دوى (يعني مشركانو د مكې) تعظيم د خداى ﷻ نه دى كړى په حق عظمت سره، ولي چي دوى عبادت د غير د خداى (يعني بتانو) كاوه، او دوى طلب د نبي د عبادت د غير الله كاوه كمامر في شان نزول قوله تعالى "قل افغير الله الآية" وقال المبرد اصله من قولهم فلان عظيم القدر يريدون بذالك جلالته انتهى، او هغه تفسير چي راغب اصفهاني راوړى دى د دې آيت په اړه بقوله "لايعرف كنهه غيره انتهى" پر هغه دا سوال وارديږي چي پېژندل د خداى ﷻ په حقيقت او په ماهيت سره په دغو كسانو سره چي په آيت كي راوړه سول يعني د ما قدروا الله آه خاص نه دى، بلكې هيڅ څوک يې نسي كولاى، چنانچه په شرح كي د سلم العلوم للقاضي محمد مبارک دلائل قطعيه راوړه سوي دي چي تصور د خداى بالكنه يعني ذاتيات د خداى و پېژندلو ته د خداى مرئة كي ممتنع دى لعدم الذاتيات له تعالى ذهنًا وخارجًا ولا بكنهه لاستحالة الاحاطة على حقيقته تعالى: ولنعم ماقيل:

العجز عن درک الادراک .... والبحث عن كنه ذات الله اشراک

فائده: بعض علماء په دې سبب چي د فقير حواشي پر درسي كتابو ډېر شهرت او مقبوليت لري د خپل شهرت او مقبوليت لپاره دى څه ناڅه حاشيه پر هغه كتاب وكړي، كتاب فروشانو ته يې وركړي هغه يې چهاپ كړي ضمنًا د ده شهرت هم پكښې راسي، او چاته حواله هم نه كوي ..... مصرع:

نه هر كه سر بتراشد قلندرى داند

ولايخفى ان هذا فعل غير مقبول او س هغه عالم د قرآن عظيم تفسير په عربي ژبه شروع كړى دى تاسي به يې ووينئ چي تفسير ايوبي ورسره ګوري، او عبارت به يې عربي ته نقل كوي، البته عنوان به بدلوي مثلاً يقول بلاغة القرآن يا هذه فوائد هذه الآية وامثال ذالک، فلا يجز الفقير لنقل تفسيره الى العربية بدون اجازة الفقير او الحوالة الى تفسيره.

درويش وايي: چي په څو مره عرق رېزي او جګر خوني د مختلفو تفاسيرو څخه په مطالعه ما دا تفسير و عالم دنيا ته په پښتو ژبه تصنيف کړی دی، دا ملا صاحب و دې تفسير ته ګوري او عربي ته يې نقل کوي.

برادرانو: نيت د شهرت د دنيا مقبول عندالله نه دی، اعبدوا الله مخلصين له الدين.... بيت:

عبادت باخلاص نيت نيکو ست...... وګر نه چه آيد ز مغز پوست

فائده: درويش د هغه عالم د نوم اخستلو څخه ډډه وکړه، ولي هر مدرس عالم دده په سوء صنيع پوهېږي.

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

يعني تر اوو مځکو پوري سره د ټولو اجزاؤ، که پټ وي او که لڅ وي، د هغه په قبضه کي دي په ورځ د قيامت.

پوه سه: چي ''قبضته'' يو وار قبض (يعني په موټه سره نيولو ته وايي) مراد ځني المقبوض دی بالکف من قبيل تسيمة المفعول بالمصدر وهو کثير في لسان العرب.

پوه سه: چي مظهري ؒ وايي هذه الآية من المتشابهات عن الظاهر (ولي چي ظاهري معنی خو يې دا ده چي مځکه ټوله يو موټ د خدای ؐ ده په ورځ د قيامت او دا اسمانونه پيچل سوي دي په راسته لاس کي د خدای ؐ، نو دا معنی خو مقتضی د جسميت د خدای ؐ ده او د اعضاء درلودل د خدای ؐ ده وهذا مال) لايعلم تأويله الا الله، انتهی قول المظهري ؒ، وروسته مظهري ويلي دي چي علماء د بيان (والله اعلم من اراد بعلماء البيان) چي دا آيت وارد دی پر طريقه د تمثيل او تخييل من اعتبار القبضة واليمين حقيقةً ولا مجازًا انتهی.

درويش وايي: چي په ورته آيتو کي لکه ''يد الله فوق ايديهم، الرحمن علی العرش استوی، اينما تولوا فثم وجه الله، وامثالها'' او داغه رنګه په ورته احاديث شريفه ؤ کي درې مذهبه دي.

(۱) مذهب د سلف الصالحين دی چي په نقل له مظهري څخه تاسي واورېدی.

(۲) مذهب د ډېرو متأخرينو دی چي دا تمثيل د حال د عظمت د خدای ﷻ دی ونفاذ قدرته ؐ وحقارة الافعال العظام التي يتحر فيه الاوهام نسبت و قدرت ته د

Scanned by CamScanner

خدای ﷻ بحال من یکون له قبضة فیها الارض جمیعًا ویمین بها یطوی السمٰوات من غیر اعتبار یمین ولا قبضة حقیقة ولا مجازًا، لکه مظهري چي په عبارت د علماء البیان راوړه، او بعض متأخرین وایي چي په دې آیت کي اشاره و دې ته ده چي هغه شیان چي مشرکان یې د خدای ﷻ سره تنزه ذاته عن الشرکة، شریکان بولي ارضیًا کان ام سماویًا لکه بتان یا ملائکه تحت سلطانه ﷻ.

(۳) مذهب د بعض متأخرینو دی، دوی وایي چي قبضه مجاز دی عن الملک والیمین مجاز من القدرة التامة وامثال ذالک من المجازات.

فائده: په ورته احادیثو شریفهؤ کي هم دغه مذهب سته، چنانچه بخاري، مسلم، ترمذي، نسائي وغیرهم له ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت کړی دی قال: جاء حبر من الاحبار (له ملایانو څخه د یهودانو) الی رسول الله ﷺ فقال یا محمد انا نجد الله (یعني في التورات) انه تعالی یحمل الله السمٰوات یوم القیامة علی اصبع والارضین علی اصبع والشجر (یعني جنسه) علی اصبع والماء والثری علی اصبع وسائر الخلق علی اصبع فیقول انا الملک، فضحک رسول الله ﷺ حتی بدت نواجذه تصدیقًا لقول الحبر، ثم قرء رسول الله ﷺ وما قدروا الله حق قدره.

درویش وایي: چي مظهري او روح المعاني دواړو دا حدیث راوړی دی، او روح المعاني نور احادیث هم راوړي دي، که گفته اند، مشت نمونه خروار است.

وَالسَّمٰوٰتُ مَطْوِيّٰتٌۢ بِيَمِيْنِهٖ ۚ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝

پوه سه: چي سبحانه لپاره د تعجیب دی یعني ما ابعد عمن هذه قدرته وعظمته تعالی عن اشراکهم (که کلمه د ما مصدریه وي، او عما یشرکونه به، که کلمه د ما موصوله وي، نو عائد یې محذوف دی کما اشرنا الیه) سعدي وایي:

ای برتر از قیاس و گمان و وهم .. وزهر چه گفته اند شنیدیم وخوانده ایم
مجلس تمام گشت وبپایان رسید عمر .. ما همچنان در اول وصف تو مانده ایم

روی الرزوقي اذا اردت استعمال حزب البحر لپاره د سلامتیا د هلاک څخه د دریاب فقدم عند رکوبه بسم الله مجریها ومرساها ان ربي لغفور رحیم، وما قدروا الله حق قدره الی قوله عما یشرکون، ولي چي په حدیث صحیح کي راغلي دي انه امان من الغرق ومن الله الخلاص.

Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي مراد له حزب البحر څخه دعاء د سپرتیا په کښتی کي هغه چي اوس مشهور په حزب البحر سره دی هغه نه دی مراد.

وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ

او پوه به کړل سي په شپېلي کي چي قرن یې هم بولي، دا نفخة اولی ده، المشهور ان النافخ واحد وهو اسرافیل؏ بل حکی القرطبي؁ الاجماع علیه في تفسیره، او په بعض آثارو کي راغلي دي ي نافخ دوې ملکي دي چي هغه آثار روح المعاني روا ړي دي.

پوه سه: چي صور قرن عظیم دی چي په ده کي سوري سته په عدد د ټولو ارواحو، او ابو الشیخ له وهب بن منبه؁ څخه روایت کړی دی چي صور د سپیني ملغلري څخه جوړ دی صفایي یې لکه د ښیښې ده.

فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ

نو مړه به سي هغه احیاء که په اسمانو کي وي او که په مځکه کي وي یعني من الملائکة والانس والجن وغیرهم من الحیوانات، مګر نه هغه څوک چي د خدای؏ ورته اراده وي، مشهوره داده چي مستغنی جبرئیل، اسرافیل، میکائیل او ملک الموت دی، او بعض مفسرین وایي چي اته ملکي حملة العرش هم مستغنی دي چي مجموع دوولس سي، او اخیري چي مري ملک الموت عزرائیل؁ دی، او النقاش؁ وایي چي اخیري چي مري جبرئیل؏ دی والله اعلم، او بعض مفسرین وایي چي رضوان د جنتو مشر، او حوري د جنتو او مالک خازن النار او زبانیه ملي د دوږخ هم په استثنیاتو کي داخل دي.

فائده: په ترتیب کي ددوی اختلاف دی چي په درمنثور کي ذکر سوی دی.

ثُمَّ نُفِخَ فِيْهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَّنْظُرُوْنَ ۝

بیا به پوه کړل سي، دویمه نفخه د احیاء، نو نا بیره به اموات ټول یعني من لدن آدم علیه السلام تر نفخة ثانیه، من المؤمنین والکافرین والجن والشیاطین له قبرو وغیرها څخه راوتلي وي، سترګي به لغړوي شاوخوا به ګوري، لکه یو حیران سړی، او یا معنی د ینظرون داده چي انتظار کوي چي په دوی به څه کړه کیږي.

درویش وایي: چي په قول د مظهري په مابین کي د نفختینو څلوېښت ورځي

Scanned by CamScanner

دي، او په سورة والنازعات کي يعني په تفسير کي د دغه سورت مظهريؒ ډېر احاديث راوړي دي دليل پر فصل مذکور باندي يعني څلوېښت ورځي، وفي الحديث: انا اول من يشق عنه الارض (۱) و اول من يحى من الملائکة اسرافيل لينفخ في الصور (۲) و اول من يحى من الدواب براق النبي ﷺ (۳) و اول من يستظل في ظل العرش رجل انظر معسرًا او محًا عنه (چي مسکين پور وړي ته يې مهلت ورکړی وي او يا يې پور ور بخښلی وي) (۴) و اول من يرد الحوض (اى حوض الکوثر النبي ﷺ فقراء الامة) (۵) و اول من يکسنى ابراهيم خليل الله ؑ لانه القى في النار عريانًا. (۶) و اول من يکسى (چي کالي د اور په اغوستل کېږي ابليس عليه اللعنة دى) (۷) و اول من يحاسب جبرئيل لانه کان امين الله على رسله (۸) و اول ما يقضى في الدماء قابيل چي هابيل يې مړ کړی کما جاء في القرآن الکريم في موضع آخر (چي د چا ويني يې توی کړي وي يعني بغير حق) (۹) و اول ما يحاسب الرجل على صلوة .... بيت:

روز محشر که جان گداز بود .... اولين پرسش ز نماز بود

(۱۰) و اول من تسأل المرئة عن صلاتها (۱۱) ثم من حق بعلها (اى زوجها) (۱۲) و اول العبد مايسأل العبد على نعمته (يعني چي شکريې وايه که نه) (۱۳) و اول من يحاسب المرء المتوضي من الماء البار (۱۴) و اول من يوضع في الميزان الخلق الحسن (۱۵) و اول ما يوضع في الميزان ما يسأل العبد على عياله (۱۶) و اول من يدخل من الاغنياء يوم القيامة عبدالرحمن بن عوف ؓ و اول من يعلم عليه الحق سبحانه اى غير الاولين عبدالرحمن بن عوف (۱۷) و اول من سلم الحق او خوش آمديد عمر ؓ.

وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُوْرِ رَبِّهَا

مراد له ارض څخه مځکه د عرصات د قيامت ده، او مراد له نور څخه هغه دى چي خداى ؒ يې خالق دی، او بغوي ؒ وايي چي خداى ؒ په هغه نور سره تجلى کوي د فصل د قضا لپاره بين العباد آه.

درويش وايي: چي دا د رؤيت الهي بلا کيف نور نه دی، ولي هغه ديدار د رب جل وعلا خو په جنت کي دی، او د جنت دخول خو وروسته تر فصل القضاء دی وقد بعد المظهري ؒ حيث قال فما يتضارون في نوره کما لايتضارون بالشمس في

اليوم الضحو (چي وريځ نه وي) دليل د بعد يې دادی چي دغه الفاظ چي ده راوړي دي فيما يتضارون دا جزء د هغه حديث دی چي بخاري راوړی دی په رؤيت كي د خدای ﷻ في الجنة و دخول الجنة بعد فصل القضاء كمامر عنقريب، فخلط المظهري احدهما بالآخر، او السدي او الحسن وايي چي مراد له نور ربها عدل ربها دی، سماه نورًا لانه يظهر به الحقوق كما سمى الظلم ظلمة، قال رسول الله ﷺ الظلم ظلمات يوم القيامة، متفق عليه، او روح المعاني وايي چي دا نور على ما روی عن ابن عباس ؓ نور يخلقه الله تعالى بلا واسطة اجسام مضيئة كالشمس والقمر واختاره الامام الهمام الرازي (نو د دغه نور اضافت و خدای ﷻ ته داسي دی لكه اضافت د ناقة الله في قصة صالح ؑ ای ناقة مخلوقة لله تعالى) بيا روح المعاني د محي السنة يعني البغوي څخه تفسير په تجلی د رب جل وعلا لفصل القضاء راوړی دی، وروسته روح المعاني د الحسن او السدي تفسير كمامر راوړی دی وجعله من باب الاستعارة.

فائده: استعاره د نور و قرآن او برهان ته په څو ځايه كي د قرآن راغلې ده، واختار هذا التفسير الزمخشري في الكشاف، وروسته روح المعاني ډېر طويل بيان كړی دی فارجع اليه، او روح البيان هم تفسير د نور په عدل سره استعارةً مختاره كړی دی او نور طويل بيان يې هم كړی دی فارجع اليه.

وَوُضِعَ الْكِتٰبُ

وربه كړل سي عمل نامې په لاس كي عمال.

سوال: عمل نامې پر اندازه د عمال بېخي ډېري دي كما لايخفى او لفظ د كتاب خو مفرد دی، نو څرنګه د عمل نامو اراده ځني صحيح ده؟

ځواب: الف و لام په الكتاب كي لپاره د جنس دی والجنس يطلق على الكثير والقليل فيصح ارادة الكثير منه فافهم، البيهقي له انس ؓ څخه روايت كړی دی عن النبي ﷺ قال الكتب كلها (عمل نامې ټولي) تحت العرش دي فاذا كان الموقف (چي خلك د عرصات پر ميدان و درېږي) بعث الله ريحًا فتطيرها (خدای جلت قدرته يو باد پيدا كړي هغه ټوله باد راوړي) بالايمان والشمائل (په راسته او په چپه لاس كي يې د خلكو وركړي په اول كي د هري عمل نامې دا آيت نوشته وي) اقرأ كتابك كفى

Scanned by CamScanner

بنفسک اليوم عليک حسيبًا (وو ايه عمل نامه دي کافي ده ستا نفس والباء زائدة کام في کفی بالله، ننه ورځ پر تا باندي يعني پر عملو باندي د حساب لپاره)

وَجِاْیٓءَ بِالنَّبِیّٖنَ وَالشُّهَدَآءِ

راتګ وکړل سي په انبياؤ علیهم السلام سره، جلال الدين السيوطيؒ وايي قال العلماء يکون الحساب بمشهد من النبين وغيرهم انتهى قول السيوطي (والشهداء) او حاضر به کړل سي شاهدان چي مراد ځني شاهدان دي چي رسولانو تبليغ د رسالت کړی ؤ، وهم امة محمد ﷺ کمامر آنفًا، او عطاءؒ وايي چي مراد له شهداء ځنخه کرام کاتبين حفظه دي استدلالاً بقوله تعالى "وجائت کل نفس معها سائق و شهيد"

پوه سه: چي ابن المبارکؒ له سعيد بن المسيبؓ ځنخه روايت کړی دی چي هيڅ ورځ نسته مګر داسي چي وعليه الصلوة والسلام ته امتيان د ده پيشبړي سهار او ماښام ته نژدې، نو عليه الصلوة والسلام خپل امتيان پېژني په علامو (علامه يې په بل حديث کي داسي راغلې ده چي مخان او لاسونه به يې سپين وي من اثار الوضوء) او اعمال يې هم ورته معلوم وي (يعني د ملائکه په ذريعه) فلذالک يشهد عليهم، نو دی ﷺ پر دوی يعني امتيانو شاهدي د عدالت ادا کوي، کريمه "لتکونوا شهداء على الناس" چي بعض کافران د خپل نبي له تبليغ ځنخه انکار وکړي، نو امتيان د هغه نبي پر تبليغ وقوم ته شاهدي اداء کړي، څه وخت چي د هغه نبي امت جرح د فسق وکړي پر شاهدانو د امت د عليه الصلوة والسلام ويکون الرسول عليکم شهيدًا (و به ګرځي رسول چي نبي ﷺ دی پر تاسي يعني ستاسي پر عدالت شاهد)

وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۶۹﴾

او فيصله به وکړل سي په منځ کي د بندګانو په عدالت سره او پر دوی به ظلم نه کړل کېږي چي يا سيئات وربالا کړي يا د حسناتو ځنخه څه کم کړي.

وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿۷۰﴾

او کافي به ورکړل سي هر نفس ته جزاء د ما عملت من حسن وسوء في عملها.

پوه سه: چي اسم تفضيل پر خپل معنا نه دی بلکې په معنی د عليم دی ولي چي بل څوک خو د بندګانو په عملو نه دی خبر.

Scanned by CamScanner

پوښتنه: خداى ﷻ د هر سړي په ټولو احوالو خبر دى، نو كاتب چي حفظه دي او شاهدى ته څه ضرورت دى؟

ځواب: ددې پوښتني په جواب كي عطاءؒ وايي چي ضرورت له دې كبله دى چي عادت الهي دغسي دى، او بل دا چي پر كافرانو منكرانو الزام راسي (چي تفصيل يې فقير بيان كړى)

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ

و به شړل سي هغه كسان چي كافران وي (يعني كفريې اختيار كړى ؤ په دنيا كي و) دوږخ ته "زمر" جمع د زمرة ده يعني جماعت جماعت، ډله ډله يوه دمخه بله په پسې يعني چي په ضلالت او كفر كي اول لمبر وي هغه به اول دوږخ ته ځي وهكذا دوهم لمبر دريم لمبر.

تنبيه: په لفظ د سيق سره اشاره و توهين ته ددوى ده، ولي چي لفظ د سوق عمومًا په حيواناتو كي استعمالېږي و مثل ساق فلان غنمه او ابله، او بقرة الى غير ذالک.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا

حتى چي دوى ورسي (ها ضمير جهنم ته راجع دى مؤنث سماعي دى) يعني د دخول لپاره خلاصي كړل سي ټولي اووه دروازې چي ددوى تر ورتلو دمخه بندي وي.

سوال: د ټولو دروازو د دوږخ و خلاصولو ته څه ضرورت دى؟

ځواب: بعض كفار د يوې طبقې مستحق وي بعض د بلې، بعض د اسفل السافلين وړ وي، نو ددې لپاره چي هر كافر و هغه مستحق ځاى ته ورسول سي ټولي دروازې خلاصي كړل سي.

پوښتنه: دمخه تر رسېدو د كافرانو يې ولي دروازې نه خلاصولې؟

ځواب: تاچي تودوخى د دوږخ في الجملة كمه نه سي.

وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ

و وايي دوى ته ساتندويان د دوږخ، لپاره د سرزنش او توبيخ او تقريع، آيا نه وه درغلي تاسي ته رسولان چي ستاسي د جنسه به وه يعني انسانان، دا مقوله يعني مفعول به دى، قال د استفهام د تقرير دى يعني باعثه ددوى پر اقرار كما يدل

جوابهم بقوله بلی، په دې آيت کې مقابله د جمع چې ضمير د کم ده په جمع سره چې رسل دی چې مفاد يې توزيع د احاد پر احاد ده يعني هرې فرقې ته خپل رسول.

يَتْلُوْنَ عَلَيْكُمْ اٰيٰتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُوْنَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ؕ

چې تلاوت کړی وای هغو رسولانو پر تاسې باندې د آيات د رب ستاسې او تاسې يې بېرولې وای د راتلو ځخه ددې ورځې يعني د قيامت چې مشتمل پر عذاب د دوږخ دی، او يا مراد د "يومکم هذا" ځخه وقت د دخولهم النار (نو يوم په معنی د مطلق وخت ده چې تعيين يې په هذا سره وسو) بيضاوي وايي چې ددې آيت ځخه دا معلومه سوه چې تکليف قبل الشرع نسته، دليل يې دا ويلی دی چې خزنهؤ د دوږخ توبيخ و دوی ته مربوط په ارسال الرسل او په انذار د کتابو پورې وګرځاوه، مظهري، روح المعاني او تفسير کبير دا خبره رد کړې ده چې دا آيت دليل ددې نه دی چې پر اشراک بالله باندې به هم عذاب نه ورکوي چې رسل نه وي او انذار الکتب هم نه وي، ولې خزنة النار چې توبيخ مربوط کړی په ارسال الرسل او انزال الکتب سره هغه درجه کامل د توبيخ ده يعني با اين همه تاسې کفر اختيار کړی، دليل دا دی چې عقل که ځه هم کافي نه دی په ادراک کې د ټولو شرائعو د دين لکه لمونځ، روژه، زکوة وغيرها لکن پر وحدانيت د خدای ؒ کافي دی لحکم العقل بلزوم التوحيد لصانع العالم بدون ورود الشرع والرسل والکتب، حتی چې د عقائدو په کتابو کې وايي چې يو سړی په شواهق الجبال کې وي ايمان پر وحدانيت د صانع العالم پر لازم دی او که چېرې دغه سړي شرک مختاره کړی په ورځ د قيامت به معذب بالنار وي او عذر نه لري، سعدي شېرازي وايي:

برگ درختان سبز در نظر هوشيار ..... هر ورقی دفتريست معرفت کردگار

يو بل شاعر مسئله مذکوره په خپل دغه بيت کې راوړې ده:

گر انبياء هم نآمدی نی شرع بودی در جهان
واجب شدی بر دمان ايمان بخالق مقتدر

لکن خدای جل جلاله چې رسولان را واستول او کتابونه يې نازل کړه او احکام د دين يې روښانه کړه لم يبق للمکلفين عذر من الاعذار په هيڅ حکم کې د دين.

قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾

دوی وویل، یعني دوږخیانو و خزنة النار ته چي هو موږ ته رسولان راغلي وه او کتابونه د خدای ؒ له جانبه هم نازل سوي وه لکن استدراک په جواب کي د سوال چي نو ولي و دوږخ ته وارد سوي واست، پر موږ ثابته سوې وه کلمه د عذاب یعني کلمة الله بالعذاب حکمه في الازل بانهم من الاشقیاء باختیار هم پر کافرانو.

پوښتنه: قائلین ددې قول خو کافران دي نو ځای خو د ضمیرؤ یعني علینا نو ولي دوی کافرین وو ایه؟

ځواب: لپاره د دلالت پر دې چي دا عذاب پر موږ ثابت سو په سبب د کفر زموږ.

قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ

و به ویل سي، یعني د خزنة النار له خوا په قرینه ددې چي خبري ددوی سره وي، او یا من جانب الله عزوجل چي داخل سئ و دروازې ته د دوږخ چي همېشه به یاست په دوږخ کي ابدًا ابدًا.

پوښتنه: په وخت کي د دخول خو خلود نسته، نو حالیت د خالدین څرنګه دی او سره ددې په نحو کي وايي چي زمانه د حال او د عامل د ذی الحال به یوه وي؟

ځواب: په علم النحو کي داسي حال ته حال مقدره وايي چي معنی یې داده چي داخل سئ دوږخ ته چي مقدر دی خلود ستاسي په اور کي، نو زمانه د دخول او د تقدیر د خلود خو یوه ده، وعلی هذا فقس جمیع الاحوال المقدرة وهي في القرآن العزیز کثیرة فافهم.

فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾

بد دی قرار ګاه د متکبرانو (یعني چي د خدای ﷻ او د رسول او د کتاب د منلو څخه یې تکبر کاوه)

پوهسه: چي مخصوص بالذم یې محذوف دی لذکره فیما سبق ای جهنم، او کلمه د فاء لپاره د سببیت ده فان السابق من الکلام سبب للازم .... بیت:

تکبر عزازیل را خوار کرد .... بزندان لعنت ګرفتار کرد

نو له دې آیت څخه دا معلوه سوه چي وروسته تر کفر لویه ګناه کبیره ده، بلکې

Scanned by CamScanner

کفر له تکبر څخه پیدا کیږي کما قال الله تعالی في شان ابلیس ''ابی واستکبر''
منع یې وکړه له سجدې څخه د آدم علیه السلام او تکبر یې وکړی له امر څخه د خدای جل جلاله
بالسجود لآدم، وقال انا خیر منه ''فکان من الکافرین'' ای صار من الکافرین.

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا

درویش وایي: چي د سیق معنی دلته هغه د اهانت معنی نه ده لکه د کافرانو په
حال کي چي یې ذکر کړه، بلکې معنی یې داده چي چابک چابک روان سئ و دار
الکرامة ته، وقیل سیق مراکبهم (ولایذهب بهم الا راکبین) ''زمرًا'' ډلي ډلي،
علی تفاوت مراتبهم في الشرف وعلو الطبقة یعني الافضل فالافضل.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا

پوه سه: چي جمله د فتحت د کوفې قراء په تخفیف د حا وایي، او نور قراء یې
په تشدید وایي، او کلمه د فتحت حال ده قد ورسره محذوف دی کما هو القانون
النحوي في الماضي الواقع حالاً، والمعنی وقد فتحت، دروازې د جنت خلاصي
ولاړي وي دمخه تر ورتګ ددوی تعظیمًا لهم واکرامًا لهم تا چي د انتظار تکلیف
هم دوی ته ورنه کړي.

وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾

او وایي ساتندویان د جنتو سلامتي دي وي پر تاسي، تاسي پاک یاست له
خیرو څخه د ګنهو یا مو ګناه هرګز نه ده کړې، او لطهارتهم منها بالشفاعة اویا
بالمغفرة بالرحمة العامة لرب المغفرة او بعد طهارتهم بالعقوبة في جهنم مدةً.

پوه سه: چي سلام اخبار دی د ملکو له خوا، والمعنی لا یعتریکم مکروه ابدًا.

درویش وایي: چي دروازې د جنتو اته دي بالاجماع وقد دلت علیه الاحادیث
الشریفة علی ذالک.

''فادخلوها خالدین'' حال مقدرة کمامر، له امیر المؤمنین علي کرم الله وجهه څخه روایت
دی چي جنتیان چي سوق سي و جنت ته، نو جنت ته چي ورسېږي دوی پیدا کړي په
دروازه کي د جنت یوه درخته چي لاندي تر تنې یې دوې چیني رواني وي، نو هر
مؤمن یعني په ښوونه د ملکو په یوه چینه کي غسل وکړي چي ظاهر بدن یې پاک او

ښائسته سي او د هغه بلي چینې ځخه او به څیښي چي باطن ده پسي پاک سي، نو ملکي په دروازه کي د جنت تیار سی ولاړي وي، و ویقولون سلام علیکم الی اخیره.

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ صَدَقَنَا وَعْدَهٗ

او وایي (جنتیان چي و جنت ته داخل سي او دوی ووینې په جنت کي ما لا عین رئت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر ولا سمع بیانه المقال، نو دوی وایي شکرًا لما انعم الله علیهم) ټوله ثناء او صفت خدای ﷻ لره دی چي زموږ سره یې رشتیا کړه هغه وعده چي زموږ سره یې کړې وه، یعني په دنیا کي پر ژبه د رسولانو، او په کتب منزله ؤ کي.

وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَیْثُ نَشَآءُ ۚ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِیْنَ ﴿۷۴﴾

"و اورثنا الارض" یعني ارض الجنة، والمراد بایراثها دخولهم ایاها، موږ ګرځو په جنتو کي هر چیري چي مو اراده وي، اولًا لان ارض الجنة وسیعة جدًا، دویم چي موږ ته خدای؂ اسانه کړې ده "فنعم اجر العاملین" ډېر ښه دی اجر د عاملینو ای الجنة، طبراني او ابو نعیم؂ د سیدتنا عائشة ﵂ ځخه داسي روایت نقل کړی دی چي دې وویل یو سړی (د سړي نوم یې نه دی ښوولی) نبي کریم ﷺ ته راغلی "فقال یا رسول الله ﷺ انک لاحب الی من نفسي ومن اهلي و ولدي" او چي زه کور ناست یم ته مي را پیاد سې طاقت مي نه کېږي چي تا ته درنه سم او و دي نه وینم او ستا مبارک مخ ته ونه ګورم "واذا اذکرت موتي و موتک" او زه چي خپل مرګ او ستا مرګ را پیاد کړم، نو په زړه کي مي دا یقین سي چي ته که مړ سوې یا رسول الله نو د انبیاؤ ﷩ په لویو درجو کي به یې، او که زه مړ سم په ډېرو کښتو درجو کي به یم، نو زه پر دې بېرېږم چي زه به تا نه وینم، علیه الصلوة والسلام دې سړي ته هیڅ جواب ور نه کړی حتی چي نازل سو هغه آیت چي په بل ځای کي ذکر کړل سوی دی "ومن یطع الله والرسول فاؤلئک مع الذین انعم الله علیهم من النّبین والصدیقین والشهداء والصالحین وحسن اؤلئک رفیقًا".

درویش وایي: چي بشارة عظیم لمن کان یحب رسول الله ﷺ محبةً شدیدةً.

Scanned by CamScanner

وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفِّيْنَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ

ته به وينې، اى مخاطب غير معين، ملائكه چي احاطه يې كړې وي (حافين، حال دى له ملكو څخه) پر شاوخوا د عرش چي تسبيح وايي، متلبسين بحمد ربهم يعني سبحان الله وبحمده.

فائده: دا تسبيح صرف او صرف لپاره د عبوديت او لذت دي لا تسبيح عبادة التكليف، لان التكليف ساقط في الوقت المذكور اى يوم القيامة.

وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيْلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٧٥﴾

او قضاوت د رب العزة وكړل سي، يعني په منځ كي د ټولو خلكو، په عدل سره، چي مؤمنان جنت ته داخل كړي او كافران و اور ته، او وايي يعني اهل الجنة شكرًا لما انعم الله عليهم هغه وخت چي خپله وعده خداى ﷻ د دوى سره پوره كړي، او بعض مفسرين وايي چي ملكي شكر او حمد وايي پر ادخال د اولياء الله و جنت ته او د اعداء الله دوږخ ته، د عائشة رضي الله عنها څخه روايت دى چي عليه الصلوة والسلام هره شپه سورة الزمر او سورة بني اسرائيل وايه، رواه الترمذي والنسائي والحاكم (رواه المظهري في تفسيره)

درويش وايي: بعونه تعالى وحسن توفيقه تفسير د سورة الزمر په وخت كي د ثابنت (١٩) تخمينًا د محرم الحرام سنه (١٤٣٢) هـ پاى ته ورسېدى.

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سكين او
pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ٠٧٤٩٨٤٩٥٦٩

Scanned by CamScanner

سورة المؤمن مكية وهي بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ خمس وثمانون اية وفيه تسع ركوعات

د سورة المؤمن بل نوم سورة غافر دی، او بل نوم يې سورة الطول دی، له ابن عباس، ابن الزبير او سمرة بن جندب ﷺ څخه روايت دی چي دا سورت مكي دی، او ابو حيان نقل د اجماع پر دغه کړې ده، وقيل غير ذالک.

قال البغوي ؒ عن ابن مسعود ؓ چي ده وويل چي زه واقع سم په هغه سورتو کي چي په سر کي يې حٰمٓ وي زه ځان داسي ګڼم لکه باغو ته چي ورسم استريح فيهن، داغه رنګه بغوي ؒ په خپل سند سره ويلي دي له ابن عباس ؓ څخه "لكل شيئ لباب (خلاسه سته) ولباب القرآن الحواميم" (چي په سر کي يې حم وي) او حاكم له ابن مسعود ؓ څخه روايت کړی دی چي "الحواميم ديباج القرآن" حم د قرآن لکه وربښم دي.

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ ٱلۡكِتَٰبِ مِنَ ٱللَّهِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴿٢﴾

درويش وايي: چي حٰمٓ له مقطعات قرآنيه څخه دي على الاصح، وقد مر الاختلاف واقوال العلماء فيها في اول سورة البقرة، او تنزيل خبر د مبتداء محذوفي دی، ای هذا تنزيل الكتاب له جانبه څخه د خدای ؒ چي غالبه دی په خپل ملک او تصرف کي يعني څوک يې مانع نه سي کېدای او په هر شي د خپل مخلوق ښه خبر دی.

درويش وايي: چي روح المعاني، روح البيان، بيضاوي او مظهري چي تخصيص د دې دوو اوصافو وکړی لما في القرآن من الاعجاز (يعني چي سړی په مثل سره دده د کوچني سورت راتګ نسي کولای) او نور علوم متنوعه پکښي سته چي دا دال دی پر دې چي منزل يې خاوند د قدرت كامله دی او د علم بالغ دی، وقد نسب الى الامام الاعظم ؒ جميع العلم في القرآن لكن تقاصرت عنه افهام الرجال.

غَافِرِ ٱلذَّنۢبِ وَقَابِلِ ٱلتَّوۡبِ شَدِيدِ ٱلۡعِقَابِ

چي بخښونکی د ګناه دی و مؤمنانو عصيانو ته او قبلونکی د توبې دی و کافرانو ته چي له کفره توبه وکاږي، سخت دی عذاب دده، يعني هغه چاته چي لآ اله الا الله نه وايي.

Scanned by CamScanner

پوه سه: چي "توب" مصدر دی د تاب يتوب توبة، او بعض مفسرين وايي چي توب جمع د توبة ده، او له ابن عباس ؓ څخه روايت دی "غافر الذنب لمن قال لآ اله الا الله، وقابل التوب لمن قال محمد رسول الله".

فائده: دواړه لفظه صفتان دي د لفظ الله.

سوال: په نحو کي وايي اضافت د صفت و خپل معمول ته اضافت لفظي د اضافت لفظي خو تعريف نه فائده کوي، نو څرنګه صفت د لفظ الله کېدای سي چي معرف دی؟

ځواب: په علم نحو کي وايي چي اضافت و معمول ته هلته لفظي دی چي صفت په معنی د حال يا استقبال وي دلته اضافت معنوي دی لعدم ارادة الزمان المخصوص بل هي للاستمرار.

فائده: ددې وصفين تر منځ چي واو راوړی دی لافادة الجمع بين الوصفين يعني محو الذنب وقبول التوبة كذا قال المظهري ؒ.

پوه سه: چي توبه ترک د ګناه دی، او هغه درې قسمه ده (۱) تائب ووايي چي ما دا ګناه نه ده کړې (۲) يا ووايي چي دا ګناه ما د فلاني سببه کړې ده، مثلاً زما مشر د قوم راته وويل چي دا فلانی بد کار وکړه (۳) يا داسي چي دا ګناه ما کړې ده بد کار مي وکړی بيا يې نه کوم، وهذا ابلغ الوجوه للتوبة، همدغه ته توبه په شرع کي وايي، او په شرع شريف کي توبه هغه ده چي يو ګناه پرېږدي په سبب د بدوالي يعني داسي نه وي چي يو سړی غلاوي کوي د خلګو کورونه لوټوي اخير په سترګو ړوند سي يا شل سي مثلاً نو غلا پرېږدي، دا توبه نه ده، او بل رکن د توبې دا دی چي پر ما مضٰی ګناه به پښېمانه وي، او دريم دا دی چي ټينګ قصد به کوي چي آئينده به زه دا کار نه کوم او هغه ګناهونه چي امکان د تدارک يې وي د هغه به تدارک کوي، مثلاً لمونځونه يې نه وي کړي، روژې يې بې عذره خوړلي وي الی غير ذالک، نو د هغو به قضاء راوړي، يا يې د چا حق خوړلی ؤ د هغه حق به ورکوي يا به عفو ځني غواړي، فمن اجتمعت فيه هذه الاربعة فقد كملت شرائط التوبة، وفي هذه الصورة ورد "التائب من الذنب كمن لا ذنب له" دا خو د توبې معنا وه، او استغفار طلب المغفرة من الله تعالى لپاره د ګناه چي ده کوله، نو توبه

تر استغفار د مخه ده او صرف استغفار بلا توبة لايكون توبة بالاجماع، نو داسي به وايي تبت واسأت ولا اعود اليه فاغفرلي يا رب.

فائده: په منځ کي د غافر الذنب او قابل التوب يې واو راوړی دی، مظهري خو لکه د مخه چي تېره سوه وايي لافادة الجمع بين الوصفين، ددې توضيح داده چي په يوه موصوف کي دوه وصفه سره جمع کېدای سي نظر و يوې طائفې ته د مذنبينو تائبينو، فالمغفرة محو الذنوب بالتوبة و القبول يجعل تلك التوبة طاعة مقبولة يثاب عليها، حتى چي په عمل نامه کي دده سيئات چي محو سي په ځای کي يې حسنات نوشته کېږي، او يا يې واو ددې لپاره راوړی دی چي که واو نه وای خلګو به توهم ددې کاوه چي قابل التوب لپاره د مجرد توضيح د غافر الذنب راوړل سو.

پوه سه: چي "شديد العقاب" بل صفت دی د اسم جليل.

سوال: شديد خو صفت مشبه دی، او د صفت مشبه معنی خو د استمرار لپاره نه سي کېدای، نو اضافت يې لفظي دی، نو څرنګه صفت د معرفې چي اسم جليل دی ګرځېدای سي؟

ځواب: شديد په دې آيت کي په معنی د اسم فاعل دی ای مشدد العقاب لکه د مخه صفات لکه (اذين) په معنی د مؤذن دی.

ذِى الطَّوْلِ

مجاهد وايي ذی السعة والغنی، او قتاده وايي ذی النعيم، او بعض وايي صفات القدرة الکاملة، او الحسن وايي ذی الفضل.

فائده: بعض مفسرين وايي چي اضافت د در اول صفات اضافت لفظيه د تعريف نه فائده کوي يعني په معنی د استمرار نه دی، نو صفت د اسم جليل نه دی بلکې درې سره بدل د اسم جليل دی، نو ذی الذول هم بدل دی صفت نه دی، ولي چي په علم نحو کي وايي چي تقدم د بدل پر صفت روا نه دی کذا قال صاحب المدارک.

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۭ اِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ۝۳

نسته معبود بالحق مګر الله (فيجب الاقبال على عبادته يعني قلبًا و قالبًا، صاحب المدارک وايي دا صفت اخری دی د اسم جليل لکه ذی الطول) وده ته مرجع د ټولو عبادو دی يعني فيجازي المطيع والعاصي.

Scanned by CamScanner

مَايُجَادِلُ فِيْ اٰيٰتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

جدال یعني ناحقه بحث نه کوي په آیاتو کي د خدای، مګر نه هغه کسان چي کافران وي او مؤمنان د دوی په زړو کي یو شائبه د شک نه پیدا کیږي، فضلاً عن الطعن في الآیات القرآنیة، دا آیت په قول د روح المعاني نازل سوی دی په شان کي د حارث بن قیس السلمي، احد المستزئین ونقل ذالک عن ابی العالیة، والمعنی مایخاصم في آیات الله بالطعن فیها بان یقول في حقها سحر او شعر او اساطیر الاولین او نحو ذالک، او یا په آیات کي تأویل کوي یعني په متشابه آیتو کي لکه "الرحمن علی العرش استوی، ید الله فوق ایدیهم، اینما تولوا فثم وجه الله" او نحو ذالک مخالف له هغه څخه چي په تواتر د علیه الصلوة والسلام ثابت وي.

فائده: یو بحث دی په آیاتو کي د قرآن لپاره د حل د مشکلاتو د قرآن او اثبات د حقائقو د قرآن او ابطال د شبهاتو د اهل الزیغ والضلال کالروافض والخوارج وغیرهما فمن اعظم الطاعات کجهاد رسول الله ﷺ، روی البغوي عن عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده هغه وایي چي یوه ورځ علیه الصلوة والسلام واورېدله د یو قوم څخه چي په قرآن یې مجادله کوله (یعني یوه به ویل چي فلانی آیت د فلاني ایت څخه مخالف دی) فقال علیه السلام انما هلک من کان قبلکم بهذا ضربوا کتاب الله بعضه ببعض چي دوی آیات د یو په بل سره جنګول (یعني دا فلان آیت د فلاني آیت څخه یې حکم مخالف دی) وانما نزل کتاب یصدق بعضًا فلا تکذبوا بعضه ببعض (تاسي تکذیب د بعضو آیاتو په بل سره مه کوئ) فما علمتم فقولوه (هغه چي په پوهیږئ هغه وایي) وما جهلتم فکلوه الی عالمه (چي نه په پوهیږئ هغه وسپارئ و عالم ته، یعني د عالم څخه پوښتنه وکړه) لانه قد ورد ان من العلم ان تقول لما لا تعلم لا اعلم (د علم لویه حصه ده په هغه آیت یا یو مسئله کي چي ته نه په پوهیږې نو ته وو وایې چه زه نه په پوهیږم، لکن د دور حاضر ملایان نسبت د جهل و ځان ته نه کوي یعني چي زه نه په پوهیږم د فلاني عالم څخه پوښتنه وکړئ، نه پوهېدل دی د ځان عار بولي خصوصًا که د غټ مقتدي په مخ کي څوک پوښتنه ځني وکړي)

حکایت: قاضي القضات امام ابو یوسف چي هارون الرشید پر دې رتبه مقرر کړی په عوض کي د امام اعظم چي امام اعظم له قبول څخه د هغې رتبې منع وکړه او

هارون الرشيد دی بندي کړی، امام اعظمؒ په بندي خانې کي ناجوړی سو ... بيت:

بو حنيفه قضا نکرد وبمرد ...... توبه ميری اگر قضا نه کنی

نو امام ابو يوسفؒ چي د امام اعظمؒ ستر شاګرد ؤ، هارون الرشيد ته ورغلی چي امام اعظمؒ په بندي خانې کي ناجوړی دی زه به دا عهد د قاضي القضات پر غاړه واخلم، خو امام له بنده څخه ازاد کړه، هارون الرشيد دا خبره ومنل او امام اعظم يې له بندي خانې څخه ازاد کړی امام ابو يوسفؒ هغه عهده سنبال کړه لکن د مخالف المذهب په دې تقرر کي د قاضي ابو يوسف پر دې لويه رتبه حسد پيدا سو او دا يې عزم وکړی چي په اوله جمعه چي ابو يوسف وعظ او تبليغ کوي او هارون الرشيد هم حاضر وي خجالت او رسوا کوو به يې، نو لس (۱۰) دقيقي مسئلې يې له کتابو څخه راجمع کړې او و يو عالم ته چي په دوی کي ؤ وسپارلې چي ته د يوې يوې مسئلې پوښتنه ځني کوه چي دی څه جواب درته وايي، خير د جمعې ورځ چي راغله عمومًا اهل بغداد او هارون الرشيد په خپله هم حاضر ؤ، نو قاضي ابو يوسفؒ چي څو خبري وکړې هغه په خزه کي د ښکار حاسد د يوې مسئلې د هغو لسو څخه پوښتنه ځني وکړه، امام ورته وويل لا اعرف، زه نه يم په خبر ثم و ثم الی اخير عشرة مسائل امامؒ تر لا اعرم بالا جواب نه ورکاوه، حاسد مذکور ورته وويل چي ته چي دومره جاهل يې، نو ولي درې ځينې د منبر تر مور لوړ ناست يې؟ امام المسلمين ابو يوسفؒ ورته وويل: چي زما جهل زما تر علم دومره ډېر دی که زه په اندازه د جهل خپل لوړ کښېنستلای زه به پر اسمان وای تاسي به پر مځکه وای.

درويش وايي: چي حقاني عالم او عالم زمور د زمانې بايد له دې قصې څخه عبرت حاصل کړي لکن هيهات، دا جمله معترضه وه اوس بيرته د جدال في آيات القرآن پر لور، نژدې د البغويؒ و روايت ته مسلم هم روايت کړی دی "عن ابی هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ انه قال ان جدلاً في القرآن كفر" رواه البغويؒ، وفي حديث آخر رواه ائمة الحديث من حديث عبد الله بن عمرو و عن ابی هريرةؓ ايضًا بلفظ المرأ في القرآن كفر، قاضي بيضاويؒ وايي: لما حقق الله سبحانه امر التنزيل (ای القرآن المنزل) سجل بالكفر على المجادلين فيه بالكفر، يعني بحيث الطعن وابطال الحق، روح المعاني وايي چي په حديث کي د ابی هريرةؓ چي جدالاً نکره

Scanned by CamScanner

راغلی دی اشاره و دې ته ده چي جدال في القرآن كي څو قسمه دي يو قسم يې كفر او ضلال دی و هو ما كان من قبيل الطعن و ادحاض الحق، ونوع آخر منه محمود بل طاعة وجهاد كمامر عنقريب فتدبر.

فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ۝

الفاء لجزاء الشرط المحذوف يعني اذا علمت يا محمد ان هؤلاء (يعني كفار مكة) شديد في الكفر قد خسروا الدنيا والآخرة (يعني چي دوی مجادله په آيتو كي د العزيز العليم اختياره كړه او په كفرهم ټينګ سوه) نو ته مه ختاوزه په استدراج سره د خدای دوی لره په فراخي د رزق وامهالهم چي خدای دوی ته مهلت وركړی دی او دوی سفرونه كوي و بلادو ته د يمن او شام د ګټورو تجاراتو لپاره ای رحلة الشتاء والصيف كما جاء في القرآن لان الآية في كفار قريش چي دوی به په ژمي كي يمن ته تله د تجارت لپاره او په دوبي به شام ته تله، ووجه النهي عن التغرر آه، دا امهال د خدای دی اهمال نه دی، فان عاقبتم الهلاك عنقريب، په تفسير عين المعاني كي وايي فلا يغرنك ايها المغرور، والمراد غيره ﷺ يعني خطاب للمقلدين من المسلمين، انتهى كما فعل الله بامثالهم حيث قال:

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَّالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ

تكذيب كړی دی تر كفار مكه د مخه يعني د رسول قوم د نوح، او نورو ډلو او قومو وروسته تر قوم نوح چي هغو هم د رسولانو تكذيب كړی ؤ، كعاد و ثمود.

فائده: تانيث د كذبت په اعتبار د تأويل د قوم دی په قبيله سره.

وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ

او قصد كړی ؤ هر قوم و خپل رسول ته، ابن عباس د "يأخذوه" معنی دا كړې ده: ليقتلوه و يهلكوه، او بعض مفسرين وايي چي بندي يې كړی، او هغو هم جدال كاوه د خپل رسول سره په باطل سره، يعني قول اهل مكة ما انتم الا بشر مثلنا، او يا لو لا انزل علينا بالملائكة او نری ربنا ونحو ذالك.

لِيُدْحِضُوْا بِهِ الْحَقَّ فَاَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ۝۵

چي دوی باطل او زائل کړي په خپله حق چي توحيد دی، ما دوی ونيول په اهلاک (جزاءً دا جمله عطف ده پر جادلوا)

پوه سه: چي په عقاب کي ياء عوض دی له مضاف اليه څخه ای عقابي الذي عاقبتم يعني اخير د امم ماضيه، استفهام لپاره د تقرير او تعجب دی د اهل مکه، ولي چي دوی پر اثار د امم ماضيهؤ د اهلاک تيريږي په اسفار کي، نو بايد ددوی لپاره دا اثار عبرت وګرځي ورنه دوی به هم د دغه عذاب سره مخامخ سي لاتحادهم في الطريقة واشتراكهم في الجريمة كما ينبئ عنه قوله تعالى.

وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنَّهُمْ اَصْحٰبُ النَّارِ ۝۶

يعني كما ثبت و وجب حكمه تعالى و قضائه تعالى (د حقت معنى ثبت ده، له كلمة ربک څخه مراد قضاء الهي ده په تعذيب سره پر امم ماضيهؤ چي تکذيب د رسولانو يې کاوه المتحزبة المجادلة، د الذين كفروا څخه مراد قوم د عليه الصلوة والسلام دی چي دوی تاته په ډليېزه توګه ولاړ دي او ستا د قتل بنت و بست يې هم کړی دی) دوی ملازمين د اور دي يعني د دوږخ، بحذف لام التعليل ای لانهم اصحاب النار و مستحقوا اشد العذاب والعقوبات لكون كفار مكة معاندين لرسول الله ﷺ كعادة كفار الامم الماضية.

اَلَّذِيْنَ يَحْمِلُوْنَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهٗ

مبتداء ده خبر يې وروسته يسبحون دی، هغه ملکي چي عرش الرحمن ددوی پر اوږو پروت دی او هغه ملکي چي پر شاوخوا د عرش دي يعني طواف پر کوي چي کروبيون يې بولي چي سادات د ملائکو دي.

پوه سه: چي روح المعاني وايي چي دا ملائكة په غايت كثرت كي دي لايعلم عدتهم الا الله.

فائده: كروبيون جمع ده بفتح الكاف وضم الراء المهملة المخففة وتشديدها خطاء ثم واو بعدها ياء مشددة مشتق من كرب بمعنى قرب (لقربهم الى الله) كذا في روح المعاني.

درویش وايي: چي دا حملة العرش په باره تتبع د اثار يعني احاديث نبوي په كار ده د عقل كار نه دی، فما جاء في الحديث الصحيح بسند مروي في واحد من كتب الصحاح فهو حق.

(۱) په حديث كي چي ابو الشيخ يې له وهب څخه روايت كړی دی چي حملة العرش څلور دي چي په ورځ د قيامت نوري ملكي د كومك لپاره ورسره يو ځای كېږي، يوه ملكه په هغو كي په صورت د انسان ده چي هغه شفاعت د بني آدم و خدای ﷻ ته په باره كي د رزق ددوی كوي، او بله ملكه په صورت كي د نصر (بانښه) ده چي شفاعت د مرغانو د رزق كوي، او بله ملكه په صورت د ثور (غوايي) ده چي شفاعت : ارزاقو د حيواناتو كيو، او بله ملكه په صورت د اسد (زمري) ده چي شفاعت د سباع (درندګانو) د ارزاقو كوي فلما حملوا العرش، نو دوی پر زنګنو سي من عظمته تعالى، نو دوی ته تلقين وكړل سي د خدای له خوا څخه په لا حول ولا قوة الا بالله سره، نو دوی پر پښو جګې ودرېږي.

(۲) ابو الشيخ او البيهقي په شعب الايمان كي له هارون بن زياب څخه روايت كړی دی، وايي چي حملة العرش اته دي (يعني يوم القيامة كما مر عنقريب) څلور ملكي د هغو په صوت ضعيف سره وايي: سبحانک وبحمدک على حلمک بعد عفوک، او څلور ملكي وايي: سبحانک وبحمدک يعفوک بعد قدرتک، او په يوه روايت كي د اولو څلورو ملكو په باره كي داسي راغلي دي: سبحانک و بحمدک على حلمک بعد علمک، او روح المعاني وايي چي ظاهره چي حمل پر حقيقت محمول دی او دا حمل د عرش الرحمن د لوی ملكو پر ذمه دی.

(۳) ابو يعلى او ابن مردوية په صحيح سند سره له ابی هريرة رضي الله عنه څخه روايت كړی دی قال قال رسول الله ﷺ اذن لي (ما ته اجازت راكړل سوی دی يعني د خدای له خوا) چي زه تاسي ته بيان وكړم د يوې ملكي د حملة العرش چي پښې يې په ارض سفلى كي ښځي دي او عرش يې پر اوږو دی او داسي وايي: سبحانک انی كنت واين تكون.

(۴) واخرج ابو داؤد بسند صحيح عن جابر رضي الله عنه بلفظ اذن لي ان احدث عن ملک من ملائكة الله من حملة العرش ما بين شحمة اذنه الى عاتقه مسيرة (۷۰۰).

Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي روح المعاني په قيل سره روايت کړی دی د من حول العرش د ملکو په عدد کي چي دوی اوويا زره صفه دي د ملکو چي پر عرش باندي طواف کوي چي لآ اله الا الله وايي او الله اکبر وايي، او د هغو تر شا اوويا زره صفه دي چي هغه هم تهليل او تکبير وايي او تر هغه وروسته يو لک (۱۰۰۰۰۰) ملکي دي چي راسته لاس ونه يې پر چپه لاس ايښي دي او هره ملکه د دوی داسي تسبيح وايي چي بله ملکه هغه تسبيح نه وايي بلکې بله تسبيح وايي: سبحانک ما اعظم شانه.

درويش وايي: چي دا به زيبا خبره وي: ولا يعلم جنود ربک الا هو.

يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ

تسبيح د خدای وايي متلبسين بحمد ربهم يعني تنزيه د خدای ﷻ بيانوي عن کل ما لا يليق بشانه، او حمد يې وايي پر غير متناهي نعمتو د خدای ﷻ، په تفسير فتح الرحمن کي وايي چي دوی په دې کلماتو د خدای ﷻ تسبيح وايي سبحان ذی العزة والجبروت سبحان ذی الملک والملکوت سبحان الملک الحي الذي لايموت سبوح قدوس رب الملائکة والروح، بيضاوي وايي چي تسبيح يې اصل وګرځاوه او حمد يې حال وګرځاوه، ولي حمد خو مقتضٰی د حال د دوی وه او حال او صفت د خدای په صفاتو سره د جلال او جمال اورد پر هغو کسانو چي خدای ﷻ ته نسبت د ملا لا يليق بشانه کوي ترجمه اولی ده.

وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا

او طلب د بخښي کوي يعني د خدای ﷻ څخه د هغو کسانو لپاره چي ايمان يې راوړی وي، په دې آيت کي تنبيه پر دې ده چي مشارکت په ايمان کي يوجب الشفقة که څه هم اجناس يې مخالف وي لکه ملائکه او انسانان لان الايمان اقوی المناسبات، کريمه: انما المؤمنون اخوة الخ.

رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا

يعني دوئ داسي وايي.

پوهسه: چي ربنا چي په تقدير د قول سره د وروسته کلماتو حال دی له فاعل څخه د يستغفرون.

Scanned by CamScanner

پوه سه: چي رحمةً و علمًا تمیز دي له نسبت څخه د وسعت و خدای ته چي تمیز محول د فاعل یې بولي، په علم نحو کي وایي والاصل وسعت کل شئ رحمتک و علمک وقدم الرحمة لانه مقصود بالذات ههنا لان المغفرت فرع لها.

فَاغْفِرْ لِلَّذِيْنَ تَابُوْا وَاتَّبَعُوْا سَبِيْلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ ۝

(الفاء للسببية، فان الرحمة سبب المغفرة کما مر آنفًا) هغه کسانو ته چي رجوع یې کړې وي له کفر څخه و اسلام ته او متابعت ستا د دین یې کړی وي چي تا رسولان په هغه دین سره را استولي وي، او وې ساتي له عذاب څخه د دوږخ، مطرف بن عبدالله وایي چي انفع د عباد الله للمؤمنین الملائکة دي، او ابغض د مؤمنانو من خلق الله الشیاطین دي.

رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ جَنّٰتِ عَدْنِ ِالَّتِيْ وَعَدْتَّهُمْ

ای ربه ته داخل کړې دوئ، یعني مؤمنان جنتو ته په اقامت (چي تهوله جنتونه ځای د اقامت ابدي دي) چي تا وعده ورسره کړې ده ددوی سره.

فائده: نداء یعني ربنا چي اصل یې یا ربنا دی حرف نداء یې حذف کړی په مکرر راوړلو لپاره د جلب د رحمت د رب العزت.

فائده: مفعول ثاني د وعدتهم محذوف دی (ایاها).

وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ ط

پوه سه: چي من صلح عطف دی پر في ادخلهم.

پوه سه: چي مراد په دې ځای کي نفس ایمان دی فان المؤمن صالح لدخول الجنة که څه هم مرتکب د کبائرو ګنهو وي، بغفر ان الله تعالی فانه یغفر الذنوب جمیعًا لمن یشاء قال المظهري وانما قلنا ذالک (چي مراد له صلاح څخه نفس ایمان دی) لیتحقق التغایر بین المعطوف و المعطوف علیه (المعطوف هو من صلح آه دی، والمعطوف علیه الذي تابوا دی) ولي که چیري مراد له صلاح څخه صلاح د عقائدو او د تهولو اعمالو وي، نو من صلح به داخل سي په الذین تابوا واتبعوا سبیل الله کي کما لایخفٰی.

ترجمه: او ته داخل کړې جنات عدن ته هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي

ددوئ د پلرو، زوجاتو او اولادو څخه، قال البغوي "قال سعيد بن جبير" يدخل المؤمن الجنة نو دوی ووايي اين ابي اين امي اين ولدي اين زوجي (زما پلار چېرې دی زما مور چېرې ده، زما زوی چېرې دی يا لور زما او زوج چېرې دی، زوج نر او ښځې دواړو ته وايي).

ملکي ورته ووايي چي هغو خو دومره عمل نهٔ کړی چي هغه دي سبب د دخول جنت ګرځېدلی وای، مؤمن ورته ووايي چي ما خو عمل د خير د ځان او ددوی لپاره کاوه، نو خدای ﷻ دا امر وکړي چي هغه کسان چي مؤمن کامل يې غواړي هغه هم جنت ته داخل کړي.

پوښتنه: دا حديث مرفوع وعليه الصلوة والسلام ته دی، بلکې پر سعيد بن جبير باندي ولاړ دی، نو په دې حديث استدلال څرنګه صحيح دی؟

ځواب: محدثين په اجماع دا وايي چي هغه حديث چي ومضمون ته يې د عقل لار نه وي لکه امور د اخرت هغه که څه هم موقوف وي حکم د مرفوع لري.

إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٨﴾

په تحقيق ته قادر يې پر هر هغه شي چي ستا اراده ورته وسي، او مانع دي څوک نه سي کېدلای، حکم يې چي بې حکمته کار ته نه کوې، ومن ذالک الوفاء بالوعد.

وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ ۚ وَمَن تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ ۚ

ته وساتې دوی له عذابو څخه (يا مراد دادی له جزاء څخه د اعمال سيئهٔ په دنيا کي او يا معنی داده چي تې وساتې دوئ له اعمال سيئهٔ څخه په دنيا کي يعني هغه کسان ژوندي وي) او هغه څوک چي ته يې يا الله وساتې له سيئاتو څخه په دغه ورځ، يعني يوم الجزاء له عذاب څخه د سيئاتو يا په دنيا کي له عمل څخه د سيئاتو.

فائده: "فقد رحمته" دا جمله دليل دی د جزاء د شرط (ولي چي من شرطيهٔ) دا دليل په ځای کي د جزاء راوړل سوی دی، والتقدير ومن تق السيئات يفلح (دا جواب محذوف دی) او قد رحمته د دې سببه چي يا رحم پر وکړې (دا دليل د جزاء دی)

وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

او دا رحمت، يا دا ساتنه يا مجموعهما، کاميابي ده لويه، وبالفارسية: آن

Scanned by CamScanner

پیروزی بزر گشت که هر که امروز درسایهٔ عصمت الهیست یعنی دردنیا فردا یعنی درقیامت سایهٔ رحمت نامتناهی خواهد بود، ودرین باب گفته اند:

امروز کسی راه درآری به پناه ..... فردا بمقام قربتش بخشی راه

وراکه رهش ندارد بر درگاه ..... فردا چه کند که نکند ناله و آه

پوښتنه: خدای ﷻ خو وعده کړې ده د مؤمنانو سره په دخول د جنت سره او خلف په وعد کې د خدای ﷻ محال دی، نو څه فائده د سوال د ملکو د ادخال د مؤمنانو جنت ته، او ورته سوال پر دعاء د مسلمانانو و نبي ﷺ ته چې وروسته تر آذان وایي: اللهم رب هذه الدعوة التآمّة والصلوة القائمة آت محمدًا ن الوسیلة والفضیلة والدرجة الرفیعة وابعثه مقامًا محمودًا ن الذي وعدته، مع ان کل ما دعوتهم له ﷺ حاصل و موعود من جانب الله ﷻ له ﷺ لان الخلف محال في وعده تعالی؟

ځواب: ددې دواړو سوالونو جواب دادی چې باعث پر دعاء د ملکو للمؤمنین یا پر دعاء د مؤمنانو و علیه الصلوة والسلام ته اظهار د محبت د ملکو دی د مؤمنانو سره او دغه رنګه اظهار د محبت د مؤمنانو دی د علیه الصلوة والسلام سره لما القادم الله في قلوبهم (ای الملائکة والمؤمنون) او فائده مزید رحمت د خدای ﷻ دی للمؤمنین في دعاء الملائکة او مزید رحمت د خدای ﷻ دی و نبي ﷺ ته او چونکه علماء وایي چې محبت نسبت متکرره دی، نو په دعاء کې د ملکو یا په دعاء کې د مؤمنانو و علیه الصلوة والسلام ته جلب د رضوان الله ورحمته ودعاء کونکو ته چې ملکي دي یا مؤمنان دي راځي په سبب د محبوبانو.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ

پوه سه: چې دا آیت په قول د مظهري ؒ وغیره متصل بقوله تعالی: ما یجادل في آیات الله الا الذین کفروا آه، وما بینهما جمل معترضة في مدح الملائکة الموصوفین بالایمان المستغفرین للمؤمنین الذین هم اعداء الکافرین "ینادون" و دوی ته ناري وهل کیږي د خزنة النار له خوا په ورځ د قیامت او دوی به په اور کې د دوږخ وي، او دوی یعني دوږخیان پر نفوسو امارة بالسوء سره په حال کې د غضب وي په داسي حال کې چې دوی ماجری علیهم من العذاب و ویني په سبب د کفر او عصیان چې نفوسو امارهٔ دوی په امر کړي، نو خزنة النار داسي دوی ته ووایي:

Scanned by CamScanner

لَمَقْتُ اللّٰهِ اَكْبَرُ مِنْ مَّقْتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ اِذْ تُدْعَوْنَ اِلَى الْاِيْمَانِ فَتَكْفُرُوْنَ ﴿۱۰﴾

هر آئينه غضب د خداى ﷻ پر تاسي لوى دى تر غضب ستاسي پر خپلو ځانو (يعني انفس اماره ؤ) هغه وخت چي تاسي بلل كېداست د رسولانو د خداى ﷻ له خوا و ايمان (يعني بالتوحيد) نو تاسي به خپل كفر ته ادامه وركړه او د رسولانو دعوت مو نه قبلاوه.

پوه سه: چي په "لمقت الله" كي لام جواب د قسم محذوف دى او كلمه د اذ منصوب محلاً ده په اذكر سره، شيخ سعدي قدس سره وايي:

نظر دوست نادر كند سوى تو ..... چو درروئ دشمن بود روئ تو
گرت دوست بايد كزو بر خورى ..... نبايد كه فرمان دشمن برى
ندانى كه كمتر نهد دوست پاى ..... چو بيند كه دشمن بود در سراى

حقيقت يې ظاهر دى، اشاره يې داده چي مراد له دوست څخه خداى ﷻ دى او له دښمن څخه مراد نفس او شيطان دي، يعني چي ته د نفس او شيطان په امر كار كوې خداى پاک په نظر د محبت تا ته نه ګوري فافهم.

قَالُوْا رَبَّنَآ اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ

وايي يعني كافران په ورځ د قيامت چي عذاب د دوږخ ويني، يا ربنا موږ دي پيدا كړي ؤ مړي يعني نطفې په ملاؤ كي د پلرو بيا دي ژوندي كړو په رحمو كي د ميندو، بيا دي مړه كړو په وخت كي د انقضاء الآجال بيا دي ژوندي كړو په ورځ د قيامت، كذا قال ابن عباس وقتادة والضحاك ؒ كما في قوله تعالى: كنتم امواتًا فاحياكم ثم يميتكم ثم يحييكم، او السدي ؒ وايي امتنا في الدنيا ثم احيينا في القبر للسوال اى لسوال النكير والمنكر، ثم امتنا في القبر يعني بعد السوال ثم احييتنا يوم البعث.

درويش وايي: چي مبنٰى د قول د السدي ؒ پر دې ده چي اماتة خامخا د مخه ژوند غواړي، نو د پلرو په ملاو كي د مخه ژوند دوى نه درلودى، نو ځكه يې هغه ته اماتة ووايه، وهذا المبنى فاسد لان معنى الماتة جعل الشيئ عديم الحيوة ابتداءً كان (لكه دوى چي نطف وي په ملاؤ كي د پلرو) يا بالتفصيير لكه اماتة بعد الحيوة في الدنيا كما في قولهم سبحان من صغر البعوض وكبر الفيل لان معنا هذا

القول دا نه ده چي بعوض دمخه لويه وه خدایؒ کوچنی کړه یا فیل دمخه کوچنیٔ و خدایؒ لوی کړی، بلکې معنی یې داده چي خلق الله ابتداءً البعوض صغیرًا و الفیل کبیرًا وکما في ضیق فم الرکیة، ددې دا معنی نه ده چي د څاه خوله فراخه ده تنګه یې کړه، بلکې معنی یې داده چي ابتداءً د څاه خوله تنګه شروع کړه او بل پر قول د السديؒ دا سوال وارديږي چي سوال في القبر خو داسي ژوند نه غواړي لکه حیوة الدنیا کما لایخفٰی، ولي که یې داسي ژوند غوښتلای لکه د دنیا نو عذاب القبر هم باید داسي وای لکه عذاب الدنیا، او بله خبره داده چي باید له کفارو څخه عذاب القبر قطع سي چي وروسته تر ژوند په قبر کي لکه سديؒ چي وویل بیرته مړه سئ مع ان الامر لیس کک بل عذاب قبور هم دائم الی یوم البعث فافهم.

فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوْبِنَا فَهَلْ اِلٰى خُرُوْجٍ مِّنْ سَبِيْلٍ ﴿۱۱﴾

نو موږ اقرار یو په خپلو ګنهو سره، کلمه د فاء لپاره د سببیت ده سبب د اقرار ددوی په معاصیو او کفر سره چي دوی حیوة ثانیه بعد الموت ولیدی چي دوی په دنیا کي ځني منکر وه، آیا سته و یو قسم ته د خروج له اور څخه که ژر وي او که څه مده وروسته وي یعني دنیا ته یوه لار چي موږ پر هغه رفتار وکړو.

فائده: ظاهر خو یې استفهام دی او معنا او مراد ددوی تمنی د وتلو و دنیا ته، نو دوی ته جواب ورکړل سي لاسبیل لکم الی الخروج، دا جمله یې حذف کړه ولي وروسته آیت دلالت پر کوي.

ذٰلِكُمْ بِاَنَّهٗۤ اِذَا دُعِيَ اللّٰهُ وَحْدَهٗ كَفَرْتُمْ

دا انتفاء د خروج و دنیا ته او دا عذاب د دوږخ چي تاسي پکښي یاست په سبب ددې دی چي تاسي به وبلل سواست د خدایؒ په توحید سره یعني لآ اله الا الله تاسي به کفر اختیار کړی او دا به مو ویل، اجعل الآلهة الهًا واحدًا یعني پر طریقه د استفهام انکاري.

بوه سه: چي وحده په معنی د متوحدًا دی حال دی د اسم جلیل څخه او ضمیر د انه لپاره د شان دی.

Scanned by CamScanner

وَإِنْ يُشْرَكْ بِهٖ تُؤْمِنُوْا ۚ فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيْرِ ﴿۱۲﴾

او که چا شریک خدای ته وو ایه غیر الله تاسي به یې تصدیق کاوه په اشراک کي (نو دا سبب د دخول ستاسي سو په اور کي یعني الی الابد) نو دا حکم لله دی خاصةً الذي هو المستحق للعبادة المنزه عن الشریک، هغه خدای پر تاسي حکم د عذاب شدید دائم کړی دی بسبب کفرکم طول حیوتکم في الدنیا، نو که خدای ته شریک وای نو هغه به تاسي خلاص کړي وای له دې عذابه څخه و اذا کان الامر کذالک فلا سبیل لکم الی الخروج "العلي الکبیر" الله ﷻ چي عالي دی شریک نه لري او عظیم الشان دی.

هُوَ الَّذِيْ يُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ رِزْقًا ۚ

خدای هغه ذات کبریاء دی چي په تاسي ویني آیات چي دال پر توحید د خدای دي ...... بیت:

برگ درختان سبز درنظر هوشیار ...... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

"وینزل آه" او نازلوي، یعني اوروي ستاسي د نفع لپاره له اسمانه څخه اوبه، یعني باران د رزق چي سبب د رزق ستاسي دی، ولي چي ارتزاقي مواد عمومًا په باران پوري مربوط دي، په دې آیت کي عذر ددوی په جهل سره یعني دوی به دا شاید ووایي چي موږ خو جاهلان ؤ په توحید د صانع نه پوهېدلو خدای ﷻ رد په دې سره وکړی چي ستاسي په حضور کي دېر داسي آیات وه چي صالح ددې وه چي تاسي دلیل پر توحید ګرځولي وای، لکن تاسي عنادًا یا تکبرًا یا تقلیدًا للآباء شرک مختار کړی.

وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُّنِيْبُ ﴿۱۳﴾

او پند نه اخلي له آیاتو څخه مګر هغه څوک چي رجوع وکړي له تعصب او عناد څخه او د تکبر او تقلید الآباء څخه، په دې وروسته آیتو کي مخاطب نبي ﷺ والمؤمنون دي، پس له دې چي جواب د اهل النار وپای ته ورسېدی او غایب ماتونکی جواب ور کړل سو.

فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۱۴﴾

جواب د شرط محذوف دی يعني اذا سمعتم مايؤل امر المشركين، نو تاسي ايها المؤمنين عبادت کوئ د خدای ﷻ په داسي حال کي چي خالص له شرک څخه به کړخوئ خپل طاعت، يعني که څه هم اعداؤ ته ستاسي غم او غصه زياتوي پروا مه کوئ يعني وقل لهم موتوا بغيضکم.

رَفِيْعُ الدَّرَجٰتِ ذُو الْعَرْشِ

لوړ دي درجات د کمال د خدای ﷻ چي په مقابل کي د کمالاتو الهيهٔ ټوله کمالات کان لم يکن شيئًا دي، او بعض مفسرين وايي چي رفع که څه هم صفت مشبه دی لکن دلته په معنی د رافع اسم فاعل دی، فالمعنی رافع درجات انبيائه و اولياء في مراتب القرب اليه تعالی وفي الجنة بعضها فوق بعض "ذو العرش" ای مالکه وخالقه، دا بل خبر دی د هو، يعني خدای ﷻ د عرش عظيم چي محيط دی پر ټوله عالم علوي او سفلي باندي چي راويان وايي چي عرش څورلس رکنه لري، چي له يوه رکنه تر بل رکن پوري د څلورو لکو مسافت دی، خلقه فوق السمٰوات وفوق الکرسي اظهارًا لقدرته داسي نه ده چي عرش د خدای مکان دی لکه مجسمه چي وايي بل الله علی ماکان عليه قبل خلق العرش.

فائده: داسي هم نه ده چي د خدای عزوجل بالا د عرش تر جسم په قدرت کي نسته بل العرش مثل خردلة في جنب جلالته وقدرته او عرش مطاف دی د ملکو لکه بيت الله الشريف د انسانانو د طواف ځای دی الی غير ذالک من الحکم والمصالح.

يُلْقِى الرُّوْحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿۱۵﴾

نازلوو وحي په خپل حکم سره پر هغه چا چي اراده يې وسي له خپلو بندګانو څخه ددې لپاره چي وبېروي خلګ د ورځې له ملاقات څخه يعني قيامت.

فائده: وحي ته روح وايي له دې کبله چي په وحي سره ژوند د زړو دی لکه په روح سره چي ژوند د بدنونو دی "من امره" بغوي وايي چي ابن عباس ؓ وايي ای من فضله، نو کلمه د من لپاره د ابتداء ده "علی من يشاء آه" پر هغه چا چي د خدای ﷻ اراده ورته وسي له بندګانو څخه خپل يعني نبوت کسبي شی نه دی بلکې فضل الهي

دی، او ضحاک وايي چي له روح څخه مراد جبرئيل دی ای يرسله الی من يشاء، نو کلمه د علی په معنی د الی ده، والاول هو الاولی "لينذر" غاية وحکمة الالقاء.

فائده: ضمير مستکن راجع دی يا لفظ الله ته يا روح ته يا من ته وهو اقرب، چي وېروي خدای يا روح يا من يلقي الله چي مراد ځني رسول دی من کان.

يوه سه: چي مراد له يوم التلاق څخه ورځ د قيامت ده چي په هغه ورځ کي ټوله اهل السماء والارض سره يو ځای کېږي يا خلق او خالق سره يو ځای کېږي، قاله مقاتل وقتادة: يا ظالم و مظلوم سره يو ځای کېږي، قاله ميمون بن مهران والخصوم ايضًا، وقيل يلتقی فيه العابدون والمعبودون وقبل المرء مع عمله، يقول الفقير الکل صحيح.

يَوْمَ هُم بَارِزُونَ ۖ لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۚ

هغه ورځ چي دوی، يعني خلک ښکاره وي چي مراد ځني د قيامت ورځ ده، يعني حاضر وي، او نه دی پټ پر خدای له دوی څخه هيڅ شی.

لِّمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾

چا لره ملک او سلطنت او تصرف دی؟ هغه خدای لره دی چي يو دی په ذات او صفاتو کي، او منزه دی له شريک څخه چي قهار دی قهر الخلق بالموت.

درويش وايي: چي مظهري وايي چي دا منادي يعني اعلان کونکی خدای دی وذالک بعد فناء الخلق قبل البعث په دې وخت کي خو هيڅ څوک نسته چي جواب ورکړي، ولي چي ټوله خلک په کتم کي د عدم دي، نو خدای په خپله خپل سوال ته جواب ورکوي لله الواحد القهار، يا مظهري تر دې عبارت وروسته يې يو حديث راوړی دی چي ډېر طويل دی چي دده د ذکر کړي خبري هيڅ تائيد نسته پکښې، په اخير کي مظهري ويلي دي وحق حقيق بالقبول چي روح البيان او روح المعاني راوړې ده رجوع يې کړې ده، وقال وسياق الاية حقيقي انه (يعني لمن الملک آه، انه حکاية لما يسئل عنه في ذالک اليوم بعد احياء الخلق يوم هم بارزون انتهی) اوس غوږ سه د روح المعاني او روح البيان د عبارت و حاصل ته ای يقال حين بروزهم (ای بعثهم بعد الموت) وظهور احوالهم (مؤمن او کافر دواړو ته خپل احوال معلوم دي يعني يا جنتي کېدل او يا دوږخي کېدل)

نو يو منادي ناره وكړي (يعني من الملائكة) يا رب ﷻ لمن الملك اليوم، نو بعينه هغه منادي جواب د استفهام داسي وركړي، لله الواحد القهار، او يا جواب وركړي ټوله اهل المحشر مؤمنهم و كافرهم، لله الواحد القهار لحصول العلم البدهي للكافر بالواحدانية، نو كافر چي دا خبره كوي د هوان او ندامت په لهجه دا جواب وايي، او مؤمن يې د خوشحالۍ او د سرور او د افتخار په توګه دا جواب وايي ولي چي مؤمن په دنيا كي د لآ اله الا الله اواز بلند كړی ؤ.

سوال: په دنيا كي خو هم ملك الخاص د خدای ؤ، نو دا ورځ يعني د قيامت ورځ يې ولي په ندا سره خاص كړه؟

ځواب: ملك لله ؤ په ټولو ايامو او اوقاتو كي خاصةً لكن الله عزوجل په دنيا كي بعض بندګانو ته ملك عطاء كړی ؤ كه څه هم كافر وايي په ورځ د قيامت هغه دعوی د ملك قطع سوې وي، ولي هيڅ څوك په دغه ورځ د قيامت د ملك يا ملكيت دعوی نسي كولای، ولهذا قيل في ذالك اليوم "لمن الملك اليوم".

پوهسه: چي اليوم منصوب دی ظرف دی د تجزی تقديم يې لپاره د حصر دی، والمعنی دغه ورځ د قيامت چي ملك مجازي د خلګو څخه سلب سي چي په دنيا كي يې درلودی ويكون الملك لله خاصة ظاهرًا وحقيقةً كه څه هم ملك حقيقي د خدای ﷻ دی دائمًا في الدنيا والآخرة.

اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ؕ

جزاء وركول كيږي هر چا ته چي ده كسب كړی وي د ايمان او طاعت يا د كفر او معصيت.

فائده: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي بندګان كاسب دي په ټولو عملونو او خالق خدای دی، كريمه: والله خلقكم وما تعملون، خلافًا للمعتزلة، والدلائل والجوابات مذكورة في كتب علم الكلام للمتأخرين.

لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۱۷﴾

هيڅ ظلم نسته نن ورځ (چي يا دي نېك عمل وركم كړي يا زيادت د عذاب دي تر ګناه بالا وركړي، لان الحاكم في اليوم هو الله تعالی وحده ولا يتصور ولا امكان للظلم منه تعالی لان الظلم صفة النقصان والله منزه عن النقصان في صفاته تعالی)

Scanned by CamScanner

په تحقيق خدای ژر دی حساب دده، په حديث شريف کي راغلي دي چي په نيمه ورځ کي له ايام څخه د دنيا د مخلوق حساب پای ته ورسېږي.

وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْاٰزِفَةِ

و بېروه يا محمد (ﷺ) يعني اهل مكة.

پوهسه: چي يوم منصوب دی مفعول به دی د انذرهم ولي چي منذر به دغه ورځ ده، او آزفة پر وزن د فاعلة دی، من ازف الامر ای قرب، والمراد به القيامة ځکه يې آزفة مؤنث راوړی، ونظيره ازفت الآزفة ای قربت القيامة يعني فعل يې مؤنث راوړی دی.

پوښتنه: قيامت ولي آزفة بولي؟

ځواب: لقربها لان كل ما هو آت قريب، ولهذا قيل ما ابعد ما هو فات وما اقرب ما هو آت.

اِذِ الْقُلُوْبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كٰظِمِيْنَ ۬ۚ

کلمه د ''اذ'' بدل ده له ''من يوم الآزفة'' څخه، زړونه د خلګو په نېز د حلقو ددوی يعني زړونه يې د خپلو ځايو څخه راپورته سي حلقو ته ددوی راورسېږي د ډېري بېري په سبب ''كظمين'' يعني د بېري ډک او مکروب (غمجن وي) والكظم تردد الخوف والحزن في القلب.

پوهسه: چي القلوب مبتداء ده او لدى الحناجر يې خبر دی، والكاظمين حال دی من القلوب محمول على اصحابها اذا الاصل اذ قلوبهم، نو په ځای کي د اضافت يې الالف واللام راوړی چونکه کظم د ذوی العقول شان دی ځکه يې كاظمين جمع سلامت راوړه.

مَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ حَمِيْمٍ وَّلَا شَفِيْعٍ يُّطَاعُ ؕ ﴿١٨﴾

نسته ظالمانو لره، يعني کافرانو لره.

پوهسه: چي ظالمين يې د کافرانو پر ځای راوړی اشاره و دې ته ده چي کافرانو ته چي دا حالات مذكوره پېښېږي په سبب د ظلم ددوی لان الظلم وضع الشيئ في غير محله، نو مشرکان هم عبادت چي محل يې خدای پاک ؤ بې ځايه استعمال کړی يعني

Scanned by CamScanner

د بتانو لپاره "من حميم" يعني يو قريب مشفق لکه پلار يا زوی وغيرهما "ولا شفيع يطاع" نه شفاعت کونکی سته چي د هغه شفاعت دي قبول سي.

پوه سه: چي وصف يطاع مفهوم نه لري يعني چي شفاعت خو يې څوک کوي لکن شفاعت يې نه قبلېږي ای لايشفع اصلاً، کريمه: فما لهم من شافعين، يا معنی د يطاع داده چي فرضًا که يې څوک شفاعت وکړي هغه نه قبلېږي، دا بناء پر زعم د دوی ده چي دوی به ويل چي زموږ بتان زموږ شفاعت کوي په ورځ د قيامت.

پوه سه: چي د حميم او د شفيع تر منځ عموم او خصوص من وجه دی، فتأمل في مادتی الافتراق ومادة الاجتماع کما يقتضيه العموم والخصوص من وجه.

يَعْلَمُ خَآئِنَةَ الْاَعْيُنِ

خدای خبر دی په کتلو د سترګو (نو د خاينة موصوف محذوف دی ای النظره) لکه کتل و داسي نا محرمي ښځي ته چي دده کتل نه وي ورته روا او په غلا ورته کتل.

سوال: نظرة يې څرنګه خائن وباله؟

ځواب: دا مجاز دی وي خائن خو هغه سړي ته وايي، نو مبالغةً يې و کتلو ته خائن ووايه، او بعض مفسرين وايي چي خائنة مصدر دی لکه عافية چي په معنی د معافات دی، فالمعنی يعلم خيانة الاعين، په حديث شريف کي راغلي دي يا ابن آدم لک النظرة الاولی معفوة لو قوعها مفاجاة (تا ته اول کاته و نامحرمي ښځي ته عفو دی، ولي چي هغه نابېره واقع کېږي) دون الثانية لکونها مقارنة الفهم (ولي دوهمه پلا کتل د قصد سره يو ځای دی يعني په قصد او اختيار ورته ګوري) فهو من قبيل زنی النظر، قال الحسين الکاشفي: به چشم نظر کردن بآنچه حرامست يا غمزه کردی بمعائب مرد ای الرمز بالعين علی وجه العيب حرام است.

بيت:... دو چشم از پی صنع ياری نکوست ... زعيب برادر فرو گير دوست

وَمَا تُخْفِى الصُّدُوْرُ ﴿١٩﴾

او په هغه شي خبر دی چي زړه يې پټ ساتي، قيل ما يتفکر الرجل في جمال امرئة اجنبية بعد ما ينظر اليها بشهوة مسارقة.

Scanned by CamScanner

وَاللّٰهُ يَقْضِىْ بِالْحَقِّ ؕ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَقْضُوْنَ بِشَیْءٍ ؕ

او خدای ج شمل علمه بکل شيئ حکم کوي په حق سره (لانه العليم الحکيم المالک على الاطلاق، دا جمله عطف ده پر يعلم باندي) او هغه شيان چي مشرکين يې عبادت کوي ماسوی له خدای ج څخه چي بتان او اصنام دي يا شيطانان دي يا د ملکو عبادت کوي، ظالمان دي لا يقفون بشيئ لعدم قدرتهم على القضاء.

سوال: په بتانو کي خو عدم قضاء صحيح ده، لکونها جمادات او شيطانان يا د ملکو ظالمان قضاء خو حکم کولای سي؟

ځواب: مراد له قضاء څخه قضاء بالحق ده وهي لا يتحقق فيما ذکره في السوال.

اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ﴿۲۰﴾

په تحقيق خدای ج عالم دی په مسموعاتو او په مبصراتو سره، په دې آيت کي د علم معنی خدای ج وکړه په خائنة الاعين سره، او تعريض يې وکړی پر مشرکانو چي د دوی بتان خو نه شی اوري او نه يې ويني فلا يليق عبادتها ان کانوا يعلمون.

اَوَلَمْ يَسِيْرُوْا فِی الْاَرْضِ

آيا تګ نه کوي کفار مکه په مځکه کي.

درويش وايي: چي موافق د قانون نحوي سره وروسته تر همزه د استفهام چي حرف عطف راسي هه معطوف پر محذوف دی لان حرف الاستفهام مانع العطف على ماقبل حرف الاستفهام لفوات صدارته، فالتقدير ههنا اينکرون وبال بالکفر ولم يسروا في الارض.

فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ كَانُوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ

نو دوی وګوري چي څرنګه سوی دی عاقبت (اخير کار) د هغو کسانو چي تر دوی دمخه وه يعني هغه امتونه چي تکذيب د رسولانو يې کړی ؤ چي د هلاک بالاستيصال و کندي ته ور واچول سول، نو تاسي بايد له هغو څخه عبرت واخلئ او شرک پرېږدئ او تکذيب د آنحضرت ﷺ ونه کړئ .... بيت:

پند گیر از مصائب دیگران ..... تا نگیرند دیگران زتو پند

مراد له قبلهم څخه عاد او ثمود دي چي کفار مکه ؤ ته نژدې دي.

Scanned by CamScanner

كَانُوا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَّاٰثَارًا فِى الْاَرْضِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ؕ

وه هغه من قبلهم سخت په قوت كي (يعني په جسم كي) تر دوى يعني اهل مكة، او اثار د قوت په مځكه كي سته يعني قلا وي او محكم ښارونه الى غير ذالک، نو هغه خداى ونيول يعني هلاک يې كړه ددوى د ګنهو په سبب من الشرک والمعاصي يا يې په چغه او ناره د جبرئيل يا په باد صرصر سره او نحو ذالک.

وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ وَّاقٍ ۝۲۱

او دوى لره نه سو پيدا له عذابه څخه د خداى يو ساتونكى چي دوى له عذاب څخه د خداى خلاص كړي، دا جمله حال ده له ضمير څخه د اخذهم.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانَتْ تَّاْتِيْهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَكَفَرُوْا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ ؕ

دا اخذ د خداى دوى لره په عذاب سره په سبب ددې ؤ چي دوى ته راتګ كړى رسولانو (د خداى) په معجزاتو واضحاتو سره يا احكام واضحات لكه توحيد د معبود يا ترک د فساد في الارض، نو دوى كفر ته دوام وركړى او د رسلانو پيغامونه يې نه و منل نو خداى دوى ونيول يعني په عذاب د دنيا.

اِنَّهٗ قَوِىٌّ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ۝۲۲

په تحقيق خداى قادر دى په قدرت تامه سره ددوى پر عذاب بلكې هر شى چي اراده ورته وكړي او سخت دى عذاب د خداى فمن اخذه لمن لم يفلته، نې پرېږدي.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى بِاٰيٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ۝۲۳

لام موطئه د قسم دى كمامر مرارًا، او په تحقيق موږ استولى ؤ موسىٰ په معجزاتو سره (چي نهه معجزې وې) او په ښكاره حجت سره دده پر نبوت.

پوه سه: چي مراد له سلطان څخه لكړه د موسىٰ ده، جلا يې راوړه سره ددې چي په نهه معجزو كي خو لكړه هم شامله وه تفخيمًا يعني ددې د تعظيم لپاره، ولي چي پر ساحرانو د فرعون دى په دغه لكړه غالب سو او هغو ايمان راوړى او د ذكر د لكړي تخصيص بعد التعميم دى.

اِلٰى فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَقَارُوْنَ

فرعون خو رئيس د عمالقه د مصرؤ كه دعوه د ربوبيت يې هم كړې وه او هامان چي دده وزير مشاورؤ چي د هامان بې مشورې به فرعون هيڅ كار نه كاوه، نو ارسال دې دوو ته ارسال و ټول قوم ته دی تر ارسال و فرعون او هامان ته ولي چي قارون خو اسرائيلي ؤ د موسٰیؑ د اكا زوی ؤ په اولامر كي مؤمن ؤ وروسته چي يې اموال او كنوز ډېر سوه او موسٰیؑ طلب د زكوة ځني وكړى ده له زكوة څخه انكار وكړى نو كافر سو، فصار ملحقًا بفرعون وهامان.

فَقَالُوْا سٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿۲۴﴾

دوى وويل چي موسٰی ساحر دى او ډېر غټ درواغ وايي يعني په دعوى كي د رسالت من الله په دې آيت كي تسلي و نبي كريم ﷺ ته ده چي ته واوره عاقبت د هغه كسانو چي ستا تر قوم يعني اهل مكه اشد قوت وه او اكثر مالاً و جاهًا وه، واقرب زمانًا مكې والو ته وه، نو عاقبت په دې دنيا كي غرق په اوبو كي او اخرت په اور كي، كريمه: اغرقوا فادخلوا نارًا، او ستا قوم قريش به هم د سوء عاقبت څخه خلاس نه سي په دنيا كي لكه د بدر په غزاء او په عقبٰی كي من النار.

فَلَمَّا جَآءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوْٓا اَبْنَآءَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ

چي څه وخت موسٰی راتګ وكړى په حق سره (چي توحيد دى زموږ له خوا څخه يعني چي ما رسول وګرځاوه) فرعونيانو وويل چي وژنئ زامن د هغو كسانو چي دده سره يې ايمان قبول كړى دى يعني لكه دمخه تر موسٰیؑ چي مو ابناء د بني اسرائيلو وژل عمومًا، دا وار هغه قتل جاري وساتئ لكن پر زامنو د هغو كسانو چي د موسٰیؑ سره يې ايمان راوړى وي.

وَاسْتَحْيُوْا نِسَآءَهُمْ

او باقي پرېږدئ ښځي ددوى لپاره د خدمت د كورو د فرعونيانو يعني كما كنتم تفعلون اول مرة تا چي مؤمنان د موسٰیؑ دده له كومك څخه لاس واخلي او دى فريدًا وحيدًا پرېږدي.

Scanned by CamScanner

وَمَا كَيْدُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ

نه دی چم او فريب د كافرانو مگر په ناكامۍ كې لكه چې فرعون او فرعونيانو چې په ابطال كې د دين موسٰی فوق العادة خواری، وكښلې او هغه كيد ددوی پر دوی وگرځېدی او دوی خدای د هلاک و كندي ته واچول چې په بحر قلزوم كې يې غرق كړه او موسٰی او بني اسرائيل يې ملوک الارض كړل.

پوښتنه: د فرعون او هامان وغيرهما من اتباعهما ذكر خو دمخه تېر سو نو ضمير يې نه كړی ورته راجع، بلكې صريح لفظ د الكافرين يې ذكر كړی حكمت يې څه دی؟

ځواب: (۱) حكمت يې تسجيل د حكم د كفر دی پر دوی (۲) فائده يې داده چې نور ورته كافرانو هم شامل سي (۳) حكمت يې علت بيانول دي لقوله تعالی وما كيد الكافرين آه.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُوْنِيْٓ اَقْتُلْ مُوْسٰی

وويل فرعون و خپل قوم ته چې تاسي ما پرېږدئ چې زه ووژنم موسٰی.

سوال: فرعون ولې دا خبره وكړه چې تاسي ما پرېږدئ؟

ځواب: په خاص قوم كې د فرعون چې فرعون يې له قتل څخه د موسٰی منع كاوه خوفًا من الهلاک ظاهرًا به دوی فرعون ته ويل چې موسٰی هغه سړی نه دی د پخواني خوب ليدلو په سبب ځني بېرېدی " بل هو ساحر" او دا به يې هم ورته ويل چې كه ته دی مړ كړې فعلاً خلک به وايي چې فرعون عاجزه ؤ د معارضې سره دده بالحجة نو ځكه يې پر وژلو دده تلوار وكړی، او بيضاوي وايي چې فرعون دده پر نبوت يې يقين ؤ، نو له قتل څخه يې بېرېدی كما يدل عليه ما روی ان موسٰی قال له لو امنت كه ته ايمان راوړې ځواني به دي باقي وي حكمراني به دي جاري وي او خوند د طعام او شرابو او د جماعو به دي هم جاري وي د مرگ تر وخته پوري او چې مړ سې جنت ته به ورځې د فرعون په زړه كې خوښه سوه لكن هامان دده وزير مشاور غائب ؤ چې فرعون د هغه بې مشورې هيڅ كار نه كاوه، نو چې هغه راغلی فرعون خپل رايه ورپيش كړه، نو هامان شيطان ورته وويل چې زما خيال ؤ چې ته صاحب الفكر يې څرنگه ته خپل معبوديت يعني چې خلک دي خدای بولي په عبديت بدلوې يعني عبد الله وگرځې نو فرعون خپل رايه ملتوي كړه.

Scanned by CamScanner

وَلْيَدْعُ رَبَّهٗ ۚ

او موسیٰ دي را وبولي خپل خدای چي دی موږ و هغه ته وربولي چي زموږ څخه يې خلاص کړي په دې خبره کي فرعون خپل تجلد (دلاوري) وعدم المبالات (چي زه باک نه په کوم په رابللو سره د موسیٰ خپل خدای) نو ځکه يې ذروني اقتل موسیٰ وويل تمويها علی قومه (چي پر قوم خبره پوشيده کړي چي فرعون لکه چي بېرېږي له موسیٰ څخه) يعني تاسي ما ځني منع کوئ چي قتل کړم يا فرعون وويل خپل قوم ته.

إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ

په تحقيق زه بېرېږم که يې زه قتل نه کړم پر دې چي پر دې چي دی به ستاسي دين دربدل کړي من عبادة الاصنام (چي فرعون کوچني کوچني بتان پر خپل صورت جوړ کړي وه او پر قوم يې وېشلي وه چي د ټول قوم خو زما وعبادت ته لار نسته نو تاسي دغه زما مجسمو ته سجدې کوئ کافي دی) ولذا قال اللعين انا ربكم الاعلی.

أَوْ أَن يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾

او يا به ښکاره کړي موسیٰ که يې مړ نه کړم په مځکه کي (يعني په مصر کي فساد، مراد له فساد څخه د لعين دا وه چي د بني اسرائيلو او زما د قوم به جنګ او قتل و قتال پيدا کړي.

وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُم مِّن كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَّا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾

وويل موسیٰ خپل قوم بني اسرائيلو ته چي فرعون و موسیٰ د قتل پېشرو وواهه، زه پناه غواړم په رب سره خپل او په رب سره ستاسي له متکبر څخه چي په سر کي د ټولو متکبرينو فرعون دی چي ايمان نه لري پر ورځ د حساب يعني ورځ د قيامت.

فائده: موسیٰ په اول د کلام خپل يې ان د تاکيد راوړی دی پر دې چي سبب واحد په دفع کي پناه خدای ته وروړل دي لانه تعالی قادر علی دفع کل شيئ و ان کان الشرير اشد شرًا لکه فرعون في الحال الحاضر، وانما خص في اسمائه تعالی اسم الرب له دې سببه چي مقصود د موسیٰ خو حفظ له شر څخه د هر متکبر او د حفظ رجوع و تربيت ته دده.

فائده: موسیٰؑ اضافت د رب و ځان او قوم ته وکړی اولًا لان حفظ موسیٰؑ متضمن لحفظهم، وثانيًا ددې لپاره چې تاسي په دې استعاذه کي شرکت راسره وکړئ، ولي اجتماع په هره دعاء کي چې دلته استعاذه د اقرب الی الاجابة والقبول في جناب الرب جل وعلا ده.

سوال: مقصود اصلاً د موسیٰؑ په استعاذه کي فرعونؤ نو ولي يې د فرعون نوم نه واخستی؟

ځواب: ددې لپاره چې استعاذه عامه سي او نورو متکبرينو ته دده د قوم هم شامله سي، او بل جواب دادی چې اشاره يې ودې ته وکړه چې باعث پر شرد فرعون تکبر دی.

تکبر عزازيل را خوار کرد .... به زندان لعنت گرفتار کرد

فائده: امام رازيؒ او قاضي بيضاوي او مظهري وايي چې موسیٰؑ چې نوم د فرعون نه واخستی رعايةً لحق التربية لفرعون، ولي چې موسیٰؑ خو د رضاع له وخت څخه تر ځوانۍ پوري د فرعون په تربيه کي ؤ.

درويش وايي: چې دا توجيه تر دې سوال لاندي راځي چې موسیٰؑ مشافهةً و فرعون ته وويل کريمه: واني لاظنک يا فرعون مثبورًا، او دا نوم اخستل مشافهةً او د مثبورًا په نامه يادول خو اشد دی تر دې چې په دې آيت کي يې داسي ويلي وای من فرعون فتدبر.

فائده: له امام اعظم ابو حنيفهؒ څخه چا پوښتنه وکړه چې ای ذنب اخوف علی سلب الايمان؟ قالؒ ترک الشکر علی الايمان وترک خوف الخاتمة وظلم العباد، ده زياته کړه چې په هر چا کي چې دا درې خويه وي فالاغلب ان يخرج من الدنيا کافرًا په اخير کي يې وويل الا من ادرکه السعادة، انتهی.

وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ ۖ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيْمَانَهٗٓ

او وويل يو سړي له قوم څخه د فرعون چې پټ يې ساتی ايمان خپل (يعني له فرعون څخه نه د ېېري له سببه بلکې له دې سببه چې زما خبري پر موقع د موسیٰؑ په ګټه سي کما ههنا او له موسیٰؑ څخه يې هم پټ نه ساتی)

پوه سه: چي مؤن اول صفت دی د رجل دايې د مخه راوړی لانه اشرف الاوصاف او يکتم ايمانه يې دريم صفت دی من آل فرعون يې دويم صفت دی.

پوه سه: چي آل الرجل هغه بولي چي د قرابت يا د صحبت له لاري يا د موافقة في الدين له کبله يې يو چا ته نسبت کړل کېږي، بعض مفسرين وايي چي دا رجل مؤمن قريب د فرعون ؤ يعني د اکا زوی يې ؤ، او دا مؤمن هغه سړی دی چي موسیٰؑ يې وبېراوه بقوله: ان الملاء يأتمرون بک ليقتلونک يعني چي موسیٰؑ يو قبطي وژلی ؤ چي قصه يې تېره سوې ده په سورة القصص کي، ځوک وايي چي نوم يې شمعان ؤ وهو اشهر ماقيل فيه، بعض وايي چي نوم يې جبر ؤ، بعض وايي چي نوم يې خربيل بن نوحائيل ؤ، او بعض وايي چي نوم يې خرقيل ؤ، پر دې نامه هغه حديث دلالت کوي "سباق الامم" (يعني چي اوليت يې په ايمان کي درلودی، خرقيل مؤمن آل فرعون و حبيب النجار صاحب يٰس وعلي بن ابی طالب کرم الله ﷻ وهو وانفسهم کذا في انسان العيون.

اَتَقْتُلُوْنَ رَجُلًا اَنْ يَّقُوْلَ رَبِّيَ اللّٰهُ وَقَدْ جَآءَكُمْ بِالْبَيِّنٰتِ مِنْ رَّبِّكُمْ

يعني اي تاسي قصد لرئ د وژلو د هغه سړي، يعني په دې سبب چي دی وايي چي رب زما الله دی يعني وحده، او تاسي ته يې راتګ کړی دی په ډېرو معجزو چي شاهد دده د صدق دي په دعوی کي د رسالت "من ربکم" يعني بېله خدايه بل ځوک قادر نه دی پر راوړلو د معجزاتو يعني د دې ځخه دا معلومه سوه چي موسیٰؑ رسول الله دی.

پوه سه: چي جمله د وقد جائکم حال ده له فاعل ځخه د يقول، بيا هغه رجل مؤمن دلائل شروع کړه په دې آيتو کي.

وَاِنْ يَّكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهٗ

که دی دروا غجن وای په دعوی کي د رسالت لکه تاسي چي زعم کوئ چي دی درواغ وايي، نو وبال او عذاب خو و ده ته راجع کېږي، نو دده قتل ته تاسي ځه ضرورت لرئ.

وَاِنْ يَّكُ صَادِقًا يُّصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِيْ يَعِدُكُمْ

او که دی صادق وي په خپل دعوه کي د رسالت لکه دده معجزې چي دلالت پر کوي تاسي ته به ورسېږي بعض د هغو عذابونو چي ستاسي سره دي وعده کوي

يعني چي اقلاً بعض د هغو تاسي ته ورسېږي هم ستاسي د هلاک لپاره کافي دی.

پوه سه: چي دې سړي لطف او مبالغه ددوی په تحذير کي وکړه او انصاف يې وکړی او له تعصب څخه يې کار وانه خستی ځکه په شق د کذب يې دمخه راوړی.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾

په تحقيق خدای هدايت او لارښوونه نه کوي و هغه چا ته چي تر خپل حد تېری وکړي او لوی درواغ په خدای پوري وتړي، مراد د مؤمن دا ؤ چي که ده يعني موسیٰ تر خپل ځان تېر کړی وای يعني د دروا غو دعوی د رسالت يې کړې وای نو به خدای دده پر لاس معجزات بينات نه ښکاره کولای.

له عروه بن زبير رضي الله عنه څخه روايت دی چي ما له عمرو بن العاص رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه: اخبرني باشد ماصنعه المشرکون برسول الله ﷺ، يعني هغه سخت ترين کار چي مشرکانو د عليه الصلوة والسلام سره کړی دی هغه کوم کار ؤ؟ ده راته وويل چي په دې وخت چي عليه الصلوة والسلام پر لمانځه ولاړ ؤ د کعبې شريفي په وړاندي، نو عقبه بن ابی معيط راغلی عليه الصلوة والسلام يې تر دواړو اوږو تينګ کړی او خپل پټو يې د عليه الصلوة والسلام په مبارکه غاړه کي ورواچاوه او سخت يې وپېچی عليه الصلوة والسلام يې خپه کړی، ابوبکر رضي الله عنه راغلی عقبه بن معيط يې تر اوږو ونيوی او د عليه الصلوة والسلام څخه يې پري واهه، او ابوبکر رضي الله عنه دا آيت ووايه "اتقتلون رجلاً ان يقول ربي الله وقد جائتکم بالبينات من ربکم" رواه البخاري.

يَا قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ

ای قومه زما تاسي لره سلطنت دی نن ورځ په داسي حال کي چي تاسي غالب ياست (نو ظاهرين حال دی له ضمير څخه د کم) په مځکه کي د مصر.

فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا

نو به څوک زموږ سره مرسته وکړي له عذاب څخه د خدای که چېري موږ ته دا عذاب راسي، يعني څوک به مو له عذاب څخه د خدای خلاص کړي، مقصد دا ؤ چي نن ورځ تاسي ته غلبه او سلطنت درکړي نو خپل سلطنت او غلبه د لاسه مه

ورکوئ يعني چي و عذاب ته ځانونه آماده کول په قتل د رسول دي يعني موسیٰ ؑ، نو که عذاب د خدای ج له موږ څخه څوک نسي دفع کولای.

فائده: مؤمن آل فرعون ځان ددوی په جمله کي راوستی لانه کان منهم في القرابة تاچي دوی ته دا وښيي چي زه خو هم ستاسي له جملې څخه يم غرض مي صرف نصيحت دی.

قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ اُرِيْكُمْ اِلَّا مَآ اَرٰى

فرعون ورته وويل چي زه تاسي ته مشوره نه درکوم مګر نه هغه شی چي زه په پوهېږم يعني چي موسیٰ قتل کړم، ده لعين دا درواغ ويل بلکې ده چي د موسیٰ ؑ معجزات وليدلې ځني بېرېدی لکن قوم ته يې خپل جلاده او دلاوري ښکار کړه چي زه د موسیٰ ؑ په قتل کي باک نه کوم لکن ستاسي څخه صرف مشوره غواړم که دی لعين نه بېرېدلای على الفور به يې قتل کړی وای دهيڅ چا سره به يې مشوره نه وای کړې لانه کان يقول انا ربکم الاعلى.

پوهسه: چي ارى مشتق دی له رأی څخه.

وَمَآ اَهْدِيْكُمْ اِلَّا سَبِيْلَ الرَّشَادِ ﴿٢٩﴾

او زه نه کوم تاسي ته هدايت مګر د حق لاري يعني موسیٰ دي قتل کړل سي.

وَقَالَ الَّذِيْٓ اٰمَنَ يٰقَوْمِ اِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ مِّثْلَ يَوْمِ الْاَحْزَابِ ﴿٣٠﴾

او وويل هغه چا چي ايمان يې راوړی ؤ يعني مؤمن آل فرعون ای قومه په تحقيق زه بېرېږم پر تاسي يعني چي پر موسیٰ ايمان نه راوړي، او قتل يې کړئ لکه د فرعون رايه چي ده "مثل يوم الاحزاب" په حذف د مضاف ای مثل عذاب (دا مضاف محذوف دی) د ورځي د احزابو يعني الامم الماضية چي د رسولانو به يې تکذيب کاوه او عذاب د خدای ج به پر نازل سو او استيصال ددوی بې وکړی.

مِثْلَ دَاْبِ قَوْمِ نُوْحٍ وَّعَادٍ وَّثَمُوْدَ

د "مثل" مضاف اليه محذوف دی ای عذاب، لکه عادت د قوم نوح چي تکذيب د نوح ؑ يې وکړی او په طوفان غرق سوه، او قوم د هاد او قوم د ثمود.

Scanned by CamScanner

پوښتنه: عاد لفظ ته يې تنوين ورکړی يعني چې منصرف دی او د ثمود لفظ ته يې تنوين نه دی ورکړی يعني چې غير منصرف دی وجه يې څه ده؟

ځواب: د علم نحو په کتابو کي وايي چې نومان د قبائلو تابع د استعمال د عربو دي که يې يو نامه ته تنوين ورکړی ؤ نو منصرف دی يوازي علميت پکښي سته په تأويل داب يې بولي او که يې تنوين نه ؤ ورکړی نو غير منصرف دی چې علميت او تا تانيث پکښي سته په تأويل د قبيلة، وهذا هو القانون الكلي في جميع ماجاء في القرآن من اسماء القبائل فتدبر.

وَالَّذِيْنَ مِنْ بَعْدِهِمْ

او هغه قومونه چې تر دوی وروسته وه لکه قوم لوط و نمرود الجبار چې ددې ټولو عادت تکذيب الرسل ؤ او علاوه تر دې ازار به يې هم ور رساوه.

تنبيه: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چې قوم فرعون د تاريخ له لاري پر احوال د امم ماضيه ؤ علم درلودی.

فائده: قوم نوح کمامر په طوفان هلاک سوه او قوم هاد په باد صرصر هلاک سوه او قوم ثمود په صيحة د جبرئيل هلاک سوه.

وَمَا اللّٰهُ يُرِيْدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ﴿۳۱﴾

او نه دی خدای ج چې اراده د ظلم لري پر بندګانو.

فائده: چونکه ظلمًا مصدر ؤ نو پر مفعول د هغه چې د عبادت لفظ دی لام زيات کړی لتقوية عمل المصدر لانه ضعيف العمل كما تقرر في النحو والمراد انه تعالى عدل چې چاته عذاب بې ګناه نه ورکوي او حسنة د عمل د چا ثواب نه ورکموي او ظالم بې انتقامه او کسات او عذاب نه پرېږدي او عقوبت تر ګناه بالا نه ورکوي.

وَيٰقَوْمِ اِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ﴿۳۲﴾

ای زما قومه، زه په تحقيق بېرېږم.

(پوه سه: چې مؤمن د آل فرعون په دمخه آيتو عذاب د دنيا ؤ ددوی يعني قوم ته بيان کړی او په هغه يې وبېرول او اوس يې په عذاب د اخرت بېروي)

فائده: اصل د التناد التنادي بالياء ؤ چې مصدر دی يقال تنادي القوم بعضهم

Scanned by CamScanner

بعضًا تنادیًا په ضمه د دال پر وزن د تفاملاً وروسته يې دال ته کسره ورکړه په سبب د يا بعده وروسته يې يا حذف کړه اکتفاء يې په کسره وکړه، وبالفارسية يكديگر را نداء كردن، او نصب د يوم د لفظ بناء پر دې دی چي مفعول به بحذف المضاف ای عذاب یوم التناد حذف المضاف واقيم المضاف اليه مقامه و اعرب باعرابه، والمراد بيوم التناد يوم القيامة.

پوښتنه: ورځ د قيامت ولي ورځ د تناد بولي؟

ځواب: انه ينادی بعضهم بعضًا للاستغاثة (لپاره د کومک) او یا له دې سببه چي کفار د یا ویلی یا ثبورا ناري وهي یا اهل الجنة و اهل النار ته ناري وهي هل وجدتم ما وعدكم ربكم آه کما في سورة الاعراف یا و خلګو ته ناري وهل کېږي چي محشر ته راجمع سئ، یا مؤمن صالح ناري وهي هاؤم اقرؤ كتابيه، او یا کافر ناري وهي یا ليتني لم اوت كتابيه، وجاء هذا برواية ابی هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ

يَوْمَ تُوَلُّوْنَ مُدْبِرِيْنَ

دا يوم بدل دی د يوم التناد څخه، مجاهد رح وايي چي: فارين غير معجزين، وفي التفسير الحسيني: روزيكه برگردانيده شويد از موقف حساب حال كونكم منفرين الى النار يعنى باز گشته گان بسوى دوزخ، روح المعاني وايي فارين من النار كما قال مجاهد رح، په حديث شريف کي راغلي دي چي کافران اواز د دوږخ واوري هربوا (دوی تېښتي ته ځانونه چمتو کړي، نو پر هره خوا چي ولاړ سي صفونه د ملکو ولاړ وي را وه يې ګرځوي) فلا ينفعهم الهرب، او دا قول ته ترجيح ورکړه سوې ده لانه اتم فائدةً، واظهر ارتباطًا بقوله تعالى.

مَا لَكُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ

نسته تاسي لره يو ساتونکی (کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده) چي تاسي دي وساتي له عذاب څخه، يعني غير د خدای جل جلاله څخه بل څوک دا توان، طاقت او قدرت ذدې نه لري چي عذاب دي له چا څخه دفع کړي قطعًا، بلکې عذاب د خدای ج، رحمت د خدای ج دفع کولای سي، او کافرانو لره د رحمت د خدای ج برخه نسته بالكتاب والسنة واجماع الامة.

وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ﴿۳۳﴾

څوک چي خدای ج ګمراه کړي يعني په علم ازلي کي د خدای ج پر ګمراهي وي، نو نسته هغه لره يو هدايت کونکی يعني چي هغه دي مسلمان کي (نو دا کلمه د من هم زائده ده لپاره د استغراق د نفي ده).

فائده: که هدايت د غير الله په قدرت کي وای، نو آدم عليه السلام به خپل زوی قابيل د هابيل قاتل پر لاره برابر کړی وای، او نوح عليه السلام به خپل زوی ته هدايت کړی وای، او ابراهيم عليه السلام به خپل پلار آذر ته رهنمايي کړې وای، او رسول الله ﷺ به خپل اکا ابو طالب ته ښوونه کړې وای فالله تعالی خالق للعباد وافعالهم، فالتوفيق والاختيار لله الواحد القهار، وانما العبد کاسب صرف وهذا مذهب اهل السنة والجماعة، خلافًا للمعتزلة چي دوی وايي چي خالق د افعالو د بندګانو په خپله بنده ګان دي، او خلافًا للجبرية چي بنده مجبور محض بولي قدرت کاسبه هم نه ورته وايي.

وَلَقَدْ جَآءَكُمْ يُوْسُفُ

لام موطئه د قسم دی، تاسي ته راغلی ؤ يوسف، يعني بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام، بعض مفسرين وايي چي فرعون د يوسف هغه فرعون د موسیٰ ؤ چي د فرعون عمر ډېر دراز سو چي تر موسیٰ ؑ پوري راورسېدی، ابن قتيبة رح وايي چي عمر د فرعون موسیٰ تر (۴۰۰) کاله څه بالا ؤ، او د ابراهيم ؑ او د موسیٰ ؑ ترمنځ (۹۰۰) کاله وه، فيجوز ان يکون بين يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام مدة عمر فرعون فافهم، او بعض مفسرين وايي چي مراد د يوسف څخه په دې آيت کي يوسف بن افرائيم بن يوسف الصديق کان نبيًا (۲۰) کاله.

مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنٰتِ

(من قبل) ای قبل موسیٰ ؑ (بالبينات) ای بالمعجزات الظاهرات من جملتها تعبير الرؤيا کما هو المذکور في القرآن، ومنها شهادة الطفل علی برائة من تهمة امرئة العزيز عليه الی غيرها.

فَمَا زِلْتُمْ فِيْ شَكٍّ مِّمَّا جَآءَكُمْ بِهٖ

نو همېشه په شک کي واست د هغه شي څخه چي ده راتګ په کړی ؤ (قال ابن عباس رض من عبادة الله وحده مخلصًا له الدين)

حَتّٰى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِهٖ رَسُوْلًا

تر وخته د مرګ د یوسف ؑ پوري، تاسو به ویل چي هرګز به نه راواستوي خدای ج وروسته تر یوسف رسولاً یعني هیڅ رسول، نو تاسي پر خپل کفر مقیم واست.

كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ ﴿٣٤﴾

(کذالک) ای اضلالاً مثل ذالک الاضلال، په ګمراهي او عصیان اخته کوي خدای ج هغه څوک چي مسرف وي (مسرف) ای مشرک (موږ د مسرف ترجمه په مشرک سره وکړه، لان اصل معنی الاسراف التجاوز عن الحد المحدود، ولا تجاوز اعظم من جعل الاصنام شرکاءً لله تعالی في العبادة کما لایخفٰی (مرتاب) چي شک وي په توحید کي د خدای ﷻ چي پر هغه باندي آیات بینات سته العقلیة والنقلیة صرف په تقلید سره د اباء او اجدادو.

الَّذِيْنَ يُجَادِلُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطٰنٍ اَتٰىهُمْ

هغه کسان چي بحث بالباطل کوي په آیاتو کي د خدای، مثلاً دوی وایي: لو شئنا لقلنا مثل ذالک (ای القرآن) او سره ددې چي خدای ج وایي: قل لو اجتمعت الانس والجن علی ان یأتوا بمثل هذا القرآن لا یأتون بمثله ولو کان بعضهم لبعض ظهیرًا، بېله کوم دلیله چي دوی ته دي راغلی وي بلکې یا په تقلید او یا په بعض شبهات زائغهؤ سره.

فائده: الذین یجادلون آه بدل دی د اول موصول څخه یعني من هو مسرف.

سوال: دا موصول خو جمع دی او موصول چي من دی مفرد دی فکیف یصح البدلیة؟

ځواب: من که څه هم مفرد دی لفظًا لکن جمع دی معنًی ولي چي هو مسرف مرتاب خو ډېر خلک دي.

كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

پوه سه: چي په کبر کي ضمیر دی راجع دی و من ته او افراد یې په سبب د لفظ د من دی او مقتًا تمییز د نسبت څخه د کبر و من ته، والمعنی دغه من ډېر لوړ دی از روئ مقت او غضب په نېز د خدای ﷻ او د هغو کسانو چي ایمان یې راوړی وي،

او روح المعاني وايي چي په كبر كي ضمير راجع دى و جدال ته چي د يجادلون شخه وفهم يدى نو پر دي تقدير الذين يجادلون په حذف تد مضاف مبتداء دى، والتقدير وجدال الذين يجادلون في آيات الله كبر مقتًا يې خبر دى، والله اعلم.

كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾

(كذالک) اى مثل ذالک الطبع الفظيع يطبع الله، پر هر زړه چي متكبر وي او ظالم وي نو د هغه شخه هم ورته خبري د مجادلة بغير الحق صادريږي سره د اسراف او ارتياب.

فائده: بعض قراء قلب بيله تنوينه وايي، يعني مضاف يې بولي و متكبر ته، دا قرائت توجيه ته ضرورت نه لري، او بعض قراء قلب په تنوين سره وايي چي متكبر يې صفت سي، پر دې قرائت دا پوښتنه پيدا كيږي چي متكبر صفت د سړي دى د زړه خو نه دى، نو بعض مفسرين وايي چي مراد له قلب شخه صاحب القلب دى په سبب ددې چي زړه چي متكبر سي صاحب يې هم متكبر كيږي وبالعكس يعني مجاز دى، او بعض مفسرين ومضاف ورسره مقدر بولي (يعني ذى قلب متكبر آه) نو متكبر صفت د مضاف دى، ابراهيم الخواص قدس سره وايي چي د قلب قاسي يعني سخت زړه نرمونكي شيان پنځه شيان دي (۱) قرائت القرآن بالتدبر (يعنى كه په معنى پوهيدى) (۲) خلاء البطن (يعني ډوډى لږ خوړل) (۳) قيام الليل (يعني التهجد) (۴) والتضرع الى الله تعالى عند السحر (يعني په اخير كي د شپې) (۵) مجالسة الصالحين.

حكايت بمناسبة مجالسة الصالحين، په مدينه منوره كي يو غني سړى ؤ چي خپل اشنايان يې ميلمانه كړي وه او هغه د خپل مريي په لاس څلور درهمه وركړه چي په بازار كي به فواكه د ميلمنو لپاره راوړي (فاكهة هغه ميوې ته وايي چي د ډوډى وروسته يې خلک خوري ډوډى يې هضم كوي لكه نارنج، مالته، كيله وغيرها) دا مريي تيريدى پر دروازه د مسجد د منصور بن عمار قدس سره، منصور مذكوره د يو سړي لپاره سوال كاوه او دا يې ويل چه كه چا دغه فقير ته څلور درهمه وركړه زه به هغه ته څلور دعاوي وكړم، نو هغه مريي هغه څلور درهمه چي ده ته بادار د فواكه لپاره وركړي وه وركړه، نو منصور رح ورته وويل ما الذي تريد ان ادعولک اولاً مريي ورته وويل چي زما بادار سخت طبعيت دى دعاء وكړه

چي ما ازاد کړي فدعا له، ثم قال منصور ما الذي ترید ثانیًا فقال چي ماته د څلورو درهمو عوض راکړي (یعني که بادار پوښتنه راڅخه وکړي) فدعاء له فقال منصور ما الذي ترید ثالثًا قال ان یتوب الله علی سیدي (یعني چي په ده کي بعض بد عملونه سته) فدعاله ثم قال ما الذي ترید رابعًا؟ قال ان یغفر الله لي ولسیدي ولک والقوم (یعني الذین عندک او عند سیدي) فدعاله، نو مریی خالي لاس بادار ته ورغلی یعني فواکه یې نه راوړه، بادار ورته وویل چي ولي وځنډېدې؟ مریي ټوله قصه سر تر پایه ورته وکړه، بادار ورته وویل چي دعاء منصور درته وکړه اولاً؟ غلام ورته وویل چي دعاء داده چي ستا د مریي توبه زه خلاس سم، بادار ورته وویل انت حر، ته پر ما ازاد یې، بادار ورته وویل ای شیئ الثاني؟ غلام ورته وویل چي دوهمه دعاء دا وه چي خدای ج ما ته د څلورو درهمو عوض راکړي، بادار ورته وویل لک اربعة الاف درهم من عندي، بادار ورته وویل چي درېیمه دعاء یې څه درته وکړه؟ غلام ورته وویل ان یتوب الله علیک (یعني چي خدای ج تاته توفیق د توبې درکړي) بادار ورته وویل تبت الی الله، بیا بادار ورته وویل چي څلورمه دعاء یې څه درته وکړه؟ مریي ورته وویل ان یغفر الله لي و سیدي ولک والقوم یعني الذین عندک او عند سیدي، بادار ورته وویل چي دا څلورم زما په قدرت کي نه ده بلکې دا د خدای جل جلاله په اراده پوري اړه لري، ماښام چي هغه بادار د غلام بیده سو خوب یې لیدی چي یو قائل (یعني ملکه د الله عزوجل له خوا ورته وایي انت فعلت ما کان الیک اتری ان لا افعل مافوضت الي فقد غفرت لک و للغلام و لمنصور وللقوم الحاضرین، انتهی الحکایة وفیها فوائد لاتخفٰی علی ذوی العقول الصافیة.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰهَامٰنُ ابْنِ لِيْ صَرْحًا لَّعَلِّيْٓ اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ ﴿٣٦﴾

او وویل فرعون و خپل وزویر ته، ای هامان جوړه کړه ماته یوه مناره، او بلند ځای چي هر چا ته شکارېږي د لېري، شاید زه به ورسېږم و لارو ته د لارو څخه د اسمان.

اَسْبَابَ السَّمٰوٰتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوْسٰى

"اسباب السموات" بدل دی یا بیان دی د اسباب څخه یعني لارو ته له یوه اسمانه تر بل اسمانه پوري، زما به اطلاع سي.

فائده: هر شی چي سړی و يو شي ته رسوي هغه ته سبب وايي لکه ځينې و بام ته، سولاغه او مرانده د اوبو لپاره الی غير ذالک.

يوه سه: چي حفص رح د قراء سبعه ؤ يې په نصب سره وايي جواب د لعل يې بولي او نور قراء يې په رفع سره وايي عطف يې بولي پر ابلغ الی اله موسیٰ، روح المعاني او مظهري او بيضاوي وايي چي دده لعين مراد دا ؤ چي يوه لوړه بناء دي جوړه سي هغه لکه رصد د اهل رياضي ؤ چي په هغه رصد کي احوال د ستورو معلومېږي چي اسباب سماويه دي چي هغه پر احاديث ارضيه ؤ يعني پر نورو خبرو چي په مځکه کي پيښېږي دلالت کوي، تاچي دا معلومه کړي چي موسیٰ ؑ رسول دی او که نه، دده لعين غرض دا ؤ چي خلګو ته وښيي چي موسیٰ درواغ وايي چي د اله سمٰوٰت د خوا رسول يم ولي دی کله و اله السمٰوٰت ته پورته سوی دی لکه زه چي پورته سوم.

وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا

او زما غالب ګمان دادی چي دی درواغ وايي، په دعوی کي د رسالت من الله.

وَكَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءُ عَمَلِهِ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ

او داغه رنګه، لکه فرعون ته دا ښائسته سوي وه چي صرح دي جوړه کړي او پر رب السموات دې علم راسي، ښائسته کړه سوی ؤ فرعون ته بد عمل دده (من دعوی الربوبية چي عقل سليم اباء ځني کول او قتل د اولاد د بني اسرائيل او استخدام ددوی کمامر، يعني دده لعين په خيال کي دغه هر کار چي ده کاوه ښه ورتله، نو ځکه پر دغو کارو داده ؤ) دی بند کړل سوی ؤ له حق لاري څخه.

يوه سه: چي کوفي قراء او يعقوب د بصرې له قاريانو څخه (صد) په پېښ د صاد وايي مبني للمفعول يې بولي، او فاعل خو په حقيقت کي خدای ج دی، کريمه: يضل من يشاء ويهدي من يشاء، او نور قراء يې په زور صاد وايي چي مبني للفاعل سي، ضمير مستتر راجع دی و فرعون ته، والمعنی صد فرعون الناس عن الهدی ودين الحق بمثل تلک التوهمات والشبهات.

وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ ﴿٣٧﴾

او نه دی چم او حيله د فرعون په ابطال کي د امر د موسیٰ مګر نه په تاوان کي دده او په خسران کي او په ضياع کي.

وَقَالَ الَّذِیْۤ اٰمَنَ یٰقَوْمِ اتَّبِعُوْنِ اَهْدِكُمْ سَبِیْلَ الرَّشَادِ ﴿۳۸﴾

او وویل هغه سړي چي ایمان یې راوړی ؤ یعني مؤمن آل فرعون، ای قومه زما متابعت وکړئ (بحذف الیاء في الموضعین والکسرة دلیل علیها اصله یاقومي اتبعوني) زه به تاسي ته دروښییم هغه لار چي تلونکي پر هغې لاري حق ته رسېږي او مقصود اصلي ته رسېږي، په دې عبارت ده اشاره ودې ته وکړه چي د فرعون لار د ضلال ده.

یٰقَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَیٰوةُ الدُّنْیَا مَتَاعٌ ؗ وَّاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِیَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿۳۹﴾

یا قومه زما نه دی دا ژوند په دنیا کي مګر متاع (ای شیئ یسیر چي خلګ نفع پر اخلي لږ مدت وروسته قطع کېږي) او په تحقیق اخیرت چي دی سرای د قرار دی چي یا زوال نه لري، له ابن مسعود رض څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ پر بوریا بیده ؤ، نو چي راویښ سو نو موږ ولیدی جسد مبارک دده چي د بوریا لښتو اثر پکښي کړی ؤ، نو ابن مسعود رض ورته وویل یا رسول الله که ته موږ ته امر راکړې موږ به پر بوریا سربېره یو شی درته اواروو مثلاً لکه سترنجي یا کورپچه، فقال علیه السلام مالي وللدنیا وما انا والدنیا الا کراکب استظل تحت الشجرة ثم رجع وترکها، لکه یو سړی چي په سفر کي د ګرمۍ له کبله د یوې درختي تر سایې لاندي استراحت وکړي ماپښین ځني ولاړ سي او درخته پرېږدي، نو مؤمن آل فرعون قوم ته زیاته کړه.

مَنْ عَمِلَ سَیِّئَةً فَلَا یُجْزٰۤی اِلَّا مِثْلَهَا ۚ

که چا عمل وکړی د بد کار، نو عذاب نه ورکول کېږي مګر په اندازه د هغې ګناه (وهذا عدل من الله تعالی)

وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰی وَهُوَ مُؤْمِنٌ

او که چا عمل وکړی صالح (که قولي وي او که مالي وي او که بدني وي) که عمل کونکی نر وي او که ښځه، او په داسي حال کي چي دی مؤمن وي (قید بالایمان لان الایمان شرط في کل عمل صالح) ای لثوابه، ولي ثواب ورکونکی خو خدای ج دی فلا بد للایمان به مثلاً لکه یو سړی چي لمونځ په ښه ترتیب و تعدیل الارکان سره وکړي مګر بې اوداسه یې وکړي ثواب یې نستره.

Scanned by CamScanner

فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾

دغه کسان داخلېږي و جنت ته، او دوی ته رزق ورکول کېږي په جنت کې بې حسابه، يعني پر اندازه د اعمالو حسنه ؤ بلکې اضعاف مضاعفه ورکول کېږي، وهذا فضل من الله ورحمته.

وَيَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ ﴿٤١﴾

حسين الكاشفي رح وايي: چې آل فرعون از سخنان خربيل که نام مؤمن آل فرعون بود فهم گردند که ايمان آورده است بموسیٰ زبان ملامت بکشادند که شرم نه داری که فرستش فرعون روی بديگری می آری، خربيل تکرار نداء کرد از روئ تنبيه تا شايد از خواب غفلت بيدار شوند وگفت و يا قوم آه "مالي" (ما الاستفهام للانكار والتوبيخ) تاسي زه بولم او دعوت درکوم ساتلو ته د اور څخه بالايمان والتوحيد "وتدعونني الى النار" او تاسي ماته دعوت راکوئ د اور، يعني و شرک ته چې سبب د دوږخ دی.

فائده: ځای د تعجب د مؤمن د آل فرعون او دده د توبيخ دعوت ددوی ده لره اورته يعني شرک ته، نه دعوت دده و دوی ته و نجات ته کما لايخفٰی.

تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ

(دا جمله بدل يا بيان ده دمخه تدعونني الى النار) تاسي دعوت راکوئ ماته چې زه کافر په خدای ج سم يعني خدای ته شريک ووايم.

فائده: دعاء لکه هدايت ګاهي متعدي په الی سره رائي او ګاهي په لام سره لکه په دې آيت کې.

درويش وايي: چې کفر چونکه ډېر اقسام درلوده نو په دې آيت کې توضيح د کفر وکړه.

وَأُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ

او زه شريک وګرځوم د خدای ج سره هغه شی چې نه دی ما لره په خدای سره د شريک نيولو هيڅ علم، لکه فرعون چې ځان رب اعلی بولي بلکې زما سره دليل قاطع سته چې شريک د خدای ج سره ممتنع دی.

Scanned by CamScanner

وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٢﴾

او زه تاسي بولم و هغه خداى ج ته چي غالب او قادر دى پر انتقام د من كفر به يعني عذاب دى "الغفار" چي بخښونكى دى د من آمن به، نو هغه د ربوبيت د صفت شايان دى چي كمال قدرت او علم او اراة لري نه فرعون رزيل او بې قدرته يا بتان وغيرها.

لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ

كلمه د لا رد دى د هغه شي چي قوم ده ته دعوت وركاوه د عبادت د هغه چي بتان دي، او جرم فعل ماضي ده په معنى د حق، او فاعل يې ان مع جملة دى يعني حق د عدم دعوت ستاسي د خدايانو چي بتان او جمادات دي و عبادت ته خپل نه په دنيا كي او نه په آخرت كي لانها جمادات لا دعوة لهم او في الدنيا الى عبادتها او نه په آخرت كي چي راسئ مونږ مو شفاعت كوو بلكې دغه بتان په قدرت د خداى ج بېزاري وكړي ددوى له عابدانو څخه كما جاء في موضع اخر من القرآن العزيز، نو دا شيان د الوهيت وړ نه دي.

پوښتنه: قوم فرعون خو دعوت د فرعون د ربوبيت وركاوه، نو بتان دلته څرنګه راوړل سول؟

ځواب: لكه مخته چي تېره سوه فرعون پر خپل صورت مجسمې د بتانو تر اندازه ډېري جوړي كړي وې او په خلكو يې ويشلي وې چي تاسي دغو مجسمو ته سجدې كوئ ګويا لكه زما و شخص ته چي سجدې كوئ، ويدل عليه ذالک قول اللعين و انا ربكم الاعلى.

وَأَنَّ مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٣﴾

او زمونږ رجوع و خداى ج ته ده (يعني بعد الموت په ورځ كي د قيامت، نو خداى پاک به جزاء وركړي و هر چا ته بما يستحقه) او هغه كسان چي اسراف يعني تر حد د عبوديت تېرى كوي و ضلالت او طغيان ته په سبب د شرک يا ويني تويول لكه فرعون چي د بني اسرائيلو د زامنوويني تويولې، دوى ملګري او ملازم د اور دي يعني د دوږخ.

Scanned by CamScanner

فَسَتَذْكُرُوْنَ مَآ اَقُوْلُ لَكُمْ ۭ وَاُفَوِّضُ اَمْرِيْٓ اِلَى اللّٰهِ ۭ

ژر دی چي يو بل ته ذکر وکړي، يعني چي عذاب نازل سي نو به يو و بل ته وو ايي چي کاشکي مو ايمان راوړی وای (او هغه ذکر ستاسي په ښه نه درځي) .. بيت:

تو پيش از عقوبت در عفو کوب .... که سودی ندارد فغان زير چوب

"ما اقول لکم" زه تاسي ته نصيحت کوم، او زه تفويض د خپل حال و خدایﷻ ته کوم چي ما له هر عذاب څخه ستاسي د خوا وساتي، دا خبره مؤمن آل فرعون هغه وخت وکړه چي قوم د فرعون ده ته پيش رو د عذاب ورکړی په سبب د مخالفت د دين د دوی.

اِنَّ اللّٰهَ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ۝

په تحقيق خدایﷻ خبر دی په حال د بندګانو که پر حق وي او که پر باطل وي، راوي وايي چي وروسته تر مذکوره خبرو او نصيحت مؤمن آل فرعون د دوی له منځه ووتی، نو دوی يې تعقيب وکړی چي عذاب ورکړي لکن قدرت يې نه کړی پر پيدا، کما قال الله عزوجل.

فَوَقٰىهُ اللّٰهُ

خدایﷻ دی وساتی له آل فرعون څخه، يعني آل فرعون د ده د قتل اراده وکړه دی ځني وتښتېدی، فرعون چي خبر سو چي زما له اقاربو څخه يو څوک مسلمان ؤ او زما څخه يې ايمان پټ ساتلی ؤ، نو خلک يې پسي واستول چي دی ونسئ تا چي عذاب ورکړو، نو هغه يې په نيولو کي کامیابه نه سول، چنانچه اللهﷻ وايي :.

سَيِّاٰتِ مَا مَكَرُوْا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُوْۗءُ الْعَذَابِ ۝

له عذابو څخه د هغه قوم چي اراده يې ورته کړې وه و مؤمن ته د آل فرعون، او احاطه وکړه پر آل فرعون يعني قبطيانو باندي.

پوښتنه: فرعون يې ولي نه کړی ذکر يعني چي داسي ويل سوي وای "بفرعون واله"؟

ځواب: د فرعون په عذاب کي راتله خو اظهر من الشمس وه، ولي چي د قوم د عذاب سبب خو فرعون ؤ.

"سوء العذاب" بد عذاب چي په دنيا کي په درياب کي غرق سوه او په اخرت کي به په دوږخ کي غرق وي، مظهري او روح المعاني يو بل تفسير د "سوء

Scanned by CamScanner

العذاب" هم راوړی دی چي پر آل فرعون چي سوء العذاب مسلط سو هغه کسان مراد دي چي فرعون په طلب پسي د مؤمن آل فرعون استولي وه، نو مؤمن چي له دوی څخه وتښتېدی غره ته ولاړی او هوري پر لمانځه ودرېدل چي ټول زر (۱۰۰۰) کسه وه، نو خدای ج د سباع الوحوش پیره پر ودرول یعني پړانګان، لېوان وغیره، نو هغه کسان چي فرعون په دوی پسي استولي وه هغو چي دا صحنه ولیدل وبېرېدل او بیرته را ستانه سول فرعون ته یې د سترګو لیدلی حال ووایه، فرعون له دې سببه چي دا حال په خلګو کي نشر نه سي چي زما په سیاست کي به سل په سله کي خطر وګرځي هغه کسان یې ټوله قتل کړه انتهی قول المظهري وروح المعاني.

درویش وایي: چي دا قصه روح البیان هم راوړې ده او کشف الاسرار چي په فارسي ژبه تفسیر دی هم راوړې ده لکن په تفسیر کي د هغه آیت "فوقاه الله سیئات ما مکروه" او مظهري او روح المعاني په تفسیر کي د حاق بآل فرعون سوء العذاب دا تفسیر راوړی دی، نو دا خبره د مظهري او روح المعاني په تفسیر کي د وحاق بآل فرعون آه د منلو وړ نه ده، فتدبر.

اَلنَّارُ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَّعَشِيًّا ۚ

دا یې د عالم برزخ حال دی، والمعنی اور دی چي پېش کړل کېږي پر فرعون او آل دده پر هغه اور باندي (ضمیر مؤنث راجع دی و اور ته چي لفظ د نار مؤنث سماعي دی، او روح البیان معنی د عرض دا بیان کړې ده، احراق د روحانو ددوی دی وتعذیبهم بها.

پوه سه: چي "النار" مبتداء ده جمله یعرضون یې خبر دی، او ضمیر مؤنث یې رابط دی بینهما، او ټوله جمله مستأنفه ده د بیان د حال د آل په عالم برزخ کي یعني قبل یوم القیامة، ابن مسعود رض وایي چي ارواح د آل فرعون په اجوافو کي د تورو مرغانو دي چي په ورځ کي دوه واره پر اور پېشول کېږي، فیقال یا آل فرعون هذه مأواکم حتی تقوم الساعة، انتهی.

پوښتنه: حتی د غایة یې ولي راوړی؟

ځواب: د قیامت په ورځ د اهل فرعون بدنونه د روحانو سره یو ځای اور ته استول کېږي.

Scanned by CamScanner

"غُدُوًّا وَّعَشِيًّا" په اول كي د ورځي او په اخير كي د ورځي، د ابن مسعود رضي الله عنه حديث عبد الرزاق او ابن ابى حاتمؒ راوړی دی، او مقاتل، السدي او كلبيؒ وايي چي د هر كافر دغه حال دی چي پر اور پيشېږي بكرة وعشيًا تر ورځي پوري د قيامت، ددې قول تائيد هغه حديث كوي چي بخاري او مسلم له عبد الله بن عمرؓ څخه روايت كړی دی ان رسول الله ﷺ قال ان احدكم "مخاطب كه څه هم حاضر كسان دي حكم عام دی" عرض عليه مقعده "ځای دده" بالغداة والعشي، ان كان من اهل الجنة فمن اهل الجنة "يعني مقام دده په جنت كي ورښوول كېږي" وان كان من اهل النار فمن اهل النار، فيقال له هذا مقعدك حتى يبعثك الله الى يوم القيامة.

درويش وايي: چي په دې حديث كي پر بقاء د مړي او پر عذاب القبر وقد دلت الاحاديث عليه، وانعقد عليه الاجماع لكن زموږ پر دې ايمان دی او كيفيت يې د خدای ﷻ و علم ته سپارو، لان بعض الناس لكه مشركی الهند خپل مړي وروسته تر مړيني په اور سوځوي او قبر نه لري، او بعض كافران لكه فرعون او قبطيان په اوبو كي غرق سوه غالبًا ماهيانو به خوړلي وي قبر خو يقينًا نه ؤ.

تنبيه: دا مسئله چي د عقائدو په كتابو كي په عذاب القبر سره شهرت لري بناء پر عرف د عربو ده چي دوی خپل مړي په قبرو كي دفن كوي.

پوښتنه: دا مسئله ولي په عذاب القبر سره مشهوره ده، او سره ددې چي په خبر كي راغلي دي "القبر روضة من رياض الجنان او حفرة من حفراة النيران"؟

ځواب: اكثر مدفون في القبور كي كافران دي الى يومنا هذا، والعلم عند الله.

وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ ۚ اَدْخِلُوْٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾

هغه ورځ چي قيامت قائم سي و به ويل سي ملكو ته چي داخل كړئ آل فرعون و سخت عذاب ته.

درويش وايي: چي دا ترجمه پر هغه قرائت بناء ده چي "ادخلوا" په قطع د همزه له باب څخه د افعال وي يعني ادخلوا بكسر الخاء لكه اكثر قراء چي پر دغه قرائت دي او په مصاحف مطبوعه ؤ كي هم همدغه قرائت مروج دی، او پر قرائت د ابن كثير او ابو عمرو او ابن عامرؒ چي ادخلوا په همزه د وصل وايي يعني په ضم د خاء

Scanned by CamScanner

يې وايي، نو يې معنا داده چي داخل سئ يا آل فرعون (بحذف حرف النداء) وسخت عذاب ته، پر دواړه قرائت معنی د اشد العذاب ابن عباسؓ داسي بيان کړي ده يريد الوان العذاب (يعني رنګارنګ عذابونه) غير الذي عذبوا له منذ غرقوا يعني في عالم البرزخ، انتهى.

وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ

په ياد کړه يا محمدﷺ خپل قوم ته هغه وخت چي دعوې وې د اهل النار چي کافرانو يو د بل سره په اور يعني په دوږخ کي چي په دې آيت کي تفصيل د خصوماتو ددوی خدایؒ بيان کړی.

فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا

نو وايي به ضعيفان چي د رئيسانو په وينا دوی کفر مختاره کړی ؤ هغو کسانو ته چي متکبران وه په دنيا کي يعني چي د ضعيفانو رئيسان وه، موږ ؤ په دنيا کي تابعان په کفر او شرک کي.

پوه سه: چي تبع جمع د تابع ده لکه خدم چي جمع د خادم ده عند البصريين، او کوفيان وايي چي جمع خو ده لکن مفرد د لفظ څخه نه لري او جمع يې اتباع ده، او بعض مفسرين وايي چي تبع مصدر دی حمل يې مبالغةً دی لکه زيد عدل يا په حذف د مضاف يعني ذوی تبع.

فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾

آيا ستاسي به موږ ته فائده ورسيږي په دفع کي د يوې برخي د اور زموږ څخه؟ استفهام په معنی د امر دی يعني را څخه دفع يې کړئ.

پوه سه: چي مغنون مشتق دی له غناء څخه په معنی د فائدې، او نصيبًا منصوب دی چي قائم مقام د مصدر دی د مغنون کما في قوله تعالی "لن تغني عنهم اموالهم ولا اولادهم من الله شيئًا" يعني من عذاب الله شيئًا من الغناء.

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾

وويل هغه کسانو چي کبر يې کړی ؤ يعني رئيسانو چي موږ او تاسي "کل" ای کل واحد منا ومنکم (فالتنوين عوض من المضاف اليه) "فيها" په اور کي يو

Scanned by CamScanner

نو موږ څرنګه ستاسي څخه عذاب دفع کړو يعني که موږ توان او طاقت د دفع درلودای د خپل ځان څخه به مو دفع کړی وای "ان الله قد حکم بين العباد" دا هم مقوله ده د متبوعينو و تابعينو ته، والمعنى چي خدای حکم او فيصله کړې ده په منځ کي د بندګانو يعني مؤمنانو جنتو ته ولاړسئ او تابعين او متبوعين د کافرانو د دنيا دي اور ته ولاړ سي، ولا معقب لحکمه.

وَقَالَ الَّذِيْنَ فِى النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ

او و به وايي هغه کسان چي په اور کي دي (يعني الکفر من کانوا) و ساتندويانو ته د جهنم.

سوال: اور چي مؤنث سماعي دی قريبًا ذکر سو، نو د څه حکمت لپاره يې ضمير نه کړی ورته راجع يعني لخزنتها؟

ځواب: چونکه جهنم په شدت د عذاب شهرت درلودی، نو لپاره د تهويل د شان د عذاب د دوی يې جهنم ووايه او ضمير يې نه کړی ورته راجع، ولي د لفظ د نار خو د دنيا په اور کي هم استعمال رواؤ، فلا تدل على التهويل والتعظيم کما لايخفى.

اُدْعُوْا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾

تاسي خواست وکړئ و رب ته ستاسي چي سپک کړي زموږ څخه يو شی له عذاب څخه (نو يومًا مفعول مطلق دی د يخفف) او روح البيان يې ظرف بولي ای مقدام يوم من ايام الدنيا.

قَالُوْٓا اَوَلَمْ تَكُ تَاْتِيْكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنٰتِ ؕ

"قالوا" ای خزنة جهنم، آيا نه ؤ درغلی تاسي ته يعني په دنيا کي رسولان ستاسي متلبس په معجزاتو سره.

پوه سه: چي دا استفهام لپاره د توبيخ او سرزنش دی يعني تاسي په دنيا کي اوقات د دعاء او اسباب د اجابت ضائع کړي دي (يعني ايمان مو راوړی وای او خدای ته مو د خلاصون د عذاب النار خواست کړی وای خدای به قبول کړی وای اوس په دوږخ کي د خواست د قبليدو وخت تېر سوی دی... بيت:

تو پيش از عقوبت در عفو کوب .... که سودی نه دارد فغان زير چوب

او داسي هم روا ده چي کلمه د واو دي عطف وي پر محذوف، وروسته تر همزه د استفهام کما هو القانون النحوي وقد مر في هذا التفسير مرارًا، والتقدير اما علمتم في الدنيا ما لحقكم في الآخرة (والمعطوف عليه المقدر) ولم تک تأتيكم بالبينات لپاره د انذار.

قَالُوْا بَلٰى ۚ قَالُوْا فَادْعُوْا ۚ وَمَا دُعٰٓؤُا الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿۵۰﴾

هو راغلي وه "قالوا" ملکي ورته ووايي د استهزاء په لهجه چي مقصود ځني اقناط (نا اميدي) د دوی د قبوله د خواستو ددوی "فادعوا" خواستونه کوئ له خدایؒ ځخه، نه دی خواست د کافرانو يعني په دوږخ کي مګر نه په ضائع والي کي دی يعني د قبول اميد قطع دی، بعض مفسرين وايي چي دا قول د خدایؒ يعني "وما دعؤا الکافرين" او بعض مفسرين وايي چي دا هم قول د خزنة النار دی، نو پر دې تقدير يا دغه اخيري جمله حال ده د "فادعوا" له ضمير ځخه يا جمله معترضه ده.

درويش وايي: چي ما په ترجمه کي د آيت داسي وويل (يعني په دوږخ کي) غرض مي دا ؤ چي په دعاء د کافر کي اختلاف ؤ د علماؤؒ، بعض علماء وايي چي د کافر دعاء مطلقًا نه قبلېږي يعني که په دنيا کي وي او که په اخرت کي، لکن مفتٰی به مذهب دا دی چي په دنيا کي قبلېږي، ولي چي ابليس چي کافر مطلق ؤ او رئيس الکافرين ؤ خدایؒ ته يې خواست وکړی "رب انظرني" يعنی ماته مهلت راکړه يعني ژر مي مه وژنه، قال الله تعالی "انک لمن المنظرين" يعني خدایؒ يې خواست قبول کړی.

پوه سه: چي قصه د موسٰیؑ او کومک دده او دده د قوم پر فرعون او د هغه پر قوم دمخه تېر سوه، په راتلونکي آيت کي خدایؒ حال د رسولانو او د مؤمنانو عمومًا بيانوي، فقال.

اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

په تحقيق موږ مرسته د رسولانو خپل او د مؤمنانو وکړه په ژوند کي د دنيا.

الضحاکؒ وايي بالحجة او سيد المفسرين عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وايي ای بالغلبة والقهر، البيضاوي وايي چي د ابن عباسؓ پر قول دا سوال واردېږي چي کاهي خو غلبه د کافرانو پر مؤمنانو په برخه سي لکه په احد کي، ولي هغه يو امتحان دی، اعتبار عاقبة الامر وغالب الامر لره دی.

Scanned by CamScanner

سوال: په اوسني زمانه کي خو غالب الامر غلبه کافرانو لره ده لکه امريکايان انګريزان وغيرهم د نړۍ په کونج کونج کي؟

ځواب: آية کريمه "وانتم الاعلون (يعني على الکفار) ان کنتم مؤمنين" (اى حقًا بکمال الايمان يعني مؤمنان د حکم اعلى ځځه چي د خداى دوى مخالفت وکړي نو خداى دښمن پر مسلط کړي لکه په غزاء کي د احد چي عليه الصلوة والسلام پنځوس (۵۰) کسه په مشرى د عبدالله ﷺ پر يوې درې د پهرې لپاره مقرر کړي وه چي ددې درې له خوا ځځه دښمن رانه سي، او عليه الصلوة والسلام دوى ته ټينګ وصيت کړى ؤ چي که موږ پر کفارو غالبه سوو يا دوى پر موږ غالب سول تاسي به دا مرکز نه پرېږدئ تر څو چي ما سړى نه وي دراستولى، خير جنګ شروع سو کافرانو د مکې شکست وخوړى حتى چي ددوى ښځي چي دوى له ځانه سره راوستلي وې په غره کي ځغاستلې پايڅې يې راپورته کړي وې، نو دې خلګو چي د کفارو دا شکست وليدى سره نارې يې کړې يا قوم الغنيمة يعني کفارو خو شکست وکړى درځئ چي غنيمتونه جمع کړو، ددوى مشر يعني عبدالله رض ورته وويل چي ستاسي د عليه الصلوة والسلام وصيت هېر دى چي تاسي به مرکز نه پرېږدئ تر څو ما سړى نه وي دراستولى؟ اخير څورلس کسه د عبدالله بن جبير رض سره پاته سوه نور ټول په طلب د غنيمت ميدان جنګ ته راشوه سول او د عليه الصلوة والسلام امر يې پرېښو، خالد بن وليد چي په هغه وخت کي يې ايمان نه ؤ راوړى د دوو سوو کسانو سره پر هغه دره راغلى هغه څوارلس نفره يې هورې شهيدان کړل او د تښتېدلو کفارو له زړونو ځځه رعب خداى و ايستى عليه الصلوة والسلام او مؤمنان يې و مابين ته کړه چي په نتيجه کي اوويا (۷۰۰) کسانو ذ شهادت جام نوش کړى او د عليه الصلوة والسلام سر مبارک مات سو او غاښ مبارک يې هم، دا ؤ مجمل بيان د غزوة الاحد چي مسلمانان مغلوبه سول.

او روح البيان نور هم ډېر مثالونه راوړي دي تاسي يې مطالعه کړئ.

وَيَوْمَ يَقُوْمُ الْاَشْهَادُ ۝ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظّٰلِمِيْنَ مَعْذِرَتُهُمْ

او په هغه ورځ يعني په ورځ د قيامت (يوم الاشهاد يې په دې بولي چي کرام کاتبين يعني حفظة الاعمال ملکي شاهدي اداء کوي د رسولانو پر تبليغ او د

Scanned by CamScanner

کافرانو پر تکذيب) هغه ورځ چې فائده نه کوي و کافرانو ته عذر ددوی، ولي چې عذر ددوی باطل دی "يوم" بدل دی د يوم يقوم څخه.

فائده: بعض له قراء سبعهٔ څخه تنفع په تا د تانيث وايي له دې سببه چې فاعل يې معذرتهم دی او هغه مؤنث دی او بعض قراء يې په ياء د غيبت وايي، ولي چې فاعل يې مؤنث حقيقي نه دی او بل فصل هم سته په منځ کې د فعل او فاعل.

وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوْٓءُ الدَّارِ ۝

دوی لره دی لعنت (لرې والی د رحمت عامه څخه د خدای ﷻ، دا جمله حال دی من الظالمين) "ولهم سوء الدار" اضافت د صفت دی و موصوف ته ای الدار السوای يعني جهنم.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْهُدٰى وَاَوْرَثْنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ الْكِتٰبَ ۝

او په تحقيق موږ ورکړی ؤ موسیٰ ته هغه شی چې په هغه هدايت ؤ و دين حق ته پيدا کېدی، يعني التورات بعد اهلاک فرعون وقومه، او په ميراث موږ پرېښو بني اسرائيلو ته کتاب يعني التورات (فاللام للعهد الذکري) يعني وروسته تر وفات د موسیٰ؈.

پوهه: چې اطلاق د هدیٰ چې مصدر دی پر تورات مبالغهٔ دی.

فائده: دا بيان متصل دی بقصة موسیٰ؈ په منځ کي جمل معترضه دي.

هُدًى وَّذِكْرٰى لِاُولِى الْاَلْبَابِ ۝

"هدًی و ذکریٰ" (دا دوه لفظه يا مفعول له دي د اورثنا ای لاجل الهداية والتذکرة يا حال دي له کتاب څخه حمل يې مبالغهٔ دی نحو زيد عدل، يا مجاز في الطرف دی ای هاديًا و مذکرًا)

پوهه: چې اولی جمع د ذو ده خلاف اللفظ، او الباب جمع د لب ده چې مغز ته وايي لکه د جوز مغز يا د بادام وغيرهما مغز، مراد ځني عقل سليم دی، علماء وايي چې د انسان مغز عقل سليم دی او بدن يې قشر دی يعني پوست او جامه يې قشر القشر ده، نو عقل سليم لکه مغز دی د سړي لپاره بايد خلک تربيه د عقل وکړي په علوم حقهٔ سره.

Scanned by CamScanner

فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّاسْتَغْفِرْ لِذَنْۢبِكَ

صبر وکړه يا محمد (ﷺ) على اذى المشركين، په تحقيق وعده ده د خدای ستا سره په نصر او کومک "حق" حق ده لايحتمل الخلف لان الخلف في الوعد محال على الله، او شاهد يې حال د موسىٰ او فرعون دی "واستغفر لذنبک" ته طلب د بخښنې وکړه د خپلې ګناه لپاره.

پوښتنه: انبياء عليهم السلام خو له ګناه څخه معصوم دي، نو څرنګه نسبت د ګناه و عليه الصلوة والسلام ته وکړل سو؟

ځواب: بعض مفسرين وايي لزلتک يعني هغه کار چي خلاف الاولى وي، فهذا من قبيل ما قالوا حسنات الابرار سيئات المقربين، او بعض مفسرين وايي لذنب امتک (بحذف المضاف) او صحيح داده چي دا امر تعبدي دی يعني په دې استغفار سره د عليه الصلوة والسلام دده درجه لوړېدله او بل ددې لپاره چي د استغفار ويل به سنت د امت لپاره هم وګرځي.

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ۝

پوه سه: چي روح البيان ددې آيت ترجمه داسي کړې ده ای دم على التسبيح متلبسًا ای مقرونًا بحمد ربک يعني سبحان الله وبحمده ، دی وايي والمقصود "بالعشي والابکار" دوام دی پر تسبيح او حمد في جميع الاوقات بناء پر دې چي مراد له ابکار څخه اول د ورځې دی تر نصف النهار پوري او له عشي څخه مراد له نصف النهار څخه نيولې بيا تر اول د النهار د يوم ثاني فيدخل فيه کل الاوقات انتهى، او مظهري ترجمه داسي کړې ده ای صل شاکرًا لربک يعني که فرض وي او که نفل (يعني من قبيل ذکر الجزء چي تسبيح او حمد دی وارادة الکل چي لمونځ دی لان الصلوة مشتملة على التسبيح والحمد) او الحسن وايي چي مراد صلوة العصر والصبح دی (تخصيص ددې دوو لمونځو چي يې وکړی لان العصر وقت الشغل في الاسواق والصبح وقت النوم والغفلة، يا له دې سببه چي ملائکة الليل والنهار يعني حفظة کرام په دغو دؤ وختو کي خپله وظيفه بدلوي) او ابن عباس وايي چي مراد ځني صلوة خمسة دي، انتهى.

Scanned by CamScanner

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ

په تحقيق هغه کسان چي ناحقي بحث کوي په آياتو کي د الله ﷻ، يعني ينکرون القرآن يعني انه ليس من عندالله بل هو متقول "بغير سلطان" بېله کم حجته او دليل څخه چي دوی ته ورکړل سوی له جانبه څخه د خدای ج.

إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ

ذکر محل دی چي صدور يعني سينه مراد ځني حال دی ای القلب لان محله الصدر کما قالوا في تعريف القلب انه لحم صنوبري في وسط الصدر مائل الى الجانب الايسر "الا کبر" نه دی په زړونو کي ددوی مګر کبر (نو کلمه نافيه ده)

ابن عباس رض وايي چي دوی نه دي باعثه کړي پر تکذيب ستا يا محمد ﷺ مګر هغه شي چي په زړونو کي ددوی کبر او عظمت خپل سته، ستا څخه يعني ستا له نبوته انکار کوي له دې سببه چي دوی خپل ځانونه ستا له اتباع څخه شيطان په خيال لوړ ورکړي دي.

مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾

مجاهد رح وايي چي دوی و مقتضٰی ته خپل د کبر نه سي رسېدلای لان الله ﷻ يذلهم، دوی ذليلوي او تاته پر دوی نصرت درکوي، او ابن قتيبة وايي ان في صدورهم الا کبر على محمد ع وطمع في ان يغلبوه وماهم ببالغي ذالک الکبر ومآل التفسيرين واحد "فاستعذ بالله" نو ته پناه وغواړه له خدای ج څخه له شره ددوی (يعني استعيذک ای بک من شرور هٰؤلاء المتکبرين علي "انه هو السميع البصير" په تحقيق خدای ج خبر دی په اقوالو او افعالو سره ددوی، ابن ابی حاتم له ابی العالية رح څخه روايت کړی دی چي يهودان و عليه الصلوة والسلام ته راغله، نو بيان د دجال يې وکړی او وې ويل چي دجال به زموږ له قوم څخه وي چي په اخيره زمانه کي به ظهور کوي او داسي او هسي کارنامې به اجراء کړي فانزل الله تعالى "ان الذين يجادلون" الى اخير الآية، فقال رسول الله ﷺ من جانب الله ان يتعوذوا من فتنة الدجال.

درويش وايي: چي نزول ددې آيت په باره کي د لعين دجال مظهري رح په اوراقو راوړی دی کما هو دأبه، او روح البيان په اختصار سره دا قصه د دجال لعين راوړې

Scanned by CamScanner

ده په عبارت د قيل، او تفسير حسيني په بسط سره راوړې ده، او روح المعاني وايي چي اصح داده چي دا آيت نازل سوى دى په مشركانو كي د مكې، يو دليل دادى چي دا سورت مكي دى كه د يهودانو او دجال قصه وايي نو هغه په مدينه كي منځ ته راغلې ده، نو بايد مدني وي، نو پر دې تقدير چي په مشركانو كي د مكې نازل سوى وي حاصل د آيت دادى چي د مكې د مشركانو په زړونو كي كبر دى، دوى دا غواړي چي نبوت دي زموږ واى حسدًا و بغيًا كما يدل قوله تعالى في شانهم "لولا نزل هذا القرآن على رجل من القريتين عظيم" ددوى مراد په مكه كي مريد بن مغيرة ؤ چي هغه مشر سړى ؤ او ډېر سرمايه دار ؤ، او په طائف كي عروة بن مسعود الثقفي ؤ چي هغه د طائف سرمايه دار مشر سړى ؤ، او دا آيت هم پر دې دلالت كوي چي مكې والا وه يعني قالوا لو كان (اى القرآن والتوحيد) خيرًا ما سبقونا اليه (يعني د محمدؐ او دده د تابعانو په وړاندي والى نه واى كړى تر موږ و هغه ته) نو پر دې معنى د ماهم ببالغيه چي صفت د كبرؤ داده چي دوى نسي رسېدلاى موجب ته د كبر چي د دوى ورته اراده وه چي دفع د آياتو قرآنيه به وكړو، يا به رياست پيدا كړو يا به نبوت موږ ته ورسېږي ...ع: اين خيال است و محال است و جنون

او زجاجؒ وايي: ما يحملهم على تكذيبک الا مافي صدورهم من الكبر عليک وماهم ببالغي مقتضى الكبر لان الله تعالى اذلهم، وروسته روح المعاني ويلي دي چي پر تقدير ددوى چي دا آيت په يهودانو كي نازل دى او مدني هم دى نو د يهودانو مقصد دا ؤ چي ته يا محمدﷺ هغه څوک نه يې چي موږ يې انتظار كاوه بلكې زموږ صاحب المسيح بن داؤد دى، ددوى مراد دجال ؤ دوى و عليه الصلوٰة والسلام ته وويل چي الميسح بن داؤد سلطنت به بر او بحر ته ورسېږي او دده په امر به ويالې بهېږي، وهو آية من آيات الله فيرجع الينا (اى اليهود) الملک، ددې حكايت صاحب كشاف كړى دى، وروسته صاحب كشاف ويلي دي فمسى الله تمنيهم ذالک كبرًا، ونفي سبحانه تعالى ان يبلغوا تمناهم نو ددوى غرض په تعظيم كي د دجال دا ؤ چي نفي دوى وكړې چي ته هغه نبي مبعوث في اخير الزمان چي زموږ انبياؤ موږ ته زېرى راكړى دى نه يې، بلكې مبشر به المسيح بن داؤد دى يعني دجال عليه اللعنة.

Scanned by CamScanner

لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۵۷﴾

هرو مرو پيدا كول د اسمانو او د مځكي ډېر لوى دى تر پيدائښت د خلګو، خو ډېر د خلګو نه پوهېږي، نو چي پر دې كار باندي قدرت ثابت سو، نو پر كوچني كار خو په درجه اولى ثابت دى او دا دليل د ثبوت لپاره كافي دى، خو اكثره خلګ نه پوهېږي په دومره خبره ولي چي دوى غور نه كوي، خو ځيني داسي كسان هم سته چي غور او فكر خو كوي او پوهېږي هم او دا مني هم، نو پر دې ترتيب د قرآن كريم د اورېدونكو دوه قسمونه سوه، يو په قرآن پوهېدونكي او منونكي چي دې ته صاحب بصيرت او ايمان وايي، دويم نه پوهېدونكي او نه منونكي دا په مثل د ړندو او بد عملو دي.

وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۙ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَلَا الْمُسِيْٓءُ ۭ

نه دي سره برابر ړوند او ليدونكى، او داغه رنګه نه دي سره برابر هغه كسان چي ايمان يې راوړى وي او اعمال صالح يې كړي وي او مسئ يعني بد، والحاصل چي دوى نه دي سره برابر نو بايد دوى لره دا امتياز ځاى وي، دوى لره بايد د تفاوت ځاى وي چي دوى پكښي اوسېږي ولا تفاوت لهما في الدنيا فهو بعد الموت والبعث.

سوال: په ولا المسيئ كي يې لا ولي زيات كړى؟

ځواب: د ذكير د نفي سابق، ولي چي د نفي سابق او د مسئ تر منځ فصل په صله د الذين وعملوا الصالحات راغلى دى.

سوال: په ماقبل كي يې اعمٰى تر بصير دمخه كړى ؤ، په وروسته آيت كي الذين آمنوا وعملو الصالحات دمخه كړى؟

ځواب: په سبب د مجاورة د البصير وهو من باب التفنن في العبارة الذي هو باب من البلاغة.

سوال: الذين آمنوا و عملوا الصالحات يې په صيغه د جمع راوړى او مسئ يې مفرد راوړى؟

ځواب: له مسئ څخه جنس مسئ مراد دى (نو الف لام د المسيئ لپاره د جنس دى)

پوښتنه: مراد له اعمٰى او مسيئ څخه خو يوه ډله ده چي كافران دي، او مراد له بصير او د الذين آمنوا آه څخه خو مؤمنان دي، نو د عطف څه فائده ده يعني چي يو

Scanned by CamScanner

يو مقابل يې سره راوړي واى، يا بصير او اعمیٰ يې راوړى واى او يا الذين آمنوا و عملوا الصالحات او مسيئ يې سره راوړي واى كافي به نه واى؟

ځواب: عطف يې په اعتبار د تغاير الوصفين دى، نحو زيد مسيئ الاخلاق وجواد، وعمرو حسن الاخلاق وبخيل، لان المقصود في الاولين اى العمى والبصيرة العلم لان العمى بالمعنى المذكور والبصيرة من صفات القلب، او مسيئ او الذين و عملوا الصالحات من اعمال الجوارح وهي الاعضاء والقلب، والحاصل ان الاعمیٰ والمسئ لائق د حقارت او ذلت دي، والبصير والذين آمنوا و عملو الصالحات لائق د احسان دي، وهذا التفاوت يظهر في دار الآخرة يجر الاعمیٰ والمسيئ الى النار دار البوار، والبصير والذين آمنوا وعملوا الصالحات ينقلون الى الجنة دار القرار.

درويش وايي: چي دا ؤ تحقيق دد دې آيت حسب الوسع والطاقة والعلم عند الله.

قَلِيلًا مَّا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾

اى زمانًا قليلاً، نو نصب يې بناء پر ظرفيت دى دِ تذكرون، يا معنى داده تذكرًا قليلاً نو نصب يې مبني دى چي مفعول مطلق دى.

إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾

په تحقيق قيامت راتلونكى دى (ساعة د قيامت له نومانو څخه يو نوم دى) دد دې حكمت الهي لپاره چي د محسن او مسئ، كافر او مسلمان فرق وكړل سي ولي چي په دنيا كي هر چا ځان پر حق دين باله "لاريب فيها" هيڅ شک نسته په راتلو كي، ولي چي محال ده چي د يو شي اخبار چي خداىٔ وكړى له هغه څخه دي خلاف وكړل سي.

"ولكن اكثر الناس لايؤمنون" لكن ډېر د خلكو پر راتګ د قيامت ايمان نه لري، كريمه: ان هى الا حيوة الدنيا نموت ونحيا.

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾

او وايي رب ستاسي چي ما وبلئ (يعني زما څخه غوښتنه كوئ) زه به ستاسي استجاب وكړم، په تحقيق هغه كسان چي تكبر كوي زما له عبادت څخه، نو ژر دى چي زه به داخل كړم دوى جهنم ته ذليل سوي.

Scanned by CamScanner

فائده: بعض صوفيان وايي چي ترک د دعاء افضل دی ددې سببه چي تسليم و قضا ته د خدای ﷻ ښه کار دی، او هم دوی وايي چي دعاء و مسلمانانو ته ښه کار دی لکه د باران غوښتنه يا يو مصيبت پر مسلمانانو د کفارو له لاسه مسلط وي د هغه مصيبت دفع غوښتل، او که خالص د خپل ځان لپاره يې خواست کاوه هغه ښه کار نه دی لکه يو سړی چي ناجوړی وي خواست کوي چي خدايه ما جوړ کړې لکن دا خبره د صوفيانو مخالفه ده له کتاب الله څخه او له سنت نبوي څخه او له اجماع څخه د امت مرحومه.

احاديث نبوية في باب الدعاء (۱) له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی قال قال رسول الله ﷺ ليس شيئ اكرم على الله من الدعاء، رواه الترمذي وقال حسن غريب (۲) وعن انس رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ الدعاء مخ العبادة رواه الترمذي (۳) وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ: سلو الله من فضله فان لله ان يسئل (د خدای ﷻ دا خوښه ده چي له ده څخه سوال وکړل سي) وافضل العبادة انتظار الفرج (او افضل د عبادت ای الدعاء انتظار دی د قبليدو د سوال يعني ډېر تلوار دی په اجابت کي د سوال نه کوي، ولي چي قضاء الحاجت د رب العزة ده خو امر مربوط په خپل وخت پوري دی) رواه الترمذي (۴) وعن ابی هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من لم يسأل الله يغضب عليه (والمراد في هذا الحديث انه من لم يسئل الله استكبارًا غضب عليه، کريمه: ان الذين يستكبرون عبادتي سيدخلون جهنم داخرين.

پوه سه: چي دمخه تېره سوه چي د عبادت او د دعاء معنی يوه ده، فلا يرد ان المذكورة في الآية المتلوة العبادة دون الدعاء فلا يتم الدليل على الدعى المذكورة بهذه الآية فافهم (۵) له انس رضي الله عنه څخه روايت دی قال قال رسول الله ﷺ لا تعجزوا في الدعاء (ای عن الدعاء) فانه لن يهلک مع الدعاء احد، رواه ابن حبان والحاكم (۶) وعن ابی هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ الدعاء سلاح المؤمن وعماد الدين (ستن يا تنبه د دين ده) ونور السموات والارض، رواه الحاكم في المستدرک (۷) وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال قال رسول الله ﷺ من فتح له منكم باب الدعاء (که چا ته خلاصه سوه دروازه د دعاء يعني دعاء او خواستونه يې و خدای ﷻ ته ډېر کول) فتح له ابواب الرحمة وقال سئل الله شيئًا احب اليه (يعني خدای ﷻ ته) من ان يسئل الله العافية (ولي چي

عافيت عام او شامل لفظ دی د دنيا او اخرت سلامتيا لره) رواه الترمذي وفي رواية الحاکم في المستدرک فتحت له ابواب الجنة.

فائده: هغه حديثونه چي خدای ج وعده د قبلېدو د دعاء کړې ده (۱) يو خو هغه حديث د ابن عمر رض دی چي آنفًا تېر سو.

(۲) وعن سلمان الفارسي رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ان ربکم حيي کريم يستحيي من عبده اذا رفع يديه اليه ان يردهما صفرًا (يعني خالي له اجابت او رحمت څخه) رواه الترمذي و ابو داؤد والبيهقي في الدعوات الکبير.

(۳) عن ابی سعيد الخدري رضي الله عنه ان النبي ﷺ قال ما من مسلم يدعو بدعوة ليس فيها اثم (چي ګناه نه وي پکښې لکه د حرام شي خواست کول) ولا قطيعة رحم (نه قطع د صله رحمي پکښې وي لکه يو څوک چي ووايي چي مثلاً زما پر ورور ستا غضب نازل کړه) الا اعطاه الله بها (په هغه دعوت سره) احدی ثلاث (يو له درو خصلتو څخه) اما ان يجعل له دعوته (يا به ژر ورکړي هغه شی چي ده يې غوښتنه کړې وه) واما ان يدخرها له في الآخرة (يا به يې ثواب ذخيره کړي ده له په ورځ د اخيرت کي يعني ثواب او عوض بې هورې ورکړي) واما ان يصرف الله عنه من السوء مثلها (يعني يو ضرر چي ده ته متوجه وي هغه به ځني دفع کړي په سبب د دعاء دده که څه هم عين مطلوب دده ور نه کړي) قالوا (ای الصحابة رض) اذًا نکثر (موږ به هم دعاوي ډېري کوو) قال عليه السلام الله اکثر (د خدای ﷻ فضل او رحم هم ډېر دی) رواه احمد.

(۴) عن ابی هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ يستجاب للعبد مالم يدع باثم او قطيعة رحم (دروېش وايي: چي د دواړو مثال په ترجمه کي د حديث د ابی سعيد الخدري رض تېر سو) مالم يستعجل (چي دعاء کونکی تلوار ونه کړي) قالوا يا رسول الله ﷺ ما الاستعجال؟ (د استعجال معنی څه ده) قال عليه السلام يقول قد دعوت وقد دعوت فلم ار يستجاب لي فيستحسر عند ذالک ويدع الدعاء (استعجال دادی چي داعي ووايي چي ما يوه پلا دعاء وکړه بيا دي دعاء وکړه يعني د يو شي معين نو ما نه وليدی چي زما خواست خدای ج قبول کړی، نو دي باره سترې سي له دعاء څخه دی دعاء پرېږدي، رواه مسلم.

(۵) عن جابر رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ما من احد (کلمه د من لپاره د استغراق

ده) يدعو بدعاء الا آتاه الله ما سئل او كف عنه من السوء مثله ما لم يدع باثم او قطيعة رحم، رواه الترمذي.

(٦) وعن ابن عمرؓ قال قال رسول اللهﷺ ان الدعاء ينفع مما نزل (يعني چي يو آفت يا مرض پر داعي نازل وي يعني هغه ځني دفع کړي) ومما لم ينزل (چي يو آفت چي و داعي ته متوجه وي يعني هغه ځني دفع کړي) فعليكم عباد الله بالدعاء (يعني پر تاسي لازم ده اى بندګانو د خداى دعاء كول) رواه الترمذي.

فائده: د څو كسانو خواست خداى عزوجل قبلوي، (١) عن ابى هريرةؓ ده وويل قال رسول اللهﷺ دري خواستونه مستجابات لاشک فيهن (د خداىج په دربار كي قبول دي هيڅ شک نسته پکښي، دعوة الوالد (والد مور او پلار ته وايي، يعني ولد ته دعاء وكړي، ولد هم نر او ښځي دواړو ته وايي) و دعوة المسافر، او بله دعاء د مسافر چي يو چاته يې وكړي، ودعوة المظلوم، او بل خواست دى د هغه چا چي پر ده ظلم كړل سوى وي د يو چا له خوا څخه يعني چي ظالم ته ښېرا وكړي، رواه الترمذي و ابو داؤد و ابن ماجة.

(٢) او هم د ابو هريرةؓ څخه روايت دى چي ده وويل قال رسول اللهﷺ ثلاثة لايرد دعوتهم (١) الصائم حين يفطر، روژياتي په دغه وخت كي چي روژه ماتوي او دعاء وكړي (٢) والامام العادل بادشاه چي عادل وي.

درويش وايي: چي په اوسنى زمانه كي يعني (١٤٣٢هـ) نوم دى الا ما شاء الله و دعوة المظلوم (مظلومان په ننني زمانه كي ډېرخي ډېر دي يا د حكومت له خوا څخه يا د رعيتو له خوا څخه لكه سارقان ډنډه ماران اغوا كونكي وغير ذالک) (٣) عليه الصلوة والسلام زياته كړه چي ښېرا د مظلوم خداى پورته كوي لوړ تر وريځي ويفتح لها ابواب السماء (دروازې د اوو اسمانو، او خداىج و مظلوم ته ووايي چي زه به ستا كومک كوم كه څه هم بعد حين، يعني ستا كسات به له ظالمه اخلم كه څه هم تريو وخته پوري وځنډېږي، رواه الترمذي.

(٣) وعن ابى الدرداءؓ قال قال رسول اللهﷺ دعوة المرء المسلم لاخيه بظهر الغيب (پس شا يعني مخامخ نه وي، تاچي د چاپلوسى له جهته نه وي) مستجابة (قبوله ده) او هغه ملكي چي د دعاء كونكي سره ورسره دي هغه ووايي آمين ولک بمثله (تاله ره دي په مثل د ورور غائب د دعاء) رواه مسلم.

Scanned by CamScanner

(۴) له ابن عباس رض څخه روايت دی چې هغه روايت کړی دی له نبي کريم ﷺ
څخه چې پنځه خواستونه قبليږي (۱) دعوة المظلوم حتی ينتصر (چې کسات يې
خېژي) (۲) و دعوة الحاج حتی يصدر (چې دی رجوع کوي د کور پر خوا)
(۳) دعوة المريض حتی يبرء (چې جوړيږي) (۴) و دعوة الاخ لاخيه بظهر الغيب.

درويش وايي: چې مراد له اخ څخه عام دی که نسبي وي او که ديني وي، (۵)
ثم قال ۴ واسرع الدعاء اجابة دعوة الغائب للغائب، رواه الترمذي و ابو داؤد،

فصل مهم في شرائط استجابة الدعاء.

منها: التجنب، پرهېز کول د حرام څخه د خورک په شي او څيښک په شي کې
يعني د غلا مال به نه خوري يا شراب به نه څيښي او په کسب کې د خيانت مال يا
حرامو تجارتو مال به نه خوري بلکې کسب به يې د شرائطو سره د فقهاء رح برابر
وي يعني کسب او تجارت به يې پر اسلامي معيار برابر وي.

درويش وايي: چې په اوسنۍ زمانه کې هيڅ تجارت پر شرعي معيار نه دی الا
ما شذ وندر، عن ابی هريرة رض قال قال رسول الله ﷺ ان الرجل يطيل السفر، ډېر سفر
کوي، اشعث ببر سر به يې وي، اعبز، پښې به يې سپېرې وي، يمد يديه الی
السماء، لاسونه به يې د اسمان پر خوا نيولي وي يعني خواست به کوي يا رب يا
رب وايي، ومطعمه حرام د خوراک شی به يې حرام وي، وشربه حرام وملبسه حرام
کالي د اغوستلو به يې حرام وي، و غذی بالحرام نفقه به يې حرامه وي، فانی
يستجاب له؟ دده دعاء به چېرې قبليږي، رواه مسلم،

ومنها: حضور القلب عند الدعاء عن ابی هريرة رض قال قال رسول الله ﷺ ادعوا
الله وانتم موقنون بالاجابة، تاسې خدای ج ته خواست کوئ په داسې حال کې چې
ستاسې دې يقين وي په قبلېدو کې، ولې چې قادر پر هر شي او رحيم او کريم دی،
واعلموا ان الله لايستجيب الدعاء من قلب لاهٍ، يعني چې غافله وي، رواه الترمذي.

ومنها: الجد في الدعاء عن ابی هريرة رض قال قال رسول الله ﷺ اذا دعا احدکم
فلا يقل اغفرلي ان شئت ولکن ليغرم، يعني په ډېر عجز او رغبت تامه دې خدای ج
ته طلب فان الله لايتعاظمه شيئ عطاه پر خدای ج باندې درونډ نه تماميږي يو شی
چې ورکوي يې ورکوي، رواه مسلم.

فائدة عظيمة: په باره کي د سنت او په طريقه د اداب د دعاء: عن فضالة بن عبيد رضي الله عنه قال بينما رسول الله صلى الله عليه وسلم قاعدًا (په دې دوران کي چي عليه الصلوة والسلام ناست ؤ، يو سړی راغلی لمونځ يې وکړی) وروسته يې وويل اللهم اغفرلي وارحمني، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وويل عجلت ايها المصلي (تلوار دي وکړی ای لمونځ کونکې، او ورته زياته يې کړه چي لمونځ دي وکړی او کښېنستې فاحمد الله بما هو اهله، وصل علي (او حمد د خدای ج ووايې پر داسي طريقه چي دی اهل دی او درود پر ما ووايه بيا دعاء وکړه، وروسته يو بل سړی راغلی، هغه چي لمونځ وکړی هغه حمد د خدای ج ووايه او درود يې پر عليه الصلوة والسلام ووايه، عليه الصلوة والسلام ورته وويل ايها المصلي ادع تجب (خواست وکړه چي خدای جل جلاله يې قبلوي) رواه الترمذي، او له ابن مسعود رضي الله عنه څخه هم ورته روايت موجود دی، په هغه کي دا قدر زيادت دی چي نبي صلى الله عليه وسلم او ابوبکر او عمر رضي الله عنه هم ورسره ناست وه.

وعن عمر بن الخطاب رضي الله عنه ان الدعاء بين السماء والارض (يعني د قبول ځای ته چي اسمان دی نه پورته کېږي) لايصعد منه شيئ حتى تصلي على نبيک، رواه الترمذي، وعن مالک بن يسار رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا سئلتم الله فاسئلوه ببطون اكفكم (يعني د لاس په ورغوو سره) ولا تسئلوه بظهورها (او سوال مه کوئ له خدايه څخه د لاسو په شا) او ابن عباس رضي الله عنه په دغه حديث کي زياته کړې ده، فاذا فرغتم فامسحوا بها وجوهکم (چي له دعاء څخه فارغه سولاست بيا لاسونه پر مخ تېر کړئ) رواه ابو داؤد، وله حضرت عمر رضي الله عنه څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام به په دعاء لاسونه پورته کړي وه، کښته يې نه ايله کول تر هغو چي دواړه به يې پر مخ مبارک تېر نه کړه، رواه الترمذي، وعن عائشة رضي الله عنها کان رسول الله صلى الله عليه وسلم يستحب (خوښوی يې) الجوامع من الدعاء (مثلا اللهم اغفرلنا وللمؤمنين والمؤمنات وامثالها) ويدع ما سوى ذالک، رواه ابود داؤد، وعن انس رضي الله عنه قال کان رسول الله صلى الله عليه وسلم يرفع يديه في الدعاء حتى يرى بياض ابطيه (يعني عليه الصلوة والسلام چي به لاسونه پورته کړه په دعاء کي دومره به يې لاسونه لوړ ونيول چي سپين والی د تخرګو به يې ښکاره سو يعني چي قميص به يې نه ؤ اغوستی) وعن ابی بن کعب رضي الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا ذکر احدًا فدعاه بدء بنفسه مثلًا اللهم اغفرلي ولفلان، وعن ابن عمر رضي الله عنه انه يقول ان رفعکم ايديکم يعني في

الدعاء بدعة (يعني چي بعض خلګو به لاسونه تر سر لوړ نيول) ما زاد رسول الله ﷺ على هذا اعني الصدر، رواه احمد.

سوال: د انس رضي الله عنه په حديث کي تېره سوه چي رسول الله ﷺ به دومره لاسونه پورته کول په دعاء کي چي سپين والی آه، نو دا به تر ځيګر لوړ نه وه؟

ځواب: دا په حالاتو کي د استغراق د رسول الله ﷺ فرق ؤ يعني عمومي رفع اليدين د رسول الله ﷺ تر صدر پوري وه او په حال کي د استغراق في حب الله ځندي لوړ سوه كما جاء في حديث انس رضي الله عنه.

مسئله: سنت په دعاء کي دا دی چي دواړه لاسونه دي پورته کوي او په منځ کي د دواړو لاسو دي فرجه وي وان قلت او يو لاس پر بل ايښول مکروه دی، او که چېري عذر ؤ او يا ډېر يخ ؤ فالاشارة بالمسبحة قائم مقام بسط اليدين.

اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوْا فِيْهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ؕ

خدای ﷻ هغه ذات دی چي پيدا کړې يې ده تاسي لره شپه (نو جعل په معنی د خلق دی) تاچي تاسي ارام وکړئ په شپه کي، يعني په خوب سره او د ورځي د ستړيا څخه مستريح سئ، دا بناء پر اغلب حالاتو د انسانانو دی نو دا سوال نه وارديږي چي په ډېرو ګرمو وطنو کي خلک د شپې کارونه او کسبونه کوي د ورځي استراحت کوي.

پوهسه: چي مبصر خو صيغه د اسم فاعل ده نو ورځ خو ليدونکی نه ده؟

جواب: نعم لکن اسناد د ابصار و ورځ ته مجاز دی مبالغةً والاصل والنهار مبصر فيه فتامل.

اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ ۝٦١

خاوند د لوی فضل دی (فالتنوين چي فضل للتعظيم) پر خلګو چي ددوی حاجاتو مراعات يې ساتلی دی (كما في خلق الليل والنهار) لکن ډېر کسان چي کافران دي شکر د نعمتو د خدای ﷻ نه وايي، ولي دوی منعم حقيقي نه پېژني حيث جعلوا له شركاء من الاصنام وهذا غاية الغفلة والجهل بالله.

پوهسه: چي د ناس لفظ يې په دې آيت کي مکرر راوړی حکمت يې څه دی؟

ځواب: حکمت يې دا دی چي تخصيص راسي د کفران النعمة په اکثر الناس

Scanned by CamScanner

پوري چي کافران دي، ولي چي مؤمنان شکر د نعمت د خدای جل جلاله وايي ليعلمهم بان المنعم الحقيقي هو الله تعالى....ع: من از تو بدانم نه از عمر وزيد

فائده: دا جمله په معنى کي يعني که يې څه هم حرف عطف نه دی راوړی متصله په هغه آيت پوري هو الذي يريکم آياته الخ.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۘ لَّآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۖ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿٦٢﴾

من الجواهر والاعراض وافعال العباد، دغه موصوف ذات په مذکوره افعالو سره چي مقتضي د الوهيت او ربوبيت دی، ذالکم مبتداء ده او لفظ الله يې خبر دی، ربکم يې خبر آخر دی، خالق کل شيئ يې خبر دی، نشته معبود بالحق ماسوی دده څخه ولي چي هيڅ څوک موصوف په دغو صفاتو سره چي مقتضی د الوهيت نشته نه په اسمانو کي او نه په مځکه کي "فانی تؤفکون" نو څرنګه (نو "انی" په معنی د کيف دی) تاسي مصروف سو است له عبادت څخه دده ذات والاصفات و عبادت ته د غير دده چي بتان دي يا ملکي دي.

كَذٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِيْنَ كَانُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ يَجْحَدُوْنَ ﴿٦٣﴾

(کذالک، يعني کما افک کفار مکة) مصروف وه هغه کسان (يعني په امم ماضيه ؤ کي وه) او له اياتو څخه د خدای ج يې انکار کاوه (بلا حجت).

اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا وَّالسَّمَآءَ بِنَآءً

خدای ج ګرځولې ده مځکه (مفعول اول دی د جعل) قرارًا مصدر دی په معنی د مستقر دی (مفعول ثاني دی د جعل) او اسمان يې ګرځولی دی بام (اعراب يې پر هغه ډول دی لکه الارض قرارًا)

پوه سه: چي دا دويم دليل دی په نورو افعالو سره چي خاص په خدای جل جلاله پوري دی.

وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ

(وصورکم) تاسي ته ای انسانانو خدای ج صورتونه درکړي دي، نو ډېر ښه صورت يې درکړی دی چي په بنی جنس کي د حيوان تر ټولو ښه صورت دی چي قد او قامت يې مستقيم دی چي د حيواناتو پر قد بالا دی، البشرة چي پوست مو په

وپښتانو پټ نه دی لکه د نورو حيواناتو، متناسب الاعضاء چي اعضاء د بدن مو وضع لائقه دي او د صنائع قدرت خدای ج درکړی دی لکه بنايي، مس کړي، زرګري وغيرها او خدای ج تاسي ته کسب د کمالاتو دينيه ؤ او دنيويه ؤ لکه علوم مختلفه النقلية والعقلية او د طياراتو او مېزائلو او نورو جنګي او نقلي آلاتو، ابن عباس رض وايي چي ابن آدم قائم دی (کمامر) معتدل الاعضاء دی، خورک کوي او شی را اخلي په لاس، او نور حيوانات په خوله شی را اخلي، قال الله تعالی في موضع اخر: لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم، صائب چي يو اديب شاعر د فارسي ژبي دی، داسي خواږه ابيات په شان کي د انسان ويلي دي:

اثار چار دفتر ومضون نه کتاب .... در نقطهٔ تو ساخته ايزد نهان همه

وزبهر خدمت تو فلکها چو بندگان .... ز اخلاص بسته اند کمر بر ميان همه

پيش تو سر بخاک مذلت نهاده اند .... با آن علوم ومرتبه روحانيان همه

وَرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ ۭ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ښ فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٦٤﴾

تاسي ته يې په رزق درکړي خدای ج دا د لذيذو او خوندورو خوړو څخه.

فائده: لفظ الله مبتداء ده او مصول سره د صله يې خبر دی يعني الذي جعل لکم آه يې خبر دی، هذه الجملة مقررة للجملة السابقة.

پوهسه: چي (تبارک) لفظ ماضي دی ای علا رتبة الله چي رب او مالک تربيه کونکی دی د ټولو عالميانو، ولي چي ټوله ماسوی الله ذات اقدس ته دده محتاجه دي، او پاک ذات واجب الوجود دی منزه د فناء او عدم څخه دی.

هُوَ الْحَيُّ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَادْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ۭ

هغه ژوندی دی دائم الحيوة دی باقتضاء ذاته الوجود، نشته معبود بالحق بيله ده (دا کلمه خبر د وهم دی د هو) تاسي عبادت دده کوئ او سوال د خپلو حاجاتو دده څخه کوئ، او خالص ګرځوئ ده لره عبادت من الشرک والرياء کمامر آنفًا.

فائده: کلمه د فاء لپاره د سببيت ده ولي ما ذکر من صفاته عزوجل موجبات دي د عبادت دده من دون شرک غيره جليًا کان او خفيًا ای الرياء.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٦٥﴾

جمله ثناءؤ صفت خدای ج لره دي، بعض مفسرين وايي چي دد آيت معنی په

Scanned by CamScanner

حذف د قول داده ای قابلين هذا القول، نو دا جمله هم حال ده لکه مخلصين له الدين د فادعوه، او فراء نحوي رح وايي چي دديې آيت سره امر مضمر دی من قال لا اله الا الله وروسته دې وايي الحمد لله رب العالمين يعني پر نعمت د ايمان دې حمد ووايي.

پوه سه: چي جوير رح له ابن عباس رض څخه داسي روايت کړی دی چي وليد بن المغيرة او شيبة بن ربيعة و آنحضرت ﷺ ته وويل يا محمد ارجع الى دين ابائک و اجدادک يعني بتانو ته سجده کوه، فانزل الله تعالى:

قُلْ اِنِّيْ نُهِيْتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ

ته ورته ووايه چي زه نهي کړل سوی يم له جانبه د خدای ج چي عبادت وکړم چي تاسي يې عبادت کوئ ماسوی د خدای ج څخه يعني الاصنام.

لَمَّا جَآءَنِيَ الْبَيِّنٰتُ مِنْ رَّبِّيْ وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٦٦﴾

هر کله چي راغلي يعني حجج او دلائل واضح چي قوي دي، نقليه چي قرآن کريم دی او عقليه چي نهي کونکی دی د عبادت څخه د بتانو چي دا بتان که يې څوک عبادت وکړي نفع يې نه ور رسيږي او که يې نه وکړي ضرر يې نه ور رسيږي لانها جمادات، او ماته امر سوی دی چي زه عبادت خالص وګرځوم و رب العالمين ته، چي دليل يې دادی.

هُوَ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ

تاسي جوړ کړل سوي ياست له خاورو څخه ای في ضمن خلق آدم من تراب، بيا له نطفي څخه يعني اولاد دده، بيا د ټوټې ټوټې وينو څخه

ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوْٓا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُوْنُوْا شُيُوْخًا ۚ

(طفلاً) ای انطفالاً، بيا چي وګرځي سپين ږيري.

سوال: خبره خو د ډېري سره وه، نو طفلا يې ولي مفرد راوړی؟

ځواب: له طفل څخه مراد جنس دی چي يوه او ډېرو ته شامل دی يا په تأويل د کلو احد تاچي ورسيږي و زمانې ته د غاية قوة ډېرش يا پنځه ډېرش کاله.

وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّتَوَفّٰى مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوْٓا اَجَلًا مُّسَمًّى وَّلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿٦٧﴾

او بعض له تاسي څخه مري دمخه تر زمانې د اشد يا د شيخوخة (ولتبلغوا)

Scanned by CamScanner

يعني دا دوې د عمر جاري به وي تا چي تاسي ورسېږي هغه وخت معين ته چي تر هغه نسي تېرېدای، والمراد اجل الحيوة ''ولعلكم تعقلون'' شايد تاسي ته به ددې دوراتو متاليهٔ ځخه دلائل د قدرت د خدای ج حاصل سي او عبرت به واخلئ او خدای ج به په وحدانيت وپېژنئ.

هُوَ الَّذِیْ یُحْیٖ وَ یُمِیْتُ ۚ فَاِذَا قَضٰۤی اَمْرًا فَاِنَّمَا یَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَیَكُوْنُ ﴿۶۸﴾

او خدای ج هغه ذات مقتدر دی چي ځوک ژوندی کوي په رحم کي د مور او ځوک وژني په عند انقضاء الاجل، نو چي اراده وکړي خدای ج د يو کار (فانما يقول له کن فيکون) يعني من غير توقف على شيئ لکه د بندګانو کارونه چي پر اسبابو موقوف دی.

پوه سه: چي مفسرين وايي چي کن فيکون مثال د تاثير د قدرت د خدای عزوجل دی په مقدراتو کي عند تعلق ارادته بها وتصوير لسرعة ترتب المکونات على تکوينه، بېله دې چي د خدای ج له خوا دي امر وي ولي چي امر و معلوم ته خو محال دی او نه مأمور سته ولي چي مأمور هنوز په کتم العدم کي دی، او بعض مفسران وايي چي عادت د خدای ج په دې سره جاري دی چي په وخت د اردې د ايجاد د يو شي کن فيکون وايي.

درويش وايي: چي د دې آيت مزيد تحقيق په روح البيان کي مطالعه کړئ.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِیْنَ یُجَادِلُوْنَ فِیْۤ اٰیٰتِ اللّٰهِ ؕ اَنّٰى یُصْرَفُوْنَ ﴿۶۹﴾

ته نه ګورې يا محمد (ﷺ) يا علم نه لرې، استفهام لپاره د انکار پر حرف نفي داخل سو او نفي د نفي اثبات دی يعني ته نه ګورې يا علم لرې، چي ناحقه بحث کوي په آياتو کي د خدای ج يعني دوی وايي چي دا آيات الله چي قرآن مبارک دی من عند الله نه دی بلکي محمد (ﷺ) يې له ځانه جوړوي، او يا خلاف الرسول والمؤمنون خبري کوي د مؤمنانو په باره کي وايي ان هؤلاء لفي ضلال مبين حيث ترکوا دين ابائهم بمتابعة محمد ﷺ وامثال ذالک (انی تصرفون) ځرنګه مصروف سوه له حق ځخه و باطل ته يعني استمروا على الاشراک، دا استفهام د توبيخ او تعجيب لپاره دی.

فائده: تکرير د ذم د مجادلين په دې سورة کي ځلور ځايه راغلی دی، اما

Scanned by CamScanner

لتعدد المجادل يعني ګاهي يوه ډله د مشركانو وي ګاهي بله و هكذا يعني يكون المجادلين من اقوام مختلفة، او يا په سبب د مجال فيه يعني بعض په بعث بعد الموت كي بحث كوي او بعض په جنت او دوږخ كي بحث كوي و هكذا الى غير ذالک او يا تكرار صرف لپاره د تاكيد دى، والله اعلم.

الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِالْكِتٰبِ وَبِمَآ اَرْسَلْنَا بِهٖ رُسُلَنَا ۛ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ﴿٧٠﴾

په حذف د مبتداء يعني هم الذين دوى يعني اصحاب د موصول اول هغه كسان دي چي دوى تكذيب كوي په كتاب سره، والمراد به القرآن او په هغه شي چي موږ را استولي په هغه رسولانو خپل، والمراد به التوحيد، نو ژر دى چي ددوى به علم راسي چي موږ پر باطل دين ؤ يعني الشرک او حق دين توحيد ؤ.

پوه سه: چي محمد بن سيرين رحمه الله په نقل د مظهري وايي چي آيت اولى په مشركينو كي نازل سوى دى او دا آيت په قدريه ؤ كي نازل دى، نو مظهري د نظم څخه د قران خلاف بيان راوړى دى يعني د قدريه مذهب يې بيان كړى دى، يعني چي د قدريه مذهب دادى چي دوى له پل صراط څخه منكر دي او د ميزان څخه هم منكر دي او د شفاعت څخه هم منكر دي وغير ذالک، نو دوى مجوس دديې امت دي چي د هغو همدغه مذهب دى، يعني يكذبون ما ثبت بالكتاب والسنة چي هغه دادى چي خداى پاک خالق دى د ټولو اشياؤ من الخير والشر والجواهر والاعراض قادر على كل شيئ يغفر لمن يشاء ما يشاء من الصغائر والكبائر ويعذب من يشاء يفعل ما يشاء ويحكم ما يريد لايجب عليه شيئ لا يسئل عما يفعل وهم يسئلون.

درويش وايي: چي دا ټولي خبري او بيان د مذهب د قدريه هم داغه دى لكه مظهري چي بيان كړى لكن خبره په دې كي ده چي قدريه يوه محدث ډله ده چي په وخت كي د نزول القرآن نه وه، نو څرنګه آيت د قرآن په دوى كي يې تأويل روا دى.

سوال: مخبر صادق ﷺ ويلي دي القدريه مجوس هذه الامة؟

ځواب: دا حديث خو ددې تقاضا نه كوي چي قدريه په وخت كي د نزول د قرآن كريم موجود وه بلكي دا اخبار بالغيب دى په قسم د معجزة د عليه الصلوة والسلام كما اخبر رسول الله ﷺ، كما جاء في الحديث المتفق عليه للبخاري و مسلم، وتفترق امتي على ۷۳ فرقة كلهم في النار الا الناجية، ولي دا ۷۳ ډلي خو

په وخت کي د نزول القرآن موجودي نه وې کما لايخفٰى.

﴿إِذِ الْأَغْلَٰلُ فِىٓ أَعْنَٰقِهِمْ وَالسَّلَٰسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِى الْحَمِيمِ﴾

بوه سه: چي اغلال جمع د غل ده بالضم وهو مايقبد به هغه ځنځير ته وايي چي پر کافر يې راوپېچي ټوله اندامونه يې پکښې بند کړي او په غاړه کي يې ځنځير بند کړي، او اعناق جمع د عنق ده، غاړه په پښتو، ګردن په فارسي چي دې مجموع ته بادشاهان ځنځير پېچ وايي، (والسلاسل) عطف على الاغلال.

سوال: کلمه د "اذ" لپاره د ماضي ده او يعلمون لفظًا او معنًا مستقبل ده والجمع بينهما لايجوز؟

ځواب: اذ وقت المسلم مستقبل دی يعني يوم القيامة تحقيقًا او ماضي دی تنزيلاً وتأويلاً، ولي چي قرآن چي په راتګ د يوم القيامة تصريح کړې ده نو لامحالة راتلونکی دی نو ګويا دمخه دوی په خبر وه، والحاصل ان سوف يعلمون بالنظر الى الاستقبال التحقيقي وكلمه اذ بالنظر الى المضي التأويلي فتدبر هداک الله تعالى الى درک دقائق القرآن الكريم.

بوه سه: چي سلاسل جمع د سلسلة بالكسر، ځنځير ته وايي، او سحب په ډېر زور سره کشولو ته وايي، ځکه وريځي ته سحاب وايي ولي چي باد يې کشوي له يوه ځای څخه و بل ځای ته (في الحميم) حميم تودو اوبو ته وايي في غاية الحرارة، او دا جمله حال ده له فاعل څخه د يعلمون، والمعنى حال كونهم مسحوبين چي کشوي ملائکه د دوږخ پر مخانو يې ځنځيران تړلي و تودو اوبو ته چي په اور د دوږخ تودې سوي وي، داسي اوبه بې نهايت تودې وي، له دې څخه يې تودوالی قياس کړه چي د دنيا په اور ايشول سوي اوبه څوک يې طاقت د حرارت نه لري، نو په اور د دوږخ چي د دنيا اور يې يو جزء دی، د دوږخ د اور ۷۰ جزء دي، نو هغه به څومره تودې وي؟

سوال: په آيت کريمه کي کلمه د في چي لپاره د ظرفيت ده نو ترجمه يې په الى وسوه حکمت د راوړلو د في څه دی؟

ځواب: اشاره و دې ته ده چي دغه تودې اوبه به چار چاپېره پر دوږخي راګرځېدلي وي لکه ظرف پر مظروف باندي.

Scanned by CamScanner

ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾

وروسته په اور کي سوځي، قال مقاتل رح اور په دوی سره بلول کېږي، کريمه: وقودها الناس والحجارة (له ناس څخه مراد دغه کافران دي) والمراد تعذيبهم بانواع العذاب تارة بالحميم وتارة بالنار.

ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِن دُونِ اللَّهِ

وروسته وويل سي دوی ته يعني دوږخيانو ته پر طريقه د توبيخ او سرزنش چي چېري دي هغه شيان چي تاسي بلل شريکان د خدای په عبادت سره ماسوی له خدايه، چي مراد ځني بتان دي، يعني دا به موږ هم ويل هؤلاء شفعائنا الى الله هغه اوس چېري دي.

درويش وايي: چي دا خبري د خدای ج به ملکي ورسره کوي لا بالذات لان کلام الله بالذات نعمة جليلة.

قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا

دوی وويل غائب دي دوی زموږ څخه موږ يې نه وينو.

سوال: په احاديثو شريفه ؤ کي راغلي دي چي کافران او ددوی اصنام به سره يو ځای وي په دوږخ کي نو دوی څرنګه وايي ضلوا عنا؟

ځواب: دا سوال او جواب د مخه تر دې دی چي کافران او بتان سره يو ځای کېږي يا معنی د آيت داده چي ضائع سو زموږ څخه هغه شی چي دوی يې طمع درلوده من الشفاعة عند الله.

بَل لَّمْ نَكُن نَّدْعُوا مِن قَبْلُ شَيْئًا كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾

مفسرين وايي چي دا انکار دی ددوی له شرک څخه مثل قولهم والله ربنا ماکنا مشرکين کما جاء في موضع آخر من القرآن، او بعض مفسران وايي چي معنا د آيت داده لم يکن ندعوا شيئًا ينفعنا او يدفع عنا المکروه يعني بالشفاعة الى الله في حقنا.

(کذالک) ای مثل اضلال الله هؤلاء المشرکين، يعني ټول کافران لايهتدون الى شيئ چي دده په نفع دي تمام سي.

پوهسه: چي مراد له اضلال څخه د خدای ج للکفار عدم ابتدائهم بالجبر والاکراه بدون اختيارهم کما يقول فرقة خبيثة الجبرية خذلهم الله تعالى.

Scanned by CamScanner

ذَٰلِكُم بِمَا كُنتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿٧٥﴾

دغه اضلال په سبب ددې دی چي تاسي واست خوشالی به مو کولې په مځکه کي يعني تکبرًا (بغير الحق) ناحقه بې دليله صرف تقليدًا للاباء وهو الشرک في العبادة، او تاسي به خوشحالی کوئ په خپل دين باطل سره او توسع په نعمتو کي به درلوده يعني استدراجًا.

ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾

داخل سئ په دروازو کي د دوږخ، چي اووه دي چي پر کفارو باندي وېشل کېږي پر تفاوت د کفر ددوی، بد اقامت ځای دی دوږخ د متکبرينو لپاره چي له حق څخه انکار او تکبر کوي.

سوال: په وخت کي د دخول خو خلود نسته لان الخلود هو المکث الدائم؟

ځواب: په نحو کي دې ته حال مقدره وايي (والمعنى داخل سئ و دوږخ ته چي ستاسي حال پکښي مقدر دی في علم الله تعالى.

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ۚ

ته صبر وکړه پر ازار د مشرکانو چي تا ته يې دررسوي، په تحقيق وعده د خدای ج حق ده (ستا سره د کولو او اهلاک د کافرانو) حق: واقع لامحالة لان الله لايخلف الميعاد لان خلاف الموعد مستحيل على الله لانه نقض وهو محال على الله.

فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ

که مونږ په تا وينو.

فائده: اصل د اما ان ما ؤ، نون شرطيه يې په ما کي مدغم کړی او دا ما زائده بولي فائده يې تاکيد د جمله شرطيه ده ولذالک لحقه.

بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٧٧﴾

ځيني هغه عذابونه چي وعده يې کوو له دوی سره (لکه قتل او اسر بندي کول کما وقع في بدر) او تا مړ کړي، مونږ ته ددوی راتګ دی يعني په اخرت کي فيجازيهم، او دا جواب دی د "نتوفينک" او جواب محذوف دی، والتقدير

فذالک المطلوب لک وللمؤمنين، مطلب دادی چي عليه الصلوة والسلام ته داد
ګېرنه ورکوي په دوارو وعدو کي.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَّنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ

پوه سه: چي تنوين د رسلاً لپاره د تکثير (ای رسلاً کثيرةً من لدن آدم عليه السلام) بعض
د هغو قصې يې تاته ذکر سوي لکه نوح، ابراهيم، لوط، صالح، هود وغيرهم[ع]، په
احاديثو شريفهؤ په اسناد صحيحهؤ سره د ابو لبابة روايت دی چي له نبي عليه السلام څخه
چا پوښتنه وکړه د عدد د انبياؤ[ع]، ده مبارک جواب ورکړی مائة الف واربعة
وعشرون الف يعني (۱۲۴۰۰۰) فقيل کم الرسل منهم فقال (۳۱۳) جمًا غفيرًا، لکن
په قرآن کريم کي صرف (۲۷) رسولان ذکر سوي دي، والباقي والله اعلم.

فائده: په عدد کي د انبياء[ع] په بل روايت کي دوه لکه څلورويشت زره راغلی
دی، نو ځکه فقهاء وايي چي سړی يعني مؤمن دي داسي وايي چي زه ټوله انبياء د
خدای[ج] منم يعني تعبير د عدد دې نه کوي.

پوښتنه: عدد د انبياء[ع] خو ډېر بالا دی تر عدد د رسولانو کمامر، نو د عدد سره
د انبياء[ع] يې جم غفير نه وو وايه او د عدد سره د رسولانو يې جم غفير وو وايه حکمت
يې څه دی؟

ځواب: رتبه د رسالت بالا ده تر رتبه د نبوت محضه، ولي چي په رسالت کي نوی
کتاب يا نوی شريعت شرط دی، مثلاً موسیٰ[ع] رسولؤ کتاب يې توراتؤ، وروسته په
بني اسرائيلو کي تخمينًا څلور زره نبيان راغلي دي چي د ټولو کتاب توراتؤ، او
شريعت د موسیٰ عليه السلامؤ وعلی هذا فقس منهم هذه الدقيقة فانها من سوانيح العصر.

وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ

وفي ذالک حکمة خفية لله عزوجل.

وَمَا كَانَ لِرَسُوْلٍ اَنْ يَّاْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ

او نه دی رسول لره چي رادي وړي يوه معجزه (ای معجزة دالة علی رسالته)
مګر په اراده سره د خدای[ج]، په دې کي رد دی د قول د مشرکانو د مکې چي دوی و
عليه الصلوة والسلام ته وويل چي ته موږ ته داسي معجزه راوړه لکه معجزه د

موسىٰ؏ چي لکړه به يې مار کېدل يا يد بيضاء، يا داسي معجزه راوړه لکه د عيسىٰ؏ چي مورزاده ړوند يا پيس به دده په دعاء جوړېدی يا به يې د خټو مرغه جوړ کړی چي پر پوهه به يې کړه هغه به په هوا الوتی، او بعض مشرکانو د مکې به ويل چي موږ ته د صفا غر سره زر وګرځوه، يا به يې ويل چي د مکې مځکه غرو تنګه کړې ده، ته ستا خدای ته خواست وکړه چي دا غرونه لېري کړي الی غير ذالک، چي دې ته مقترحات وايي.

فَإِذَا جَآءَ أَمْرُ ٱللَّهِ قُضِىَ بِٱلْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾

چي راسي قضاء د خدای؏ په منځ کي د انبياءاو د امتيانو، نو فيصله به وسي په حق سره بنصر الانبياء والمؤمنين وتعذيب الکافرين لکه د موسىٰ؏ او بني اسرائيلو چي پر موسىٰ يې ايمان راوړی ؤ او د فرعون او دده د قوم قبط تر منځ چي خدای ﷻ فيصله وکړه چي فرعون او قوم دده چي قبطيان وه په قلزوم کي يې غرق کړه او موسىٰ؏ او بني اسرائيلو ته يې نجات ورکړی، وامثال ذالک کثيرة.

"هنالک المبطلون" او تاوان وکړی په هغه ځای کي کفارو او معاندينو چي حق خدای عزوجل په معجزاتو د رسولانو ظاهر کړی.

ٱللَّهُ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَنْعَٰمَ لِتَرْكَبُوا۟ مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾

خدای هغه ذات مقتدر دی چي پيدا کړي يې دي ستاسي د نفع لپاره چارپايان چي مراد ځني اوښان، غوايي، پسونه او بوزې چي په هغو کي بعض صرف د خوراک لپاره دي يعني د سپرتيا قابل نه دي لکه پسونه او بوزې، او پر بعضو هم سپرېږئ او هم يې غوښي خورئ لکه غوايي او اوښان، لکن معتاد په عرف کي سپرتيا د اوښانو ده، او غالب غوښي خورک د غوايي، دا جمله د هغه ځايه سره تعلق لري هو الذي يحيی و يميت.

وَلَكُمْ فِيهَا مَنَٰفِعُ

او په دې کي تاسي ته ګټي سته، يعني ستاسي د سپرتيا او د خورک څخه علاوه چي اوصاف د پسو دي او اوبار د اوښانو دي، او شعر يعني وجغونې د بزو دي، او قوبله کشي د غويو ده، يا شيدې د څلورو سرو دي او پوستکي د ټولو.

Scanned by CamScanner

وَلِتَبْلُغُوْا عَلَيْهَا حَاجَةً فِيْ صُدُوْرِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُوْنَ ﴿٨٠﴾

او د دې لپاره چي يو حاجت چي ستاسي په زړو كي وي تاسي ځانونه ور رسوئ يعني په وخت كي د سفر للتجارة وغيرها، دا خاصه عاليه ده په اوښانو كي، دا عطف ده پر لتركبوا منها باندي، او پر دغو انعامو او پر كښتيو تاسي بارونه وړئ.

پوه سه: چي په بر (وچه) كي د حمل شی انعام دي چي عرفًا اوښان دي او په بحر كي كښتۍ دي.

پوښتنه: لائق د كښتۍ سره كلمه د في د ظرفيت وه، نو على الفلك ولي وويل سو؟

ځواب: لپاره د مناسبت د "وعليها" وويل سو.

وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ ۖ فَاَيَّ اٰيٰتِ اللّٰهِ تُنْكِرُوْنَ ﴿٨١﴾

او په تاسيويني، يعني خدایٴ دلائل چي دال دي پر وجود د صانع و كمال قدرته وفرط رحمته "فاى" يعني د كوم يو له دلائلو څخه د خدایٴ "تنكرون" الاستفهام في فایّ انكار دی پر انكار لكثرتها ولظهورها چي قابل د انكار خو نه دي الا عنادًا وتكبرًا وجهلاً بالجهل المركب.... بيت:

آن كس كه نداند وبداند كه نداند ...... درجهل مركب ابد الدهر بماند

دا خو جهل مركب ؤ، او د جهل بسيط مثال دا بيت دی:

وآنكس كه نداند و بداند كه نداند ...... او اسپ خود از گنبد فيروه جهاند

فتأمل في البيتين.

اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ

آيا سفر نه كوي كفار د مكې په مځكه كي (يعني په هغه مځكه كي چي اثار د مهلكه امم پكښي نمودار دي) تا چي دوی عبرت واخلي، نو دوی وګوري په نظر د عبرت چي څرنګه سوی دی اخير كار د دغو امتو (ای الهلاک بالاستيصال بسبب شركهم والانكار على رسلهم)

قانون نحوي: وروسته تر همزه د استفهام چي حرف عطف راسي پر ماقبل د همزه خو بشئ عطف كېدای لفوات صدارت الاستفهام فهو على مقدر مناسب للمقام فالتقدير ه الم يحرجوا فلم يسيروا.

Scanned by CamScanner

كَانُوْٓا اَكْثَرَ مِنْهُمْ وَاَشَدَّ قُوَّةً

وه اكثره له دوى څخه، اى من كفار مكة (يعني من حيث العدد والاموال والاولاد) او سخت وه په قوت كي يعني اجسام قويه يې درلوده تر اهل مكة.

وَّاٰثَارًا فِى الْاَرْضِ فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۸۲﴾

او اثار باقيه يې درلوده په مځكه كي من القصور المشيدة والمصانع وغيرها، نو فائده ونه كړه هغه دوى لره يعني په دفع كي د عذاب پر دوى، هغه شى چي دوى كسب كړى ؤ من الفلاح والقصور.

پوه سه: چي كلمه د ما اول نافيه ده يا استفهاميه انكاريه ده منصوب په اغني سره، والمآل واحد، او كلمه د ما ثانيه موصوله ده والعائد محذوف اى ما يكسبونه او ما مصدريه اى كسبهم ذالك.

فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَرِحُوْا بِمَا عِنْدَهُمْ مِّنَ الْعِلْمِ

"فلما جائتهم" عطف على ما اغنى "بالبينات" اى بالمعجزات والآيات الظاهرات، ترجمه: نو چي كله به راغلل دوى ته رسولان ددوى په ښكاره معجزاتو سره نو دوى به خوشاله سوه په هغه څه چي ددوى سره ؤ من العلم يعني ددوى په ګمان له حقيقة "كل حزب بما لديهم فرحون" او د رسولانو علم چي توحيد د معبود ؤ او بعث بعد الموت او دخول الجنة او النار په ورځ كي د قيامت دوى ته مستحقر او دل ناپذيره معلومېدى كقول كفار مكة لن نبعث بعد الموت، وآلهتنا يشفعون لنا ان قام القيامة وغير ذالک من خرافاتهم، لكه يهودان چي وايي "لن يدخل الجنة الا من كان هودًا" او يا نصارى چي وايي "لن يدخل الجنة الا من كان نصارٰى" كما حكى الله عنهم في موضع آخر من القرآن، يا مراد د مالديهم من العلم څخه مراد علم متعلق دى په امورو سره د دنيا يعني د دنيا په برابرولو كي ډېر رسيده خلک دي، كريمه "يعلمون ظاهرًا من الحيوة الدنيا وهم عن الآخرة هم غافلون فلما جائتهم رسلهم الآية" چي د هغوى ديانات دوى ته معلوم هم وه، لكن د رسولانو خبري چي په طلب كي د دنيا ډېر حرص مه كوه او اتباع د شهوات د شيطان په ښوونه مه كوئ، نو دوى د هغو رسولانو خبري صرف نظر كړې او هنوز

Scanned by CamScanner

به يې پسخند هم په واهه او د رسولانو خبري دوى د پرې بې ځايه خبري وګڼلې واعتقدوا انفع او ګټور دي او جلبونکى د منافع عاجله ؤ، او د رسولانو خبري صرف وعدې دي په جنت سره، هغه يې دروا غ بللې او يا علم د داسي شيانو ؤ چي چي هغه شيان په اخرت کي هيڅ په کار نه وه لکه علم طبعي، علم رياضي، علم نجوم، علم سحر د اهل يونان او اهل هند وغيرهم.

حکايت: افلاطون د يونان و عيسىٰ عليه السلام ته ورغلى لپاره د امتحان دده د نبوت نو افلاطون ورته وويل که فرضًا اسمانونه کمانى وي او حوادث د دنيا يې غشي وي او رامي (ويشتونکى) خداى وي، او انسان هدف (يعني نښان) وي، فاين المفر؟ (ځاى د تېښتي به چېري ؤ) فاجاب عيسىٰ عليه السلام ورته جواب باجواب ورکړى ففروا الى الله (پناه په خداى وساتئ) نو د افلاطون يقين سو چي نبي خو دى لکن دا خبره يې وکړه چي تاسي يعني انبياء خو د ناقصو خلګو لپاره رالېږل سوي ياست موږ خو کامل خلګ يو ستاسي ښوونې ته ضرورت نه لرو.

حکايت: سقراط (چي يو غټ فيلسف ؤ) ده چي واورېدل چي موسىٰ عليه السلام په نبوت سره استول سوى دى، نو يو چا سقراط ته وويل چي کاشکي د موسىٰ ملاقات ته ورغلى واى، سقراط ورته وويل چي موږ خو پر هدايت خلګ يو لا حاجة لنا الى رجل يهدينا.

وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۸۳﴾

احاطه وکړه پر دوى، يعني پر هغه چا چي د ما جاء به الرسل څخه يې انکار کاوه، او فرحوا بما عندهم من العلم پر دغو کافرانو جزاء د جهل او د کفر ددوى ده او استهزاء ددوى يعني عذاب الهي پر نازل سو، وذالک معنى قوله تعالى.

فَلَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهٖ مُشْرِكِيْنَ ﴿۸۴﴾

نو چي دوى وليدى عذاب زموږ دوى وويل چي زموږ ايمان دى پر خداىؑ چي واحد لاشريک دى او موږ بېزاره او انکاري يو له هغو بتانو څخه چي موږ د خداى سره شريک وبلل.

فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا

نو نهٔ چي ايمان دوی ته فائده وکړي او له عذاب الهي څخه دې خلاص کړي.

تو پيش از عقوبت در عفو كوب .... كه سودى نه دارد فغان زير چوب

هغه وخت نفع نه ورته کوي چي دوی زموږ عذاب وليدی لامتناع قبوله حينئذ، له دې سببه خدای پاک وويل لم يک لان معناه لم يصح.

سُنَّتَ اللَّهِ

دا عادت د خدایؒ دی.

فائده: "سنت الله" منصوب دی على المصدرية من فعل محذوف للتاكيد، والتقدير سن الله سنة ماضية في العباد ان الايمان عند نزول العذاب لاينفع وان العذاب نازل على مكذبي الرسل حسب وعده انا لننصر رسلنا، او بعض مفسرين وايي چي منصوب دی على الاغراء اى احذروا سنة الله.

الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

هغه عادت چي تېر سوی دی په بندګانو کي د خدایؒ، يعني في الازمنة الماضية، او په ډېرلوی تاوان کي واقع سوه په دغه وخت کي چي دوی وليدله خپل نا اميدي چي دواړي يې خطا سوې.

پوښتنه: کافر خو هر وخت په خسران کي غرق دی، فما معنى قوله "وخسر هنالک آه"؟

ځواب: الزجاجؒ وايي: سلمنا ذالک لکن يتبين لهم خسرانهم اذا رؤ العذاب يعني ډمخه تر نزول د عذاب دوی ته خپل خسران نه معلومېدی بلکي دوی ځانونه پر حق دين بلل چي عذاب يې وليدی په ځان پوه سوه چي موږ پر باطل دين وُ.

وفي الامالي: وما ايمان شخص حال باس ...... بمقبول لفقد الامتثال

وفي المثنوي المعنوي:

آن ندامت از نتيجهٔ رنج بود .... نى ز عقل روشن چو نى گنج بود

چونكه شد رنج آن ندامت شد عدم .... مى نيرزد خاک آن توبه ندم

پوه سه: چي اول شد په معنى د عدم دی او دوهم شد په معنى د سوء دی، قال

الله تعالى "وليست التوبة للذين يعملون السيئات حتى اذا حضر احدهم الموت قال اني تبت الآن" قال البغوي في تفسيره لاتقبل توبة عاص ولا ايمان كافر اذا يتقن بالموت انتهى، لکه چي فرعون چي د اوبو څپې پورته کړی نو په حال کي د غرق يې داسي وويل: لا اله الا الذي امنت به بنو اسرائيل، نو په د غسي اضطراري توبه يې نجات نه کړی پيدا، والله اعلم.

پوه سه: چي د البغوي مراد ايمان يا توبه د عاصي په وخت کي د غرغرې دی، والا محققين د علم عقائدو وايي قرب الموت لايمنع من قبول التوبة من الكفر والعصيان، كذا في روح البيان.

درويش وايي: چي لله الحمد والمنة وعلى سيد رسله الصلوة والتحية وعلى آله وصحبه البررة په توفيق د خدای تفسير د سورة المؤمن په وخت کي د عصر ځلور بجې ۲۸ د صفر الخير د مياشتي سنه (۱۴۳۲) هجري قمري و پای ته ورسېدی، وارجوا رحمته تعالى ان يوفقني لاتمام التفسير الايوبي بالخير والعافية والصحة والسلامة انه تعالى على كل شيئ قدير وبالاجابة جدير.

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سکين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

Scanned by CamScanner

سُوْرَةُ حٰمٓ السَّجْدَةِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ اَرْبَعٌ وَخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

حٰمٓ ① تَنْزِيْلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ②

پوه سه: چي که څه هم مظهري په مختصره توګه د حٰمٓ په معنی کي او روح المعاني هم په مختصره توګه بحث کړی دی او اعراب يې بيان کړی دی، او روح البيان ډېر طويل بحث پکښي کړی دی، لکن درويش وايي چي زما په نېز د متشابهات قرآنيه ؤ څخه دی، نو پر حم وقف لازم دی او مفصل بيان د مقطعات قرآنيه ؤ په اول کي د سورة البقرة بيان ته سپارل سوی دی، فطالع هناک.

پوه سه: چي "تنزيل" خبر د محذوف مبتداء دی ای هذه السورة تنزيل آه.

كِتٰبٌ فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ③

پوه سه: چي "کتاب" بدل دی له "تنزيل" څخه يا خبر آخر دی د مبتداء محذوفي چي ذکر سوه.

فائده: حمل د تنزيل پر مبتدا مذکور باندي يا مبالغةً دی نحو زيد عدل علی المشهور يا تنزيل په معنی د منزل دی چي مجاز في الظرف يې بولي يا په معنی د ذو تنزيل دی چي مجاز بالحذف يې بولي فافهم "فصلت آياته" دا جمله صفت د کتاب ده، والمعنی بينت بالاحکام والقصص والامثلة، يا معنی داده بينت بالامر والنهي والحلال والحرام والمآل واحد "قرآنًا عربيًا" منصوب علی المدح بتقدير اعني يا امدح او نحوه کما فصل في علم النحو يا منصوب حال دی له کتابًا څخه.

سوال: له نکره څخه حال خو نه دی روا چي پر ذی الحال مقدم وي لکه ابتدائيه د نکره چي نه ده روا بيله تقديمه د خبر نحو في الدار رجل کما بين في النحو؟

ځواب: دا حکم هلته دی چي ذو الحال نکره محضه وي يا مبتداء مثلاً نکره محضه وي دلته خو ذو الحال چي کتاب دی مخصوص په صفت سره دی يعني فصلت، او داغه رنګه نکره مخصة بالصفة ابتدائية صحيح کما يقال رجل عالم في الدار کل ذالک مذکور في کتب علم النحو.

درويش وايي: چي پر هر تقدير قرآنًا عربيًا امتنان دی پر اهل مکه بلکې پر

تولو عربو چي د قرآن فهم وتاسي ته اسانه دی لکونه بلغتهم.

پوهسه: چي "يعلمون" منزل منزلة اللازم دی يعني مفعول نه غواړي ای لقوم ذوی علم يعني لا لمن اعرض عنها عنادًا وتكبرًا او يا يې مفعول محذوف دی ای لقوم يعلمون معانيه ويفهمونه لكونه بلغتهم.

بَشِيرًا وَّنَذِيرًا ۚ فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۝٤

"بشيرًا" صفت اخرٰی دی د قرآنًا ای بشرًا لمن آمن به و عرف قدره و آمن بمن اتی به وهو النبي ﷺ والبشارة اليه بالجنة والوصول اليه تعالی "ونذيرًا" او بېرونکی دی قرآن لمن كذبه ولم يعرف قدره بنار جهنم "فاعرض اكثرهم" نو دوی روئ ګرداني وکړه اکثرو د اهل مکه، یا عربو له فکر وهلو څخه په دغه کتاب الله کي سره ددې چي د عربو په ژبه ؤ او قبول يې نه کړی، دا جمله عطف ده پر فصلت باندي "فهم لايسمعون" او دوی غوږ نه نسي تكبرًا و عنادًا، يا معنی داده لايقبلون او جمله د لايسمعون بيان د اعراض ده.

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ

وويل كفارو د مکې (عطف دی پر اعرض) زموږ زړونه په پوښو کي دي (د اکنة جمع کنان ده) له هغه شي څخه چي ته موږ وربولې ای التوحيد يعني زموږ زړونه په سبب د پردو نه پوهېږي چي ته موږ ته څه وايي، يعني وترک ما الفينا عليه آبائنا.

فائده: روح المعاني وايي چي تنكير او تنوين د اكنة د تكثير او تعظيم دی حيث قال ای اغطية متكاثفة.

وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ

او زموږ په غوږو کي ثقل دی يعني کاڼه يو ستا خبري نه په اورو، او زموږ او ستا تر منځ يوه پرده ده ډېره غليظه يعني پنډه چي موږ منع کوي له تواصل څخه زموږ او ستا، ددې آيت معنی داده چي حجاب زموږ د خوا درشروع دی او ستا له خوا هم شروع دی نو مسافت مابيني ټوله نيولی دی فارغ ځای نسته، كذا في روح المعاني، دا ټوله تمثيلات دي د عدم الموافقة بيننا وبينک، ولي چي په حقيقت کي نه کنان سته نه کڼوالی سته او نه حقيقت حجاب غليظ سته.

له عمر بن الخطاب رضي الله عنه څخه روايت دی چي قريش و رسول الله ﷺ ته راغله عليه الصلوة والسلام ورته وويل "ما يمنعكم من الاسلام" كه چيري تاسي اسلام قبول كړی تاسي به د عربو سرداران وګرځئ، دوی ورته وويل چي موږ نه پوهيږو چي ته څه وايي، او نه څه اورو او زموږ پر زړونو غليظي پردي اواري دي، او زموږ او ستا ترمنځ يوه غليظه پرده سته، فقال لهم النبي ﷺ زه تاسي رابولم دوو خويو ته (۱) ان تشهدوا ان لا اله الا الله وحده لاشريک له (۲) واني رسول الله، دوی چي شهادت ان لا اله الا الله واوريدی ولّوا على ادبارهم نفورًا (دوی پر شا ولاړه د نفرت له سببه) وقالوا اجعل الآلهة الهًا واحدًا (ټول خدايان په يوه كي حصر كوي) ان هذا لشيئ عجاب (په تحقيق دا خو يوه عجيبه خبره ده) وقال بعضهم لبعض چي درځئ صبر وكړئ پر خپلو خدايانو، ان هذا لشيئ يراد (دا توحيد يو شی دی چي اراده كړه سوی دی يعني د محمد (ﷺ) له خوا څخه) موږ نه دی اوريدلی دا توحيد د خدای په آخر ملت كي زموږ يعني زموږ په نيكه ګانو كي، ان هذا الا اختلاف (نه دی دغه توحيد مګر درواغ دي) آيا نازل سو پر ده يعني پر محمد (ﷺ) ذكر يعني قرآن زموږ په مابين كي يعني په موږ كي مالداران خلک او مشران خلک سته، نو پر ده چي نه دی سرمايه دار دی او نه سردار او مشر د قوم دی څرنګه قرآن نازل سو!؟ په عين دغه وخت كي چي دوی ولاړه جبرئيل عليه السلام راغلی فقال ان الله يقرئک السلام او وايي: اليس يزعم هٰؤلاء (يعني قريش) ان على قلوبهم اكنة ان يفقهوه (اى القرآن) وفي اذانهم وقرًا افليس قولک كيف واذا ذكرت ربک في القرآن وحده، ولوا على ادبارهم نفورًا، نو كه دوی نه اوريدلای نو ولي يې له توحيد څخه نفرت كاوه، لكنهم كاذبون يسمعون ولا ينتفعون بذالک كراهةً له (اى للقرآن والتوحيد) نو جبرئيل چي ولاړی او دا بله ورځ سوه اوويا[۷۰] كسه د هغو خلګو راغله و نبي عليه السلام ته فقالوا يا محمد (ﷺ) اعرض علينا الاسلام فاعرض عليهم الاسلام، نو ټولو ايمان راوړی، فتبسم رسول الله ﷺ (يعني د خوشحالی څخه) وقال الحمد لله، او دوی ته يې وويل چي پرون تاسي ويل: ان قلوبنا في اكنة فما ندعوكم اليه، وفي اذانكم وقر وقد اصبحتم اليوم مسلمين؟ فقالوا يا رسول الله كذبنا بالامس لو كان كذالک (يعني كه زموږ غوږونه كانه وای او ستا خبري مو نه اوريدلای) ما اهتدينا ابدًا لكن الله صادق في التوحيد المذكور في كتابه والعناد كاذبون (يعني في ان لله شركاء) والله الغني ونحن الفقراء اليه.

درويش وايي: چي دا حديث بتمامه امام مظهريؒ په منيه کي د خپل تفسير المظهري راوړی دی والله اعلم بالصواب، دا د خدای ﷻ د قدرت يوه نمونه ده او د رسول کريم ﷺ يوه لويه معجزه ده وبالله التوفيق.

په شپه د جمعې مبارکي په سدس اخير کي (۲۶) تخمينًا د صفر الخير نوشته سوه.

فَاعْمَلْ إِنَّنَا عٰمِلُوْنَ۝

"فاعمل" ای علی دينک، وقيل في ابطال امرنا "اننا عاملون" علی ديننا وهو الشرک، وقيل في ابطال امرک وهو التوحيد، وقائل هذا القول هو ابوجهل ومن معه من قريش.

درويش وايي: چي هغه حديث چي ما را نقل کړی له منيه څخه د مظهري چونکه مظهري يې سند نهٔ ذکر کړی نو فقير په تلاش کي د سند متصل ؤ چونکه گفته اند: "که جوينده يابنده بود" په ورځ د جمعې د هغه تاريخ په دوران کي د تلاش چي په روح المعاني کي مي هغه حديث په متصل سند سره پيدا کړی اخرجه ابو سهل السري من طريق عبد القدوس عن نافع بن الارزق عن ابن عمر عن عمرؓ قال اقبلت قريش الی اخير الحديث المذکور مع الترجمة آنفًا.

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوْحٰٓى إِلَىَّ أَنَّمَآ إِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَّاحِدٌ

ووايه ته (يا محمد ﷺ في جوابهم) نه يم زه مګر بشريم په مثل ستاسي يعني په بشريت کي صرف ماته وحي کړل سوي دي يعني د خدای ﷻ له خوا څخه، الحسنؒ وايي چي خدای پاک عليه الصلوة والسلام په تواضع سره امر کړی دی يعني زه خو ستاسي غوندي بشريم که وحي نه وای راغلي چي هغه دادي "انما الهکم واحد" په تحقيق معبود بالحق ستاسي يو ذات دی چي خالق ستاسي او د ټولو سفلياتو او د علوياتو دی وبس، نو بايد چي تاسي ماته غوږ ونسئ او زما دعوت قبول کړئ، او يا معنی د آيت داده چي زه نه ملکه يم او نه جني يم چي په سبب د عدم جنسيت تاسي زما څخه استفاده نه سئ کولای، نه زه تاسي و داسي شي ته رابولم چي عقل ابی څني کوي لکه مثلاً اجتماع النقيضين او ارتفاعها، بلکي داسي دين ته مو رابولم چي عقل او نقل دواړه مساعدت کوي لولا التکبر وتقليد الآباء.

فَاسْتَقِيْمُوْٓا اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوْهُ ؕ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِيْنَ ۙ﴿۶﴾

نو تاسي و عبادت ته د واحد خدای او اطاعت ته ځانونه چمتو کړئ او بله خوا پرېږدئ يعني الشرک، او هم د هغه خدای ﷻ څخه طلب د بخښني وکړئ مما انتم عليه من الاشراک وسوء الاعمال وروسته خدای پر ژبه د رسول دوی ته تهديد ورکړی "وويل" دا کلمه د عذاب ده او مبتداء ده "للمشرکين" دا يې خبر دی.

سوال: ويل خو نکره محضه ده، نو ابتداء به يې څرنګه صحيح وي؟

ځواب: په علم نحو کي وايي چي په دعاء يا ښېرا کي ابتدائيه د نکره صحيح دی لانها نکرة محضة صورة لکن مخصصة معنًى، وتحقيقه في شرح الجامي على الکافية في بيان قول القائل سلام عليکم چي مبتداء ده او خبر دی، قال الجامي ای سلام من قبلي عليکم فتدبر.

الَّذِيْنَ لَا يُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿۷﴾

روح البيان يې ترجمه داسي کړې ده، لا يؤمنون بوجوهها ولا يؤنه، له دې څخه دا معلومه سوه چي د زکوة څخه معنی شرعي مراد ده، او روح المعاني يې ترجمه داسي کړې ده لبخلهم وعدم الاشفاق على الخلق وذالک من اعظم الرزائل (دا يو لوی له بدو کارو څخه دی، له دې عبارت څخه دا معلومېږي چي له زکوة څخه مراد معنی لغوي ده.

پوه سه: چي حمل د زکوة پر معنای شرعي قول د ابن السائب دی وروی عن قتادة والحسن والضحاک ومقاتل وقيل لايزکون انفسهم بالايمان والطاعة، او ابن جرير او نورو يارانو د حبر الامة ابن عباس ای لايقولون لا اله الا الله ونقل ذالک عن الحکيم الترمذي وغيره فالمعنى حينئذ لا يطهرون انفسهم عن الشرک واختاره الطيبي، نو پر دې تقدير له زکوة څخه مراد معنی لغوي ده اعني التطهير وفي فقهاء وايي چي زکوة شرعي ته چي زکوة وايي په دې سبب چي نفس د مزکی له بخل څخه پاکوي او مال يې له خبث څخه پاکوي، وهو المعنى اللغوي للزکوة، او بيضاوي وايي چي د دې آيت څخه دا معلومېږي چي کفار مخاطبون بفروع الدين، له دې څخه دا معلومېږي چي بيضاوي له زکوة څخه معنی شرعي مراد بولي لانها من فروع الدين.

Scanned by CamScanner

"وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُوْنَ" او دوی په آخرت سره (یعني یوم القیامة وثوابها وعذابها) کافران دي.

پوه سه: چي "بالآخرة" متعلق دی په "کافرون" پوري، والتقدیر لپاره د حصر دی د انکار پر زکوة د کافرانو او تکرار د "هم" لپاره تاکید د حصر دی وجه یې داده چي څوک چي امتناع د زکوة شرعي څخه کوي هغه بناد دی پر عدم اعتقاد بالآخرة وثواب الزکوة فیها، نو دغه ورکول دي د مال و فقیر ته ضائع والی د مال بولي، ولي په دنیا کي خو نفع نسته کما هو الظاهر او اخرت دوی نه مني، بخلاف المؤمن ولي چي د هغه خو ایمان د ثواب د زکوة په ورځ د آخرت سته.

فائدة في هذه الآیة: خدای منع د زکوة جفت راوړه د شرک سره لکه په دمخه آیت کي او د کفر سره لکه په دې آیت کي لان المال احب الاشیاء الی الانفس نو ورکول د زکوة ستر دلیل دی پر ایمان د مزکی، نو په دې باعثه کول دي د مؤمنانو پر ورکړه د زکوة او تهدید دی پر مانعینو د زکوة، ولذا قیل مبالغة: من لا زکوة له لا صلوة له.

اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَیْرُ مَمْنُوْنٍ ﴿٨﴾

په تحقیق هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي (یعني لا اله الا الله محمد رسول الله) او عملونه یې کړي وي خصلات الصالحات و اول الصالحات الفرائض ثم والواجب ثم السنة ثم النوافل قولیًا کان او عملیًا او مالیًا دوی لره اجر او ثواب سته غیر ممنون، قال حبر الامة ابن عباس د ممنون په ترجمه کي غیر مقطوع وقال مقاتل غیر منقوص، وقیل ممنون له منة څخه مشتق دی یعني لا یمکن علیهم، وقال مجاهد غیر محسوب حساب به نه ورسره کیږي.

پوه سه: چي دا جمله معترضه ده تعریض دی پر مشرکینو چي نصیب د دوی قطع دی حیث لم یزکوا انفسهم کما زکی المؤمنون (یعني د مشرکینو حال نه دی ختم سوی کما سیئاتي) له اسدي څخه روایت دی چي روح المعاني او مظهري دواړو راوړی دی او روح البیان هم راوړی دی، او په کشف الاسرار کي هم راغلي دي نزلت الآیة في المرضی (ناجوړیان) والزمنی (په پښو شل کسانو کي) والهرمیٰ زاړه کسان چي له طاعت څخه عاجزه سي یکتب لهم الاجر علی حسب ما

يعملون في الصحة، عن عبد الله بن عمرؓ قال قال رسول اللهﷺ ان العبد اذا كان على طريقة حسنة (بنده چي پر يوه ښه لاروي يعني ښه عمل كوي) ثم مرض قيل للملك الموكل به اكتب له مثل عمله اذا كان طليقًا (چي دى جوړ ؤ) تر هغو چي زه بيرته شفاء وركوم، رواه البغوي في شرح السنة والتفسير.

او د ابو موسىٰ الاشعري او د انس بن مالكؓ ورته روايت راغلى دى، مآل خو يې يو دى صرف په عبارت كي يې فرق سته بزيادة او نقصان، ابن مسعودؓ گفت كه با رسول خدا نشسته بوديم كه رسول خدا بر اسمان نگريست وتبسم كرد گفتمُ تبسم از چه وجه كردى وچه حال بر تو مكشوف شد؟ گفت عجب آيد از بنده مؤمن كه از بيمارى بناله و جزع كند اگر بدانستى كه اورا درآن بيمارى چه كرامت هست و چه قربت است بدرگاه رب العزة عمر خود را درآن بيمارى خواستى اين ساعت كه بر نگريستم دو فرشته فرود آمدند وبنده را كه پيوسته درمحراب عبادت بود اورا طلب كردند درآن محراب اورا نيافتند، گفتند بارى خدايا فلان بنده مؤمن كه هر شبانه روزى حسنات وطاعات او مينوشتم چه شد، بارى خداؑ گفت كه درحبس بيمارى محبوس كرده ام، ملائكه گفتند كه اكنون كه درحبس بيمارى كردى هيچ عمل و طاعت وى نمى نوشتم، از حضرت رب العزة ﷻ فرمان آمد اكتبوا لعبدى العمل الذي كان يعمله في يومه وليلته ولا تنقصوا منه شيئًا فعلي اجر ما حبسته وله اجر ما كان صحيحًا.

درويش وايي: چي جمله معترضه ختم سوه اوس بيرته د حال بيان پر خوا د كافرانو.

قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُوْنَ بِالَّذِيْ خَلَقَ الْاَرْضَ فِيْ يَوْمَيْنِ

دا جمله مستأنفه ده، گويا عليه الصلوة والسلام خدایؒ ته وويل چي كه دوى يعني كفار كه پر لم يستقيموا او پر لم يستغفروا ټينگ سوه، ترجمه: ووايه دوى ته آيا تاسي منكره كيږئ پر هغه ذات چي پيدا كړې يې ده مځكه په دوو ورځو كي.

وَتَجْعَلُوْنَ لَهٗٓ اَنْدَادًا ذٰلِكَ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ⑨

او گرځوئ هغه ذات لره شريكان، چي هغه د ټولو جهانو پالونكى دى.

Scanned by CamScanner

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ ﴿١٠﴾

او پیدا کړي يې دي په مځکه کي غرونه محکم يعني پر مځکه سربېره او برکت يې اېښی دی په مځکه کي او په اندازه کړې يې ده په مځکه کي روزي دده په څلورو ورځو کي، لپاره د سوال کونکو.

پوه سه: چي د صحیح بخاري د حدیث سره سم له ابن عباسؓ څخه روایت دی چي یهودان رسول اللهﷺ ته راغلل او د مځکي او د اسمانو د پیدائښت پوښتنه يې وکړه، نو رسول اللهﷺ ورته وویل چي الله تعالی مځکه په دوو ورځو کي يعني د یکشنبې او دوشنبې په ورځ پیدا کړه، او غرونه او په دې مځکه کي چي څه معدنیات وغیره دي هغه يې د سه شنبې او چهار شنبې په ورځ پیدا کړه، یعني د اوبو چینې، ښارونه او ابادۍ ریګستانونه او میدانونه، نو دا ټولي څلور ورځي سوې لکه په ایت کي چي ذکر دي، او بیا يې وفرمایل چي د پنجشنبې په ورځ يې اسمان جوړ کړی او د جمعې په ورځ يې ستوري، لمر، سپوږمۍ او ملائکې تخلیق کړې، بیا يې آفتونه او مصیبتونه پیدا کړه چي پر هر شي راتلونکي دي، او بیا يې د آدمؑ تخلیق وکړی، بیا يې وابلیس ته د سجدې حکم وکړی نو چي هغه له سجدې څخه انکار وکړی نو له جنته يې وه ایستی (الحدیث بطوله) ابن مدیني او بیهقي وغیره دا د کعب احبار قول ګرځولی دی)

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿١١﴾

بیا يې اراده وکړه و پیدا کولو ته د اسمان، چي هغه دود ؤ نو وویل سوه هغه ته او مځکي ته راسئ دواړه په خوښي یا په ناخوښي، نو دواړو وویل موږ راغو په خوښۍ سره.

پوه سه: چي اسمان او مځکي ته خطاب او حکم کول، او د دوی په اطاعت او فرمانبردارۍ سره جواب ورکول د بعض مفسرینو په نیز مجاز دی چي مځکه او اسمان د الله تعالی تابع او فرمانبردار د هر کار لپاره تیارسی دي، خو ځیني مفسرین بیا وایي چي په دې کي مجاز نسته ټوله پر خپل حقیقت بناء دي، الله تعالی په اسمان او مځکه

Scanned by CamScanner

کي شعور او ادراک په خطاب د پوهېدلو پيدا کړې ؤ او دوی ته يې د خبرو طاقت ورکړی ؤ چي جواب ورکړي، په بحر محيط کي دا نقل کوي او وايي چي دا تفسير احسن او ښه دی، بعض مفسرينو دا هم ويلي دي چي د ځمکي له خوا دا جواب د ځمکي هغه برخي ورکړی ؤ پر کومه ځمکه چي بيت الله تعمير سوه، او د اسمان هغې برخي جواب ورکړی ؤ په کوم کي چي بيت المعمور دی يعني بيت الله ته مخامخ برخه.

فَقَضٰهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فِيْ يَوْمَيْنِ

يعني فخلقهن په خلق ابدي سره (يعني بېله کومي نقشې چي خدای ته دي پرته وه) او پر ډېر محکم شکل يې پيدا کړه، په دوو ورځي کي يوم الخميس والجمعة.

فائده: ضمير د "هن" راجع دی و سمأ ته چي د مخه ذکر سو په اعتبار د معنی چي سمأ اسم جنس دی يا ضمير مبهم دی "سبع سمٰوات" يې تميز دی، او پر اول تقدير حال دی.

پوه سه: چي جلال الدين المحليؒ وايي ففرغ منها (اى خلق السمٰوات) في اخير ساعة د جمعې د ورځي وفيها خلق آدمؑ انتهى.

درويش وايي: چي له قول څخه د محليؒ دا فهمېږي چي خلق د آدمؑ متصل په خلق پوري د اسمانو ؤ، لکن دا صحيح نه ده لان خلق آدمؑ کان بعد زمان طويل من خلق السمٰوات والارض، کما يدل عليه قوله تعالى "واذ قال ربک للملائکة اني جاعل آه" وفي قصة خلق آدمؑ تعجين طينته اربعين يومًا فلو صح خلق آدمؑ في اخير ساعته من الجمعة فذالک اخير ساعة من الجمعة ولو کان بعد مدة مديدة، والتفصيل في تفسير المظهريؒ والله اعلم.

وَاَوْحٰى فِيْ كُلِّ سَمَآءٍ اَمْرَهَا

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر قضاهن باندي، ومعنى الآية خلق في کل سماء ما استعدت له واقتضته الحکمة ان يکون فيها لکه ملائکه، لمر، سپوږمی، ستوري وغير ذالک مما لايعلمه الا الله کما يقتضيه کلام قتادةؒ، او السديؒ ويلي دي چي عبادة عن التکوين والخلق کالامر، او دا امر تکويني مقيد دی په هغه قيد چي معطوف عليه يې مقيد ؤ يعني في يومين، او يا معنی د آيت

Scanned by CamScanner

داده اوحی الی اهل کل سماء او امره وکلفهم بما یلیق بهم من التکالیف، فالوحي بالمعنی المشهور او و قید ته د في یومین هم ضرورت نسته.

وَزَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ ۖ

او موږ ښائسته کړی دی نژدې اسمان (چې د دنیا معنی ده یعني اول اسمان) په څراغانو سره چې ستوري دي.

پوښتنه: له دې آیت څخه خو داسې معلومېږي چې ستوري ټول په اول اسمان کې دي، نو داغسې ده او که څرنګه؟

ځواب: روح البیان وايي چې مراد له مصابیح څخه ټول ستوري دي چې په اسمانو کې خدای پیدا کړي دي من الثوابت والسیارات، ولیس کلها في سماء الدنیا، لکن اهل الارض ته داسې معلومېږي لکه په اول اسمان کې چې وي، نو په دې سبب زینا السماء الدنیا وویل سو، روح البیان زیاته کړې ده فان کل واحد من السیارات السبع والکواکب الثوابت في الفلک الثامن.

درویش وايي: چې دا رایه د اهل هیئت هم ده، او مظهري له دې څخه سخت مخالف دی، دی وايي چې ټول ستوري په اول اسمان کې دي کما هو الظاهر من القرآن، لکن پر دې تقدیر د کسوف او خسوف او د هلال القمر او رفته رفته تر بدر پورې ډېر مشکل دي، لکن دد دې مشکل د دفع لپاره مظهري د هغه آیت "کل في فلک یسبحون" ترجمه داسې کړې ده چې اسمان پر ځای ولاړ دی دا ستوري لکه ماهی چې په اوبو کې رفتار کوي دغسې پکښې روان دي، نو اشکال دفع دی، فتدبر.

وَحِفْظًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾

"حفظًا" مفعول مطلق د فعل محذوف دی ای وحفظناها من الآفات یا له شیطانانو څخه چې خبري د ملکو به یې اورېدلې، او بعض مفسرین وايي چې مفعول له دی په معنی کې کانه قال وخصصنا السماء الدنیا زینةً وحفظًا.

درویش وايي: چې دا ډېر بعید احتمال دی.

"ذالک تقدیر العزیز العلیم" داغه مذکور في ماقبل کې صنع د خدای ﷻ ده چې غالب دی، مانع د تقدیر دده څوک نسي کېدای او ښه خبر دی د مخلوق خپل په ټولو حالاتو.

Scanned by CamScanner

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَٰعِقَةً مِّثْلَ صَٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿۱۳﴾

نو که اعراض وکړی اهل مکه له ايمان څخه، ته ورته ووايه زه تاسي بېروم له عذاب شديد مهلک څخه، لکه عذاب مهلک د عاد او ثمود، چي عاد په باد صرصر هلاک سوه او ثمود په صيحه يعني په ناره د جبرئيل هلاک سوه.

فائده: صاعقة هر هغه عذاب ته وايي چي مهلک وي له هري نوع څخه چي وي.

فائده: تخصيص د عاد او ثمود چي يې وکړی له دې سببه چي قريش په رحلة الشتاء والصيف کي پر اثارو د دغو دوو قومو تېرېږي اثار د عذاب ددویويني، حاصل د آيت دادی چي ستاسي په باره کي يا اهل مکة چي تمرد او سرکښي کوئ او ايمان نه راوړئ بل څه نه دي پاته چي پر تاسي دي عذاب نازل سي لکه پر هغه متمردو اقوامو چي عاد او ثمود وه نازل سوی ؤ، ولي تاسي ای کفارو د مکې هغسي متمرد ياست.

قانون کلي نحوي: نومان د اقوامو او قبائلو په انصراف او عدم انصراف کي تابع د استعمال د عربو دي يعني که د يو قوم نوم عربو منصرف استعمالاوه يعني کسره او تنوين يې ورکول نو هغه قوم د جد اعلی ددوی مسمی سوی دی، نو يوازي علميت پکښي سته يعني يو سبب د عدم انصراف لري او په يوه سبب عدم انصراف نسي راتلای کما تقرر في النحو، او که په استعمال کي د عربو غير منصرف مستعمل ؤ نو په تأويل د قبيلة دوه سببه پکښي موجود دي علميت او تانيث، نو دا سبب دی چي عاد ته يې تنوين ورکړی دی يعني منصرف دی، او ثمود ته يې په حالت کي د جر فتحه ورکړې ده کما هو القانون النحوي ان غير المنصرف في حالة يكون مفتوحًا، فاحفظ هذا القانون يفيدك في مواضع من القرآن الكريم.

إِذْ جَآءَتْهُمُ الرُّسُلُ

چي راغله عاد او ثمود ته رسولان.

سوال: عاد او ثمود خو دوه قومه وه، نو ولي داسي نه وويل سوه چي اذ جاء هما يعني صيغه د تثنيې به يې راوړې وه؟

ځواب: هر قوم عاد او ثمود خو ډېر خلک وه "الرسل" حال دی من صاعقة عاد و ثمود.

سوال: رسولان د عاد او ثمود خو دوه وه يعني هود او صالح عليهما السلام، نو جمع يې ولي راوړه؟

ځواب: مراد له جمع څخه جمع لغوي ده وهو شائع في كلام العرب.

مِنۡۢ بَيۡنِ اَيۡدِيۡهِمۡ وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ اَلَّا تَعۡبُدُوۡۤا اِلَّا اللّٰهَ ؕ

يعني له ټولو جوانبو څخه، دا لفظ كنايه ده له كمال اهتمام څخه د رسل په تبليغ كي د دين و عاد او ثمود ته، ظاهره ترجمه يې داده د لاسو د خوا او د شا د خوا، يا معنى د آيت داده چي دوى يې وبېرول له عذاب څخه د امم ماضيهؤ، او د مستقبل عذاب څخه د قيامت، او دا هم احتمال سته چي مراد دي كثرة الانذار وي، والله اعلم بمراده في كتابه "الا تعبدوا" اصل يې ان لا ؤ، نو د ان نون يې په لام كي د لا مدغم كړى، ان مخفف د مثقل دى باضمار ضمير الشان، او د لا تعبدوا سره كلمه د باء مصدر ده اى بان لا تعبدوا "الا الله" چي تاسي به عبادت نه كوئ بېله يوه واحد لاشريك خداى يعني توحيد المعبود بالحق.

قَالُوۡا لَوۡ شَآءَ رَبُّنَا لَاَنۡزَلَ مَلٰٓئِكَةً فَاِنَّا بِمَاۤ اُرۡسِلۡتُمۡ بِهٖ كٰفِرُوۡنَ ﴿۱۴﴾

دوى وويل (اى عاد و ثمود) كه اراده واى د خداى زموږ (مفعول د شاء محذوف دى اى ارسال الرسل) را نازلي كړي به يې واى ملكي په رسالت سره، نو موږ په هغه شي يعني التوحيد ستاسي په زعم منكر يو، ولي تاسي خو مثل زموږ ياست څه فضيلت پر موږ لرئ.

درويش وايي: چي و مشركانو ته د هر وخت عجب حماقت دى چي رسالت چي ډېره كښته رتبه ده تر الوهيت پر بشر چي رسول دى چي هغه مشرف دى پر بتانو يې روا نه باله، او الوهيت چي تر هغه لوړه درجه نسته پر بتانو چي جمادات دي لا تنفع ولاتضر دوى عقيده پر درلوده.... مصرع: اين خيالست و محال است و جنون.

بغوي له جابر بن عبدالله رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي يو جماعت د قريشو و ابوجهل ته وويل چي پر موږ حال د محمد پوشيده دى يعني چي دى شاعر دى، كاهن دى او كه ساحر دى (ددوى احتمال د نبي والي په دماغو كي نه ؤ، كه واى هغه احتمال به يې هم راوړى واى) نو كه موږ داسي يو سړى تلاش كړى واى چي عالم په شعر، كهانت او سحر سره واى. نو هغه سړي به د محمد ﷺ سره خبري كړي

وای بیا به هغه موږ ته راغلی وای او دده صحیح حال به یې موږ ته بیان کړی وای، نو عتبه بن ربیعهؓ وویل والله لقد سمعت شعر و کهانة و سحر وعلمت من ذالک علمًا وما یخفٰی علي ان کان کذالک، یعني که دی ؤ یو له دغو درو ډلو څخه، نو دوی اجازه ورکړه چي ورسه خبري ورسره وکړه حال یې معلوم کړه، نو عتبه مذکور د علیه الصلوة والسلام کور ته ورغلی نو علیه الصلوة والسلام له کوره ورته راووتی، نو عتبه ورته وویل یا محمد انت خیر ام هاشم (ته خیر یې که هاشم، چي د علیه الصلوة والسلام لوړ نیکه ؤ) بیا یې ورته وویل چي ته خیر یې که عبد المطلب چي د علیه الصلوة والسلام نیکه ؤ، بیا یې ورته وویل چي ته خیر یې که عبد الله چي د علیه الصلوة والسلام پلار ؤ، بیا یې ورته وویل چي نو ته ولي بنکنځل کوې زموږ خدایانو ته یعني دا وایي چي دا جمادات دي لاتنفع ولاتضر او زموږ پلرونه او نیکه ګان ګمرهان بولې، او که ته په دعوی کي د رسالت ریاست غواړې موږ به ستا سره قرار داد د ریاست وکړو تر څو چي ته ژوندی یې، او که شهوت درباندي غالبه دی موږ به تاته لس ښځي په نکاح درکړو چي ستا خوښي وي من ای بنات قریش، او که ته مال غواړې چي تجارت په وکړې موږ قریش به تاته دومره نقود درکړو چي ته غني سې او ستا پس مانده ګان هم یعني زامن، عتبه چي خبري کولې رسول الله ﷺ خاموش ناست ؤ، نو کله چي د عتبه خبري خلاصي سوې نو علیه الصلوة والسلام په قرائت د قرآن داسي شروع وکړه، بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ، حٰمٓ (۱) تَنْزِيْلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ (۲) كِتٰبٌ فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ (۳) اِلٰی قوله فَاِنْ اَعْرَضُوْا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صٰعِقَةً مِّثْلَ صٰعِقَةِ عَادٍ وَّ ثَمُوْدَ، تر اخیره پوري، نو عتبه یې پر خوله مبارکه لاس ورکښېښنو، بیا یې خبري د صله رحمی سره وکړې، عتبه ولاړی کور ته ولم یخرج الی قریش مدة ابو جهل وویل یا معشر قریش، ما نرٰی عتبة الا سبنا الی محمد، یعني د خپل دین څخه اوښتی دی او میل یې محمد ته کړی دی، لکه چي محمد به ښه ډوډۍ ورکړې وي درځۍ چي ورسو عتبه ته، خیر خو عتبه یې له کوره راویستی، ابو جهل ورته وویل یا عتبه ما حبسک عنا الا انک صبوت الی محمد یعني ته مرتد سوې له خپل دین څخه و محمد ته، او دده ډوډۍ ډېر خوند درکړی دی، که ته یا عتبه په مال اړ یې موږ به تاته مال جمع کړو

چي ستا احتياج په دفع سي، او د محمد له دوډی څخه مستغني سې، عتبه ته ډېر غضب ورغلی، او قسم يې واخستی که زه ابدًا له محمد سره خبري وکړم يعني په دې باره کي چي تاسي زه ور استولی وم وقال عتبة والله لقد علمتم اني اكثر قريش مالاً ولكني اتيته يعني چي زما اراده وه هغه ټولي خبري مي ورسره وکړې فاجابني بشيئ اشارة و تلاوت د سورة حم وکړه والله ما هو بشعر ولا کهانة ولا سحر او عتبه هغه د عليه الصلوة والسلام سورة ټوله قريش او ابوجهل ته ووايه الى قوله تعالى فان اعرضوا فقل اني انذرتكم صعقة مثل صعقة عاد و ثمود، ما يې پر خوله لاس ور ونيوی، او د صله رحمی روی مي ورته شفيع کړی، عتبه دوی ته وويل لقد علمتم چي تاسي ښه خبرياست چي محمد چي يو خبره وکړي هغه دروغ نه ګرځي، فخفت ان ينزل عليكم العذاب، زه وبېرېدم چي پر تاسي به عذاب نازل سي.

فائده: محمد بن كعب قرضي ؒ وايي چي ماته رسېدلې ده دا چي عتبه بن ربيعه كان سيدًا حليمًا.

درويش وايي: چي په بل روايت کي د محمد بن كعب قرضي ؒ داسي راغلي دي چي عتبه بن ربيعه قريشو ته وويل يا معشر قريش اطيعوني (زما په خوله وکړئ) خلوا مابين هذا الرجل (يعني محمد ﷺ) يعني کار مه په لرئ، و بين ما هو فيه يعنی دعوی الرسالة فاعتزلوه فوالله ليكونن لقوله الذي سمعته نباء (يو شان سته) نو که دی نور عرب د ماپينه يوسي يعني قتل يې کړي نو تاسي دده له قتل څخه خلاص سواست د بل چا په وژلو سره، او که دی غالب سو پر نورو عربو، نو دده سلطنت ستاسي سلطنت دی لانه من قومكم قريش، او دده عزت ستاسي د قريشو عزت دی نو به تاسي نژدې د خلګو ياست وده ته لکونه قريش مثلكم، نو د ابو جهل ډلي و عتبه ته وويل: سحرك والله يا ابا الوليد (والله پر تا محمد سحر کړی دی، ابو الوليد د عتبه كنيت ؤ) قالوا: په خپله غوږه ژبه سره عتبه ورته وويل چي دا خو زما شخصي رايه ده او نصيحت دی و تاسي ته فاصنعوا ما بدأ لكم (تاسي دده سره هر څه چي کوئ وه يې کړئ، انتهی).

درويش وايي: ومع هذا عتبة بن ربيعة ايمان را نه وړی، كريمه "يهدي من يشاء" او علماء ټوله وايي چي ايمان موهبي شی دی، والله اعلم بالصواب.

Scanned by CamScanner

فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

كلمة فاء لتفصيل، هر څه چي عاديان وه هغو تكبر شروع كړى پر اهل الاض باندي بېله حقه (د ربلاد يمن) .. بيت:

تكبر عزازيل را خوار كرد .... بزندان لعنت گرفتار كرد

علماء په يوه خوله وايي چي اول تكبر له ابليس څخه صادر سوى دى چي خداى ج ده او ټولو ملكو ته امر وكړى چي ادم ع ته سجده وكړئ فسجد الملائكة كلهم اجمعون، او ابليس منع وكړه، څرنګه چي خداى ج له ده څخه پوښتنه وكړه چي ولي دي سجده ونه كړه؟ ده په جواب كي ورته وويل: انا خير منه خلقتني من نار وخلقته من طين.

فائده: تفصيل يې په عاد سره وكړى له دې سببه چي دوى تر ثمود دمخه وه.

وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً

او وويل (هغه وخت چي دوى وبېرول له عذاب څخه د خداى ج نو دوى په خپل قوت او شوكت خطاوتل، نو داسي يې وويل) څوك دى سخت تر موږ من حيث القوة (نو قوة تميز دى له نسبت څخه چي دوى وكړى د اشد و ځانو ته يعني موږ دفع د عذاب په خپل قوت سره كوو) تاريخ وايي چي د ميانه سړي قد اتلس (۱۸) ګزه ؤ او يوه د دوى له غره څخه لويه ګاره جلا كړه هر ځاى چي به يې زړه غوښتى هورې به يې وغورځول، قال الله تعالى ردًا عليهم.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۖ وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾

الاستفهام للانكار وكلمة الواو معطوف على مقدر (كما هو القانون في النحو وقد مر مرارًا في هذا التفسير، والتقدير ههنا قالوا ذالک ولم يروا اى لم يعلموا) ترجمه: آيا نه ويني دوى چي په تحقيق هغه خداى ج چي دوى يې پيدا كړي دي هغه خداى ج قوي او اشد دى تر دوى په قوت او قدرت كي، او وه دوى په آياتو يعني په معجزاتو سره زموږ چي انكار يې كاوه.

فائده: وكانوا عطف دى پر قالوا.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ

موږ واستاوه (عطف دى پر كانوا) پر دوى باد "صرصرًا" يعني شديد الصوت

اوشديد البرد والضر البرد، چي عاديان به يې پورته کړه د اسمان پر خوا او پر سرو به يې ايله کړه، په هغه ورځو کې چې منحوسې وې ددوی په حق کې، الضحاک وايي چي خدای پر دوی درې کاله باران بند کړی او وچ باد به جاري ؤ، وقيل کان الريح جاريًا في اخير الشوال له يوې چهار شنبې څخه تر چهار شنبې پوري په دوهمه چهار شنبه ټوله خلک هلاک سوه، وفي الحديث الصحيح ثموديان د پاسه باد يعني مشرقي باد هلاک کړه واهلکت عاد بالدبور، يعني د کښتې باد يعني غربي.

لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

چي زه په دوی وڅکم يعني نازل کړم (يعني ليس المراد ذوق الفم) عذاب د سپکاوي، په دې ناقص يا نژدې ژوند کې

پوهسه: چي اضافت د عذاب و خزي ته اضافت د موصوف دی و صفت ته مثل رجل الحرب وحاتم الجود.

فائده: توصيف د عذاب په خزي سره مبالغة دی لکه زيد عدل وکذا في المثالين المذکورين، تدبر.

وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ أَخْزٰى وَهُمْ لَا يُنْصَرُوْنَ ﴿۱۶﴾

او هر آئينه عذاب د اخيرت ډېر د اهانت دی.

فائده: په آيت کريمه کې "اخزی" صفت وګرځاوه که څه هم اخزی خو کافر دی مجازًا مبالغةً "وهم لاينصرون" ددوی سره کومک نه کړل کېږي چي عذاب دي څني دفع کړل سي.

وَأَمَّا ثَمُوْدُ فَهَدَيْنٰهُمْ

او هر څه چي ثمود وه موږ دوی ته هدايت وکړی يعني دلالت پر خير (چي ايمان دی او شر چي کفر او شرک دی) چي دې هدايت ته په اصطلاح کې ارائة الطريق وايي يعني رسول مؤيد بالمعجزت مو ور واستاوه.

فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى فَأَخَذَتْهُمْ صٰعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُوْنِ

دوی مختاره کړی جهل او شرک پر هدايت او ايمان، نو دوی ونيول اواز مهلک بالاستيصال د اسمان له خوا څخه.

Scanned by CamScanner

پوه سه: چي صاعقة په پښتو تکه بولي چي تېز اور دی چي له وريځي څخه راشوه سي، دلته هغه معنی مراد نه ده بلکې مراد څني صوت مهلک دی د اسمان له خوا څخه.

پوه سه: چي اضافت د صاعقة و عذاب ته او توصيف د عذاب په هون سره مجاز دی لپاره د مبالغې.

بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۱۷﴾

يعني باختيار الكفر والضلالة على الهدى والايمان، والباء للسببية و كلمة ما موصولة والعائد محذوف ای بسبب شيئ يكسبونه.

وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿۱۸﴾

او موږ نجات ورکړی له صاعقه څخه و هغو کسانو ته چي ايمان يې راوړی ؤ او د له خدای څخه بېرېدل.

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿۱۹﴾

(ويوم) ای اذکر يا محمد و مکې والو ته هغه ورځ، چي جمع کړل کېږي د ښمنان د خدای (چي کافران دي من ای نوع کانوا) و اور ته، نو دوی شړل کېږي اورته او که په زوره د خزنة النار له خوا ورغورځول کېږي اورته، او قتاده او سدي وايي چي يحبس اولهم على اخرهم چي سره غونډ سي ييا دوږخ ته ورغورځول کېږي، بيضاوي وايي هي عبارة عن كثرة اهل النار.

درويش وايي: چي اهل النار په غايت الغاية کي د كثرة دي ولا يعلم كثرتهم الا الله تعالى، حتى غاية د يحشروا او يوزعوا.

حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ

چي دوی ورسي يعني حاضر سي، شاهدي اداء کړي پر دوی اوريده د دوی يعني غوږونه

پوه سه: چي کلمه د ما زائده ده لپاره د تاكيد اتصال الشهادة بالحضور.

فائده: اسماعهم يې نه دوايه او سره ددې چي شاهدي خو غوږونه اداء کوي لان السمع في الاصل مصدر وان كان المراد به الاذن، شاهدي د غوږو په هغه شي چي

په دوی حرامي خبري اوريدل سوي وي لکه غيبت او بهتان چي څوک يې پر چا وايي او د بل سړي غوږونه يې اوري.

وَأَبْصَٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾

او سترګي ددوی (چي په شهوت يې و ښځي ته کتلي وي، ابصار يې جمع راوړی لان المراد به العين لا المعنى المصدري، قالوا النکتة للغار لا للقار، فتأمل) او پوستونه ددوی، يعني ظاهر بدن ددوی (چي ده لمس د حرام په کړی وي) کلمه د ما مصدريه ده ای بعملهم ويحتمل ان تکون موصولة فالعائد الى ما محذوف ای بالذي يعملونه به.

پوه سه: چي السدي وايي چي مراد له جلود څخه فروج دي لکن ګناه خو يوازي پر فرج نه ده، فالظاهر العموم ليتناول اللمس الحرام ايضًا وقال مقاتل ينطق جوارحهم يعني مراد د شهادة څخه مطلق دی کما يدل عليه الحديث الصحيح الذي رواه مسلم عن انس چي مونږ د عليه الصلوة والسلام سره ناست ؤ فضحک (ده خندل او وه يې ويل) هل تدرون ما اضحک؟ تاسي خبر یاست چي زه پر څه شي خاندم؟ صحابه کرامو ورته وويل الله ورسوله اعلم قال من مخاطبة العبد ربه يعني يوم القيامة (درويش وايي چي دا حديث د وحي خفي له جملې څخه دی) يقول: بنده وايي د خدای په نزد آيا ما تا ته پناه نه ده راکړې له ظلم څخه يعني په ورځ د قيامت، ظلم زه کوم پر بنده فيقول يعني الله بلى، هو ما تا ته پناه درکړې ده له ظلم څخه، نو بنده ورته وايي چي زه د چا شاهدي نه قبلوم الا شاهدًا مني يعني د کرام کاتبين شاهدي نه قبلوم، نو خدای پاک ورته وايي: کفٰى بنفسک اليوم عليک شهيدًا، فيختم على فيه، نو پر خوله يې مهر ورولګوي يعني خبري نه سي کولای، ويقال لارکانه واعضائه انطقي خبري وکړئ فينطق باعماله، وروسته يې ژبه ايله سي يعني خبري شروع کړي، نو دی خپلو اعضاؤ ته وايي بعدًا لکن وسحقًا فلکن انا فعل، د خدای له رحمت څخه لېري سئ او هلاک دي وي تاسي لره ما ستاسي د اور څخه د ساتلو لپاره د خدای سره بحث او خبري کولې يعني هغه د مخه خبري چي ذکر سوې.

پوښتنه: بيله ژبه نور اعضاء د انسان څرنګه خبري کولای سي؟

ځواب: ددې خبري جواب به په راتلونکي آيت کي راسي، او داغه رنګه په صحيح

Scanned by CamScanner

حديث كي چي روايت يې ابن مسعود رضي الله عنه كړى دى چي يوه ورځ موږ څو كسه د عليه الصلوة والسلام پر كاسه پر ډوډى ناست ؤ او موږ ټولو د كاسې تسبيح اوريدلې، او داغه رنګه په صحيح حديث كي چي روايت يې بخاري كړى دى راغلي دي عليه الصلوة والسلام وايي چي زه هغه ډبره اوس هم پيژنم چي زه غار حرا ته تلم (يعني قبل النبوة والوحي) دې ډبري به وويل السلام عليک يا رسول الله، او داغه رنګه په صحيح حديث كي راغلي دي چي يوې ښځي د يهودانو په خيبر كي عليه الصلوة والسلام ته په مهانى د پخو غوښو زاوره او په ولي كي د پسه يې ډېر زهر اچولي وه، چي د عليه الصلوة والسلام د ولي غوښي خوښي وې، نو عليه الصلوة والسلام چي يوه يا دوې ګولې وخوړلې اصحابو رضي الله عنهم ته يې وويل چي لاسونه پورته كړئ په غوښو كي زهر دي، بيا يې هغه ښځه راغوښتل چي تا په دې غوښو كي زهر اچولي وه؟ هغې ورته وويل چي چا درته وويل، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي دغه د پسه ولي راته وويل، نو هغې اقرار وكړى چي هو ما زهر وراچولي وه، دې وويل چي زما د زهر اچولو څخه مقصد داؤ چي كه دا سړى نبي په رشتيا ؤ خو زهر تاوان نه ورته كوي او كه نبي نه ؤ د غمه به يې موږ يهودان خلاص سو يعني زهر به يې ووژني، الى اخير الحديث، او نور ورته حديثونه ډېر دي، وفيما اوردناه كفاية لاهل البصيرة، والحاصل چي په نيز د اهل السنة والجماعة د خبرو كولو لپاره بنية انساني شرط نه ده للحيات والعقل والقدرة، يعني مع الله تعالى.

وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا ۖ قَالُوا أَنطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾

وويل دغه كسانو چي د دوږخ اچولو لپاره راجمع كيدل، تاسي ولي شاهدي اداء كړه پر موږ باندي بعدًا لكن كما مر في حديث مسلم.

درويش وايي: چي هغه آيت چي ما وعده كړې وه چي د دې پوښتنې جواب به په راتلونكي آيت كي راسي، ترجمه: پوستو كو ورته وويل چي موږ پر نطق راوستلو هغه ذات چي الله دى چي ملكه (قدرت) د نطق او د خبرو يې و هر شي ته وركړې ده.

درويش وايي: چي بخاري او مسلم او بغوي رحمهم الله له ابن مسعود رضي الله عنه څخه داسي روايت كړى دى چي سره جمع سوه په وړاندي د البيت الشريف دوه كسه د ثقيف د قبيلې خلک او يو قريشي يا دوه قريشان او يو د ثقيف د قبيلې (درويش وايي چي

Scanned by CamScanner

دا تردید شک د راوي دی) کثیر شحم بطونهم (چي ډېري وې وازګي د نسو ددوی) قليل فقه قلوبهم (او لږ وه هوشياري د زړو ددوی) نو يوه ددې درو کسانو څخه وويل اترون ان يسمع الله ما نقول (ستاسي خيال دی چي خدای به اوري دا زموږ خبري) هغه بل ورته وويل يسمع ما جهرنا ولا يسمع ما اخفينا (په زوره خبري اوري او نه يې اوري که موږ کرار خبري سره کوو) هغه بل ورته وويل ان يسمع ما جهرنا فانه يسمع ما اخفينا (که يې د جهر خبري اورېدلې نو ما اخفا هم اوري)

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُوْنَ اَنْ يَّشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُوْدُكُمْ

تاسي په وخت د فواحشو کولو ځانونه پټول يعني په دنيا کي (ان يشهد) په حذف د جر ای عن) پر تاسي به شاهدان وي ستاسي اورېدل او ستاسي ليدل او ستاسي پوستونه، يعني لکه د خلګو څخه چي مو ځانونه پټول په وخت کي د فواحشو کولو چي رسوا نه سم په خلګو کي، فالمعنی ماکنتم تظنون ان جوارحکم تشهد عليکم ای بالفواحش فلهذا له جوارحو څخه مو ځانونه نه پټول.

وَلٰكِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيْرًا مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۲﴾

لکن دا مو ګمان ؤ چي په تحقيق خدای ج علم نه لري پر ډېرو کارو چي تاسي يې عمل کاوه يعني هغه کارونه چي موږ يې په پرده وکړو نو هم له دې کبله مو فواحش په پرده کي کوله.

وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِيْ ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدٰىكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِّنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۲۳﴾

نو دغه ظن ستاسي (ذالکم مبتداء ده) چي تاسي يې کوئ (ارداکم) ای اهلککم (دا يې خبر دی او داسي هم ممکنه ده چي ظننتم بدل وي د اسم اشاره څخه او رداکم دې خبر وي) نو تاسي وګرځېداست چي په خسران کي د قيامت واقع سواست، په وروسته آيت کي خدای جل جلاله ددوی حال بيانوي.

فَاِنْ يَّصْبِرُوْا فَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ۚ وَاِنْ يَّسْتَعْتِبُوْا فَمَا هُمْ مِّنَ الْمُعْتَبِيْنَ ﴿۲۴﴾

که دوی صبر وکړي پر اور د دوږخ، نو اور ددوی کرار ګاه ده يعني لا خلاص لهم عنها، او که دوی طلب د رجوع وکړي و هغه شي ته چي ددوی خوښه وي او خدای جل جلاله

Scanned by CamScanner

له ځانو څخه راضي کړي يعني دنيا ته يې رد کړي او ايمان راوړي او اعمال صالحه وکړي، نو ددوی څخه خواست د اجابت نه کول کيږي، ولې دا ايمان اضطراري دی.

وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ فَزَيَّنُوا لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

موږ استولی دی دوی ته (يعني کفارو ته) (قرناء) جمع د قرين ده لکه کرماً جمع د کريم ده په معنی د مثل ددوی من الشياطين يا د قرين معنی خطايستونکی والمآل واحد، نو هغو قرناؤ و دوی ته ښائسته کړی هغه شی چې په مابين کې د لاسو ددوی دی يعني حاضر دی (يعني امور الدنيا واتباع الشهوات) او هغه چې تر دوی وروسته دي يعني انکار الآخرة والبعث بعد الموت.

وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِيٓ أُمَمٍ

او ثابته وګرځيدل پر دوی کلمه د عذاب د خدای ج (في امم) حال دی له ضمير مجرور څخه د عليهم ای کائنين في جملة امم.

قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ۝

په تحقيق تېر سوي دي تر دوی دمخه (قد خلت آه، صفت دی د امم) له انسانانو او پېرانانو څخه (من الجن والانس، دا هم صفت دی د امم) انهم کانوا خٰسرين، دا جمله علت ده د استحقاق د عذاب ددوی وخسرانهم ددوی دادی چې مختاره کړي يې دي اسباب د عذاب يعني کفر او د نار پر اسبابو د رحمت من الايمان والطاعة چې اسباب د ځای د رحمت دي من الجنة ونعيمها.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ

وويل هغه کسانو چې کفر يې کړی ؤ، چې د اهل مکه رئيسان وه و خپلو اتباعو ته يا معنی داده چې بعض ددوی و بل بعض ته وويل، غوږ مه نسئ و دې قرآن ته يعني په پټه مه ورته کښېنئ (والغو فيه) اخرج ابن ابی حاتم رح عن ابن عباس رض کان النبي ﷺ وهو بمکة اذا قرأ القرآن يرفع صوته (په ډېر جهر سره به يې وايه) مشرکانو د مکې چې به د عليه الصلوة والسلام و قرائت ته غوږ نيولی ؤ، نو هغه به دوی شړل او دا به يې ورته ويل لاتسمعوا لهذا القرآن وأتوا باللغو چې محمد دا قرآن وايي نو تاسي داسي فعل کوئ چې دده فکر سره مشوش سي، نو عليه

الصلوة والسلام چي به قرآن شروع کړی چا به شپيلکی کاوه او چا به چکچکي
کولې چا به ايله ناري وهلې چا به غزلي ويلې، وعلى هذا فقس، نو مراد له الغو
څخه ما لا اصل له، او ابو العالية رح وايي چي د لغو معنى داده په آيت کي چي دی
قرائت شروع کړي تاسي دده عيبونه شروع کړئ يعني ناحقه عيبونه پوري غوټه
کوئ مثلاً، يا شاعر يا کاهن يا ساحر يا مجنون يا مفتر.

لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿۲۶﴾

نو شايد دده پر قرائت به غالبه سئ، يا پر خودي محمد ؑ به غالبه سئ چي باره به
قرائت نه وايي په مسجد الحرام کي.

فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا

نو موږ به دوی ته رسوو (يعني ليس المراد زوق الفم بلا الاصابة) عذاب سخت
چي اندازه د هغه عذاب څوک نسي کولای.

سوال: کفار خو د مخه ذکر سوه، نو ضمير يې ولي نه راجع کاوه؟

ځواب: لپاره د تسجيل د کفر پر دوی او لپاره د شمول د حکم د نورو کافرانو چي
د کفار مکه کارونه کوي، وضع د ظاهر يې پر ځای د مضمر وکړه.

وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۲۷﴾

زه به دوی ته جزاء ورکړم د سيئاتو د عملو ددوی، نو د اسوء په معنی د تفضيل نه دی
بلکې په معنی د صفت مشبه دی، او يا معنی داده چي زه به دوی ته جزاء د کفر ورکړم چي
هغه ډېر لوی بد کارۇ چي دوی يې په دنيا کي عمل کاوه يعني نور معاصي يې هم کول
لکن کفر لوی بد کارۇ، نو اسم تفضيل پر خپله معنا پاته دی، له ابن عباس رض څخه روايت
دی عذابًا شديدًا يوم بدر ده (چي په شمول د فرعون الامة ابو جهل او ويا کسه ووژل سول
او اوويا په حصارت وينول سول) واسوی الذي کانوا يعملون في الاخرة انتهى، چي دا
تفسير په اعتبار د واقعي د کفار د مکي دی يعني لا تسمعوا لهذا القرآن آه.

ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ ۖ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ ۖ

(ذالک) ای الاسوء عذاب، مبتداء ده) جزاء او عذاب دی د دښمنانو د خدای ج
دا خبر د ذالک دی (النار) عطف بيان دی د جزاء يا خبر د مبتداء محذوفي دی،
دوی لره په آخرت کي ځای د اقامت ابدي سته.

Scanned by CamScanner

جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يَجْحَدُوْنَ ۝٢٨

(جزآء) مفعول د فعل مقدر دی ای يجزون او دا جمله تاکید د ماسبق ده) په سبب ددې چې دوی وه په دنیا کې له آیاتو څخه زموږ چې قرآن کریم دی انکاریې کاوه، یا معنی داده یلغون عند تلاوة القرآن.

سوال: په قرآن کریم کې خو جحود ذکر دی چې معنی یې انکار دی کمامر في التفسیر الاول، نو اراده د یلغون آه څرنګه ځنې روا ده؟

ځواب: ذکر سبب دی چې جحود دی مراد ځنې مسبب دی چې لغو عند قرائة القرآن، وهذا مجاز شائع في العربية.

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا رَبَّنَآ اَرِنَا الَّذَيْنِ اَضَلّٰنَا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ

او وویل هغه کسانو چې کفریې کړی ؤ، ای ربه زموږ په موږ ووینې هغه کسان چې موږیې ګمراهان کړي ؤ، که د جن وي مراد ځنې شیطانان دي او که د انس څخه وه چې مراد ددوی رئیسان دي چې دوی یې له اسلام راوړلو څخه منع کوله جبرًا.

درویش وايي: چې کفروا اګرچه ماضي ده او دا قول د کفارو خو په دوږخ کې دی و هغه مستقبل بعید دی، باید یقول الذین وای، لکن چونکه دا قول موعود د خدای عزوجل مستحق الوقوع لامحالة دی نو لکه ماضي دی، دا جمله عطف ده پر مضمون د کلام سابق ای عذبوا وقالوا یعني یقولون بعد مایلقون في النار.

نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ اَقْدَامِنَا لِيَكُوْنَا مِنَ الْاَسْفَلِيْنَ ۝٢٩

چې موږ و ګرځوو لاندې تر پښو زموږ یعني په اور کې یعني عذاب یې سخت و ګرځي (لیکونا من الاسفلین) دوی و ګرځېده، قال ابن عباس رضي الله عنه لیکونا اشد عذابًا منا، یعني په ثقل سره زموږ.

اِنَّ الَّذِيْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا

په تحقیق کومو خلګو چې وویل چې رب زموږ الله دی (یعني د زړه په اخلاص سره اعترافًا او په خوله سره اقرارًا) "ثم استقاموا" یعني بیا پر ځانو لازم و ګرځوي طریق مستقیم یعني په طاعاتو کې او په ترک کې د منهیاتو، په روایت د ابی بکر الصدیق رضي الله عنه راغلي دي چې ده د صحابه رضي الله عنهم څخه پوښتنه وکړه چې تاسي څه وایاست په

تفسير کي د دغو دوو آياتو (ان الذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا، والذين آمنوا ولم يلبسوا ايمانهم بظلم) نو صحابه کرامو رضي الله عنهم ورته وويل چې معنی يې داده الذين قالوا ربنا الله ثم عملوا بها واستقاموا على امره تعالى فلم يذنبوا ولم يلبسوا ايمانهم بظلم ثم لم يذنبوا اصلاً، قال ابوبکر رضي الله عنه لقد حملتموها على امر شديد (يعني ددې دوو آيتو تاسې ډېر سخت او ګران تفسير وکړی) بلکې معنی يې داده الذين امنوا ولم يلبسوا ايمانهم بظلم يقول بشرک والذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا يعني لم يرجع الى عبادة الاوثان، کذا في ازالة الخفاء للشيخ ولي الله المحدث الدهلوي.

وروی النسائي والبزار وابو يعلى وغيرهم عن انس رضي الله عنه قالوا قرء علينا رسول الله ﷺ هذه الآية ان الذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا قد قالها ناس من البأس (د عذاب له سببه او له تکليفه) ثم کفروا اکثرهم فمن قالها يعني ربنا الله حتى يموت فهو ممن استقام علما، او کما قال رسول الله ﷺ.

درويش وايي: چې د ابوبکر رضي الله عنه تفسير او ددې حديث نبوي تفسير اسهل او اشمل تفسير دی والله اعلم.

پوهه: چې کلمه ثم لپاره د تراخي د استقامت په رتبه کي تر اقرار يعني ربنا الله، او مظهري رحمه الله وايي چې مراد له استقامت څخه الاعتدال وعدم الزيغ والانحراف عن الحق بوجه من الوجوه لا في الاعتقاد ولا في الاعمال، ومنه الصراط المستقيم في سورة الفاتحة اهدنا الصراط المستقيم اى الطريق السوي الذي يوصل سالکه الى المطلوب النية (چې تلونکی پر هغه لار مستقيم خامخا و مطلوب ته رسوي يعني رضى الرحمن والدخول الاولى في الجنان، نو استقامت لفظ مختصر دی لکن په معنى کې ټوله شرائع او احکام نغښتي دي من الاتيان بالمأمورات والاجتناب عن المنهيات على سبيل الدوام والثبات.

درويش وايي: چې داسي استقامت په عصر حاضر کي يعني سنه (۱۴۳۲هـ) بلکې تر دې ډېر دمخه هم نادر دی غاية الندرة الا من وفقه الله عزوجل، رزقنا الله الاستقامة المذکورة بمحض فضله وکرمه وذالک ليس على الله بعزيز.

درويش وايي: چې چونکه دا استقامة لفظ اخصر ؤ او معنى يې ټوله دين اسلام ته شامل ده، لکه هغه حديث چې سفيان بن عبدالله الثقفي رضي الله عنه چې د عليه الصلوة والسلام

Scanned by CamScanner

ځخه پوښتنه وکړه چي يا رسول الله ﷺ ماته په اسلام کي يو داسي جامع خبره وکړه چي بيا سوال ونه کړم احدًا وفي رواية غيرک، قال عليه السلام قل امنت بالله ثم استقم.

درويش وايي: چي د ابوبکر الصديق رضي الله عنه تفسير تاسي واورېدى، او عمر بن الخطاب رضي الله عنه يې داسي تفسير کړى دى ان تستقم على الامر والنهي، او عثمان بن عفان رضي الله عنه يې داسي تفسير کړى دى: اخلصوا العمل لله تعالى، او علي بن ابى طالب رضي الله عنه وايي: ادوا الفرائض، او ابن عباس رضي الله عنهما يې داسي تفسير کړى دى: استقاموا على اداء الفرائض، او الحسن رح وايي استقاموا على امر الله فاعملوا بطاعته واجتنبوا معصية، او مجاهد رح او عکرمه رح وايي استقاموا على شهادة ان لا اله الا الله، او مقاتل رح وايي استقاموا على معرفة الله فلم يرتدوا.

درويش وايي: چي دا ټولي معاني سره نژدې دي، فتأمل فيها.

تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ الۡمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوۡا وَلَا تَحۡزَنُوۡا

نازلېږي پر دوى ملکي لپاره د بشارت، ابن عباس رض وايي عند الموت وقال قتادة ومقاتل اذا قاموا من قبورهم، وقال وکيع بن الجراح رح البشرى يکون في ثلاثة مواطن، زيرى په درو ځايو کي کېږي، عند الموت وفي القبر وعند البعث.

پوهه: چي د الا اصل ان لا ؤ نون يې په لام کي مدغم کړى، نو ان مفسره دى د تتنزل عليهم، و ترجمة الآية: يعني تاسي مه بېرېږئ د ما تقدمون عليه من امور الآخرة، کذا قال مجاهد رح، او غم مه کوئ پر ما خلفتم من المال والاولاد (ولي چي خداى ج وايي چي زه ستاسي خلف په هغو يعني د رزق او حفاظت لپاره، او عطاء بن ابى رباح رح وايي لاتخافوا عن العقاب ولا تحزنوا على صدور العصيان فان الله يعفوها لکم)

وَاَبۡشِرُوۡا بِالۡجَنَّةِ الَّتِيۡ كُنۡتُمۡ تُوۡعَدُوۡنَ ۝٣٠

او خوشحاله و اوسئ په دخول د جنت هغه جنت چي ستاسي سره يې وعده کړهل سوې وه له جانبه ځخه د خداى ج پر ژبه د رسولانو ع، ابو نعيم له ثابت بناني رح ځخه روايت کړى دى چي ده سورة حٰم السجدة تلاوت کاوه دې ځاى ته چي راورسېدى تتنزل عليهم الملائکة نو يې داسي وويل بلغنا، مور ته رارسېدلې ده چي عبد مؤمن چي له قبره ځخه راووزي يعني بالنفخة الثانية، نو هغه دوې ملکي چي په

Scanned by CamScanner

ژوند کي دده سره ورسره وي هغه ملکي ده ته ووايي لاتخف ولا تحزن وابشر بالجنة التي کنت توعد، قال ای الراوي فيأمن من الله خوفه د خدای ج له بېري ځخه بېغمه سي او سترګي يې خنکي سي چي کنايه ده په عربي ژبه کي.

نَحْنُ اَوْلِيٰٓؤُكُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ ۚ

ای موږ ستاسي دوستان ؤ او ستاسي سره درسره ؤ په دنيا کي چي د شيطانانو ځخه به مو ساتلاست او په زړو کي مو الهام د خير درته کاوه علی رغم الشياطين چي په وسوسو به يې شر په زړو کي دراچاوه، او موږ ستاسي دوستان يو په اخرت کي يعني چي نه در ځخه جلا کېږو تر ځو چي تاسی جنت ته داخلېږئ.

وَلَكُمْ فِيْهَا مَا تَشْتَهِىْٓ اَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيْهَا مَا تَدَّعُوْنَ ﴿۳۱﴾

او تاسي لره په جنت کي هغه کرامات او لذات سته چي ستاسي زړونه په خوشحاله کېږي، او تاسي لره په جنت کی دعاء يعنی تمنی او طلب يې کوئ.

نُزُلًا مِّنْ غَفُوْرٍ رَّحِيْمٍ ﴿۳۲﴾

مهماني ده له جانبه ځخه د بخښونکي او مهربان خدای ج.

فائده: د نزلاً د لفظه دا معلومه سوه چي هغه دوی چي يې تمنی درلوده نسبت و هغو نعمتو ته چي خدای ج دوی ته ورکړه دوی يې تصور هم نه ؤ کړی لکه مهماني د مهمان نواز سړي چي د مېلمه هيڅ طمع د داسي مهمانی نه وي.

درويش وايي: چي د نزلاً من غفور رحيم تر عنوان لاندي صائب اصفهاني رح چي يو نامو ړی محقق شاعر دی داسي وايي:

ازين چه سود که در گلستان وطن دارم .. مراکې عمر چو نرگس بخواب ميگذرد

بايزيد بسطامي رح وايي:

شربت کأسا بعد کأس .... فما نفذ الشراب ولا رويت

وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَآ اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا

(من) الاستفهام للانکار ای لا احد احسن (قولا) از جهت سخن تمييز من نسبة احسن الی من) او په خپله هم عمل صالح کوي يعني فيما بينه وبين ربه، يعني داسي و خدای ج ته نه وي لکه يو شاعر چي وايي:

واعظان چون جلوه درمحراب و ممبر ميکنند .... چون بخلوت ميروند کاری ديگر ميکنند

Scanned by CamScanner

وَّقَالَ اِنَّنِیْ مِنَ الْمُسْلِمِیْنَ ﴿۳۳﴾

او دا هم ووايي چي زه د مسلمانانو څخه يم، دا ويل اشاره ودې ته ده چي ايمان شرط دی د عمل صالح.

فائده: په دې کي رد دی على من يقول انا مسلم ان شاء الله تعالى، په علم کلام کي وايي چي دا ان شاء الله ويل که د شک لپاره وي په خپل اسلام کي دا خو کفر دی، او که لپاره د ادب مع الله وي يعني حواله د ټولو کارو خدای ج ته کوي يعني و مشيت ته د خدای ج او يا لپاره د عاقبت الامر وي لا في الآن والحال او يا لپاره د تبرک بذکر الله وي، يا تزکيه د خپل نفس نه کوي نو پروا نه لري.

فائده: حکم د دې آيت هر هغه چا ته شامل دی چي دغه خصال حميده پکښې وي، وان نزلت که څه هم نازل دی په عليه الصلوة والسلام او په اصحابو رضي الله عنهم کي او يا په مؤذنانو کي، ولي چي مؤذنان هم خلکو ته دعوت د لمانځه ورکوي.

پوښتنه: دا سورة خو ټوله په اتفاق مکي دی، او اذان خو په مدينه منوره کي مشروع سوی دی؟

ځواب: ايت دي په مکه کي نازل وي او حکم دې متأخر تر نزول وي، قاله الحافظ ابن حجر رح، او په قرآن کريم کي نور داغسي آيتونه هم سته، وقالت عائشة رضي الله عنها نزلت الآية في المؤذنين واختاره المظهري رح.

فائده: پوه سه چي دعوت و خدای جل جلاله ته څو مرتبې لري (۱) اول مرتبه دعوة د انبياء عليهم السلام دی، دوی طريقه د دعوت الى الله يا اظهار د معجزاتو او براهينو عقليه هم و کفارو ته وايي، اخيري درجه د دعوت استعمال السيف دی يعني الجهاد في سبيل الله (۲) دويمه درجه دعوت د علماء دی فانهم يدعون الخلق الى الله بالدلائل العقلية والبراهين النقلية فقط يعني د توري د استعمال اجازه نه لري، حسين کاشفی رح در تفسير حسينی ميگويد: امام فقيه ابو الليث السمرقندی رح فرموده که مراد ازين ايت مذکوره علماء اند که معالم دين بمردم آموزند و عمل صالح و ايشان آنست که هرچه دانند بآن خود هم عمل کنند، نه آنکه شاعر ميگويد ...بيت:

واعظان چون جلوه درمحراب و ممبر ميکنند ..... چون بخلوت ميروند کاری ديگر ميکنند

يا محتسبان اند که قواعد امر بالمعروف ونهی عن المنکر را تمهيد دهند

Scanned by CamScanner

وبمردم بيان نمايند، وعمل صالح ايشان آنست كه صبر او تحمل وانچه بديشان رسند از مكاره مردم صبر و تحمل كنند.

والعلماء ثلاثة اقسام (۱) عالم بالله وغير عالم بامر الله يعني باحكامه (لكه عابد جاهل) (۲) عالم بامر الله و نهيه واحكامه غير عالم بالله لكه عالم فاسق غير عامل باوامره ونواهيه (۳) عالم بالله وعالم باحكامه لكه عالم عمل صالح، يعني يطابق حاله مقاله، فهذا القسم الثالث يصلح لدعوة الناس الى الله عزوجل (۳) مرتبة الدعوة بالسيف وهم الملوك المسلمين يجاهدون الكفار حتى يدخلون في دين الله وطاعته او يعطو الجزية عن يد وهم صاغرون، والمرتبة الرابعة دعوة المؤذنين الخلق اى المسلمين الى الصلوة وهي اضعف مراتب الدعوة الى الله تعالى.

درويش وايي: چي مظهري رح د اضعف مرتبه د دعوة الى الله په تفصيل بيان كړې ده او روح البيان هم څه ناڅه تفصيل راوړی دی.

فصل في فصل الاذان: عن معاوية رض قال قال رسول الله ﷺ المؤذنون اطول الناس اعناقًا يوم القيامة رواه مسلم.

درويش وايي: چي طول د غاړي كنايه ده له ډيري خوشحالۍ څخه، وعن ابى سعيد الخدري رض قال قال رسول الله ﷺ لايسمع مدى صوت المؤذن (نه اوري نهايت د اواز د مؤذن) جن ولا انس ولا شيئ الا شهد له يوم القيامة (يعني بالاسلام) رواه البخاري.

درويش وايي: چي والله اعلم چي دا حديث خاص په هغه مؤذن پوري دی چي بېله توسطه د ګويا او لاؤډسپيكر د مؤذن اواز واوري كما هو المعتاد في زمن النبي ﷺ او يا عام دی، وعلى تقدير العموم ففيه بشارة عظيمة للمؤذنين كما لايخفٰى، وعن ابى هريرة رض قال قال رسول الله ﷺ الامام ضامن (يعني د صحت او فساد او د شريعت غراء سره يانه) والمؤذن موتمن (او مؤذن امين د خلګو په دخول د وخت د لمونځو) اللهم ارشد الائمة (ته هدايت وكړې و امامانو ته چي د قانون شرعي سره برابر لمونځونه و خلګو وركړي) واغفر للمؤذنين (چي اذانونه پر وخت وكړي او فاسدي لهجې په اذانو كي استعمال نه كړي) رواه احمد والترمذي والشافعي رح وعن ابن عباس رض قال قالت رسول الله ﷺ من اذن سبع سنين، اووه كاله متواتر محتسبًا د ثواب نه په اجرت، كه څه هم اجرت پر اذان متأخرينو د فقهاؤ روا بللی دی، كتب له برائة من النار، نوشته ده دده

Scanned by CamScanner

لپاره کاغذ د خلاصون له اور څخه، رواه الترمذي وابن ماجه وابو داؤد، وعن ابن عمر رض قال قال رسول الله ﷺ ثلاثة على كسبان الجنة (درې کسه به په لوړو ځايو کې په جنت کې ناست وي، (۱) هغه مريى ادى حق الله لکه پنځه وخته لمونځ، روژه وغيرهما من الفرائض التي في ذمته وحق مولاه، او د بادار حق اداء کوي چې خدمت دى په راستي سره (۲) ورجل ام قومًا وهم به راضون او هغه امام د مسجد د يو قوم دى چې دوى په راضي وي (داسي نه دى چې صاحب جاه وي يا د حکومت له خوا پر قوم مسلط وي چې قوم په راضي نه وي لکن دى د زور له لاري ددوى امامت د لاسه نه ورکوي.

فائده: دا حکم هلته دى چې په امام کې عيب شرعي وي، مثلاً ږيره يې تر مقدار شرعي ډېره کوچنۍ کړې وي، يا سرتور سر لمونځ ورکوي الى غيرها من عيوب الائمة (۳) رجل ينادى بالصلوة الخمس كل يوم وليلة يعني بلا اجر كما في حديث ابن عباس رض وقد مر، رواه الترمذي، وعن ابى هريرة رض قال قال رسول الله ﷺ المؤذن يغفر مدى صوته ويشهد له كل رطب ويابس وشاهد الصلوة (حاضر و لمانځه ته د جماعت) يكتب له (۲۵) صلوة ويكفر عنه مابينهما (او ده ته بخښل کېږي په مابين کې د دوو لمونځو د جماعت من المعاصي) رواه احمد وابو داؤد و ابن ماجه وعن سهل بن سعد رض قال قال رسول الله ﷺ ثنتان لاتردان او قلما تردان (شک د راوي دى الدعاء عند النداء، يوه دعاء په وخت کې د آذان او بل دعاء په وخت کې د جنګ د مسلمانانو او کافران يلتحم بعضهم بعضًا چې يو د بل غوښې سره تويوي، وعن ابن عمر رض ان رسول الله ﷺ قال من اذن ثنتى عشرة (۱۲) كاله و جبت له الجنة وكتب له بتأذينه في كل يوم ستون حسنة وبكل اقامة ثلاثون حسنة وعن عمر بن الخطاب رض انه قال لو اطقت الآذان مع الخلافة لاذنت (كما طاقت درلوداى د اذان سره د مشاغل د خلافت د خلکو ما به اذان کولاى، وروى حديث ابن عمر رض المتقدم ابن ماجه وعن ابن عمر رض قال كنا تؤمر بالدعاء عند اذان المغرب (د امر کېدلو يعني د رسول الله ﷺ په دعاء سره عند اذان المغرب اى عند تمام اذان المغرب رواه البيهقي في الدعوات.

فصل في جواب الاذان: عن عبد الله بن عمر بن العاص رض قال قال رسول الله ﷺ اذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل مايقول، هغه دده کلمې ورسره وواياست، ثم صلوا عليّ (بيا پر ما درود وواياست) فانه من صل علي صلي الله عليه بها عشرًا (که چا په دغه

كي پر ما درود ووايه خداى ج به پرده لس رحمتونه نازل كړي ثم صلوا الله لي الوسيلة (يعني اعط سيدنا محمدًا الوسيلة) فانهما منزلة في الجنة (چي وسيله يوه درجه عاليه ده په جنت كي) لا تنبغي الا لعبد من عباد الله وارجوا ان اكون هو (چي نه ښايي دغه درجه مګر ويوه چاته د بندګانو د خداى جل جلاله او دا اميد لرم چي هغه به زه يم) فمن سأل لي الوسيلة حلت عليه شفاعتي (زما شفاعت به هغه ته ورسيږي)

درويش وايي: چي جامع دعا بعد تمام الاذان دا د الله رب هذه الدعوة التامة (يعني الدعوة عند الاذان الى الصلوة) والصلوة القائمة (اى الصلوة الدائمة الى يوم القيامة) آت محمدًا الوسيلة والفضيلة والدرجة الرفيعة وابعثه مقامًا محمودًا الذي وعدته (چي مقام د شفاعت كبرى دى دا د ځان لپاره دعاء ده) وارزقنا شفاعته يوم القيامة كما قال رسول الله ﷺ اذا قال المؤذن الله اكبر الله اكبر الى اخير الحديث، يعني يقول مثل ما قال المؤذن وحين يقول (يعني المؤذن) حي على الصلوة (دوه واره) وحى على الفلاح (دوه واره) يقول (السامع) لاحول ولاقوة الا بالله دخل الجنة رواه مسلم، وعن عبد الله بن عمر رض قال رجل يا رسول الله ان المؤذنين يفضلوننا (مؤذنان په ثواب كي تر موږ بالا سول) فقال رسول الله ﷺ قل كما يقولون فاذا انتهيت (چي ته پاى ته ورسيدې) فسل تعط (سوال يعني د خداى ج چي قبليږي)

درويش وايي: چي وفي اجابة المؤذن احاديث اخر صحيحة تركنا ها لحال الطول وفيما ذكرناه كفاية.

وَلَا تَسْتَوِى الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ط

نه دي سره برابر حسنه ښه خصلت او نه بد خصلت يعني في الجزاء وحسن العافية.

فائده: لا ثانيه زائد دى لپاره د تاكيد د نفي يعني تر هغو پوري چي انسان لره ممكن وي بايد خصلت حسنه مختاره كړي تر خصلت سيئه مثلاً صبر دى پر غضب مختاره كړي، والحلم على الجهل والعفو على الانتقام والسخاء على البخل والشجاعة على الجبن والعفة (عن الزناء) على العنت پر زنا، او بعض مفسرين وايي چي معنى د ايت داده چي نه دي برابر افراد د خصلت حسنه في الثواب والاجر بل بعضها فوق بعض كالفرائض والواجبات والسنن والمستجبات النوافل او دغه نه دي برابر جزئيات د خصلت سيئه په بدوالي لكه كبائر ګنهونه على تفاوت درجاتها

Scanned by CamScanner

والصغائر، مثلاً که د یو چا له خوا څخه تا ته بد ورسېدل فادفعها باحسن الحسنات فالحسنة ان تعفوا عنه والاحسن في هذه ان تحسن الیه یعني مع العفو.

فائده: ولا تستوي آه جمله مستأنفه ده چي راوړل سوې ده لپاره د ښو کارو في المعاملة الجاریة بین العباد، وروسته تر دې محاسن د اعمال جاریة بین العبد وربه عزوجل یې بیان کړه یعني په دمخه ایتو کي، حکمت الهي په اوسني ایت الهي کي ترغیب ورکول و علیه الصلوة والسلام چي صبر دي کوي پر اذیت د کافرانو ده لره او مقابله د اسائة د دوی دی په احسان سره کوي لکن معهذا حکم مذکور عام دی.

اِدْفَعْ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ

ته دفع کوه په هغه خصلت سره چي احسن وي یعني اسائة که د یو چا له خوا څخه تا ته ورسېږي، دا جمله استیناف ده د جواب د یو سائل چي کیف افعل فاجیب، ادفع آه د دې بیان څخه چي درویش وکړی د دې غرض لپاره چي مراد الحسنة والسیئة امرین معینین لان العموم انسب ببلاغة القرآن، وروی عن علي کرم الله وجهه الحسنة حب الرسول وآله علیهم الصلوة والسلام والسیئة بعضهم، او د عباس رض روایت دی الحسنة لا اله الا الله والسیئة الشرک، وقال الضحاک الحلم والفحش وقیل المدارات والغلظة قیل غیر ذالک لکن روح المعاني وایي لایخفی ان بعض المروي یکاد لاتصح ارادته ههنا نو شاید چي هغه دي د من روی عنه څخه په صحیح سند دي نه وي ثابته والله اعلم.

فَاِذَا الَّذِيْ بَيْنَكَ وَبَيْنَهٗ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهٗ وَلِيٌّ حَمِيْمٌ ﴿۳۴﴾

کلمه د اذا لپاره د مفاجات ده، اضیف الی الجملة یعني نابېره به پیدا سي چي ته په ادفع بالتي هي احسن سره عمل وکړي یعني وبه ګرځي هغه څوک چي ستا او دده تر منځ عداوت ؤ.

پوه سه: چي "الذي" مبتداء ده او "كَاَنَّهٗ وَلِيٌّ" یې خبر دی، والمعنی دوست مهربان غمخوار ستا.

پوه سه: چي دا نتیجه د ادفع بالتي هي احسن ان یعني فعلت ذالک صار عدوک ولیًا حمیمًا، په حدیث کي راغلي دي چي دا آیت په ابی سفیان بن حرب رض کي نازل سوی دی

Scanned by CamScanner

لانه كان عدوًا ظاهر العداوة النبي ﷺ وللمسلمين وجه د عداوت دده هلته شدت پيدا كړي چي رسول الله ﷺ ام حبيبة بنت ابى سفيان رض په نكاح كړه، وروسته چي ابو سفيان رض ايمان راوړى صار وليًا بالاسلام وحميمًا بالقرابة والمصاهرة مع النبي ﷺ.

درويش وايي: چي دا شان نزول روح البيان په تفصيل سره او روح المعاني په اختصار سره راوړى دى او روايت يې د مقاتل بن حبان رض څخه هم ثابت دى، مظهري وايي وليس بسديد لان الآية مكية واسلام ابى سفيان كان بعد الفتح.

درويش وايي: چي د مجموع سورة فصلت مكي والى خو مسلم دى ولا نسلم كون هذه الآية بخصوصة مكية تدبر غاية التدبر هداک الله والله اعلم بالحال.

وَمَا يُلَقّٰىهَآ اِلَّا الَّذِيْنَ صَبَرُوْا ۚ وَمَا يُلَقّٰىهَآ اِلَّا ذُوْ حَظٍّ عَظِيْمٍ ﴿٣٥﴾

(وما يلقٰها) جملة معترضة، والمعنى نه وركول كېږي دا خصلت يعني مقابلة الاساءة بالاحسان، مگر نه هغه كسانو ته چي صبر يې كړى پر مخالفت د نفس او د هوى، او نه وركول كېږي دا خصلت چي مقابله د اسائة دي په احسان سره ده كړى مگر هغو كسانو ته چي لويه برخه وركړل سوې وي، روح المعاني وايي ذو نصيب عظيم من خصال الخير وكمال النفس كما روى عن ابن عباس رض، او قتاده رح وايي ذو حظ عظيم من الثواب، او بعض وايي الحظ العظيم الجنة پر دې اخير روايه دا آيت وعد من الله عزوجل وعلى الاول هو مدح.

وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطٰنِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ ؕ

دا جمله عطف ده پر ادفع بالتي آه باندي، د اما اصل ان ما ؤ، نون د ان شرطيه يې په ما زائده كي مدغم كړى.

پوه سه: چي نزغ شبه د نخس ده چي په پښتو يې چخول بولي، او مراد څني دلته وسوسه د شيطان ده او شيطان سړى باعثه كوي پر معصيت باندي، په قاموس كي راغلي دي نزعه كمنعه (يعني پر صيغه د منع دى) طعن فيه (عيب يې پر ووايه) ونزع بينهم افسد واغرى ووسوس (يعني د فلاني قوم په مابين كي فساد وكړى او يو پر بل يې ورواچول) او وسوسه يې ورواچول وهو فعل الشيطان، والمعنى كه چېري شيطان وسوسه درواچول په زړه كي او ته يې باعثه كړې پر انتقام د من اساءلک څخه يعني مقابلة د اسائة په اسانه وكړه په احسان يې مه كوه.

Scanned by CamScanner

(فاستعذ بالله) ته پناه په خدای ج سره وغواړه په شر سره د شیطان (یعني قل اعوذ بالله من الشیطان الرجیم) یعني د شیطان اطاعت مه کوه.

پوه سه: چي دا جمله جواب د شرط دی یعني په اما ینزغنک کي، او جواب د امر چي فاستعذ بالله دی محذوف دی (یعني یدفع الله عنک ذالک النزغ)

اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿٣٦﴾

خدای ج اورېدونکی دی ستا د استعاذې، یعني ستا پر استعاذه علم لري، او خبر دی ستا په نیت سره چي نیت دي مقابله د اسائة په احسان سره.

وَمِنْ اٰيٰتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

د خدای ج د قدرت له علاماتو څخه دي شپه او ورځ، په دې معنی چي شپه یې تاریکه پیدا کړې ده او ورځ یې روښانه، اول د ارام لپاره او دویم د کسب او تجارت لپاره، او یا دا معنی چي ګاهي شپه اوږده وي لکه په ژمي کي او ګاهي ورځ اوږده وي لکه په دوبي کي.

(والشمس والقمر) او داغه رنګه لمر او سپوږمۍ د صانع عالم قادر مقتدر چي لرونکی د صفاتو کاملهؤ دی او دلیل پر توحید د خالق دی.

درویش وایي: چي شمس او قمر خو لوی نښانې د قدرت دي تر دوی کښته شیان هم علامې او دلائل د توحید د خدای جل جلاله دي، سعدي شیرازي رح وایي:

برګ درختان سبز در نظر هوشیار .... هر ورقی دفتریست معرفت کردګار

لَا تَسْجُدُوْا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوْا لِلّٰهِ الَّذِيْ خَلَقَهُنَّ

تاسي سجدې مه کوئ د لمر او سپوږمۍ لانهما مخلوقتان تاسي غوندي ایها الساجدون لهما، او سجده کوئ د هغه ذات چي دا څلور شیان یې پیدا کړي دي یعني والنهار والشمس والقمر.

اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ ﴿٣٧﴾

که تاسي د خدای ج عبادت کوئ، ولي چي سجده عبادت دی او لائق د عبادت رب العزة دی وبس.

فائده: دغه ځای د سجدهٔ تلاوت دی په نیز د امام شافعي رح ولي چي امر چي

Scanned by CamScanner

واسجدوا دی پوري مقترن دی، وهو مروي عن ابن مسعود رضي الله عنه وابن عمر رضي الله عنه فقیه ابو جعفر الطحاوي الحنفي رحمه الله په خپل سند سره روایت کړی دی د عبد الرحمن بن یزید نه چي عبدالله بن مسعود رضي الله عنه کان یسجدوا في الآیة الاولی من سورة حٰم واخرج بسنده عن ابن عمر رضي الله عنه مثله.

فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ

که دوی کبر وکړی له امتثال نه یعني عن السجود الله.

پوهه: چي دا شرط دی د جزاء په ځای کي د علت د جزاء درولی دی یعني ولا یضروه چي مضمون دد آیت دی (فالذین عند ربک) فالمعنی لان الذین.

پوهه: چي مراد د الذین آه او د عندیت نه مراد عندیت مکاني نه دی بلکې درجات د قرب الی الله دی وهم الانبیاء والملائکة والاولیاء.

يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ ﴿٣٨﴾

دوی تسبیح وایي علی الدوام د خدای ج د شپې او د ورځي او ملال او ستړیا دست و ګریبان نه ګرځي بلکې لذت او خوند ورکوي، او امام اعظم رحمه الله دا ځای د سجده تلاوت بولي، وهو المروي عن ابن عباس رضي الله عنه.

پوهه: چي امام الطحاوي الحنفي رحمه الله د مجاهد نه او هغه د ابن عباس رضي الله عنه نه انه کان یسجد في الآیة الآخرة، وروی عن ابن سیرین مثله.

پوښتنه: امام الطحاوي رحمه الله سجده تلاوت په اول آیت کي راوړي وه کمامر نو دا به دده په قول کي تناقض نه وي؟

ځواب: د فقیه ابو جعفر الطحاوي رحمه الله چي حنفیان وایي چي دی اعلم الناس دی بمذهب ابی حنیفة رحمه الله په شرح کي د معاني الآثار چي دده تصنیف دی عادت دادی چي د هر مذهب دلائل اولاً راوړي دي وروسته د امام اعظم رحمه الله مذهب راوړی، او د هغه ترجیح بیانوي، او دلائل یې هم بیانوي لکه د دغي سجود د حٰم وروسته تر ډېرو حدیثو امام طحاوي داسي ویلي دي ان السجود في الآیة الاخیرة مقتضی النظر بیا د هغه ډېر دلائل راوړي دي.

فائده: امام الامة و سراج الشریعة ابو حنیفة رحمه الله د احتیاط نه کار اخستی دی، دی وایي چي که سجده په واسجدوا کي وي، نو تاخیر تر اخیري آیت اخیري

آيت پورې ځنډول خو يې جائز دی لان سورة السجدة غير لازمة عند الفور بلكه وخت متسع فراخه دی او كه سجده تلاوت په نېږ د لايسئمون وي لم يكن السجود قبله يعني عند واسجدوا خو قبل الوقت د جواز نه لري او كفايت نه كوي.

درويش وايي: انظروا ايها الاعداء لمذهب الامام چې د امام اعظم رح څومره فراخ نظر دی عبد الله بن المبارك په خپل قصيده كي وايي لقد زان البلاد من عليها، امام المسلمين ابو حنيفة فما بالمغرقين له نظير، ولا بالمغربين ولا بكوفة الى اخير العقيدة.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً

او بعض له دلائلو څخه د قدرت د خدای ج، ای دلائل قدرته تعالى (انک) ايها المخاطب غير المعين، ته وينې ځمكه سپېره ګرد الوده بلا نبات خشوع د ځمكي (مستعار له تذلل څخه و خدای ج ته ومنه الخشوع في الصلوة)

فَاِذَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ط

نو چې كله موږ نازلې كړو (و اوروو) پر ځمكه اوبه (اهتزت) ای تحركت (وربت) او راپورته سي او سره وپړسيږي لخروج النبات عنها.

اِنَّ الَّذِيْٓ اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰى ط اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۳۹﴾

په تحقيق هغه څوك چې ژوند يې وركړ، ای احياها بنباتها بحذف المضاف، دغه ذات مقتدر چې احياء د ځمكي په نبات سره هر آئينه ژوندی كونكی دی د مړو له قبرو څخه يعني په ورځ د قيامت عند النفخة الثانية، په تحقيق دا خالق پر هر شي د احياء او اماتة قادر دی.

اِنَّ الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ط

په تحقيق هغه كسان چې كج روی كوي په آيات قرآنيهؤ كي يعني غلط او باطل تأويلونه په كوي د خپل خواهشاتو سره يې برابروي، وهذا هو مراد ابن عباس رض بقوله يضعون كلامه تعالى غير موضعه انتهى، اصل معنى د الحد مال عن الاستقامة ومن هذا يقال للحد القبر لحد لانه مائل من الاستقامة الى جانب (لايخفون علينا) نه دی پټ زموږ څخه يعني دوی دي په امن كي د انتقام او جزاء بيغمه نه كښيني.

پوه سه: چې په يوه قرائت كي يلحدون په فتح د ياء راغلی دی يعني من باب المجرد

Scanned by CamScanner

او مشهور قرائت يې يُلحدون دی بضم الياء من باب الافعال وهما بمعنی واحد، وقال قتادة رحمه الله: الالحاد التكذيب، وقال مجاهد يلغون في اثناء قرائة القرآن من جانب النبي ﷺ يا په لوی لوی نارو سره يا په چکچکو سره يا د خولې په شپيلکي سره کمامر من قوله تعالی: وقال الذين كفروا لاتسمعوا لهذا القرآن واللغو فيه.

درویش وايي: چې اول تفسير عام دی چې و ټولو تفاسيرو ته شامل دی يعني يلحد في الآيات القرآنية بالتكذيب كابي جهل وغيره، يا بالنار كمامر في الآية المتلوة آنفًا، يا په تغير د لفظ قرآني، يا په تأويل باطل سره مخالف د تأويل څخه د سلف الصالحين كالفرقة المجسمة يعني خدای ج جسم بولي، نو دوی د ترجمه د آياتو متشابهه ؤ پر ظاهر کوي، مثلاً الرحمن علی العرش استوی، يدالله فوق ايديهم كل شيئ هالک الا وجهه، الی غير ذالک من الآيات الدالة بحسب الظاهر علی الجسمية يا اهل اهوا كالمعتزلة والكرامية والروافض والخوارج والكرامية وغيرها من فرق الضلال.

حکايت: په زمانه کې د حاتم الاصم رحمه الله چې د يو عارف بالله نوم دی يو کفن کښ، يعني چې چا به مړی ښخ کړی د شپې به دی ورغلی د مړي کفن به يې ځني راټول کړی چې په عربي يې نباش بولي، نو دا کفن کښ د حاتم رحمه الله د تبليغ و مجلس ته راغلی، نو د هغه وعظ تأثير پر وکړی او د حاتم رحمه الله پر لاس يې توبه وکښل او خپل حال يې هم ورته بيان کړی يعني چې زه کفن کښ وم، نو حاتم رحمه الله ورته وويل: کم نبشت، د څو کسانو مړو کفنونه به دې کښلي وي؟ نباش ورته وويل د اوو زرو (۷۰۰۰) حاتم رحمه الله ورته وويل په څو کاله کې؟ نباش ورته وويل په شل کاله کې، حاتم رحمه الله بېهوشه سو، څه وخت چې پر هوش راغلی، نباش ته يې وويل قبور المسلمين ام الكافرين؟ قال قبور المسلمين فغشی علی حاتم رحمه الله ثانيًا فلما افاق قال لنباش، د څو قبرو والاؤ مخان د قبلې څخه چپ وه، او د څو قبرو والاؤ مخ پر قبله ؤ؟ نباش ورته وويل چې د اوو زرو څخه د درو سوو (۳۰۰) کسانو مخ و قبلې ته ؤ، د نورو ټولو مخ د قبلې څخه چپ ؤ، فغشی علی حاتم رحمه الله ثالثًا لانه علامة كون الميت مات علی غير ملة الاسلام.

سوال: سبب د بېهوشی د حاتم رحمه الله څه ؤ؟

ځواب: الخوف من الله تعالی لان خوف احد بحسب مقامه من معرفة الله عزوجل، دا ؤ د لايخفون علينا په مناسبت حکايت:

Scanned by CamScanner

اَفَمَنْ يُّلْقٰى فِى النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَّنْ يَّاْتِيْٓ اٰمِنًا

قانون كلي: الهمزة للانكار والفاء للعطف على مقدر مناسب للمقام، تقديره ايفتخرن هؤلاء الكفار ويتعجبون باموالهم فمن يلقى آه، ومعنى الانكار چي دوى بايد دا فخر نه كولاى، اخرج ابن مردوية عن ابن عباس رضي الله عنه افمن يلقى في النار هو ابو جهل.

(ام من يأتي امنًا) هو ابو بكر الصديق رضي الله عنه وقيل نزل هذه الآية في ابى جهل وعمار بن ياسر رضي الله عنه من فقراء المؤمنين، وقيل من يأتي آمنًا هو حمزة رضي الله عنه وقيل عثمان رضي الله عنه.

درويش وايي: چي دا ټول د مثال پر ډول ذكر سوي دي، ولهذا قال المظهري ابو جهل وامثالهم، وقال البرسوي رحمه الله وهم الكفرة بانواعهم، ترجمه: آيا هغه څوک چي واچول سي په اور كي بهتر دى او كه هغه څوک چي راسي په ورځ د قيامت په حال كي د امن له عذاب الهي څخه.

پوښتنه: ددې دوو ډلو په باره كي خداى جل جلاله متقابل عبارت نه وواېي، يعني داسي عبارت: افمن يلقى في النار خير ام من يدخل الجنة، حكمت يې څه دى؟

ځواب: په نظم جليل كي اغتناء ده په شان كي د مؤمنانو لان من العذاب اعم من دخول الجنة لانه يبقى احتمال ان يعذب زمنًا قليلاً ثم يدخل الجنة او بل دا چي امن له عذاب څخه اهم دى من دخول الجنة، هم دا سبب دى چي په اوله ډله كي كفار دي د القاء لفظ يې وويل سو چي دال پر قسر دى يعني بې اختياره يې و نار ورغورځوي، او په دويمه ډله كي اتيان وواېه الدال على انه بالاختيار والرضاء مع الامن.

يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اِعْمَلُوْا مَا شِئْتُمْ ۙ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿٤٠﴾

عمل كوئ اى كافرانو چي ستاسي خوښه وي يعني من الكفر والمعاصي، په تحقيق خداى ج په عملو ستاسي خبر دى.

پوه سه: چي دا امر تهديد شديد دى امر تكليف او اباحة نه دى، او كلمه د ما مصدريه يا موصوله ده، والعائد اليه محذوف اى ما تعملونه.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَآءَهُمْ ۚ وَاِنَّهٗ لَكِتٰبٌ عَزِيْزٌ ﴿٤١﴾

په تحقيق هغه كسان چي كفر او انكار يې په قرآن وكړى څه وخت چي دوى ته نازل سو، په تحقيق قرآن مبارک عزيز دى، ابن عباس رضي الله عنه وايي اى كريم على الله

Scanned by CamScanner

تعالى، او قتاده رحمه الله وايي اعزه الله تعالى (عزت او غلبه خدای ورکړې ده) لايجد الباطل اليه سبيلاً كما قال الله تعالى.

لَّا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ

نه راځي ده لره باطل د مخ له خوا ده ته او نه د شا له خوا څخه، او روح المعاني د عزيز ترجمه په لا يوجد له نظير سره کړې ده، او يا منيع دی لاتتأتى لاحد معارضة، کريمه "لو كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا (يعني محمد ﷺ) فأتوا بسورة من مثله" وقيل غالب دی على الكتب السماوية كلها لفسخها به.

پوهسه: چي لايأتيه الباطل آه دا جمله بل صفت دی د کتاب، او مابين يديه وماخلفه كناية عن جميع الجهات يعني د هيڅ جهت باطل لار نه ورته لري يعني من حيث الصيغة ولا من حيث الجملة ولا من حيث الفصاحة ولا من حيث البلاغة ولا من حيث امثاله ولا من حيث القصص من الانبياء والامم الماضية، نو دا تمثيل دی چي قرآن مبارک يې مشابه کړی د يو شخص سره چي پر هغه د هر جهته څخه پهره ولاړه وي چي دښمنان و هغه ته لار نسي پيدا کولای لکونه في حصن حصين، ددې کنايه ژوندی مثال په عربي کي الصباح والمساء دی چي کنايه د ټولو ازمنة ماضية او حاليه او مستقبله ؤ څخه ده.

امام قشيري رحمه الله فرموده که قرآن عزيز است که کلام رب العزة که ملک عزيز (جبرئيل ؑ) بر رسول عزيز آورد (يعني محمد ﷺ) برائ امت عزيز که کنتم خير امة اخرجت للناس، شاهد اوست طبعی است که نامه دوست برائ دوستان عزيز و گرامی ميباشد ... بيت:

زنام و نامه تو يافتم عز و کرامت .... هزار جان گرامی فدای خامه و نامت

قتاده او السدي رحمه الله وايي چي له باطل څخه مراد شيطان دی چي دی طاقت نه لري چي قرآن ته دي تغيير بالزيادة فيه او النقصان منه.

پوهسه: چي مراد له شيطان څخه شياطين الجن والانس دواړه مراد دي، چنانچه روافضو په قرآن کي لس اجزاء نور بالا کړي دي، دوی وايي چي دا اجزاء صحابه کرامو رضي الله عنهم په وخت کي د جمع القرآن طرح کړي ؤ لکن کامياب نه سول يعني نمونه د هغه قرآن چي دوی جمع کړی ؤ يعني څلوېښت جزء په ټوله نړۍ کي نسته، او دوی

Scanned by CamScanner

زيات کړي وه بعض الفاظ په بعض آيتو کي کما في قوله تعالى انما انت منذر ولکل قوم علي، دا لفظ دوی زيات کړی دی، وسيعلم الذين ظلموا آل محمد ای منقلب ينقلبون آل محمد دوی ورسره زيات کړی دی، دا خو دوی عمل وکړی چي په قرآن کي به دا زموږ زيادت د همېشه لپاره پاته وي لکن کامياب نه سول، دا عمل يې خدای ﷻ و شيلې ته د بطلان واچاوه، قال الزجاج معناه انه محفوظ من ان ينقص منه فياتيه الباطل من بين يديه، او يزاد فيه فيأتيه الباطل من خلفه، وقال مقاتل رح لايأتيه الباطل ای التکذيب من الکتب التي تقدمه ولايجيئ بعده کتاب يبطله او ينسخه، دليل کل التفاسير ان الله عزوجل وعد رسوله ﷺ حفظ القرآن والله لايخلف الميعاد، کريمه: انا انزلنا اليک الذکر وانا له لحافظون.

تَنْزِيْلٌ مِّنْ حَكِيْمٍ حَمِيْدٍ ﴿۴۲﴾

خبر د مبتداء محذوفي دی ای هو تنزيل يا حمل يې مبالغةً عدل يا تنزيل په معنی د منزل دی له جانبه څخه د کامل الحکمة خدای ﷻ (نو تنوين لپاره د تعظيم دی) او محمود دی چي ټوله مخلوقات يې حمد وايي يا په لسان حال سره يا په مقابل سره ومع ذالک هو تعالى حميد في ذاته لايحتاج الي حمد احد من الخلق.

درويش وايي: چي چونکي کفارو د مکې به و آنحضرت ﷺ ته خفت انګيز الفاظ استعمالول، ګاهي به يې ويل چي شاعر دی، ګاهي به يې ويل چي کاهن دی و امثال ذالک نو د عليه الصلوة والسلام د تسلي لپاره خدای ﷻ دا آيت نازل کړی.

مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيْلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ ؕ

تاته نه دي ويل سوي مګر هغه الفاظ چي ويل سوي وه ورسولانو ته ترتا د مخه من الالفاظ القبيحة کمامرت، نو ته صبر وکړه لکه هغو انبياؤ عليهم السلام چي صبر کړی ؤ او ته ځان په غم کي مه اچوه لان العاقبة لانبياء، او بعض مفسرين وايي معنی د آيت داده ما اوحی اليک الا مثل ما اوحی الی الرسل من قبلک من التوحيد واصول الدين ای المعتقدات والوعد للمؤمنين والوعيد للکافرين والاحتمال الاول هو الارجح.

إِنَّ رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ وَّذُوْ عِقَابٍ أَلِيْمٍ ﴿۴۳﴾

په تحقيق سره ستا خدای خاوند د مغفرت دی يعني للمؤمنين، او ورکونکی د عذاب درد دهنده کافرانو لره.

Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي په دې کي ضمنًا اشاره وده ته ده چي تر تا د مخه رسولانو ته والمؤمنين بهم خداى کومک ورکړى ؤ پر اعداء ددوى او تاته به هم خداى کومک درکړي عنقريب، او انتقام به د اعداؤ څخه ستا واخلي وقد صبر رسول الله ﷺ ونصره الله على اعدائه كما في يوم بدر وغير ذالک.

شان نزول: کفارو د مکې د تعنت او ضد د لاري و عليه الصلوة والسلام ته وويل چي ولې ستا کتاب په عربي ژبه دى ولي په لغت سرد عجمو نه دى لکه تورات او انجيل، نو دا آيت نازل سو.

وَلَوْ جَعَلْنٰهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَّقَالُوْا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ ؕ

ضمير راجع دى و ذکر ته يعني د غه قرآن چي ته يې په عربي دوى ته وايې، نو که موږ ګرځولى واى قرآن نازل پر تا د عجمو په لغت سره، نو دوى اى اهل مکة به ويلاى (لولا فصلت آياته) اى بينت آياته يعني بلغة العرب حتى چي موږ به په پوهېداى، دا جمله متصل ده په اول پوري د سورة په مدح کي د قرآن اعنى کتاب فصلت آياته الخ.

ءَاَعْجَمِيٌّ وَّعَرَبِيٌّ ؕ

يعني انکارًا به کفارو د مکې ويلاى چي کتاب عجمي دى او رسول عربي دى، قال مقاتل رح وذالک ان رسول الله ﷺ ورتلى به يسار چي مريى ؤ د عامر الحضرمي وكان يهوديًا عجميًا چي کنيت يې ابو فكيهة ؤ، فقال المشركون يعني اهل مکة انما يعلمه بشر يعني الغلام المذکور چي يسار يې نوم ؤ نو د يسار مالک يعني عامر الحضرمي او ورته وه يې ويل چي ته محمد ته قرآن وربنيې؟ يسار ورته وويل چي دى ما ته تعليم د اسلام کوي، فانزل الله تعالى هذه الآية.

قُلْ هُوَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا هُدًى وَّشِفَآءٌ ؕ

وو ايه هغه اى القرآن العربي د هغو کسانو لپاره چي ايمان يې راوړى وي هدايت دى د ضلالة څخه او شفاء عظيم دى، التنوين للتعظيم اى شفاء عظيم لما في صدور الناس من الجهل ورزائل اوصاف القلب والنفس كالكبر والعناد والبخل وغيرها وقيل شفاء من الامراض والاوجاع الظاهرة والجسدية.

Scanned by CamScanner

فائده: علماء د حقيقت او تصوف وايي چي په قرآن کريم کي شپږ آياتونه د شفاء د امراض ظاهره او باطنهٔ موجود دي، که څوک دغه شپږ آيته په خوله ووايي يا يې پر کاغذ نوشته کړي او به يې وڅيښي په عقيده کامله سره خداى ﷻ به دده مرض دفع کړي.

درويش وايي: چي آيات الشفاء دادي لکن زه حافظ د قرآن نه يم ترتيب يې نه دى را معلوم لکن ضروري هم نه دى (و ننزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنين، شفاء للناس، شفاء لما في الصدور، ويشفى صدور قوم مؤمنين، واذا مرضت فهو يشفين، قل هو الذي آمنوا هدًى و شفاء.

وَالَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ فِيْٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَّهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ؕ

او هغه کسان چي پر قرآن ايمان نه لري، موصول مبتداء ده، په غوږو کي يې ثقل دى يعني چي په سمع د قبول يې نه اوري، که څه هم ظاهرًا کاڼه نه دي دا يې خبر دى، او دا قرآن پر دوى باندي ظلمت دى يعني شبهة او مشتبه دي، قال قتادة رح چي کفار مکه عموا عن القرآن وصموا عنه فلا ينتفعون به.

اُولٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَّكَانٍۢ بَعِيْدٍ ﴿۴۴﴾

دوى ته نارې وهل کيږي له ليري ځاى څخه، دا يو مثال دى د کفارو د مکې في عدم قبولهم عدم استماعهم للقرآن بمن صاح به من مسافة بعيدة.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ فَاخْتُلِفَ فِيْهِ ؕ

لام موطئه د قسم دى موږ ورکړى ؤ موسىٰ ؑ ته کتاب يعني التورات (فاختلف فيه جواب د قسم محذوف دى يعني اختلف قوم موسىٰ بالتصديق والتکذيب يعني بعض ايمان پر راوړى او بعض يي تکذيب وکړى کما اختلف قريش قوم محمد ﷺ.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ؕ

که نه واى يو خبره چي خداى ج په لوح محفوظ کي د مخه ليکلې وه چي هغه خبره داده چي زه تاخير د عذاب کوم و مکذبينو ته يعني مهلت ورکوم يعني الى يوم القيامة يا الى اجل معلوم، ددوى ترمابين به فيصله او قضاوت کړه سوى واى يعني ژر به مي عذاب ورکړى واى.

Scanned by CamScanner

وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾

(وانهم) اى المكذبين په شک کي دي (د منه ضمير يا راجع و تورات ته دى يا قرآن ته) چي دوى يې په اضطراب کي اچولي وه يعني قوم موسىٰ ؑ يا قريش مكة.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾

كه څوک عمل صالح وكړي لپاره د فائدې د خپل ځان يې كړى دى، كلمه د لام د نفع ده، او كه څوک بد عمل وكړي ضرر يې چي عذاب الهي دى و ده ته راجع دى، نو كلمه د على لپاره د ضرر ده، او نه دى ستا رب يا محمد (ﷺ) ظلم كونكى پر بندګانو، يعني عمل د محسنين نه ضائع كوي بلكې ثواب يې وركوي، او په عمل كي د بد كارانو په عملو كي زيات وب نه كوي.

پوښتنه: ظلام خو صيغه د مبالغې ده، نو د نفي څخه د ظلام به احتمال د نفس ظلم پر خداى جَلَّ جَلَالُهُ متوهم نه وي؟

ځواب: مظهري رح وايي چي صيغه د مبالغې تعريضًا على الكفار راوړه بانهم هم الظالمون المبالغون في الظلم، والله سبحانه لا يتصور منه الظلم اصلاً، او بعض مفسرين وايي چي اصل كلام داسي ؤ و ماربک بظالم ثم نقل مع النفي الى صيغة المبالغة، فكانت المبالغة راجعة الى النفي على معنى ان الظلم منفي عنه تعالى نفيًا مؤكدًا مضاعفًا، او بعض مفسرين وايي چي صيغه د مبالغې په اعتبار د كثرت د عبيد او بندګانو ده، لا باعتبار كثرة الظلم حتى چي احتمال د نفس ظلم پر خداى ج متوهم سي ويؤيد هذا التوجيه قوله تعالى ولا يظلم ربک احدًا، وفي الحديث القدسي اني حرمت الظلم على نفسي و على عبادي الا فلا تظالموا.

درويش وايي: بحمده تعالى و حسن توفيقه لهذا العبد الضعيف تفسير د (۲۴) جزء په شپه د چهار شنبې پر اول د ربيع الاول سنه (۱۴۳۲ هـ) پاى ته ورسيدى، فلله الحمد والمنة وعلى سيد رسله الصلوة والتحية وعلى آله واصحابه الكملة.

كه عاصي او ګنهګار يم .... د قرآن عظيم خدمتګار يم

روز محشر هر كه آيد تصوير جانان دربغل ... من نيز حاضر ميشوم تفسير آن دربغل

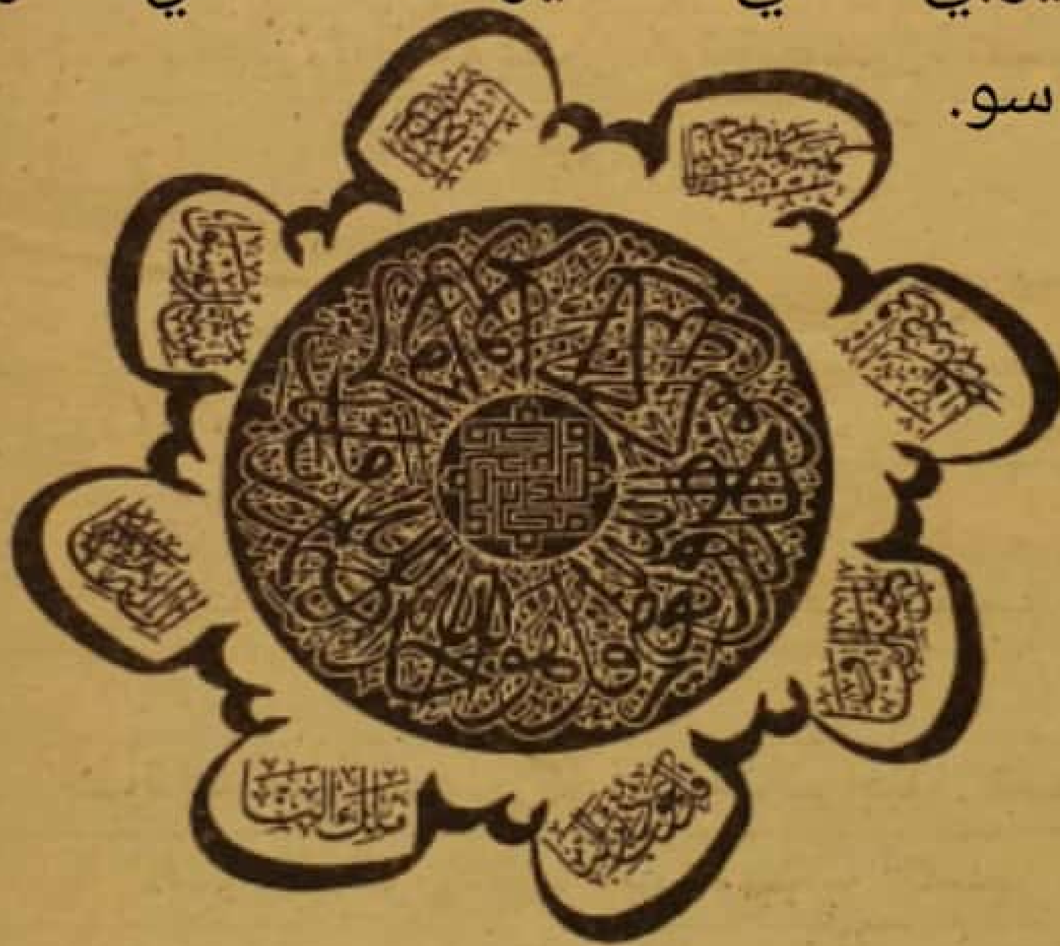
نه قاضي يم نه مفتي نه مجتهد يم .... د تفاسيرو د قرآن څخه خوشه چين يم

Scanned by CamScanner

د تفسیر ایوبي د مضامینو فهرست

Scanned by CamScanner

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سكين او pdf سو.

Scanned by CamScanner

تفسیر ایوبي حنفی۱۵ ټوک

د نصیراحمد احمدي لخوا

سکین او pdf سو.

تاریخ ۱۷-۱۰-۱۳۹۸

واتساپ- ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د دعا محتاج احمدي!

Scanned by CamScanner